

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία
και Ιστορία της Τέχνης»

Ειδίκευση «Ιστορία Νέου Ελληνισμού»

«Νομιμότητα» καὶ «ἀποστασία» στὴν Ἐπανάσταση καὶ
στὸν ἐμφύλιο τοῦ εἰκοσιένα

Μεταπτυχιακὴ Διπλωματικὴ Ἔργασία

Μιχαὴλ Ρέττος

Τριμελὴς βαθμολογικὴ ἐπιτροπὴ:

Μαρία Εὐθυμίου, Καθηγήτρια

Κατερίνα Κωνσταντινίδου, Αναπλ. Καθηγήτρια

Βάσω Σειρηνίδου, Ἐπικ. Καθηγήτρια

Ἀθήνα, 2020

Συντομογραφίες

ΑΕΠ: Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας

ΙΑΑΜ: Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου

βλ.: βλέπε

έλλ. μτφρ.: ἑλληνικὴ μετάφραση

ὅ.π.: ὅπως παραπάνω

πρβλ.: παράβαλε

σ.σ.: σημείωση συντάκτη

Εὐχαριστίες

Γιὰ τὴν πορεία καὶ τὴν ἐξέλιξη τῆς παρούσας διπλωματικῆς ἐργασίας θὰ ἤθελα νὰ εὐχαριστήσω τὴν καθηγήτριά μου, κα Μαρία Εὐθυμίου, μὲ τὴν καθοδήγηση τῆς ὁποίας ὁλοκλήρωσα τὸν κύκλο τῆς διετοῦς μου φοίτησης στὸ ΠΜΣ «Νεότερης καὶ Σύγχρονης Ἱστορίας καὶ Ἱστορίας τῆς τέχνης» τοῦ τμήματος Ἱστορίας & Ἀρχαιολογίας τοῦ ΕΚΠΑ. Ἀκολουθῶς, ὀφείλω θερμότατες εὐχαριστίες στὴν καθηγήτρια, κα Βάσω Σειρηνίδου, μὲ τὰ μαθήματα τῆς ὁποίας, κατὰ τὴ διάρκεια φοίτησής μου, προσέγγισα νέες γνώσεις ποὺ ἀφοροῦν κυρίως στὸν τομέα τῆς θεωρίας τῶν ἐπαναστάσεων.

Ἀκόμα, θὰ ἤθελα νὰ εὐχαριστήσω τὸν καθηγητὴ Ἀριστείδη Χατζῆ, ὁ ὁποῖος μὲ ἔφερε σὲ ἐπαφὴ μὲ ὀρισμένες πηγές στὶς ὁποῖες δὲν εἶχα πρόσβαση. Ἐπιπρόσθετα, ὀφείλω εὐγνωμοσύνη στοὺς φίλους μου, Δημήτρη Φάρο καὶ Νικόλαο Παππᾶ, γιὰ τὸ βιβλιογραφικὸ ὕλικὸ ποὺ μοῦ δάνεισαν ὅταν, λόγω τῆς πανδημίας, ἡ πρόσβαση σὲ βιβλιοθήκες ἦταν δυσχερής.

Τέλος, σὲ ὅλη αὐτὴ τὴ διαδικασία, εἶχα τὴν ἀμέριστη συμπαράσταση τῶν γονιῶν μου καὶ τὴ συντροφιά τῆς φίλης μου Ἀλεξάνδρας, οἱ ὁποῖοι ἀποτέλεσαν τὰ σημαντικότερα στηρίγματά μου σὲ αὐτὴ τὴν προσπάθεια καὶ τοὺς εὐχαριστῶ πολὺ.

Περιεχόμενα

Συντομογραφίες.....	2
Εὐχαριστίες.....	3
Περίληψη.....	6
Abstract.....	7
Πρόλογος.....	8
Εἰσαγωγή.....	9
1. Ἡ συγκρότηση τοῦ νομιμοποιητικοῦ πλαισίου τοῦ Ἀγῶνα.....	23
1.1. Ἡ ἰσορροπία τῶν Δυνάμεων καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση.....	23
1.2. Ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος καὶ τὸ γεωπολιτικὸ σχέδιο τοῦ «κύκλου τῆς Πίζας».....	27
1.3. Τὸ ἐθνικὸ πολίτευμα ὡς ἀναγκαία συνθήκη νομιμότητος.....	37
2. Ἀπὸ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας στὸ Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου: ἡ μετάβαση στὴ νομιμότητα.....	41
2.1. Ἡ διαμάχη προκρίτων – Δ. Ὑψηλάντη κατὰ τοὺς πρώτους μῆνες τοῦ Ἀγῶνα.....	42
2.2. Ἡ ἄφιξη τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ ἡ ἀνάδειξή του ὡς κεντρικοῦ πολιτικοῦ παράγοντα τοῦ Ἀγῶνα.....	47
2.3. Ἡ ἀπόσχιση τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ἀπὸ τὸ προσκήνιο τῆς Ἐπανάστασης.....	49
2.4. Ἡ σύσταση τοῦ ἐθνικοῦ πολιτεύματος: ἀπὸ τὴν ἀποστασία στὴ νομιμότητα.....	53
3. Ἡ Ἐθνικὴ Διοίκηση καὶ οἱ «ἐχθροί» της: πτυχὲς «ἀποστασίας» καὶ «προδοσίας» (1822 - 1823).....	60
3.1. Ἀπὸ τὰ Δερβενάκια στὴν Ἐθνοσυνέλευση τοῦ Ἄστρους (1823).....	60
3.2. Ἡ ἔνταξη τοῦ Κολοκοτρώνη στὸ Ἐκτελεστικόν.....	69

3.3. Οί άρματολοὶ τῆς Ρούμελης καὶ τὰ «καπάκια»: Ἡ περίπτωση Βαρνακιώτη.....	72
4. Ἡ διπλωματικὴ ἐξέλιξη τοῦ Ἀγῶνα: ἀπὸ ἀποστάτες δανειολήπτες.....	85
4.1. Διπλωματικὲς προσπάθειες γιὰ τὴ νομιμοποίηση τοῦ ἑλληνικοῦ Ἀγῶνα.....	85
4.2. Ἡ μεταβολὴ τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς καὶ τὸ πρῶτο ἔθνικὸ δάνειο.....	89
5. «Νομιμότητα» καὶ «ἀποστασία» στοὺς ἐμφυλίους πολέμους.....	94
5.1. Ἡ σύγκρουση Βουλευτικοῦ - Ἐκτελεστικοῦ στὰ 1823.....	95
5.2. Ἡ ὀριστικὴ ρήξη μεταξὺ τῶν Σωμάτων τῆς Διοίκησης: «ἄρπαγες τύραννοι» ἐναντίον «ξένων» καταφρονητῶν τῶν παραδοσιακῶν δικαίων.....	100
5.3. Ἡ διαμάχη τοῦ Stanhope μὲ Byron - Μαυροκορδατο.....	109
5.4. Ὁ πρῶτος ἐμφύλιος πόλεμος: ἡ διαπραγμάτευση ἔναντι τῆς ὀλοκληρωτικῆς ἐπικράτησης.....	114
5.5. Ἡ ἀναδιαμόρφωση τῶν ἀντιμαχόμενων μετώπων καὶ ὁ δεύτερος ἐμφύλιος.....	122
Συμπεράσματα.....	135
Πηγές – Βιβλιογραφία.....	143

Περίληψη

Στην παρούσα διπλωματική εργασία επιχειρείται να ιδωθεί το γεγονός του Ἀγῶνα τοῦ εἰκοσιένα ὑπὸ τὸ πρίσμα τῶν νομιμοποιητικῶν ἀφηγημάτων ποὺ ἐνυπῆρχαν καὶ παράγονταν στὸ πεδίο τῶν πολιτικῶν ἀνταγωνισμῶν καὶ τῶν ἐσωτερικῶν συγκρούσεων. Τὸ πλαίσιο νομιμότητας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης καθορίστηκε σὲ σχέση μὲ τὶς ιδεολογικὲς καὶ πολιτικὲς πραγματικότητες τῆς μεταναπολεόντειας Εὐρώπης. Ἡ πολιτικὴ κυριαρχία τῶν παραδοσιακῶν ἡγετῶν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῶν πολιτικῶν ἀντιπάλων τοῦ ἐκπροσώπου τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, Δημήτριου Ὑψηλάντη, συνδέεται μὲ τὴν ἀπονομιμοποίηση τῶν (ριζοσπαστικὰ) ἐπαναστατικῶν λόγων, μὲ τὴν καταδίκη τοῦ «ἐταιρισμοῦ» καὶ μὲ τὴν προβολὴ τῆς νομιμότητας στὴ βάση τῆς ἀποκατάστασης τοῦ ἔθνους καὶ τῆς θρησκείας ἀπέναντι στὴν «παράνομη» ὀθωμανικὴ ἐξουσία. Ἡ ἰσχυροποίηση τῆς στρατιωτικῆς μερίδας στὴ διάρκεια τῶν πολεμικῶν ἀναμετρήσεων, ἡ ὁποία βρισκόταν σὲ ἀντιπαράθεση μὲ τὶς παλαιὲς τοπικὲς ἡγεσίες, καὶ ἡ ἀπαίτησή της νὰ ἐλέγξει τὸ πολιτικὸ πεδίο προκάλεσαν τὴν ἐπιτάχυνση τῶν διεργασιῶν συγκέντρωσης τῶν ἐξουσιῶν ἀπὸ τὸ ἐθνικὸ κράτος. Ἡ Διοίκηση προέβαλε τὸν *Νόμο τοῦ Ἑθνους* ἀπέναντι σὲ θεμελιωμένες στρατιωτικὲς καὶ πολιτικὲς ἐκφάνσεις ἀνυπακοῆς ποὺ ταυτίστηκαν μὲ τὴν «ἀποστασία». Στὸ πλαίσιο τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ τοῦ πολιτικοῦ ἀποτελέσματος τῆς κυριαρχίας τῆς Κυβέρνησης στὶς ἐπαρχίες τῆς Πελοποννήσου, οἱ παραδοσιακὲς ἡγεσίες τῶν ἐπαρχιῶν ἐνώθηκαν μὲ τὴ στρατιωτικὴ φατρία καὶ προέβαλαν μία ἀντίληψη «νομιμότητας» βασισμένη στὰ «δίκαια» τοῦ τόπου καὶ τὰ περιφερειακὰ προνόμια, τὰ ὁποία ἀπειλοῦνταν συνολικά.

Abstract

The present dissertation comprises an attempt to look into the facts of the Greek War of Independence in the light of the legitimizing narratives that existed and were produced in the field of political rivalries and internal conflicts. The framework of legitimacy of the Greek Revolution was determined in relation to the ideological and political realities of post-war Europe. The political domination of the traditional provincial leaders and the political opponents of the representative of *Filiki Eteria*, Dimitrios Ypsilantis, is connected with the de-legitimization of the (radical) revolutionary speeches, as well as with the condemnation of the secret political societies and the promotion of legitimacy based on the restoration of ethnicity and religion against the "illegal" Ottoman rule. The strengthening of the military party in the context of war -which was in conflict with the old local authorities- and its demand to control the political field accelerated the processes of power concentration by the nation-state. The government upheld the *Law of the Nation* against the established military and political practices of disobedience which were identified with "apostasy". In the context of civil war and the political effect of government rule in the Peloponnese provinces, the traditional provincial leaderships united with the military faction and promoted a concept of "legitimacy" based on local law and regional privileges which were threatened as a whole.

Πρόλογος

Ἡ παροῦσα διπλωματική ἐργασία, μὲ ἐπιβλέπουσα τὴν καθηγήτρια κα Μαρία Εὐθυμίου, ἐντάσσεται στὴν προσπάθεια προβολῆς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης ὡς πολιτικοῦ γεγονότος. Κεντρικοὶ ἄξονες τῆς ἐργασίας ἀποτελοῦν οἱ ἐπικλήσεις τῶν πρωταγωνιστῶν τοῦ Ἀγῶνα ποὺ ἀφοροῦν στὰ συμφραζόμενα τῆς «νομιμότητας» καὶ τῆς «ἀποστασίας», στὰ πλαίσια τῆς ἐξωτερικῆς προβολῆς τοῦ ἐπαναστατικοῦ γεγονότος καὶ τῶν πολιτικῶν ἀνταγωνισμῶν ποὺ τὸ ἴδιο παρήγαγε. Οἱ ἐπικλήσεις αὐτὲς καθόριζαν καὶ ὀριοθετοῦσαν τὴ μορφή τῆς πολιτικῆς δράσης καὶ ἀντανakλοῦσαν στὶς ἰδεολογικὲς, κοινωνικὲς καὶ πολιτικὲς προσλαμβάνουσες τῶν προσωπικοτήτων καὶ τῶν ομάδων ποὺ διεκδικοῦσαν ἢ κατεῖχαν (πολιτικὴ ἢ/καὶ στρατιωτικὴ) ἐξουσία (σὲ κεντρικὸ ἢ/καὶ περιφερειακὸ ἐπίπεδο).

Στόχος τῆς διπλωματικῆς ἐργασίας εἶναι ἡ ἀνάδειξη τῶν ἀφηγημάτων καὶ τῶν διαδικασιῶν νομιμοποίησης τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης στὸ πολιτικὸ περιβάλλον τῆς μεταναπολεόντειας Εὐρώπης, καθὼς καὶ τῆς σχέσης τοῦ διεθνοῦς πλαισίου νομιμότητας μὲ τὴν προβολὴ τῆς ἰδεολογικοπολιτικῆς ταυτότητας τοῦ Ἀγῶνα. Ἐπιπρόσθετα, θὰ ἐξεταστεῖ ὁ ρόλος τῶν νέων θεσμῶν στὴν ἀπονομιμοποίηση πρακτικῶν ποὺ ἐγγράφονται στὸ παραδοσιακὸ πεδίο πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἡγεμονίας καὶ διαχείρισης τοῦ χώρου· πρακτικῶν ποὺ θὰ θεωρηθοῦν ἀποκλίνουσες ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ νομιμότητα καὶ θὰ προσλάβουν χαρακτηριστικὰ «ἀποστασίας». Ἀκόμα, θὰ τεθοῦν οἱ συνέπειες τῆς ἐγγενοῦς συνύπαρξης νεωτερικῶν καὶ παραδοσιακῶν θεσμῶν, πρακτικῶν καὶ ἀντιλήψεων καὶ θὰ ἀναζητηθοῦν οἱ αἰτίες διάρρηξης τῶν ἀρχικῶν νομιμοποιητικῶν ἰσορροπιῶν, ποὺ θὰ προκαλέσουν δυναμικὰ τὴ διαμόρφωση τῶν μετώπων τῶν ἐμφυλίων συγκρούσεων τοῦ 1824. Στὸ διχαστικὸ περιβάλλον τῶν ἐσωτερικῶν διενέξεων θὰ καταδειχθοῦν ἐπικλήσεις «νομιμότητας» ποὺ ἐγγράφονταν σὲ διακριτὰ πεδία ὑπεράσπισης συμφερόντων καὶ διαδικασιῶν. Τέλος θὰ ἐπιχειρηθεῖ ἡ ἀποτύπωση τῶν κοινωνικο-πολιτικῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐμφύλιας διαμάχης, μὲ βάση τοὺς λόγους ποὺ παρήχθησαν στὸ πλαίσιο τῆς τελικῆς ἔκβασης τῶν ἀντιπαραθέσεων καὶ τῆς νίκης τῆς Διοίκησης καὶ τοῦ *Νόμου* ἔναντι τῶν «ἀνταρτῶν».

Εἰσαγωγή

Τὸ πολιτικὸ πεδίο τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821 χαρακτηρίζεται ἐν γένει ἀπὸ τὴν πολυπολικότητά του· ἀπὸ τὴν πολλαπλότητα, δηλαδή, καὶ τὴν ἑτερογένεια τῶν φορέων διεκδίκησης τῆς ἐξουσίας. Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία, ἡ ὁποία ὀργάνωσε καὶ προώθησε τὸ ἐπαναστατικὸ ἐγχεῖρημα, εἰσήγαγε σημαντικὸ μέρος τοῦ συνόλου τῶν ἐλληνικῶν ἐλίτ (στρατιωτικῶν, πολιτικῶν, οικονομικῶν) στὸ ἐθνικὸ κίνημα.¹ Ἐμποροὶ, προεστοί, κλεφταρματολοί, φαναριῶτες, ἱερεῖς συναπάρτιζαν τὶς ἡγετικές κοινωνικὲς ομάδες τοῦ Ἀγῶνα, οἱ ὁποῖες διεκδικοῦσαν τὴν ἄσκηση μίας ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερο διευρυμένης πολιτικῆς (καὶ στρατιωτικῆς) ἐπιρροῆς.² Οἱ πρωταγωνιστὲς αὐτῶν τῶν ομάδων, ἐκτὸς τοῦ ὅτι διέφεραν μεταξὺ τους -δεδομένου ὅτι προέρχονταν ἀπὸ διαφορετικοὺς «κόσμους» καὶ διέθεταν διακριτὲς πολιτισμικὲς προσλαμβάνουσες- εἶχαν ἐπίσης, ἐνίοτε, ἀνταγωνιστικὰ συμφέροντα καὶ ἀλληλοσυγκρουόμενες ἐπιδιώξεις, γεγονὸς ποὺ καθιστοῦσε τὶς διενέξεις ἀνάμεσά τους ἐν πολλοῖς ἀναπόφευκτες. Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο θὰ ἦταν χρήσιμη μία εἰσαγωγικὴ παράθεση τῶν χαρακτηριστικῶν τῶν κοινωνικῶν ομάδων, ἀπὸ τὶς ὁποῖες προέρχονταν οἱ προσωπικότητες ποὺ διαδραμάτισαν σημαντικὸ ρόλο στὰ πολιτικὰ γεγονότα καὶ διεκδίκησαν τὴν ἐξουσία εἴτε στὸ ἐπίπεδο τῆς τοπικῆς κλίμακας εἴτε σὲ αὐτὸ τῆς κεντρικῆς διοίκησης.

Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία καὶ ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης

Ὅπως ἀναφέρθηκε προηγουμένως, ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία ἦταν ἡ μυστικὴ ὀργάνωση ποὺ συσπείρωσε τὶς διάσπαρτες στὸν χῶρο τῆς νοτιοανατολικῆς μεσογείου ἐλληνικὲς κοινωνικὲς ομάδες καὶ τὶς ἔκανε κοινωνοὺς τοῦ ἐπαναστατικοῦ σχεδιασμοῦ. Ἐπομένως ἦταν ἐκείνη ποὺ ἀρχικὰ ἐκπροσωποῦσε τὴ νόμιμη *Ἀρχή* (ἡγεσία), στὸ ὄνομα τῆς ὁποίας λειτουργοῦσαν οἱ ἐπιμέρους τοπικὲς *Ἐφορεῖες*.³ Ἡ Ἐταιρεία ιδρύθηκε τὸ 1814 ἀπὸ

¹ Γιὰ τὴν ὀργάνωση καὶ τὴ δράση τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας βλ. Grigori Arsh, *Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία στὴ Ρωσία*, ἐλλ. μτφρ. Γιώτα Ματέρη καὶ Δημήτρης Πατέλης (Ἀθήνα: Παπασωτηρίου, 2011). Βασίλης Παναγιωτόπουλος, «Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία: ὀργανωτικὲς προϋποθέσεις τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασης, στὸ *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ 1770-2000*, τ. Γ' (Ἀθήνα: Ἑλληνικά Γράμματα, 2003), 9–32.

² Γιὰ τὶς κοινωνικὲς ομάδες τῶν ἐπαναστατημένων Ἑλλήνων βλ. John Petropoulos, *Πολιτικὴ καὶ Συγκρότηση Κράτους στὸ Ἑλληνικὸ Βασίλειο (1833-1843)*, ἐλλ. μτφρ. Νικηφόρος Διαμαντοῦρος, τ. Α' (Ἀθήνα: ΜΙΕΤ, 1985), 32–47.

³ Οἱ κατὰ τόπους Ἐφορεῖες συστάθηκαν μετὰ τὴ μεταφορὰ τῆς ἑδρας τῆς Φ.Ε. στὴν Κωνσταντινούπολη (1818), μὲ πρωτοβουλία τοῦ Παναγιώτη Ἀναγνωστόπουλου, καὶ μὲ στόχο τὴν ἐνοποίηση τῶν ἐπιμέρους πυρήνων κάθε περιοχῆς κάτω ἀπὸ μία ἐνιαία διοικητικὴ δομὴ ὑπὸ τὸν ἔλεγχο τῆς *Ἀρχῆς* καὶ τὴ μαζικὴ ἔνταξη νέων μελῶν. Οἱ διοικητὲς τῶν Ἐφορειῶν ἐπιλέγονταν ἀπὸ τὴν Ἐταιρεία μὲ ὅρους οἰκονομικῆς δυνάμεις καὶ τοπικῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς. Βλ. ἐνδεικτικά: Διονύσης Τζάκης, «Ἡ Ἐφορεία τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας στὴν Πελοπόννησο: Σκέψεις γιὰ τὴ συμμετοχὴ τῶν

μικρεμπόρους της διασποράς. Στα πρώτα χρόνια της δράσης της ή απήχησή της ήταν περιορισμένη, ωστόσο, από το 1818 και μετά, η ανάπτυξή της ήταν ραγδαία και ο ρυθμός αύξησης των μελών της ταχύτατος.⁴ Το 1820 -ύστερα από την άρνηση του Ιωάννη Καποδίστρια να τεθεί επικεφαλής (Γενικός Επίτροπος) της *Αρχής*- ή ήγεσία της Έταιρείας δόθηκε στον Αλέξανδρο Ύψηλάντη, αξιωματικό του ρωσικού στρατού και γόνο γνωστής φαναριώτικης οικογένειας, που είχε εκπέσει στη δυσμένεια της σουλτανικής εξουσίας από το 1812 και είχε καταφύγει στη Ρωσία. Μετά την αποτυχία του έγχειρήματος στις παραδουνάβιες ήγεμονίες και την αδυναμία του αρχηγού της Φιλικής Έταιρείας να μεταβεί στον νότο, όπου η επανάσταση είχε επικρατήσει, ο αδερφός του, Δημήτριος Ύψηλάντης, έφθασε, τον Ιούνιο του 1821, στην Πελοπόννησο, ως εκπρόσωπος της *Αρχής*, φιλοδοξώντας να ήγηθεί πολιτικά του αγώνα. Σε αυτή του τη φιλοδοξία θα βρεθεί απέναντι τους προκρίτους της Πελοποννήσου, τις παραδοσιακές δηλαδή τοπικές εξουσίες, που είχαν ήδη συστήσει τον δικό τους οργανισμό, μετά τη συνέλευση των Καλτεζών⁵ και άξιωναν να διατηρήσουν τα πολιτικά πρωτεία και κατά τη διάρκεια του αγώνα.

Οί πρόκριτοι

Οί πρόκριτοι (ή αλλιώς κοτζαμπάσηδες) ήταν οι παραδοσιακοί αρχηγοί των επαρχιών κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας. Στην Πελοπόννησο οι κοτζαμπάσηδες είχαν αποκτήσει σημαντική δύναμη εξαιτίας των μεγάλων ιδιοκτησιών που κατείχαν και της φοροεισπρακτικής δραστηριότητας στην οποία επιδίδονταν ως ένοικιαστές φόρων. Αντλούσαν, δηλαδή, την κοινωνική τους επιρροή από τη θέση τους στον διοικητικό μηχανισμό της οθωμανικής εξουσίας και αποτελούσαν στην πράξη μία εκλεγμένη (από τους προεστούς των κοινοτήτων) ανακυκλούμενη ολιγαρχία, εφόσον τα αξιώματά τους περνούσαν συνήθως από πατέρα σε γιο και ήταν δυνατόν να ανατραπούν μόνο σε έκτακτες περιστάσεις.⁶ Στην περιοχή της Πελοποννήσου, μάλιστα, ο θεσμικός τους ρόλος ήταν τέτοιος που τους επέτρεπε να συμμετέχουν ως *μοραγιάννηδες* στο συμβούλιο του πασά του έγιαλετιού του Μωρέως ή ως

τοπικών ήγετικών ομάδων στο έθνικό κίνημα', *Ιόνιος Λόγος*, τ. Ε' (2015): 97–110· Απόστολος Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Έλληνισμού*, τ. Ε' (Θεσσαλονίκη: Ήρδοτος, 1982), 75–90.

⁴ Για τα μέλη της Φιλικής Έταιρείας, το επάγγελμα και τη χρονολογία ένταξής τους βλ. Ιωάννης Φιλήμων, *Δοκίμιον Ιστορικών περί της Ελληνικής Επαναστάσεως*, τ. Α' (Αθήνα: Τύποις Π. Σούτσα και Α. Κτένα, 1859), 387–416.

⁵ Για τη συνέλευση των Καλτεζών βλ. Γεώργιος Δημακόπουλος, *Η Διοικητική Οργάνωσις κατά την Ελληνικήν Επανάστασιν 1821-1827* (Αθήνα: Τύποις Αδελφών Κλεισιούνη, 1966), 45–50.

⁶ Νικηφόρος Διαμαντούρος, *Οι άπαρχες της συγκρότησης σύγχρονου κράτους στην Ελλάδα, 1821 -1828*, έλλ. μτφρ. Κώστας Κουρεμένος (Αθήνα: ΜΙΕΤ, 2002), 82-84.

άπεσταλμένοι/πληρεξούσιοι της περιοχής τους στην Κωνσταντινούπολη (βεκίληδες), όπου συναναστρέφονταν -και ενίοτε επηρέαζαν- ύψηλα ιστάμενους Όθωμανούς αξιωματούχους. Τα σημαντικά αυτά πολιτικά προνόμια των προκρίτων και οι θέσεις που διεκδικούσαν έξω από τη διοικητική τους περιφέρεια πυροδοτούσαν τους μεταξύ τους πολιτικούς ανταγωνισμούς. Κορυφαία έκδήλωση αυτών των ανταγωνισμών -και της συνακόλουθης αλληλοϋπονόμευσης- υπήρξε ή διαμάχη του αχαϊκού και του μεσσηνιακού κόμματος, λίγα χρόνια πριν από την επανάσταση, που οδήγησε, με τη συνεργία του πασά της Πελοποννήσου (του Βελή πασά, γιου του Άλη πασά των Ίωαννίνων), στον άποκεφαλισμό του Σωτηράκη Λόντου το 1812 και του Γιάννη Δεληγιάννη το 1816.⁷

Επιπρόσθετα, αρκετές οικογένειες προκρίτων, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται οι πρόκριτοι της Αχαΐας (Ζαΐμηδες, Λόντοι), του Ναβαρίνου (Γ. Οικονομόπουλος), του Μυστρά (Κρεββατᾶδες), από τα τέλη του 18ου αιώνα, εκμεταλλευόμενοι τα αγροτικά πλεονάσματα των επαρχιών, επιδόθηκαν στο εξωτερικό εμπόριο, το οποίο τους απέφερε σημαντικά κέρδη.⁸ Στην περίοδο της επανάστασης, οι οικογένειες του προυχοντικού κόσμου της Πελοποννήσου (Λόντοι, Ζαΐμηδες, Δεληγιανναῖοι, Νοταράδες, Χαραλάμπηδες, Κανακάρηδες, Μαυρομιχαλαῖοι κ.ἄ.) αποτελούσαν τις «φυσικές» ηγεσίες των χωρικών, των ατάκτων δηλαδή στρατευμάτων του Αγώνα. Οι οικογένειες αυτές, με την ένταξή τους στο έθνικό κίνημα, προσέβλεπαν μάλλον στη διεύρυνση των τοπικών και περιφεριακών τους προνομίων και σε μία ομοσπονδιακή έθνική συγκρότηση που θα διατηρούσε το υπάρχον πλαίσιο αναπαραγωγής της εξουσίας στο επαρχιακό επίπεδο.⁹ Αντίβαρο στο μονοπώλιο της εξουσίας τους αποτέλεσαν, με την έναρξη του Αγώνα, οι όπλαρχηγοί, οι οποίοι αναδείχθηκαν στα πεδία των μαχών και άμφισβήτησαν στην πράξη τις παραδοσιακές ηγεσίες του τόπου.

Οι όπλαρχηγοί

Οι στρατιωτικοί αρχηγοί του Αγώνα (έκτος από τους πολιτικούς που ανέλαβαν και στρατιωτικά καθήκοντα) ήταν παλιοί ή εν ενεργεία κλέφτες, άρματολοι και κάποι, οι

⁷ Στο ίδιο, 87.

⁸ Μιχαήλ Σακελλαρίου, *Η Πελοπόννησος κατά την Δευτέραν Τουρκοκρατίαν* (Athen: Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher, 1939), 217–19. Για την έμπορική δραστηριότητα στην Πελοπόννησο κατά το διάστημα 1793–1821 βλ. Βασίλης Κρεμμυδάς, *Συγκυρία και εμπόριο στην προεπαναστατική Πελοπόννησο 1793–1821* (Αθήνα: Θεμέλιο, 1980).

⁹ Petropoulos, ό.π., τ. Α', 81–82.

κατεξοχήν δηλαδή άνθρωποι τῶν ὀπλῶν ποὺ ζοῦσαν στὶς ὀρεινὲς περιοχὲς. Οἱ κλέφτικες ἔνοπλες ομάδες, κατὰ τὴν περίοδο τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας, ἀποτελοῦνταν ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ ἡ σχέση τους μὲ τὸ πλαίσιο νομιμότητας τῆς κατάκτησης εἶχε διαρραγεῖ. Συνήθως ἦταν φυγόδικοι, χρεοφειλέτες, τυχοδιῶκτες, δυσπροσάρμοστοι ἢ θύματα τυραννικῆς ἀντιμετώπισης ἀπὸ ὀθωμανοὺς αξιωματούχους, ποὺ ἐπιχειροῦσαν τὴ διαφυγὴ τους ἀπὸ τὸν φυσικὸ τους χῶρο, τὴν κοινότητα, καὶ ζοῦσαν κυρίως ἀπὸ τὴ ληστεία καὶ τὴ λεηλασία ποὺ ασκοῦσαν κυρίως ἐναντίον τῶν Τούρκων ἀλλὰ, ἐνίοτε, καὶ ἐναντίον πλουσίων Ἑλλήνων.¹⁰ Ἡ «ἐξοδος» τους ἀπὸ τὸν *γενέθλιο τόπο* τους καὶ ἡ καταφυγὴ τους στὰ βουνὰ σηματοδοτοῦσε τὴ μερικὴ ἀπεμπλοκὴ τους ἀπὸ τὶς δεσμεύσεις καὶ τοὺς καταναγκασμοὺς τῶν κοινοτικῶν καὶ ὀθωμανικῶν ἀρχῶν¹¹, γεγονός ποὺ συντέλεσε στὴν καλλιέργεια τῆς μυθολογίας τῆς «διαρκοῦς ἀντίστασης» ἀπέναντι στὸν κατακτητὴ καὶ τῆς εὐμένειας τοῦ ἀπλοῦ λαοῦ πρὸς ἐκείνους.¹²

Οἱ ἀρματολοί, ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἦταν ἐπίσης ἔνοπλοι ποὺ συγκροτοῦσαν ομάδες ποὺ δροῦσαν στὶς ὀρεινὲς ἡπειρωτικὲς περιοχὲς τῶν Βαλκανίων καὶ διακρίνονταν ἀπὸ τοὺς κλέφτες ἀπὸ τὸ ὅτι εἶχαν τὴν ἐπίσημη ἀναγνώριση ἀπὸ τὶς ὀθωμανικὲς ἀρχές. Οἱ τελευταῖες τοὺς χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὴ φύλαξη τῶν διαβάσεων τῶν ὀρεινῶν ὄγκων (δερβένια), τὴν προστασία τῶν συγκοινωνιῶν (ἀπὸ τὴ δράση τῶν κλεφτῶν) καὶ τὴ γενικότερη ἐπιβολὴ τῆς τάξης.¹³ Οἱ ἀπαρχές τοῦ θεσμοῦ χάνονται *μέσα στὸ σκοτάδι τοῦ παρελθόντος* καὶ ἀνάγονται στὸν 15ο αἰῶνα, ἐπὶ βασιλείας τοῦ Μουράτ Β' (1421-1451)¹⁴, ἐνῶ παρόμοιου τύπου στρατιωτικὲς ομάδες (*καπετανίκια*) φαίνεται νὰ ὑπῆρχαν ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Βυζαντίου.¹⁵ Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, ἡ διαφορὰ τοῦ κλέφτη ἀπὸ τὸν ἀρματολὸ ὅλο καὶ ἀμβλυνόταν, καθὼς ἡ διευρυμένη αὐτονομία ποὺ ἀπολάμβαναν οἱ ἔνοπλοι ραγιάδες (λόγω ἀκριβῶς τῆς ἀδυναμίας τῶν Ὀθωμανῶν νὰ ἐλέγξουν τὸν ὀρεινὸ ἡπειρωτικὸ χῶρο τῆς βαλκανικῆς χερσονήσου), ὁ ἀνταγωνισμὸς τους μὲ τὶς ὀθωμανικὲς ἀρχές καὶ οἱ μεταξὺ τους προστριβὲς τοὺς ὥθοῦσαν σὲ μία διαρκὴ ἐναλλαγὴ ρόλων ποὺ ἀντανακλᾶται στὴ μετάπτωξη τοῦ (προσκυνημένου)

¹⁰ Στὸ ἴδιο, 40-41.

¹¹ Νίκος Κοταρίδης, *Παραδοσιακὴ Ἐπανάσταση καὶ Εἰκοσιένα* (Αθήνα: Πλέθρον, 1993), 27-28.

¹² Γιὰ τὸ ζήτημα τῆς λαϊκῆς πρόσληψης τοῦ κλεφταρματολικοῦ φαινομένου βλ. Riki Van Boeschoten, 'Κλεφταρματολοί, ληστὲς καὶ κοινωνικὴ ληστεία', *Μνήμων*, 13 (1991): 9-24. Πρβλ. George Finlay, *A history of Greece, from its conquest by the Romans to the present time, B.C. 146 to A.D. 1864*, τ. VI (Oxford: Clarendon Press, 1877), 22-23.

¹³ Petropulos, ὅ.π., τ. Α', 40.

¹⁴ Βακαλόπουλος, ὅ.π., τ. Β', 364-65.

¹⁵ Γιάννης Βλαχογιάννης, *Κλέφτες τοῦ Μοριά* (Αθήνα: Τύποις Πολυβιοτεχνικῆς, 1935), 13.

άρματολοῦ στὴ θέση τοῦ (ἀποστάτη) κλέφτη καὶ τὸ ἀντίστροφο. Μὲ λίγα λόγια, ὁ ἀρματολισμός, ὡς θεσμός, προέκυψε ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τῶν Ὀθωμανῶν νὰ ἐπιβάλουν τὴν τάξη σὲ περιοχὲς ποὺ δὲν μποροῦσαν νὰ ἐλέγξουν μὲ οἰκείους μηχανισμοὺς καταστολῆς. Γιὰ νὰ τὸ κάνουν ὁμῶς ἀναγκάστηκαν νὰ νομιμοποιήσουν/θεσμοθετήσουν τὴν -καταγωγικὰ παράνομη- ὀπλοκατοχὴ τῶν ραγιαδῶν κλεφτῶν μεταποιώντας τους σὲ ἀρματολούς, οἱ ὅποιοι πλέον ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ ἐπιβάλλουν τὴν τάξη ἐν ὀνόματι τῶν ἀρχῶν τοῦ κατακτητῆ.¹⁶ Οἱ Ὀθωμανοί, δηλαδή, ὅπως ἀναφέρει ὁ Βλαχογιάννης, ἀναζήτησαν στοὺς ἴδιους τοὺς παράνομους *κακοποιούς ληστὲς τοῦ κακοῦ αὐτοῦ τ' ἀντιφάρμακο*.¹⁷

Ἡ ἐναλλαγὴ αὐτὴ τῶν ρόλων ἀποτελέσσει στὴν πράξη μία μερικὴ ἀποδιάρθρωση τοῦ συστήματος τῆς κατάκτησης, διότι ὁ κλέφτης/άρματολός, μὲ τὸ προσκυνήματό του καὶ τὸν διορισμό του στὸ ἀρματολίκι, δὲ σημαίνει ὅτι ἐντάσσεται στοὺς ὅρους τῆς «ραγιαδοσύνης» καὶ ὅτι στεγάζεται σὲ μία «πατρίδα», στὴν ὁποία θὰ ἀφοπλιστεῖ καὶ θὰ φορολογεῖται ὅπως ὅλοι οἱ ἄλλοι.¹⁸ Ἐπιπλέον ὁ διορισμὸς τοῦ κλέφτη στὸ ἀρματολίκι ἦταν συνάρτηση τῆς ικανότητάς του νὰ διαταράσσει ἀποτελεσματικὰ τὴν τάξη στὴν περιοχὴ δράσης του. Τὸ νὰ ἀποδειχθεῖ δηλαδή ὁ κλέφτης ἀρκετὰ ἐπικίνδυνος καὶ «ἀνίκητος» ἀποτελοῦσε τὴν ἀναγκαίαν συνθήκη διορισμοῦ του, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἦταν ἀδύνατον νὰ ἐξαρθρωθεῖ καὶ, ἐπομένως, ἦταν ὁ μόνος ποὺ θὰ μποροῦσε, μέσω τοῦ προσκυνήματός του, νὰ ἐπιβάλει τὴν εὐταξία. Συνακόλουθα, ὁ διορισμένος ἀρματολός θὰ ἔπρεπε διαρκῶς νὰ ἀποδεικνύει τὴν ικανότητά του νὰ ἀντιμετωπίζει τοὺς (ἄλλους) κλέφτες (καὶ ἐπίδοξους ἀρματολούς), χειριζόμενος ἀποτελεσματικὰ τὰ ὅπλα καὶ διευθύνοντας ἐνόπλους.¹⁹ Τὸ ἀρματολίκι, συνεπῶς, ἀποτελεῖ τὸν χῶρο ἐκεῖνο ποὺ ἐπιβεβαιώνεται καὶ ταυτόχρονα ἀναιρεῖται ἡ κατάκτηση. Ἡ δράση τοῦ κλεφταρματολοῦ δηλαδή, στὸ πλαίσιο τῆς κατάκτησης, καθὼς καὶ ἡ ἴδια ἢ ἔννοια τοῦ ὅρου, παραπέμπει σὲ μία παράδοξη ἀντινομία στὴν ὁποία συνυπάρχουν στὸ ἴδιο πρόσωπο οἱ πρακτικὲς τῆς ληστείας καὶ τῆς φύλαξης, τοῦ προσκυνήματος καὶ τῆς ἐλευθερίας, τῆς ραγιαδοσύνης καὶ τῆς ὀπλοκατοχῆς καὶ, ἐν τέλει, τῆς ἀποστασίας καὶ τῆς νομιμότητας.²⁰ Τὰ λεγόμενα «καπάκια»²¹, κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἐπανάστασης, ποὺ

¹⁶ Βακαλόπουλος, ὁ.π., τ. Β', 366–67.

¹⁷ Βλαχογιάννης, ὁ.π., 13.

¹⁸ Κοταρίδης, ὁ.π., 28.

¹⁹ Στὸ ἴδιο, 62–63.

²⁰ Στὸ ἴδιο, 65.

²¹ Πρόκειται γιὰ συμφωνίες τῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς Ρούμελης μὲ τοὺς Ὀθωμανοὺς πασάδες, μὲ τις ὁποῖες ἐπιβαλόνταν ἀνακωχὴ σὲ περιόδους ποὺ οἱ στρατιωτικὲς συγκυρίες δὲν ἦταν εὐνοϊκὲς γιὰ τοὺς ἐπαναστατημένους. Μὲ αὐτὲς τις συμφωνίες, πολλὲς φορές, οἱ ὀπλαρχηγοὶ κέρδιζαν πολὺτιμο χρόνο

θα εξεταστούν στη συνέχεια, εγγράφονται σε αυτή την, έμπεδωμένη στον χρόνο, παράδοση έναλλαγής της θέσης του ενόπλου, από την κατάσταση του εξεγερμένου σε αυτή του (ψευτο)προσκυνημένου.

Οι άρματολοί, όπως τονίστηκε προηγουμένως, δροῦσαν στις όρεινες περιοχές και, σταδιακά, με την ανάπτυξη του θεσμού, εξελίχθηκαν σε ήγέτες του τόπου τους που επιδίδονταν, όπως και οι πρόκριτοι, σε φοροεισπρακτικές δραστηριότητες και εμπλέκονταν σε κοινωνικοπολιτικές διαδικασίες αναπαραγωγής της δύναμής τους.²² Η διαδρομή αυτή τους οδήγησε στη δημιουργία ανταγωνιστικών σχέσεων με τους προεστούς, τις παραδοσιακές δηλαδή ήγεσιες των κοινοτήτων των πεδινών και ήμιορεινών περιοχών. Ίσχυρες ομάδες άρματολων συναντάμε στη Ρούμελη, ιδιαίτερα τη δυτική, στη Μακεδονία, την Ήπειρο και, γενικότερα, στις όρεινες ελληνικές και βαλκανικές χώρες, όπου η τοπολογία εύνοοῦσε την αναπαραγωγή και την επικράτησή τους. Αντίθετα στην Πελοπόννησο, λόγω των μεγάλων πεδινών εκτάσεων και της αναμφισβήτητης κυριαρχίας των προκρίτων σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο, δεν αναπτύχθηκε ο θεσμός του άρματολισμού.²³ Υπήρξαν βέβαια κλέφτικες ομάδες, οι οποίες όμως εξαρθρώθηκαν από τους Όθωμανούς, με τη συνεργία των προκρίτων, το 1805,²⁴ καθώς και κάποι, οι οποίοι ήταν ένοπλοι στην ύπηρεσία των προεστών, χωρίς καμία οῦσιαστική εξουσία.²⁵

Το γεγονός ότι πολλοί από τους όπλαρχηγούς της Πελοποννήσου ήταν πρώην κάποι -και όχι άρματολοί- (πρώην κάπος ήταν και ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης²⁶) εξηγεί την αντιπαλότητα που αναπτύχθηκε, κατά τη διάρκεια της Έπανάστασης, μεταξύ στρατιωτικών και προκρίτων. Οι πρώτοι είδαν την Έπανάσταση και ως μέσο κοινωνικού ρεβανσιμού για τη χρόνια ταπείνωση που είχαν ὑποστεί ὑπηρετώντας τους προεστούς, ενώ οι δεύτεροι δεν ανέχονταν την ανατροπή των κοινωνικών συσχετισμών

και έσωζαν τους πληθυσμούς από την άμεση φυσική τους εξόντωση. Παράλληλα οι ίδιοι ανανέωναν την στρατιωτική τους ήγεμονία στην περιοχή δράσης τους και επανασχεδιάζαν τις προσωπικές στρατηγικές τους, που αφορούσαν στη θέση τους στο πλαίσιο του πολέμου και στον ρόλο τους ανάμεσα στην ελληνική διοίκηση και τις όθωμανικές αρχές, Κωστής Παπαγιώργης, *Τὰ Καπάκια* (Αθήνα: Καστανιώτης, 2003). Κοταρίδης, ό.π., 171-240.

²² Κοταρίδης, ό.π., 49-50.

²³ Βλαχογιάννης, ό.π., 17.

²⁴ Για τον κατατρεγμό των κλεφτών στην Πελοπόννησο βλ. Βλαχογιάννης, ό.π., 142-65. Βλ. επίσης: Βακαλόπουλος, ό.π., τ. Ε', 707-09.

²⁵ Αναλυτικά για τη διαφορά κάπου και άρματολου βλ. Βλαχογιάννης, ό.π., 26-33.

²⁶ Στο ίδιο, 10-12.

που, εκ των πραγμάτων, επήλθε με την έναρξη του Αγώνα και τις στρατιωτικές επιτυχίες των όπλαρχηγών.²⁷

Οι νησιώτες έμποροι

Άλλη μία κοινωνική ομάδα που διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην Έλληνική Επανάσταση ήταν οι έμποροι των ναυτικών νησιών. Τομή για την ανάπτυξη της εμπορικής ναυτιλίας αποτέλεσε η Συνθήκη του Κιουτσουκ-Καϊναρτζί (1774), με την οποία η ελληνική ναυτοσύνη συνδέθηκε με τα οικονομικά και πολιτικά σχέδια της Ρωσίας στη Μεσόγειο: τα ελληνικά πλοία απέκτησαν το δικαίωμα να ύψωνουν τη ρωσική σημαία, την οποία χρησιμοποιούσαν ιδίως όταν εμπορεύονταν στον Εύξεινο Πόντο και περνούσαν από τα Στενά, ώστε να προστατεύονται από τις αυθαιρεσίες του κατακτητή.²⁸ Αυτή η εξέλιξη στον τομέα του ναυτικού εμπορίου αποτέλεσε μία κομβική πτυχή της γενικότερης εμπορικής επέκτασης των Ελλήνων, κατά τον 18ο αιώνα,²⁹ στον βαλκανικό και ευρωπαϊκό χώρο.³⁰

Κατά τους πρώτους αιώνες της οθωμανικής κυριαρχίας, οι Έλληνες ασκούσαν τις πρώιμες εμπορικές δραστηριότητές τους ως άπλοι αγωγάτες και πράκτορες μεταφορών, ενώ, στον 18ο αιώνα, άρκετοι εξελίχθηκαν σε ανεξάρτητους εμπόρους, χρηματομεσίτες, μέχρι και τραπεζίτες.³¹ Κατά την περίοδο αυτή, Ευρωπαϊκές μεγαλουπόλεις, όπως το Άμστερνταμ, η Βιέννη, η Τεργέστη, η Βενετία, η Αγκώνα, η Μασσαλία, η Όδησος (όπου ιδρύθηκε η Φιλική Έταιρεία), διέθεταν ισχυρές και ευημερούσες ελληνικές εμπορικές παροικίες. Η εμπορική κυριαρχία των Ελλήνων στον βαλκανικό χώρο ήταν τέτοια, ώστε οι αυστριακές αρχές χρησιμοποιούσαν τον όρο "griechischer Handelsmann" («Έλληνας έμπορος») για να χαρακτηρίσουν συνολικά τους Ορθόδοξους εμπόρους που έφταναν από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στη Βιέννη.³² Όλη αυτή η δραστηριότητα είχε και διανοητικό αντίκτυπο στους Έλληνες, εντός και εκτός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, καθώς με τη συμβολή των

²⁷ Petropulos, ό.π., τ. Α', 43-44.

²⁸ Βασίλης Κρεμμυδάς, 'Η Οικονομία των Ελλήνων. Πενήντα κρίσιμα χρόνια, 1770-1821', στο *Ιστορία του Νέου Έλληνισμού 1770-2000*, τ. Α' (Αθήνα: Έλληνικά Γράμματα, 2003), 284-85.

²⁹ Για την οικονομική άνθιση του ελληνικού χώρου κατά τον 18ο αιώνα, βλ. Βασίλης Πατρώνης, *Έλληνική Οικονομική Ιστορία. Οικονομία, Κοινωνία και Κράτος στην Ελλάδα (18ος-20ος αιώνας)* (Αθήνα: ΣΕΑΒ, 2015), 14-37.

³⁰ Για τις εμπορικές δραστηριότητες των κατοίκων της βαλκανικής τον 18ο αιώνα, βλ. Traian Stoianovich, 'The Conquering Balkan Orthodox Merchant', *The Journal of Economic History*, τ. 20, τεχ. 2 (1960): 234-313.

³¹ Διαμαντούρος, ό.π., 55.

³² Βάσω Σειρνίδου, 'Κοσμοπολιτισμός, μοναρχία και πολυεθνική πραγματικότητα : Η Βιέννη των Ελλήνων και του Ρήγα', *Μνήμων*, 21 (1999): 190.

εμπόρων προωθήθηκε ή ανάπτυξη της παιδείας και ή ίδρυση σχολείων στον χώρο των Βαλκανίων και στις έλληνικές παροικίες της Εύρώπης, στο περιβάλλον προώθησης του νεοελληνικού Διαφωτισμού.³³

Κατά τη διάρκεια της Έλληνικής Επανάστασης, έμπορικές έλιτ που ξεχωρίζουν με σαφήνεια από την τάξη των γαιοκτημόνων συναντάμε στα ναυτικά νησιά της Ύδρας, των Σπετσών και των Ψαρών. Οί κεφαλαιοῦχοι πρόκριτοι αυτών των νησιών, ιδίως της Ύδρας, είχαν κεντρικό πολιτικό ρόλο στην Επανάσταση, όπως και οί προύχοντες της Πελοποννήσου. Στα νησιά της Ύδρας και των Σπετσών τη διοίκηση άσκοῦσε μία τάξη πλοιοκτητών. Η «έκλογή» των *προεστώτων* στα έν λόγω νησιά συντελοῦνταν από συνέλευση που συγκροτοῦσαν οί ισχυροί οικονομικοί παράγοντες του τόπου (δηλαδή κατά βάση οί πλοιοκτήτες), χωρίς τη συμμετοχή χαμηλότερων οικονομικά τάξεων.³⁴ Έπομένως ή έξουσία των προκρίτων στον τόπο τους άποτελοῦσε παράγωγο της έπιτυχίας στις άστικές έμπορικές δραστηριότητές τους· ή ιδιότητα του προεστοῦ των ναυτότοπων προϋπέθετε τη δημιουργία μεγάλου κεφαλαίου, την οικοδόμηση ένός μεγάλου άρχοντικού και τη δυνατότητα του κεφαλαιούχου νά λειτουργεί τον έμπορικό του στόλο χωρίς νά ταξιδεύει ό ίδιος με τὰ πλοία του.³⁵

Η έλληνική έμπορική ναυτιλία, στην εποχή ανάπτυξής της, είχε μοντέρνα εταιρικά χαρακτηριστικά: οί μέτοχοι ένός πλοίου μπορούσαν νά φτάσουν στους 16, ένῶ, συνήθως, κάθε πλοίο είχε από τέσσερεις έως όκτώ εταίρους. Επιπλέον οί πλοιοκτήτες, όταν τὸ πλοίο ήταν έτοιμο νά εκτελέσει ένα έμπορικό δρομολόγιο, δεσμεῦονταν νά σχηματίσουν ένα εταιρικό κεφάλαιο και συνήθιζαν νά καλοῦν ένδιαφερομένους «μικροεπενδυτές» που θα συνέβαλλαν στη δημιουργία αυτού του έμπορικού κεφαλαίου – της «σερμαγιάς». Οί τελευταῖοι (οί μικρομέτοχοι) δέν είχαν δικαιώματα

³³ Για την ανάπτυξη και τὸ σχῆμα λειτουργίας της εκπαιδευτικής δραστηριότητας στον βαλκανικό χώρο κατά τὸ β' μισὸ τοῦ 18^{ου} αἰ. μέχρι και τὸ 1821 βλ. Κώστας Λάμπας, 'Η εκπαίδευση. Οργάνωση και λειτουργία των σχολείων 1770-1821', στὸ *Ιστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ 1770-2000*, τ. Β' (Αθήνα: Ἑλληνικά Γράμματα, 2003), 75-100. Για τὰ σχολεῖα στις παροικίες και τὰ διδασκόμενα μαθήματα βλ. Όλγα Κατσιαρδῆ-Hering, 'Η έλληνική διασπορά. Τὸ έμπορίο ὡς γενικευμένη έθνική εξειδίκευση', στὸ *Ιστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ 1770-2000*, τ. Α' (Αθήνα: Ἑλληνικά Γράμματα, 2003), 98.

³⁴ Ιωάννης Λυκούρης, *Η διοίκησης και δικαιοσύνη των τουρκοκρατούμένων νήσων Αἴγινα - Πόρος - Σπέτσαι - Ύδρα κλπ.* (Αθήνα: Παράρτημα έπιστημονικής έπετηρίδος της Νομικής Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Αθηνών, 1954), 105-6.

³⁵ Για την αναπαραγωγή της έξουσίας στα νησιά βλ. Petropulos, ὁ.π., 44-45.

ἐπὶ τοῦ πλοίου, ἀλλὰ ἐλάμβαναν μερίδιο ἀπὸ τὰ ἐμπορικὰ κέρδη ποὺ θὰ προέκυπταν ἀπὸ τὸ ταξίδι.³⁶

Οἱ μεγαλέμποροι-πλοιοκτῆτες ἄρχοντες τῶν νήσων ἀπέκτησαν σημαντικὰ κεφάλαια στὰ ναπολεόντεια χρόνια «σπάζοντας» τοὺς ἐμπορικοὺς ἀποκλεισμοὺς τοῦ πολέμου. Τὰ κεφάλαια αὐτὰ διατέθηκαν στὸν Ἀγῶνα τοῦ εἰκοσιένα, ὅταν ἡ ἄρση τῶν ἀποκλεισμῶν (ἀπὸ τὸ 1814) -καὶ ἡ ἐπαναφορὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐμπορικῶν συμφερόντων στὸν χῶρο μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς Μεσογείου- εἶχε πλήξει τὶς προηγούμενες (ὑπερ)κερδοφόρες δραστηριότητές τους καὶ εἶχε δημιουργήσει σοβαρὴ κρίση σὲ ὁλόκληρο τὸν κύκλο τῶν ἐπαγγελματικῶν δράσεων γύρω ἀπὸ τὸ ναυτιλιακὸ ἐμπόριο.³⁷

Οἱ Φαναριῶτες

Κεντρικὸ πολιτικὸ ρόλο στὸν Ἀγῶνα εἶχαν καὶ ἄνθρωποι ποὺ δὲν κατάγονταν ἀπὸ τόπους τῆς ἐπαναστατημένης ἐπικράτειας. Αὐτοὶ ἀνῆκαν, κυρίως, στὴν τάξη τῶν Φαναριωτῶν, δηλαδὴ στὸ κοινωνικὸ στρῶμα μίας ἀνεπίσημης ἀριστοκρατίας ποὺ προερχόταν ἀπὸ συγκεκριμένες πλούσιες οἰκογένειες τῆς Κωνσταντινούπολης. Τὰ μέλη τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν ἀναλάμβαναν σημαντικὲς θέσεις στὴν ὀθωμανικὴ διοίκηση, καθὼς ἡ μόρφωση καὶ ἡ γλωσσομάθεια ποὺ ἀποκτοῦσαν τοὺς καθιστοῦσε ἀπαραίτητους στὶς ἐπαφές τους μὲ εκπροσώπους εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων καὶ μὲ τοὺς ἐλληνορθόδοξους ὑπηκόους. Οἱ Φαναριῶτες κατεῖχαν, ἀπὸ τὸν 17ο αἰῶνα, τὰ αξιώματα τοῦ διερμηνέα (δραγουμάνου) τῆς Πύλης καὶ τοῦ στόλου καί, ἀπὸ τὸ 1711, τοὺς θρόνους τῶν δύο παραδουνάβιων ἡγεμονιῶν, τῆς Μολδαβίας καὶ τῆς Βλαχίας.³⁸ Ἀπὸ γνωστὲς φαναριώτικες οἰκογένειες κατάγονταν τόσο ὁ ἀρχηγὸς τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, καὶ ὁ ἀδερφός του -καὶ πληρεξούσιος τῆς Ἀρχῆς στὴν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα- Δημήτριος, ὅσο καὶ ὁ κατεξοχὴν πρωταγωνιστὴς τῆς πολιτικῆς διαχείρισης τοῦ Ἀγῶνα, Ἀλέξανδρος Μαυροκορδαῖος, τοῦ ὁποῖου ἡ δράση θὰ ἐξεταστεῖ ἀναλυτικὰ στὴ συνέχεια.

³⁶ Maria Efthymiou, 'Call in and keep out: Local communities and Ottoman rule in the privileged – status islands of Hydra and Samos', στὸ Giovanna Motta (ἐπιμ.) *I Turchi, il Mediterraneo e l' Europa*, (Milano: Franco Angeli, 1998), 438–39· Κρεμμυδάς, *Ἡ Οἰκονομία τῶν Ἑλλήνων*, ὅ.π., 287-89.

³⁷ Γιὰ τὴν κρίση τοῦ ναυτιλιακοῦ ἐμπορίου κατὰ τὴ δεύτερη δεκαετία τοῦ 19ου αἰ. βλ. Κρεμμυδάς, *Ἡ Οἰκονομία τῶν Ἑλλήνων*, ὅ.π., 293-95.

³⁸ Petropulos, ὅ.π., τ. Α', 34-35.

Οἱ Σουλιῶτες

Τέλος θὰ ἦταν παράλειψη νὰ μὴν ἀναφερθοῦν ὡς διακριτὲς κοινωνικὲς ομάδες οἱ Σουλιῶτες καὶ οἱ Μανιάτες, λόγω τῶν ιδιαίτερων φυλετικῶν, πολεμικῶν καὶ «ἄγριων» χαρακτηριστικῶν τῆς κοινωνικῆς τους ὀργάνωσης κατὰ τὴν περίοδο τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας. Οἱ Σουλιῶτες, φύλο ἀρβανίτικης προέλευσης, ἦταν ἐγκατεστημένοι ἀπὸ τὸν 14ο αἰῶνα -περίοδο κατὰ τὴν ὁποία συνέβησαν σημαντικὲς πληθυσμιακὲς μετακινήσεις ἡμινομαδικῶν ποιμενικῶν πολεμικῶν ομάδων ἀρβανιτῶν στὸν ἐλλαδικὸ χῶρο- σὲ ἓνα στενὸ ὁροπέδιο τῆς σημερινῆς Θεσπρωτίας, μεταξὺ τῆς ὁροσειρᾶς τῆς Παραμυθιάς καὶ τῶν ὄρων τοῦ Σουλίου. Στὴν περιοχὴ αὐτὴ ἀναπτύχθηκαν τέσσερις οἰκισμοί, Σοῦλι, Σαμονίβα, Κιάφα, Ἀβαρίκος, οἱ ὁποῖοι ἀποτελέσαν τὰ λεγόμενα Σουλιωτοχώρια. Οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν αὐτῶν ἀσχολοῦνταν με τὴν κτηνοτροφία καὶ ἦταν ὀργανωμένοι σὲ γένη/«φάρες». Ἡ κάθε φάρα ὑπάκουε μόνο στὸν ἀρχηγό της καὶ ἦταν αὐτόνομη ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα γένη/φάρες.³⁹ Ὁ ὀρεσίβιος αὐτὸς πληθυσμὸς ἦταν δίγλωσσος -κατὰ βάση ἀρβανιτόφωνος ποὺ ἦρθε σὲ ἐπαφὴ καὶ γνώρισε τὴν ἐλληνικὴ- καὶ παρέμεινε χριστιανικὸς ὅταν οἱ -ἐνταγμένοι στὴν ὀθωμανικὴ στρατιωτικὴ τάξη- Ἄλβανοι Σπαχήδες καὶ εὐρύτεροι ἀρβανίτικοι πληθυσμοὶ ἄρχισαν σταδιακὰ νὰ ἐξισλαμίζονται, ἀπὸ τὸν 15ο αἰῶνα.⁴⁰

Οἱ Σουλιῶτες ἦταν ἔνοπλοι διότι αὐτὸ ἀπαιτοῦσε ἡ κτηνοτροφικὴ τους ἐνασχόληση -ἡ φύλαξη τῶν κοπαδιῶν καὶ ἡ ἀνάγκη γιὰ αὐτοπροστασία. Ἐπίσης, ἡ ποιμενικὴ ιδιότητα τῶν ὀρεινῶν πληθυσμῶν τῆς Ἡπείρου σχετιζόταν παραδοσιακὰ μὲ πρακτικὲς ληστείας καὶ λεηλασίας, ἐνῶ ἡ ἐπιτυχὴς ἔνοπλη φύλαξη τῶν κοπαδιῶν ἀπὸ ληστρικὲς ἐπιθέσεις συχνὰ συνδυαζόταν μὲ ἀρπακτικὲς ἐπιδρομικὲς δράσεις ἀπέναντι στὸν περιφερειακὸ γεωργικὸ (καὶ ὄχι μόνο) πληθυσμό. Οἱ ιδιότητες δηλαδὴ τοῦ ποιμένα-πολεμιστῆ-ληστῆ ἦταν ἀλληλένδετες μεταξὺ τους πραγματικότητες καὶ ἀποτελοῦσαν ἐμπειωμένες πρακτικὲς βιοπορισμοῦ καὶ κοινωνικο-οικονομικῆς ἀνάπτυξης καὶ ἐπέκτασης τῆς σουλιώτικης κοινωνίας στὰ χρόνια τῆς κατάκτησης.⁴¹

Ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰῶνα, οἱ Σουλιῶτες ἐνέτειναν τὶς λεηλατικὲς ἐπιδρομὲς ἐναντι τῶν ἀγροτικῶν πληθυσμῶν τῆς περιοχῆς τους, οἱ ὁποῖες θὰ ὀδηγήσουν, στὰ

³⁹ Βάσω Ψιμούλη, 'Σοῦλι καὶ Σουλιῶτες. Ὁ τόπος καὶ οἱ ἄνθρωποι', στὸ *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ 1770-2000* (Ἀθήνα: Ἑλληνικὰ Γράμματα, 2003), 228.

⁴⁰ Γιὰ τὴν ἔνταξη τῶν Ἀλβανῶν στὸ ὀθωμανικὸ κοινωνικο-οικονομικὸ σύστημα κατὰ τὸν 15ο- 16ο αἰ. βλ. Βάσω Ψιμούλη, *Σοῦλι καὶ Σουλιῶτες. Οἰκονομικά, κοινωνικά καὶ δημογραφικά δεδομένα* (Ἀθήνα: Διδακτορικὴ Διατριβὴ στὸ Ἰόνιο Πανεπιστήμιο, 1995), 54-63.

⁴¹ Στὸ ἴδιο, 241-45.

μέσα τοῦ 18ου αἰῶνα, στήν ἀπόσπαση ἀρκετῶν χωριῶν τῆς Παραμυθιάς, τοῦ Μαργαριτιοῦ καί τῶν Ἰωαννίνων ἀπό τήν κυριότητα τῶν ἀγάδων καί στήν φορολόγησή καί ἐκμετάλλευσή τῶν χωριῶν αὐτῶν ἀπό τοὺς ἴδιους. Οὐσιαστικά οἱ Σουλιῶτες, ὄντας οἱ ἴδιοι νόμιμοι ἀπέναντι στὸν Σουλτάνο καί πληρώνοντας τὸν κεφαλικὸ φόρο, ἐφάρμοσαν τὴν πρακτικὴ τῆς «προστασίας» στοὺς πιεζόμενους οἰκονομικὰ ἀγροτικούς πληθυσμούς, ἡ ὁποία περιλάμβανε δανειοδοτήσεις, ἔνοπλη κυριαρχία καί παροχὴ προστασίας ἔναντι καταβολῆς ἐτήσιου ἀντιτίμου σὲ εἶδος ἢ σὲ χρῆμα. Ἡ ἐπέκταση αὐτῆς τῆς κυριαρχίας τῶν Σουλιωτῶν προῆλθε, κυρίως, ὡς ἀποτέλεσμα τῆς δημογραφικῆς τους ἀνόδου καί τοῦ συνακόλουθου ἐπισιτιστικοῦ προβλήματος ποὺ δημιουργήθηκε. Παράλληλα ἀποτέλεσε μία προσπάθεια ἑντάξης τῆς σουλιώτικης κοινωνίας σὲ κυριαρχικὲς πρακτικὲς ποὺ ἀσκοῦσε, κατὰ κανόνα, τὸ μουσουλμανικὸ στοιχεῖο τῆς περιοχῆς.⁴²

Μέσω τῆς πρακτικῆς αὐτῆς τὸ Σοῦλι ἀναδείχθηκε σὲ ἓνα, αὐτονομημένο ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴ κυριαρχία, χριστιανικὸ τοπικὸ κέντρο ἐξουσίας. Ἡ ἰδιοποίηση τῶν ἀγροτικῶν πλεονασμάτων τῶν χωριῶν ὑπὸ τὴν προστασία τους δὲν καθιστοῦσε τοὺς Σουλιῶτες παράνομους ἀπέναντι στὴν Πύλη, ἐφόσον πλήρωναν τὸν κεφαλικὸ φόρο καί τὴ δεκάτη, ἀλλὰ ἀποτελοῦσε ἐσωτερικὸ πρόβλημα γιὰ τοὺς τοπικοὺς φορεῖς τῆς ὀθωμανικῆς ἐξουσίας.⁴³ Οἱ ἀνταγωνισμοὶ μὲ τὶς ὀθωμανικὲς ἀρχὲς τῆς εὐρύτερης περιοχῆς τους θὰ ἐκδηλωθοῦν κατὰ τὸ δεῦτερο μιστὸ τοῦ 18ου αἰῶνα -μὲ ἀφορμὴ καί τοὺς ρωσοτουρκικοὺς καί ναπολεόντειους πολέμους- καί θὰ καταλήξουν στὴν πτώση τοῦ Σουλίου ἀπὸ τὸν Ἀλῆ Πασᾶ, στὰ 1803.⁴⁴ Στὴ συνέχεια οἱ Σουλιῶτες κατέφυγαν στὰ Ἐπτάνησα, ὅπου κατετάγησαν στὰ στρατιωτικὰ σώματα τῶν ξένων ἐπικυριάρχων τῶν νήσων. Ἐπέστρεψαν στὸν τόπο τους τὸ 1820 ὡς σύμμαχοι τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀποστατήσει ἔναντι τοῦ Μαχμοῦτ Β΄. Οἱ Σουλιῶτες, ἔχοντας ἤδη ἔρθει σὲ σύγκρουση μὲ τὴν ὀθωμανικὴ ἐξουσία συμπράττοντας μὲ τὸν Ἀλῆ Πασᾶ, ἐντάχθηκαν μετὰ τὴν πτώση τοῦ τελευταίου στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση. Ἐγκαταστάθηκαν στὴ Δυτικὴ Ἑλλάδα καί ἀρχηγοὶ τους (Μᾶρκος Μπότσαρης, Κίτσος Τζαβέλλας, Λάμπρος Βέικος κ.ἄ) ἔγιναν, κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Ἀγῶνα, στρατηγοὶ τῶν ἐλληνικῶν στρατιωτικῶν σωμάτων.

⁴² Στὸ ἴδιο, 247-48.

⁴³ Ψιμούλη, *Σοῦλι καὶ Σουλιῶτες. Ὁ τόπος καὶ οἱ ἄνθρωποι*, ὅ.π., 239-40.

⁴⁴ Γιὰ τὶς συγκρούσεις Ἀλῆ-Πασᾶ καὶ Σουλιωτῶν βλ. Βάσω Ψιμούλη, *Σοῦλι καὶ Σουλιῶτες. Οἰκονομικά, κοινωνικά καὶ δημογραφικά δεδομένα*, ὅ.π., 372-90, 403-49.

Οἱ Μανιάτες

Παρόμοιο πρότυπο κοινωνικῆς ὀργάνωσης, μὲ ὀρεσίβια, φυλετικά καὶ πολεμικά χαρακτηριστικά, εἶχε κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας καὶ ἡ Μάνη. Ἡ περιοχὴ τῆς Μάνης δὲν ἦταν ἄμεσα ὑποταγμένη στὶς ὀθωμανικὲς ἀρχές. Ὁ πολεμικὸς χαρακτήρας τῆς μανιάτικης κοινωνίας καὶ ἡ γεωγραφικὴ θέση τοῦ τόπου στὶς νότιες καὶ ἄγονες ὁροσειρὲς τοῦ Ταῦγετου καθιστοῦσαν τὴν ἄμεση καθυπόταξη τῆς περιοχῆς -καὶ τὴν τοποθέτηση μονίμων φρουρῶν σὲ αὐτὴ- ἀσύμφορη γιὰ τοὺς Ὀθωμανοὺς.⁴⁵ Τὰ μανιάτικα χωριὰ διατήρησαν τὰ μεσαιωνικά τους ἥθη ὄντας σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀποκομμένα ἀπὸ τὴν εὐρύτερη κατακτημένη κοινωνία.⁴⁶ Ἡ μανιάτικη κοινωνία ἦταν ὀργανωμένη σὲ *γένη* (στὴ βάση τῆς συγγένειας καὶ τῶν οἰκογενειακῶν διακλαδώσεων),⁴⁷ τὰ ὁποῖα ἦταν αὐτόνομα -μὲ ἔνοπλα μέλη- καὶ πολιτικὰ ὀργανωμένα· συγκροτοῦσαν τὸ συμβούλιο τοῦ γένους, τὴ *γεροντική*, ὅπου λαμβάνονταν ἀποφάσεις γιὰ ἀρκετὰ ζητήματα ποὺ ἀφοροῦσαν στὸ γένος (γιὰ ἀνεκδικήσεις γιὰ τὸν φόνο μέλους τοῦ γένους, γιὰ συγκρούσεις μεταξὺ μελῶν του, γιὰ κληρονομικά, ἀποζημιώσεις, συνοικέσια, πώληση γῆς κ.ἄ.).⁴⁸

Στὴ Μάνη ὑπῆρχαν δύο κοινωνικὲς τάξεις, αὐτὲς τῶν *φαμέγιων* (*famiglia*) καὶ τῶν *νικλιάνων* ἢ εὐγενῶν ποὺ κατοικοῦσαν συνήθως στοὺς πύργους. Οἱ οἰκογένειες τῶν φαμέγιων συνήθιζαν νὰ τίθενται ὑπὸ τὴν προστασία μιᾶς οἰκογένειας νικλιάνων, τὴν ὁποία καὶ ἀκολουθοῦσαν σὲ ἐκστρατεῖες, ληστρικὲς ἐπιδρομὲς ἢ οἰκογενειακὲς ἔριδες.⁴⁹ Ὑπῆρχαν ἐπίσης στρατιωτικοὶ ἀρχηγοὶ (*καπετάνοι*), τριῶν τάξεων -στὸ ἐπίπεδο τῶν τοπαρχιῶν ἢ ἐπαρχιῶν, τῶν χωριῶν καὶ τῶν γενῶν- οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἱεραρχικὴ συνήθως σχέση μετὰξὺ τους καὶ ἀντίστοιχες τῆς τάξης τους ἀρμοδιότητες, ποὺ στὴν περίπτωσή τῶν καπετάνων τῶν ἐπαρχιῶν ἢ τοῦ χωριοῦ περιλάμβανε τὴ διανομὴ τοῦ φόρου. Ἡ περιοχὴ τῆς Μάνης ἦταν μερικῶς μόνο διαιρεμένη σὲ ἐπαρχίες καὶ φαίνεται ὅτι ἀρκετὰ χωριὰ ὑπάγονταν ἀπευθείας στὸν μπέη ἢ ἦταν ἐντελῶς αὐτόνομα.⁵⁰

⁴⁵ Απόστολος Δασκαλάκης, *Ἡ Μάνη καὶ ἡ Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία 1453-1821* (Εν Ἀθήναις: Τύποις Ε. & Ι. Μπλαζουδάκη, 1923), 34–36.

⁴⁶ Νικόλαος Μοσχοβάκης, *Τὸ ἐν Ἑλλάδι Δημόσιον Δίκαιον ἐπὶ Τουρκοκρατίας* (Εν Ἀθήναις: ἐκ τοῦ τυπογραφείου Χ. Νικολαΐδου Φιλαδέλφειας, 1882), 106.

⁴⁷ Γιὰ τὴ δομὴ, τὴν ὀργάνωση καὶ τὴ λειτουργία τῶν γενῶν βλ. Ἐλευθέριος Ἀλεξάκης, *Τὰ γένη καὶ ἡ οἰκογένεια στὴν παραδοσιακὴ κοινωνία τῆς Μάνης* (Ἀθήνα: Διδακτορικὴ Διατριβὴ στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, 1980), 25–165.

⁴⁸ Στὸ ἴδιο, 116-17.

⁴⁹ Μοσχοβάκης, ὁ.π., 106-9.

⁵⁰ Στὸ ἴδιο, 107-8. Ἀλεξάκης, ὁ.π., 122-23.

Μετά την εξέγερση τῶν Ὀρλωφικῶν τοῦ 1770, ἡ Μάνη ἀποσχίστηκε ἀπὸ τὸ σαντζάκι τοῦ Μορέως καὶ ὑπήχθη στὴ δικαιοδοσία τοῦ Καπουδάν-πασᾶ. Ἡ Πύλη ἀνέλαβε νὰ διορίζει τὸν ἀρχηγὸ τῶν καπετάνων, ὁ ὁποῖος ἔφερε τὸν τίτλο τοῦ μπέη ἢ *μανιατμπέη* καὶ ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ καταβάλλει κεφαλικὸ φόρο 15.000 γρόσια, ἐνῶ ἕως τότε ὁ φόρος ὑποτέλειας κυμαινόταν στὰ 4.000 γρόσια. Ὡστόσο, στὴν πράξη, οἱ Μανιάτες συνέχιζαν νὰ ἐκλέγουν τὸν ἀρχηγό τους, τὸν ὁποῖο ἡ Πύλη ἀναγνώριζε μὲ τὴν τυπικὴ πράξη τοῦ διορισμοῦ.⁵¹

Ἡ Μάνη, ὡς ἰδιαίτερος καὶ «ἀπόρθητος» τόπος, ἀποτέλεσε ἄσυλο γιὰ ἀρκετοὺς κυνηγημένους ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴ ἐξουσία, καθὼς καὶ περιοχὴ ἐπαναστατικῶν ζυμώσεων ἀπὸ τὸ 1770 μέχρι τὸ 1821, στὰ πλαίσια τῶν ρωσοτουρκικῶν καὶ ναπολεόντειων πολέμων καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης.⁵² Ὁ τελευταῖος μπέης τῆς Μάνης, ὁ Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, μνήθηκε στὴ Φιλικὴ Ἐταιρεία τὸ 1819 καὶ ἔβγαλε τὴν περιοχὴ στὴν Ἐπανάσταση. Ὁ ἴδιος διαδραμάτισε σημαντικὸ ρόλο στὰ στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ γεγονότα τοῦ εἰκοσιένα. Διετέλεσε μάλιστα Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ στὰ 1823, ὅταν κορυφώθηκαν οἱ πολιτικὲς ἀντιπαραθέσεις. Ἡ περίπτωση τοῦ Πετρόμπεη εἶναι ἰδιαίτερη: Ὁ Μανιάτης ἀρχηγός, ὄντας μέλος μιᾶς κοινωνίας μὲ ἀρχέγονα-φυλετικὰ χαρακτηριστικὰ ὀργάνωσης, θὰ ἐνταχθεῖ στὴν κεντρικὴ σκηνὴ ἑνὸς νεωτερικοῦ πολιτικοῦ περιβάλλοντος, σὲ ἓνα τελείως διαφορετικὸ πλαίσιο νομιμότητος ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ὑπηρετοῦσε ὡς μπέης ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴ ἐξουσία. Οἱ ἀντιλήψεις καὶ οἱ συμπεριφορὲς του στὸ πλαίσιο τοῦ νέου θεσμικοῦ του ρόλου θὰ ἀποτελέσουν ἀντικείμενο ἐξέτασης τῆς παρούσας διπλωματικῆς ἐργασίας.

Γεγονὸς εἶναι ὅτι τὰ πολλὰ κέντρα ἐξουσίας, οἱ διαφορετικὲς πολιτισμικὲς καὶ κοινωνικὲς πραγματικότητες τῶν πρωταγωνιστῶν τοῦ εἰκοσιένα καὶ τὰ διακριτὰ πλαίσια προσανατολισμοῦ τους ἀποτέλεσαν τὶς ἐγγενεῖς αἰτίες τῶν πολιτικῶν συγκρούσεων. Ἡ πολιτικὴ δράση τοῦ ἐκάστοτε πόλου ἀντανακλοῦσε στὶς ἀξιώσεις του, στὶς ἰδεολογικὲς καὶ κοινωνικὲς του προσλαμβάνουσες καὶ στὰ ἰδιαίτερα συμφέροντά του. Οἱ ἀνταγωνισμοί, ἀπὸ τὴν ἐναρξὴ τῆς ἐπανάστασης, ἦταν ὀξύτατοι σὲ περιφερειακὸ καὶ κεντρικὸ ἐπίπεδο, καθὼς ἡ νόμιμη ἀρχὴ ἦταν ἐν πολλοῖς ἀπροσδιόριστη καὶ ἡ ἴδια ἡ νομιμότητα ἀποτελοῦσε τὸ ἐπίδικο τῶν διενέξεων. Ποιός, ἄλλωστε, ἐκπροσωποῦσε τὴ νόμιμη ἀρχὴ ποὺ θὰ συγκροτοῦσε τὸ νομιμοποιητικὸ

⁵¹ Δασκαλάκης, ὅ.π., 195· Μοσχοβάκης, ὅ.π., 109-12.

⁵² Γιὰ τὶς ἐπαναστατικὲς ζυμώσεις στὴ Μάνη σὲ ὅλη αὐτὴ τὴν περίοδο βλ. Δασκαλάκης, ὅ.π., 168-244.

πλαίσιο τοῦ Ἀγῶνα; Οἱ πρόκριτοι ἡγέτες τοῦ τόπου; Ὁ ἐπίτροπος τῆς *Ἀρχῆς* τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας Δημήτριος Ὑψηλάντης; Οἱ στρατιωτικοὶ ἡγέτες ποὺ κατακτοῦσαν τὰ κάστρα ἢ οἱ νεοφερμένοι φαναριῶτες καὶ λόγιοι, ποὺ προωθήθηκαν μέσω τῆς θεσμικῆς ὁδοῦ καὶ τῶν πολιτικῶν καὶ διπλωματικῶν τους ἱκανοτήτων; Στὸ κεφάλαιο ποὺ ἀκολουθεῖ θὰ δοῦμε τὸ πῶς, μέσα σὲ αὐτὴ τὴν πραγματικότητα, καθορίστηκε καὶ ὀριοθετήθηκε ἡ νομιμοποιητικὴ συνθήκη τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης, ἡ ὁποία ἐγγράφεται στὴ συγκρότηση τοῦ ἐθνικοῦ πολιτεύματος, στὴν Ἐπίδαυρο, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1822.

1. Ἡ συγκρότηση τοῦ νομιμοποιητικοῦ πλαισίου τοῦ Ἀγῶνα

Ὄταν ἀναφερόμαστε στοῦ νομιμοποιητικοῦ πλαισίου τοῦ Ἀγῶνα δὲν ἐννοοῦμε τὰ συντάγματα καὶ τὶς νομικὲς διατάξεις –τὰ τελευταῖα ἀποτελοῦν μᾶλλον παράγωγα αὐτοῦ τοῦ πλαισίου. Τὸ νομιμοποιητικὸ πλαίσιο, ὅπως τίθεται στὴν παροῦσα ἐργασία, ἔχει εὐρύτερη σημασία. Διαμορφώνεται ἀπὸ τὸν τρόπο πὺ μία κοινωνία –ἐν προκειμένῳ ἡ ἐπαναστατημένη– προβάλλει τὸν ἑαυτὸ της πρὸς τὰ ἔξω, ἀπὸ τὴν προσπάθεια ἑνταξίῃς της σὲ διεθνεῖς συσσωματώσεις καὶ ἀπὸ τὴ θέση πὺ παίρνει ἀπέναντι σὲ εὐρύτερα πλαίσια νομιμότητας καὶ πολιτικοῖδεολογικὰ συμφραζόμενα. Ἡ συνθήκη πάνω στὴν ὁποία ὁ ἐπαναστατημένος νομιμο-ποιεῖται βασίζεται σὲ ἕνα πλαίσιο δίκαιων καὶ ἠθικῶν λόγων, στοῦ ὁποῖο ὁ ἴδιος τοποθετεῖ καὶ *δικαιο-λογεῖ* τὴ δράση του. Ἡ συνθήκη αὐτὴ ἀποτελεῖ μία κατασκευὴ πὺ ξεπερνᾷ τὸν χῶρο ἀναφορᾶς τοῦ Ἀγῶνα, καθὼς ὀρίζεται βάσει τῆς σχέσης τοῦ τελευταίου μὲ πλαίσια καὶ δομές διαμορφωμένες καὶ ὀριοθετημένες ἔξω ἀπὸ αὐτὸν. Τὸ νομιμοποιητικὸ πλαίσιο, δηλαδή, συγκροτεῖται στὴ βάση τῆς διανοητικῆς καὶ πολιτικῆς τοποθέτησης καὶ προβολῆς τῆς ἐπανάστασης ὡς εὐρωπαϊκοῦ ἢ/καὶ διεθνοῦς γεγονότος. Πιὸ συγκεκριμένα, οἱ λόγοι πὺ συγκροτοῦν οἱ ἐπαναστατημένοι, γιὰ νὰ δικαιολογήσουν καὶ νὰ νομιμοποιήσουν τὴ δράση τους, σχετίζονται μὲ τὴν εὐρύτερη τοποθέτησή τους στὰ εὐρωπαϊκὰ (ἢ διεθνῇ) διλήμματα, τὰ ὁποῖα ἀντανακλοῦσαν, ἐν προκειμένῳ, στὴν ἀντίθεση μεταξὺ τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας καὶ τῶν ἐπαναστατικῶν κινήματων.

1.1. Ἡ Ἱστοροπία τῶν Δυνάμεων καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση

Ἡ *Ἱερὰ Συμμαχία* ὑψώθηκε τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1815, μετὰ τὸ Συνέδριο τῆς Βιέννης (1814-1815), ἀπὸ τοὺς νικητὲς τῶν ναπολεόντειων πολέμων μὲ στόχο τὴν ἐδραίωση τῆς παλινόρθωσης τοῦ παλαιοῦ καθεστώτος, τὴν προστασία *τῆς θρησκείας, τῆς εἰρήνης καὶ τῆς δικαιοσύνης* καὶ τὴν ἀλληλοὑποστήριξη τῶν Δυνάμεων ἀπέναντι σὲ ἐνδεχόμενα μελλοντικὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα. Ἡ Συμμαχία προέκυψε ὡς ἀποτέλεσμα τῆς πρωτοβουλίας τοῦ Ρώσου αὐτοκράτορα, Ἀλέξανδρου Α΄, ὁ ὁποῖος, ὄντας πρωτεργάτης τῆς νίκης τῶν συμμάχων ἐναντι τοῦ Ναπολέοντα, ὀνειρευόταν νὰ τεθεῖ ἐπικεφαλῆς μιᾶς ὁμοσπονδίας εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν· μιᾶς εὐρωπαϊκῆς ἐνότητος στὴ βάση τῆς χριστιανικῆς θρησκείας.⁵³ Ὁ Βρετανὸς Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν, Castlereagh, χαρακτήρισε τὸ ἀρχικὸ κείμενο τῆς Συμμαχίας –ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὴν ἀντίληψη τοῦ

⁵³ Serge Bernstein καὶ Pierre Milza, *Ἱστορία τῆς Εὐρώπης*, τ. Β΄, ἐλλ. μτφρ. Ἀναστάσιος Δημητρακόπουλος (Ἀθήνα: Ἀλεξάνδρεια, 1997), 20.

Ρώσου τσάρου- «ὑψιστο μνημεῖο μυστικισμοῦ καὶ ἀνοησίας», καθὼς (τὸ κείμενο) τοποθετοῦσε τὶς χριστιανικὲς ἀρχὲς τῆς φιланθρωπίας καὶ τῆς ἀδελφοσύνης ὡς πολιτικὴ βάση σύμπλευσης καὶ οἰκουμενικῆς συμμαχίας τῶν λαῶν καὶ τῶν κρατῶν. Ὁ Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν τῆς Αὐστρίας, Metternich, τροποποίησε τὸ ἀρχικὸ κείμενο δίνοντας περισσότερὴ ἔμφαση στὸν ρόλο τῶν μοναρχῶν ὡς πυλῶνων τῆς συνομοσπονδίας.⁵⁴ Τὴ συνθήκη ἱδρύσεως τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας ὑπέγραψαν ἡ Αὐστρία, ἡ Πρωσία καὶ ἡ Ρωσία. Ἡ Μεγάλη Βρετανία ἐξέφρασε ἀπλῶς τὴ συμφωνία της μὲ τὶς ἀρχὲς τῆς συνθήκης, τὴν ὁποία ἀπέφυγε νὰ υπογράψει.⁵⁵

Ἐντούτοις ἡ Βρετανία ἐπιδίωξε καὶ κατάφερε νὰ προσδέσει καὶ τὶς ἄλλες τρεῖς μεγάλες δυνάμεις (Ρωσία, Πρωσία, Αὐστρία) σὲ μία νέα πολιτικὴ σύμπραξη ποὺ κατοχύρωνε τὴ σταθερότητα τοῦ διεθνοῦς συστήματος καὶ τὴν ἰσορροπία τῶν Δυνάμεων. Πρόκειται γιὰ τὴ συνθήκη τῆς *Τετραπλῆς Συμμαχίας* (*Quadruple Alliance*), ἡ ὁποία ὑπεγράφη ἀπὸ τὶς Δυνάμεις στὶς 20 Νοεμβρίου 1815. Ἡ Τετραπλῆ Συμμαχία θεωρεῖται διπλωματικὴ ἐπιτυχία τοῦ Castlereagh, καθὼς περιορίζε τὴ Γαλλία - ἀποτρέποντας, μὲ τὴν ἀνανέωση τοῦ Συμφώνου τοῦ Σωμόν τοῦ 1814, τὴν πιθανότητα ἀναβίωσης τῆς γαλλικῆς ἀπειλῆς μὲ ὅποια πολιτικὴ μορφή καὶ ἂν αὐτὴ προέκυπτε. Ἐπιπλέον ἡ Βρετανία δέσμευσε τὴν ἀναθεωρητικὴ Ρωσία σὲ μία συμμαχία συστημικῆς σταθερότητας καὶ ἰσορροπίας ποὺ ἐξυπηρετοῦσε τὰ δικά της συμφέροντα.⁵⁶

Τὸ δόγμα τῆς ἰσορροπίας τῶν Δυνάμεων ἔβαζε φρένο στὶς παραδοσιακὲς βλέψεις τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς, στὶς ὁποῖες ἐναντιώνονταν οἱ ἐκπρόσωποι τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ τῆς Αὐστρίας, ὁ Castlereagh καὶ ὁ Metternich ἀντίστοιχα. Αὐτὲς οἱ βλέψεις σχετίζονταν μὲ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ρωσίας γιὰ τὸν «μεγάλο ἀσθενῆ» τῆς Εὐρώπης, τὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία. Ἡ Ρωσικὴ Αὐτοκρατορία ἐπιθυμοῦσε νὰ ἔχει πρόσβαση στὴ Μεσόγειο θάλασσα, τὸν προνομιακὸ χῶρο διείσδυσης τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ τῆς (ἡττημένης) Γαλλίας, πράγμα ποὺ θὰ τὸ κατάφερνε μὲ τὸν ἔλεγχο τῶν στενῶν τῶν Δαρδανελίων καὶ μὲ τὴν ἐπικύρωση τοῦ ρόλου τοῦ τσάρου ὡς προστάτη τῶν ὀρθόδοξων πληθυσμῶν τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ ἀρχὴ τῆς συστημικῆς ἰσορροπίας, ὥστόσο, στὴν ὁποία δεσμεύονταν ὅλες οἱ -ἐνταγμένες στὴν Τετραπλῆ Συμμαχία- Δυνάμεις, ἀποτελοῦσε ἀνάχωμα στὶς βλέψεις αὐτὲς καὶ

⁵⁴ Mark Jarrett, *The Congress of Vienna and its Legacy: War and Great Power Diplomacy after Napoleon* (London: I.B.Tauris, 2013), 173–76.

⁵⁵ Στὸ ἴδιο, 177.

⁵⁶ Henry Kissinger, *A world restored; Metternich, Castlereagh and the problems of peace, 1812–22* (Boston: Houghton Mifflin, 1957), 184–90· Jarrett, ὁ.π., 164–73.

προστάτευε άφενδός τὰ συμφέροντα τῶν Βρετανῶν στὴ Μεσόγειο καὶ άφετέρου αὐτὰ τῶν Αὐστριακῶν, οἱ ὅποιοι ἔβλεπαν τὰ Βαλκάνια ὡς ἀποκλειστικὰ δικό τους χῶρο δυνητικῆς ἐπέκτασης.⁵⁷ Συνοψίζοντας τὰ παραπάνω, οἱ δύο αὐτὲς συνθήκες τῆς Ἱερᾶς καὶ Τετραπλῆς Συμμαχίας, ἀποτέλεσαν, ἀντίστοιχα, τὸν ἠθικὸ καὶ πολιτικὸ πυλῶνα τῆς μεταναπολεόντειας εὐρωπαϊκῆς ἐνότητος, ἡ ὁποία στηριζόταν στὴν *καλὴ πίστη* καὶ στὴν *ἰσορροπία* τῶν Δυνάμεων.⁵⁸

Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση ὀργανώθηκε καὶ προωθήθηκε μέσα σὲ αὐτὸ τὸ δυσμενὲς γεωπολιτικὸ πεδίο, ἐφόσον ἡ ἰσορροπία τῶν Δυνάμεων προϋπέθετε τὴ διαφύλαξη τῆς ἀκεραιότητος τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἀπὸ τὶς ρωσικὲς ἐπεκτατικὲς διαθέσεις ἢ ἀπὸ ἐπαναστάσεις στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ποὺ θὰ λειτουργοῦσαν στὴν πράξη ὑπὲρ τῶν ρωσικῶν συμφερόντων. Τὸ ὅποιο ἐνδεχόμενο ἐπαναστατικὸ γεγονός στὸν βαλκανικὸ χῶρο, ἐκτὸς τοῦ ὅτι θὰ ἦταν ἀντίθετο μὲ τὶς συντηρητικὲς ἀντι-ιακωβινικὲς πολιτικὲς ἀρχὲς τοῦ συστήματος, θὰ μπορούσε ἐπίσης νὰ ἐκληφθεῖ ἀπὸ τὶς ἀνταγωνιστικὲς πρὸς τὴ Ρωσία Δυνάμεις (Μεγάλη Βρετανία, Αὐστρία) ὡς ὑπόγειά της προσπάθεια νὰ διαταράξει τὶς ἀρχὲς τῆς *ἰσορροπίας* καὶ νὰ προωθήσει τὰ συμφέροντά της χρησιμοποιώντας τοὺς ὀρθόδοξους πληθυσμοὺς τῆς βαλκανικῆς (ὅπως ἄλλωστε εἶχε συμβεῖ καὶ στὰ «Ὀρλωφικά»⁵⁹).⁶⁰

Ἐξάλλου στὴν ὀθωμανικὴ πολιτικὴ σκέψη κυριαρχοῦσε ἡ ἀντίληψη ὅτι, πίσω ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση τῶν ραγιάδων Ρωμηῶν (*Rum re' aya*), ὑπῆρχε ρωσικὸς δάκτυλος.⁶¹ Αὐτὴ ἡ ὑπόψια ἐνισχυόταν ἀπὸ τὰ παραδοσιακὰ φιλορωσικὰ αἰσθήματα τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, ἀπὸ τὸ μυστήριό τῆς *Αἰοράτου Ἀρχῆς*⁶², μὲ τὸ ὅποιο περιέβαλε τὴ δράση τῆς ἡ Φιλικῆ Ἐταιρεία, καὶ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν προκήρυξη τοῦ Ἀλέξανδρου Ὑψηλάντη, γραμμένη στὶς 24/2/1821, μὲ τίτλο *Μάχου Ὑπὲρ Πίστεως καὶ Πατρίδος*, ποὺ σηματοδότησε τὴν ἔναρξιν τοῦ Ἀγῶνα. Στὴν τελευταία γίνεται λόγος γιὰ τὴν *κραταιὰν*

⁵⁷ Bernstein καὶ Milza, ὅ.π., τ. Β', 20.

⁵⁸ Kissinger, ὅ.π., 190.

⁵⁹ Βακαλόπουλος, ὅ.π., τ. Δ', 372–464.

⁶⁰ Brian Vick, *The Congress of Vienna: Power and Politics after Napoleon* (London: Harvard University Press, 2014), 224–25.

⁶¹ Huseyin Sukru Ilicak, *A Radical Rethinking of Empire: Ottoman State and Society during the Greek War of Independence (1821-1826)* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University, 2011), 171–79· Σοφία Λαΐου καὶ Μαρίνος Σαρηγιάννης, *Ὄθωμανικὲς Ἀφηγήσεις γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση: ἀπὸ τὸν Γιουσούφ Μπέη στὸν Ἀχμέτ Τζεβνέτ Πασά* (Ἀθήνα: ΕΙΕ, 2019), 33–34.

⁶² Ἡ προπαγάνδα αὐτὴ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νὰ ἐκληφθεῖ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας τὸ ζητούμενο -δηλαδή ἡ ἐμπρακτὴ ὑποστήριξη τῆς Ρωσικῆς Αὐτοκρατορίας στὸ ἐπαναστατικὸ ἐγχεῖρημα- ὡς δεδομένο καὶ νὰ ἐδραιωθεῖ ἡ πεποίθηση ὅτι πίσω ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση βρισκόταν ὁ Ρώσος μονάρχης. Ἡ πεποίθηση αὐτὴ εὐνόησε σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴν ἀνάπτυξη τῆς Ἐταιρείας καὶ τὴν ἔνταξιν ἀνθρώπων ἀπὸ ἰσχυρὲς κοινωνικὲς ὁμάδες σὲ αὐτή, Βακαλόπουλος, ὅ.π., τ. Ε', 71–72.

δύναμιν (Ρωσία) πού θα *ύπερασπιστεῖ τὰ δίκαιά μας*, ἐνῶ ταυτόχρονα προβάλλεται ὡς παράδειγμα πρὸς μίμηση ἢ φιλελεύθερη ἐπανάσταση στὴν Ἰσπανία, ἡ ὁποία εἶχε ξεσπάσει τὸ 1820, κατὰ τοῦ βασιλιᾶ Φερδινάνδου Ζ΄, ἀπαιτώντας τὴν ἐπαναφορὰ τοῦ συντάγματος τοῦ 1812 πού εἶχε ἐπιβληθεῖ ἀπὸ τὸν Ναπολέοντα.

Μὲ αὐτὰ τὰ δεδομένα τὸ ἐλληνικὸ ἐγχείρημα ἦταν, φαινομενικὰ τουλάχιστον, ἐκτὸς τοῦ πλαισίου νομιμότητας τοῦ μεταναπολεόντειου κόσμου. Πέρα ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἴδια ἡ φύση τοῦ ἐθνικοῦ κινήματος -πού φιλοδοξοῦσε νὰ διασπάσει μία αὐτοκρατορία μὲ σημαντικὴ γεωπολιτικὴ θέση στὸν χῶρο τῆς νοτιοανατολικῆς Μεσογείου- παραβίαζε τὴν τάξη τῆς Παλινόρθωσης, ἡ προκήρυξη τοῦ Ὑψηλάντη, μὲ τὶς προαναφερθεῖσες ἀναφορές, ἀπομάκρυνε ἀκόμα περισσότερο τὸν Ἀγῶνα ἀπὸ τὶς ἀρχές τῆς διεθνοῦς νομιμότητας: ἀφενὸς ἡ ἐπὶ κλίση στὴ ρωσικὴ βοήθεια -μάλιστα ἀπὸ ἓναν πρῶην ἀξιωματικὸ τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ- ἀντέβαινε στὴν ἀρχὴ τῆς ἰσορροπίας τῶν Δυνάμεων (πού στηριζόταν στὴν ἀποτροπὴ τῆς ρωσικῆς καθόδου στὰ ὀθωμανικὰ ἐδάφη) καὶ ἐξέθετε τὸν Τσάρο στὰ ὑπόλοιπα βασίλεια τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας· ἀφετέρου ἡ ἀναφορὰ στὴν Ἰσπανία, πού *πρώτη καὶ μόνη κατετρόπωσε τὰς ἀητητήτους φάλαγγας ἑνὸς τυράννου*, εὐνοοῦσε τὶς ὑποψίες πού συνέδεαν τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση μὲ τὴ διεθνικὴ ριζοσπαστικὴ ὀργάνωση τῶν *Καλῶν Ἐξαδέλφων* ἢ *Καρμπονάρων*⁶³, ἡ ὁποία εἶχε πρωταγωνιστικὸ ρόλο στὶς ἐπαναστάσεις πού ἐκτυλίσσονταν τὴν ἴδια ἐποχὴ (1820-21) στὴν Εὐρώπη - στὴν Ἰσπανία, τὴ Νάπολι καὶ τὸ Πεδεμόντιο. Ἡ σύνδεση αὐτὴ ὑπῆρξε βέβαια ἀναπόφευκτη καθὼς ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση ἦταν προϊόν μίας μυστικῆς ἐταιρείας, κάτι πού τὴν ἐνέτασσε στὸ διεθνὲς δίκτυο τοῦ ἐταιρισμοῦ καὶ τῶν ριζοσπαστικῶν φιλελεύθερων ἰδεολογικοπολιτικῶν προταγμάτων μὲ καταβολὲς ἀπὸ τὰ ἱακωβινικὰ πρότυπα τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης.

Ἕλληνες τοῦ ἐξωτερικοῦ μὲ σημαντικὴ κοινωνικὴ ἢ/καὶ πολιτικὴ θέση καὶ μὲ γνώση τῶν εὐρωπαϊκῶν πραγμάτων, ὅπως ὁ Καποδίστριας καὶ ὁ Ἰγνάτιος Οὐγγροβλαχίας⁶⁴, ἀποδοκίμασαν ἔντονα τὶς ἐνέργειες τοῦ Ὑψηλάντη καὶ τὶς προκηρύξεις πού τὶς συνόδεuan. Ὁ Ἰγνάτιος, ἐνῶ ἡ ἐπανάσταση βρισκόταν ἐν ἐξελίξει,

⁶³ Γιὰ τὴν ὀργάνωση τῶν Καρμπονάρων βλ. Eric Hobsbawm, *Ἡ Ἐποχὴ τῶν Ἐπαναστάσεων 1789-1848*, ἑλλ. μτφρ. Μαριέτα Οἰκονομοπούλου (Αθήνα: ΜΙΕΤ, 2002), 169-71.

⁶⁴ Μητροπολίτης Ἄρτας καὶ μετέπειτα Οὐγγροβλαχίας μὲ σημαντικὸ φιλεκπαιδευτικὸ ἔργο καὶ ἔντονη κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ δράση. Ἦταν τακτικὸς συνομιλητὴς καὶ φίλος τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια καὶ τοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου. Στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση εἶχε, ἀπὸ τὴν Πίζα πού βρισκόταν, πολὺ σημαντικὸ συμβουλευτικὸ καὶ διπλωματικὸ ρόλο. Γιὰ τὴ ζωὴ του βλ. Εμμανουὴλ Πρωτοψάλτης, *Ἰγνάτιος Μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας (1766-1828)*, τχ. 1, Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, τ. Δ' (Αθήνα: Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, 1959).

ονόμαζε τὸν Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη «κάκιστον» καὶ θεωροῦσε τυχοδιωκτικὲς τὶς κινήσεις τῶν Φιλικῶν ποὺ προξένησαν κακὸν εἰς τὸ γένος ἀπατώντας τοὺς συμπατριώτας μας μετὰ τὸ ὄνομα τῆς Ρωσίας.⁶⁵ Παρόμοια ἦταν καὶ ἡ κριτικὴ τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια, ὁ ὁποῖος σὲ ὑπόμνημά του -περὶ τῆς τύχης τῆς Ἑλλάδος- ποὺ ἔστειλε στὸν Ἰγνάτιο, τὸν Ἰούλιο τοῦ 1821, τόνιζε τὰ ἑξῆς:

«Χαρακτηρίζουν τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ἑλλάδος ὡς ἔργον αὐτόχρομα τῶν Ἰταλικῶν, Γερμανικῶν καὶ Γαλλικῶν ἐταιρειῶν. Ἡ κατηγορία αὕτη εἶναι ψευδής· τουλάχιστον δὲν τὴν βοηθεῖ καμμία ἀπόδειξις· ἐν τοσοῦτω αὕτη πιέζει τὸ ἔθνος μας. Αἱ ἀνόητοι προκηρύξεις τοῦ Ὑψηλάντου ἐδικαίωσαν πολλὰ τοὺς ἐχθροὺς μας (καὶ δὲν εἶναι μόνον οἱ Τούρκοι ἐχθροὶ μας) νὰ σημειώσουν τὴν ἐλληνικὴν ἐπανάστασιν ὡς περισπασμόν, τὸν ὁποῖον οἱ Ἰακωβῖνοι τῆς Ευρώπης ἐνήργησαν πρὸς βοήθειαν τῶν ὀλεθρίων σκοπῶν των κατὰ Ἰταλίαν, Γερμανίαν καὶ Γαλλίαν».⁶⁶

1.2. Ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος καὶ τὸ γεωπολιτικὸ σχέδιο τοῦ «κύκλου τῆς Πίζας»

Παρόμοια πολιτικὴ γραμμὴ μετὰ τοὺς προαναφερθέντες εἶχαν ἄρκετοὶ μορφωμένοι Ἕλληνες ποὺ ζοῦσαν στὴ δυτικὴ Εὐρώπη καὶ ἦταν ἐνταγμένοι στοὺς κύκλους τῶν ζυμώσεων ποὺ ἀφοροῦσαν στὸ ἐλληνικὸ ζήτημα. Ἐνας ἀπὸ αὐτοὺς ἦταν ὁ Κωνσταντῖνος Πολυχρονιάδης, Ἕλληνας λόγιος -μετὰ καταγωγὴ ἀπὸ τὸ Ζαγόρι- ποὺ ζοῦσε στὸ Παρίσι καὶ ἦταν συνδεδεμένος μετὰ τὸν κύκλο τοῦ John Bowring.⁶⁷ Ὁ ἴδιος, μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς Ἐπανάστασης, συγκρότησε, μαζί με ἄλλους Ἕλληνες στὸ Παρίσι, τὸ *Διευθυντήριον τοῦ Ἀγῶνος* ὑπὸ τὸν Ἀδαμάντιο Κοραῆ, μετὰ σκοπὸ τὴν προβολὴ τῶν ἐλληνικῶν θέσεων στὴν εὐρωπαϊκὴ κοινὴ γνώμη.⁶⁸ Στὸν ἴδιον κύκλο ἀνῆκαν, ἐπίσης, ὁ Ἡπειρώτης -συντοπίτης τοῦ Πολυχρονιάδη- Ἀνδρέας Λουριώτης ποὺ σπούδαζε στὸ Παρίσι, ὁ σπουδαστὴς νομικῶν στὴν Πίζα, Γεώργιος Πραϊδης, καὶ φυσικὰ οἱ «ἐξόριστοι» ἀπὸ τὴ Βλαχία πολιτικοὶ παράγοντες, Ἰωάννης Καρατζᾶς (καὶ ὁ υἱὸς τοῦ

⁶⁵ Πρωτοψάλτης, ὁ.π., τχ. 1, 174.

⁶⁶ Τὸ ὑπόμνημα στὸ Κώστας Δαφνῆς (ἐπιμ.), *Ἀρχεῖον Ἰωάννου Καποδίστρια*, τ. ΣΤ' (Κέρκυρα: Ἑταιρεία Κερκυραϊκῶν Σπουδῶν, 1985), 175–80.

⁶⁷ Σημαντικὸς Βρετανὸς πολὺγλωσσος συγγραφέας - λογοτέχνης καὶ περιηγητής. Ἀνῆκε στὸν κύκλο τοῦ Jeremy Bentham καὶ ἦταν φιλελεύθερος καὶ φιλέλληνας. Πρωταγωνίστησε στὶς κινήσεις γιὰ τὴν ἱδρυση τοῦ Φιλελληνικοῦ Κομιτάτου τοῦ Λονδίνου, βλ. G.F. Bartle, 'Bowring and the greek loans of 1824 and 1825', *Balkan studies: biannual publication of the Institute for Balkan Studies*, τ. 3, τχ. 1 (1962): 61–74.

⁶⁸ Γεώργιος Θεοδορίδης, *Ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος καὶ ἡ δράση του: Ἀπὸ τὴν Ανατολὴν εἰς τὴν Δύση καὶ ἀπὸ τὴν Δύση εἰς τὴν Ἐπανάστασιν* (Ἀθήνα: Διδακτορικὴ Διατριβὴ στὸ Πάντειο Πανεπιστήμιον, 1998), 171.

Κωνσταντῖνος) καὶ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος -οἱ ὅποιοι βρέθηκαν τὸ 1819 ἐπίσης στὴν Πίζα. Στὰ παραπάνω πρόσωπα θὰ μπορούσε νὰ προστεθεῖ καὶ ὁ νομικός, συγγραφέας, δημοσιογράφος καὶ μετέπειτα πολιτικός, Ἀναστάσιος Πολυζωΐδης, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν ἑναρξὴ τοῦ Ἀγῶνα διέκοψε τὶς σπουδὲς του στὸ Βερολίνο γιὰ νὰ μεταβεῖ στὴν Ἑλλάδα. Ἀκόμα, μέλη τῆς «συντροφιάς» θεωροῦνται ὁ Γεώργιος Σέκερης, ὁ Γεώργιος Ψύλλας, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰταλὸς καρμπονάρος φιλέλληνας καὶ συντάκτης τοῦ πρώτου ἐλληνικοῦ Συντάγματος, Vincenzo Gallina. Οὐσιαστικά, ὁ κύκλος αὐτὸς εἶχε ὡς συνδετικὸ κρίκο καὶ κεντρικὴ φυσιογνωμία τὸν μητροπολίτη Ἰγνάτιο -ὁ ὁποῖος ζοῦσε στὴν Πίζα ἀπὸ τὸ 1815 ὑπὸ τὴν προστασία τοῦ Δούκα τῆς Τοσκάνης- καὶ ὡς ἔδρα τὴν πόλιν τῆς Πίζας (ἂν καὶ κάποια μέλη του δὲν ζοῦσαν στὴν πόλιν τῆς Ἰταλίας).⁶⁹

Αὐτὸ ποὺ προσδίδει στὶς παραπάνω προσωπικότητες χαρακτηριστικὰ ὁμάδας εἶναι ἡ σύνδεσή τους καὶ ἡ συνεργασία τους πρὶν καὶ ἰδίως μετὰ τὸ ξεκίνημα τῆς Ἐπανάστασης. Πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἔφτασαν στὴν Ἑλλάδα μαζὶ μὲ τὸν Μαυροκορδάτο καὶ παρέμειναν στενοὶ του συνεργάτες καθόλη τὴ διάρκεια τοῦ Ἀγῶνα. Ὁ κύκλος συγκροτήθηκε προεπαναστατικὰ καὶ βάσιστηκε σὲ κοινὸς πολιτικοὺς στόχους ποὺ ἀφοροῦσαν στὴν ἡγεσία τῆς (ἐπικείμενης καὶ προετοιμαζόμενης) ἐπανάστασης καὶ στὴν ἐκπροσώπηση ἰδεολογικῶν τάσεων καὶ προσανατολισμῶν, διαφορετικῶν σὲ κάποιο βαθμὸ ἀπὸ αὐτῶν τῆς ἡγεσίας τῶν Φιλικῶν.

Ὁ ἐπικεφαλῆς πολιτικὸς παράγων τοῦ κύκλου αὐτοῦ στὴν ἐπαναστατημένη ἐπικράτεια ἦταν ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος. Γεννήθηκε στὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ 1791 καὶ ὡς γόνος σημαίνουσας φαναριώτικης οἰκογένειας⁷⁰ -ποὺ ὡστόσο εἶχε ἀπολέσει τὴν παλαιὰ πολιτικὴ δύναμή της σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἀναπαραγωγή της σὲ καίριες διοικητικὲς θέσεις τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας⁷¹- ἀπέκτησε σημαντικὴ μόρφωση· σύμφωνα μὲ μαρτυρίες μιλοῦσε ἔντεκα γλῶσσες, ἀνατολικὲς καὶ εὐρωπαϊκές.⁷² Ὁ διορισμὸς τοῦ θείου του Ἰωάννη Καρατζᾶ ὡς ἡγεμόνος (ὀσποδάρου) τῆς Βλαχίας, τὸ 1812, ἔδωσε στὸν Μαυροκορδάτο τὴν εὐκαιρία νὰ σταδιοδρομήσει σὲ διάφορα ἀξιώματα. Ἀρχικὰ διετέλεσε γραμματέας τοῦ ἡγεμόνα, ὡστόσο ὁ

⁶⁹ Γιὰ τὸν «κύκλο τῆς Πίζας» βλ. Βασίλης Παναγιωτόπουλος, 'Κάτι ἔγινε στὴν Πίζα τὸ 1821', *Τὰ Ἱστορικά*, 5 (1986): 177-82.

⁷⁰ Ἦταν τριεγγόνος τοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου τοῦ «ἐξ ἀπορρήτων» καὶ διεγγόνος τοῦ Νικόλαου Μαυροκορδάτου, τοῦ πρώτου Ἑλλήνα ὀσποδάρου στὶς παραδουνάβιες ἡγεμονίες.

⁷¹ Γιὰ τὴν κοινωνικὴ κινητικότητα στὸ πλαίσιο τῆς διεκδίκησης ὑψηλῶν ἀξιωμάτων ἀπὸ Ρωμηοὺς ὑπηκόους βλ. Θεοδωρίδης, ὁ.π., 54-58.

⁷² Καλύτερα ἀπὸ ὅλες τὶς γλῶσσες γνώριζε τὴν τουρκικὴ, στὸ ἴδιο, 61-62.

προικισμένος νέος γρήγορα διακρίθηκε για τις ικανότητές του και ανήλθε στο αξίωμα του μεγάλου ποστέλνικου.

Στὸν χῶρο τῶν παραδουνάβιων ἡγεμονιῶν, ἐκεῖ πού εἶχαν ἀναπτύξει τὴν πνευματικὴ τοῦς δράση προσωπικότητες ὅπως ὁ Δημήτριος Καταρτζῆς, ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς, ὁ Ἀθανάσιος Χριστόπουλος, ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς κ.ἄ., ἦλθε σὲ στενὴ ἐπαφὴ μὲ τὸ περιβάλλον τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ⁷³, ἐνῶ μυήθηκε στὴν τέχνη τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς διπλωματίας. Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1818 ὁ Μαυροκορδάτος ἐγκατέλειπε τὸ Βουκουρέστι ἀκολουθώντας τὸν Καρατζᾶ, ὁ ὁποῖος εἶχε ἔλθει σὲ ρήξη μὲ τὴν Πύλη, ἐπειδὴ ἐπιθυμοῦσε τὴν παράταση τῆς ἐπταετοῦς του θητείας πού ἔληγε τὸ 1819. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο εἶχε ἀναπτύξει ἐπαφὲς μὲ Εὐρωπαίους ἀξιωματούχους, ιδίως ἀπὸ τὴ Ρωσία, ἡ ὁποία, παρὰ τὴ συνθήκη τοῦ 1812, προέβαλλε μία σειρά ἀξιώσεων καὶ διεκδικήσεων ἔναντι τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.⁷⁴ Ἀπότοκο τοῦ ἐπεισοδίου αὐτοῦ, πού κατέληξε στὴν ἀπόδραση τοῦ Καρατζᾶ καὶ τοῦ κύκλου του ἀπὸ τὸ Βουκουρέστι, ἦταν ὁ *κανουνναμέ*ς πού ἐξέδωσε ἡ Πύλη τὸ 1819, μὲ τὸν ὁποῖο ἡ ἴδια περιορίζε τὴ δυνατότητα ἀνάληψης τοῦ ἀξιώματος τοῦ δραγουμάνου καὶ τοῦ ὀσποδάρου στὶς παραδουνάβιες ἡγεμονίες σὲ μόλις τέσσερις οἰκογένειες (αὐτὲς τοῦ Καλλιμάχη, τοῦ Ἀλέξανδρου καὶ Μιχαὴλ Σούτσου καὶ τοῦ ἀποθανόντος Ἀλέξανδρου Μουρούζη).⁷⁵

Τούτων δοθέντων, ἡ δυνατότητα κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἀνέλιξης καὶ σταδιοδρομίας, στὰ πλαίσια τῶν κανονικοτήτων τῆς κατάκτησης, εἶχε πλέον παρέλθει γιὰ τὸν -συνδεδεμένο μὲ τὴ μοῖρα τῆς οἰκογένειας Καρατζᾶ- Μαυροκορδάτο. Στὸ πέρασμά του ἀπὸ τὴ Γενεύη καί, στὴ συνέχεια, μὲ τὴν ἐγκατάστασή του στὴν Πίζα⁷⁶, θὰ ἐπανακαθορίσει τὸ πλαίσιο προσανατολισμοῦ του, τὸ ὁποῖο πλέον θὰ εἶναι συνδεδεμένο μὲ τὴν ἐπαναστατικὴ προοπτικὴ καὶ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ Γένους πού προωθοῦσε ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία. Ὁ Μαυροκορδάτος φαίνεται νὰ εἶχε μυηθεῖ ὡς ἀπλὸ

73 Φαίνεται στὸ γλωσσικὸ ζήτημα νὰ ὑποστήριζε τὴν ὁμιλούμενη γλῶσσα συνδεόμενος μὲ τὸν φαναριώτικο δημοτικισμό καὶ τὶς ἀπόψεις τοῦ Ἰάκωβου Ρίζου Νερουλοῦ, βλ. στὸ ἴδιο, 78-83. Γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξη στὸν χῶρο τῶν παραδουνάβιων ἡγεμονιῶν, κατὰ τὸν 18ο αἰ., καὶ τοὺς ἐκπροσώπους της βλ. Βακαλόπουλος, τ. Δ', ὅ.π., 256-276. Γιὰ τὸν Δημήτριο Καταρτζῆ καὶ τὸν κύκλο του βλ. Κ.Θ. Δημαρᾶς, *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμός* (Ἀθήνα: Ἑρμῆς, 2009), 177-244.

74 Ἀναλυτικὰ γιὰ τὸ ἐπεισόδιο Καρατζᾶ-Πύλης βλ. Θεοδωρίδης, ὅ.π., 116-126.

75 Μεταφρασμένο στὰ ἑλληνικὰ τὸ κείμενο τοῦ Κανουνναμέ, στὸ Βασίλης Σφυρόερας, 'Ὁ Κανουνναμέ τοῦ 1819 γιὰ τὴν ἐκλογὴ Φαναριωτῶν στὶς ἡγεμονίες καὶ στὴ Δραγομανία', *Ὁ Ἑραριστής*, τχ. 11 (1974): 568-79.

76 Ἡ μετάβαση τοῦ Μαυροκορδάτου στὴν Πίζα δὲν εἶναι τυχαία. Ἡ τελευταία ἀποτελοῦσε ἔδρα τοῦ μητροπολίτη Ἰγνατίου καὶ πιθανὸ τόπο καταφυγῆς τοῦ ἡγεμόνα Καρατζᾶ· ἀπὸ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1818 ὁ Καρατζᾶς συζητοῦσε μὲ τὸν Ἰγνάτιο τὸ ἐν λόγω ἐνδεχόμενο, βλ. Πρωτοψάλτης (ἐπιμ.), *Ἰγνάτιος Μητροπολίτης*, ὅ.π., τχ. 2, 96.

μέλος της Έταιρείας από τον Νικόλαο Γαλάτη μεταξύ του 1817 και του 1818.⁷⁷ Όσοτοσο στην Πίζα αναβαθμίστηκε ως μέλος της Αρχής της Φιλικής Έταιρείας από τον Αθανάσιο Τσακάλωφ, ο οποίος έφτασε στην ιταλική πόλη τον Νοέμβριο του 1819. Λίγους μήνες αργότερα επισκέφτηκε την Πίζα και ο Παναγιώτης Αναγνωστόπουλος. Η παρουσία των δύο ήγετικών μορφών της Φιλικής Έταιρείας στην Πίζα συνδέεται με τις διεργασίες αναζήτησης του κατάλληλου προσώπου για την ανάληψη της αρχηγίας. Εκείνοι λοιπόν που έπιθυμούσαν ως αρχηγό τον Ιωάννη Καποδίστρια πρότειναν τη μεσολάβηση του Ιγνατίου, ο οποίος διατηρούσε φιλικές σχέσεις με τον Κερκυραίο πολιτικό. Ταυτόχρονα οι Φιλικοί, μη γνωρίζοντας ακριβώς τις απόψεις των ανθρώπων της Πίζας (Ιγνατίου, Μαυροκορδάτου, Καρατζά), ήθελαν να τους εντάξουν στους επαναστατικούς σχεδιασμούς και να τους χρησιμοποιήσουν σε καίριες οργανωτικές θέσεις.⁷⁸

Οι άνθρωποι της Πίζας και η Φιλική Έταιρεία

Η ένταξη των ανθρώπων του κύκλου της Πίζας στις διεργασίες των Φιλικών τους ενέπλεξε έμμέσως στις έσωτερικές έριδες της Έταιρείας, οι όποιες άφορούσαν διαφορετικές στρατηγικές δράσης. Στο πλαίσιο των σχεδιασμών της Φιλικής Έταιρείας, ο Παναγιώτης Αναγνωστόπουλος προέβαλε ένα υπόμνημα, στα τέλη του 1820, για λογοριασμό της Έφορείας του Βουκουρεστίου, το όποιο προέβλεπε την αναδιοργάνωση της διοίκησης της Έταιρείας και την αναβολή της επανάστασης, ώστε να οργανωθεί και να προετοιμαστεί κατάλληλα. Έμπνευστές όμως αυτού του σχεδίου φαίνεται να ήταν ο Μαυροκορδάτος και ο Ιγνάτιος, οι όποιοι είχαν συνδεθεί με τον Αναγνωστόπουλο στην Πίζα και είχαν δυσανασχετήσει με την ξαφνική ανάθεση της ήγεσίας του Αγώνα στον Αλέξανδρο Ύψηλάντη⁷⁹, προκρίνοντας τον Ιωάννη Καρατζά ως τον πλέον κατάλληλο, εφόσον ο Καποδίστριας είχε άρνηθεί την πρόταση.⁸⁰ Στο τέταρτο μάλιστα σημείο του υπομνήματος προβλεπόταν η περιστοίχιση του αρχηγού της Έταιρείας από ένα συμβούλιο, στο όποιο θα συμμετείχαν ο φαναριώτης πολιτικός και ο Μητροπολίτης.⁸¹ Η πρόταση αυτή της συγκρότησης ενός έν είδει κυβερνητικού

⁷⁷ Για τη χρονολογία μύησης του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου στη Φιλική Έταιρεία βλ. Θεοδωρίδης, ό.π., 110-11.

⁷⁸ Θεοδωρίδης, ό.π., 156-57.

⁷⁹ Σ.σ.με πρωτοβουλία του Έμμανουήλ Ξάνθου.

⁸⁰ Διονύσιος Κόκκινος, *Η Έλληνική Έπανάσταση*, τ. Β' (Αθήναι: Μέλισσα, 1967), 59.

⁸¹ Θεοδωρίδης, ό.π., 160.

συμβουλίου απέβλεπε στη μείωση τῶν ἐξουσιῶν τοῦ Ὑψηλάντη καὶ στὸν περιορισμό του στὴ στρατιωτικὴ ἀρχηγία.⁸²

Ὁ Ἀναγνωστόπουλος ἐπιχείρησε νὰ παρουσιάσει στὸν Ὑψηλάντη τὸ ἐν λόγῳ σχέδιο, ὅμως τὸ κλίμα ποὺ εἶχε διαμορφωθεῖ ἀπὸ τὶς φήμες ποὺ διαδίδονταν εἰς βάρος του, ὅτι ἤθελε νὰ δηλητηριάσει τὸν ἀρχηγὸ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, δὲν ἐπέτρεψε νὰ γίνει ἡ συνάντησή τους ὑπὸ τὶς καλύτερες δυνατὲς συνθῆκες.⁸³ Ὁ Φιλῆμων παραθέτει ἓνα γράμμα τῶν *Στασιαστῶν τοῦ Ἰασίου* πρὸς τὸν Ὑψηλάντη, τὸ ὁποῖο προειδοποιοῦσε τὸν Γενικὸ Ἐπίτροπο ὅτι ὁ Τσακάλωφ μὲ τὸν Ἀναγνωστόπουλο, διὰ μέσου τοῦ Ἰγνατίου καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου, προέκριναν τὸν -πρῶν ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας- Ἰωάννη Καρατζᾶ *ὡς ἀρχηγὸ τῆς ἐπανάστασης*, ἀλλὰ ὁ τελευταῖος *παρετήρησεν, ὅτι δὲν λαμβάνει μέρος εἰς τὴν Ἐπιχείρησιν, ἐνόσω ὑπάρχει ὁ Ὑψηλάντης. Τοιοῦτοτρόπως ἀπεφασίσθησαν ὁ Ἀναγνωστόπουλος καὶ ὁ Τσακάλωφ, διὰ νὰ φαρμακώσωσι τοῦτον*.⁸⁴ Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἀναφορὰ τῶν φίλων τοῦ Ὑψηλάντη -περὶ σχεδίου δηλητηριάσεώς του- στερεῖται ἀληθείας καὶ ἀποτελεῖ συκοφαντία, εἶναι προφανὲς ὅτι ὁ Ἀναγνωστόπουλος καὶ ὁ Τσακάλωφ ἐμπλέχθηκαν σὲ μία ἱστορία ἀμφισβήτησης τῆς ἡγεσίας τοῦ Ἀλέξανδρου Ὑψηλάντη, ἡ ὁποία σχετιζόταν ἀφενδὸς μὲ στρατηγικὲς ἐπιλογές, ὅπως αὐτὴ τοῦ ὁρισμοῦ τοῦ χρόνου ἑναρξῆς τῆς ἐπανάστασης, καὶ αφετέρου μὲ τὴν προβολὴ ἑνὸς ἀνταγωνιστικοῦ πρὸς τὸν ἀρχηγὸ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας πόλου ἐξουσίας· αὐτοῦ τῶν ἀνθρώπων τῆς Πίζας, τοῦ Καρατζᾶ, τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τοῦ Ἰγνατίου.

Ἡ *Coup d'oeil sur la Turquie* τοῦ Μαυροκορδάτου

Πάγια πεποίθησις τοῦ Ἰγνατίου καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου, ὅπως διαφαίνεται στὰ κείμενά τους κατὰ τὴ διάρκειά τοῦ Ἀγῶνα, ἦταν ὅτι τὸ κίνημα τοῦ Ὑψηλάντη καθίστατο ἄκαιρο, ἀπροετοίμαστο καὶ βλαπτικὸ πρὸς τὸ ἔθνος, ἀφοῦ ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία μὲ τὰ *κηρύγματα* καὶ τὰ *ὑποπτα σύμβολα* τῆς ἐξέγειρε *ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων ὅλες τὶς εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις*.⁸⁵ Ὁ Μαυροκορδάτος, ἀπὸ τὸ 1819 ποὺ βρισκόταν στὴν Πίζα, ἐνημερωνόταν γιὰ τὴν εὐρωπαϊκὴ πολιτικὴ, διάβαζε τὶς διεθνεῖς συνθῆκες, ἀκόμα καὶ τὶς προκηρύξεις μοναρχικῶν καὶ φιλελεύθερων κύκλων τῆς Εὐρώπης, ἐνῶ

⁸² Κόκκινος, ὅ.π., τ. Β', 60.

⁸³ Θεοδωρίδης, ὅ.π., 161.

⁸⁴ Ἰωάννης Φιλῆμων, *Δοκίμιον Ἱστορικόν περὶ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας* (Ναύπλιο: Θ. Κονταξῆς καὶ Ν. Λουλάκης, 1834), 273.

⁸⁵ Γιὰ τὴν κριτικὴ τοῦ Μαυροκορδάτου στὸν Δημήτριο Ὑψηλάντη τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1821 βλ. Βακαλόπουλος, ὅ.π., τ. Ε', 725-26. Γιὰ τὶς ἀπόψεις τοῦ Ἰγνατίου ἐναντὶ τῶν Φιλικῶν καὶ τοῦ κινήματος τοῦ Ἀλέξανδρου Ὑψηλάντη βλ. Πρωτοψάλτης, *Ἰγνάτιος Μητροπολίτης*, ὅ.π., τχ. 1, 164-76.

ἦλθε σὲ ἐπαφὴ μὲ τὶς ἀρχὲς τοῦ πολιτικοῦ φιλελευθερισμοῦ.⁸⁶ Γνώριζε τὴ γεωπολιτικὴ πραγματικότητα ποὺ καθόριζε τὶς διεθνεῖς σχέσεις καὶ προσέγγιζε τὸ ἑλληνικὸ ζήτημα βάσει αὐτῆς. Αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ τὸ ὑπόμνημα ποὺ συνέταξε στὶς ἀρχὲς τοῦ 1820, στὰ γαλλικά, μὲ τίτλο «*Coup d'oeil sur la Turquie*» (Περὶ τῆς Τουρκίας), τὸ ὁποῖο τελικὰ δὲν ἐξέδωσε, μετὰ ἀπὸ προτροπὴ τοῦ Ἰωάννη Καρατζᾶ -γιὰ νὰ μὴν δοθεῖ ἡ ἐντύπωση ὅτι γράφτηκε *κατὰ παρακίνησίν του*. Τελικὰ ἔστειλε ἓνα ἀντίγραφο τοῦ συγγράματος στὸν Friedrich von Gentz, αὐστριακὸ διπλωμάτη καὶ ἄνθρωπο τοῦ Metternich, τὸ ὁποῖο εἶχε ὑπόψη τοῦ ὁ Prokesch von Osten ποὺ δημοσίευσε τὸ περιεχόμενό του.⁸⁷ Στὸ ὑπόμνημα αὐτὸ ὁ Μαυροκορδάτος, παραμονὲς τῆς ἐπανάστασης τοῦ 1821, διατυπώνει τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὴν κατάστασι τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ εἰσηγεῖται τὴν πρότασή του γιὰ τὴν ἐπίλυσι τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος. Οἱ σκέψεις που ὑποβάλλει οὐσιαστικὰ ἀπευθύνονται πρὸς τοὺς ἰθύνοντες τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς σκηνῆς, πρὸς τὶς δυνάμεις δηλαδὴ τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας.

Ὁ Μαυροκορδάτος στὸ σύγγραμά του θεωρεῖ τὴν ὀθωμανικὴ διακυβέρνησι *δεσποτικὴ καὶ αὐθαίρετη*, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει σὲ αὐτὴ κάποιου εἴδους θεσμικοῦ ἐλέγχου στὸν ἡγεμόνα καὶ αὐτὸς μπορεῖ νὰ δρᾷ ἀνεξέλεγκτα. Ὁ δεσποτισμὸς τοῦ ὀθωμανικοῦ συστήματος, σύμφωνα μὲ τὸν Φαναριώτη, στηρίζεται στὰ ἰδιαίτερα πολιτισμικὰ χαρακτηριστικὰ καὶ τὴ φυσιογνωμίᾳ τοῦ τουρκικοῦ λαοῦ, γι' αὐτὸ εἶναι στυγνὸς καὶ ἀχαλίνωτος. Ἀντίθετα, ὁ δεσποτισμὸς τῶν χριστιανικῶν ἐθνῶν, πχ. τῆς Ρωσίας, εἶναι *πιὸ ἥπιος καὶ ἀνθρώπινος*, διότι *ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ γλυκαίνει τὰ ἦθη καὶ ἐξομαλύνει τὸν δρόμο τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς εὐτυχίας, ἐνῶ τὸ δόγμα τοῦ Μωάμεθ θρέφει τὴ σκληρότητα καὶ τὴ βαρβαρότητα μέσα στὶς καρδιὰς τῶν οπαδῶν του*.⁸⁸ Ἡ χριστιανικὴ συνείδησι, γιὰ τὸν Μαυροκορδάτο, εἶναι αὐτὴ ποὺ χαλιναγωγεῖ τὴν αὐθαίρεσίᾳ τῆς ὀλοκληρωτικῆς ἐξουσίας. Ὁ Χριστιανὸς ἡγεμόνας, κυβερνώντας «ἐλέω Θεοῦ», λογοδοτεῖ γιὰ τὶς πράξεις του στὸν Ὑψιστο ἔχοντας στὸν νοῦ του τὶς ἀρχὲς τῆς εὐσπλαχνίας καὶ τῆς φιλανθρωπίας. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἐντάσσει τὸν Χριστιανὸ ἡγεμόνα,

⁸⁶ Σὲ αὐτὴ τὴν κατεύθυνσι συντέλεσε ἡ γνωριμία καὶ ἡ συναναστροφὴ του μὲ τὸν Ἀγγλο ρομαντικὸ ποιητὴ Percy Bysshe Shelley καὶ τὴ γυναῖκα του Mary Shelley, βλ. Θεοδωρίδης, ὅ.π., 145-54.

⁸⁷ Μία ἀποσπασματικὴ παράθεσι τοῦ περιεχομένου τοῦ ὑπομνήματος στό: Anton Prokesch von Osten, *Ἱστορία τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους ἐν ἔτει 1821 καὶ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου*, τ. Α', ἐλλ. μτφρ. ὑπὸ Γ. Ἐμ. Ἀντωνιάδου (Ἀθήνα: ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς «Ἀθῆνᾶς», 1868), 17-19. Ὁ Μαυροκορδάτος ἐκθέτει τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους δὲν κατάφερε νὰ ἐκδώσει τὸ ἐν λόγω πῶνημα σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸ Ἐκτελεστικόν, τὸ 1824, βλ. Ἐμμανουήλ Πρωτοψάλτης (ἐπιμ), *Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου*, τχ. 4, Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, τ. Ε' (Ἀθήνα: Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, 1963), 614-15.

⁸⁸ Θεοδωρίδης, ὅ.π., 185.

ἀκόμη καὶ τὸν ἀπόλυτο μονάρχη, στὸν *κόσμο τοῦ πολιτισμοῦ* καὶ τὸν διαφοροποιεῖ ἀπὸ τὸν μουσουλμάνο ἡγεμόνα ποὺ κατατάσσεται στὸν *κόσμο τῆς βαρβαρότητας*.⁸⁹

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παραπάνω χαρακτηριστικά, ἡ Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία εἶναι, γιὰ τὸν Φαναριώτη, ἓνα μοναδικὸ παράδειγμα σήψης καὶ διαφθορᾶς στὴν Ἱστορία, καθὼς τὸ σύστημα διακυβέρνησής της παράγει μικροὺς τυράννους -ἀγιάννηδες, πασᾶδες, αγᾶδες, βοεβόδες- ποὺ αὐθαίρετοῦν σὲ τοπικὸ ἐπίπεδο καὶ ἀκρωτηριάζουν τὸ κράτος. Ὁ Μαυροκορδάτος ἐρμηνεύει αὐτὴ τὴν κατάσταση ἀνομίας, χάους καὶ ἀναρχίας, ποὺ ἐπικρατεῖ στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Τουρκίας, ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἀδιαφορίας τοῦ ἡγεμόνα, ὁ ὁποῖος, ὡς μουσουλμάνος, προασπίζει τὸ ἰδιωτικὸ τοῦ συμφέρον καὶ δὲν μεριμνᾷ γιὰ τὸ γενικὸ καλόν.⁹⁰ Συνεχίζει ἀναλύοντας τὸν τρόπο ποὺ ἀρθρώνεται τὸ ὀθωμανικὸ διοικητικὸ σύστημα, ἀπὸ τὴν κορυφὴ τῆς πυραμίδας πρὸς τὰ κάτω, διαπιστώνοντας ὅτι σὲ ὅλες τὶς βαθμίδες τῆς ἱεραρχίας κυριαρχεῖ ἡ *αὐθαίρεσία*, ἀφοῦ ἡ κύρια ἔγνοια τῶν ἀξιωματούχων εἶναι ἡ διατήρηση τῶν προνομίων τους καὶ ὄχι ἡ εὐημερία τῶν ὑπηκόων τους. Ἐπιπλέον ἡ ἴδια ἡ θέση τους στὸν διοικητικὸ μηχανισμό δὲν βασίζεται στὶς ἱκανότητές τους ἀλλὰ στὴν ἀποτελεσματικὴ ἐκμετάλλευση τῶν ὑπηκόων.⁹¹

Πεποίθησε τὸ Φαναριώτη εἶναι ὅτι ἡ Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία πνέει τὰ λοῖσθια, καθὼς βρίσκεται σὲ μία διαρκῆ κρίση, ἡ ὁποία ἐκτείνεται σὲ *ὅλα τὰ ἐπίπεδα τῆς οργάνωσης τοῦ κράτους*, *μὲ ἀποτέλεσμα τὴ δημιουργία φυγόκεντρων δυνάμεων ποὺ θέτουν ὑπὸ αἵρεση τὴν ἴδια τὴν ὑπόσταση τοῦ ὀθωμανικοῦ συστήματος κυριαρχίας*. Ἔτσι, σύμφωνα μὲ τὸν Μαυροκορδάτο, *προκύπτουν οἱ Πασβάνογλου, οἱ Τφσανικλί-Ογλου, οἱ Ντζεζάρ, οἱ Καραοσμάνογλου, οἱ Τζαπαντζαδέ καὶ τόσοι ἄλλοι οἱ ὁποῖοι ἀντιστάθηκαν μέχρι τέλους, ἡ ανοικτὴ ἐξέγερση τοῦ Πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἡ ἀνεξαρτησία, ἃν καὶ συγκαλυμμένη κάτω ἀπὸ τὸ πρόσχημα μίας καθολικῆς ὑπακοῆς, τοῦ Πασᾶ τῆς Αἰγύπτου*.⁹² Πέρα ἀπὸ τὸ πολιτικὸ σύστημα καὶ τὴ διοίκηση, ὁ Μαυροκορδάτος ἐντοπίζει τὴν ἀποδιάρθρωση τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους καὶ στὴν παρακμὴ τοῦ στρατοῦ,

⁸⁹ Στὸ ἴδιο, 186.

⁹⁰ Στὸ ἴδιο, 187.

⁹¹ Στὸ ἴδιο, 191.

⁹² Στὸ ἴδιο, 199. Ἡ κρίση τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰ., ἀφορᾷ σὲ μεγάλο βαθμὸ τὸ φαινόμενο τῆς «ἀγιαννοποίησης», δηλαδὴ τὴν ἐκδήλωση ἀποσχιστικῶν τάσεων ἀπὸ πασᾶδες καὶ περιφερειακὰς διοικήσεις, μερικὲς ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀναφέρει ὁ Μαυροκορδάτος στὸ συγκεκριμένο ἀπόσπασμα. Ὁ Ilıcak ἀναφέρεται στὶς ὀργανωμένους προσπάθειες τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους νὰ ἐλέγξει τὶς ἡμιαυτόνομες περιφέρειες καὶ νὰ συγκεντρώσει ἐκ νέου τὶς ἐξουσίες, μετὰ τὴ συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου (1812) καὶ τὸ τέλος τῶν ναπολεόντειων πολέμων (1814), μὲ τὸν ὄρο “de-a'yanization project”: βλ. Ilıcak, ὁ.π., 27-32. Γιὰ τὴν κρίση τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους κατὰ τὸ β' μισὸ τοῦ 18ου αἰ. καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου βλ. Ali Yayıcioglu, *Partners of the Empire: The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions* (Stanford, California: Stanford University Press, 2016).

ό οποίος αρνείται πεισματικά να έκσυγχρονιστεί σύμφωνα με τὰ εὐρωπαϊκὰ πρότυπα, παρὰ τὶς ἐπίμονες μεταρρυθμιστικὲς προσπάθειες τοῦ Σελίμ Γ΄ (1789-1808) καί, τώρα, τοῦ Μαχμοῦτ Β΄, γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Φαναριώτης πιστεύει ὅτι ἐπίσης ἀποτυγχάνει.⁹³

Νὰ τονιστεῖ ὅτι δὲν μὰς ἐνδιαφέρει τόσο, ἐν προκειμένῳ, ἡ ἀκρίβεια τῶν ἀπόψεων τοῦ Μαυροκορδάτου γιὰ τὴν κατάσταση τῆς Τουρκίας, ἀλλὰ περισσότερο ἡ πρόταση ποὺ κομίζει πάνω σὲ αὐτὲς τοῦ τὶς διαπιστώσεις. Ὁ ἴδιος θεωρεῖ ὅτι ἡ Ὁθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, στὴν κατάσταση σήψης καὶ παρακμῆς ποὺ βρίσκεται, δὲν μπορεῖ νὰ ἀνταποκριθεῖ στὸν γεωπολιτικό της ρόλο, ἀφοῦ δὲν διαθέτει τὴν ἀπαραίτητη ἰσχὺ καὶ τὶς ἀπαιτούμενες ζωτικὲς δυνάμεις γιὰ νὰ συγκρατήσῃ τὴ Ρωσία. Ἡ ἰσορροπία τῶν Δυνάμεων, ἐπομένως, πάνω στὴν ὁποία στηρίζεται ἡ εὐρωπαϊκὴ εἰρήνη, θὰ διαταραχθεῖ, ἐπειδὴ ὁ ρωσοτουρκικὸς πόλεμος εἶναι ἀναπόφευκτος, ἀφοῦ ἡ Ρωσία ἐκμεταλλεύεται κάθε ὀλιγορία τῆς Τουρκίας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ μοναδικὸ ἐμπόδιο στὴν πάγια ἐπιδίωξή της: στὴν επέκτασή της πρὸς τὸν νότο καὶ στὴν ἀπόκτηση ἐλεύθερης πρόσβασης στὸν Εὐξείνιο Πόντο καὶ στὸ Αἰγαῖο.⁹⁴ Ὁ ἐπικείμενος αὐτὸς πόλεμος θὰ ἐπιφέρει ἐδαφικὲς ἀπώλειες στοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι δὲν θὰ εἶναι σὲ θέση νὰ προβάλουν οὐσιαστικὴ ἀντίσταση.

Ὁ μόνος τρόπος ἀποτροπῆς αὐτῆς τῆς ἀρνητικῆς -γιὰ τὶς εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις- ἐξέλιξης, δηλαδή τῆς ἐνισχυμένης παρουσίας τῆς Ρωσίας στὴ νοτιοανατολικὴ Μεσόγειο καί, συνακόλουθα, τῆς ἀνατροπῆς τῆς ὑφιστάμενης ἰσορροπίας, εἶναι, σύμφωνα με τὸν Μαυροκορδάτο, μία καταρχὴν ἐδαφικὴ ἐπιδιόρθωση στὸν χῶρο τῶν Βαλκανίων: οἱ δυτικὲς δυνάμεις θὰ ἔπρεπε νὰ πείσουν τὴν Πύλη νὰ δεχθεῖ τὴν ὕπαρξη τριῶν ἀνεξάρτητων ἡγεμονιῶν στὰ βόρεια σύνορά της: τὴ Βλαχία, τὴ Μολδαβία (*ποὺ ἀνήκουν στὸ Δοβλέτι μόνο κατὰ τὸ ἥμισυ*) καὶ τὴ Σερβία. Ὁ Μαυροκορδάτος θεωρεῖ ὅτι ἡ Ὁθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, γιὰ μπορέσει νὰ διατηρήσῃ τὴν ὑπόστασή της, θὰ ἔπρεπε νὰ θυσιάσῃ μέρος τῶν ἐδαφῶν στὸ βόρειο τμήμα της. Αὐτὴ ἡ ἐπιδιόρθωση θὰ μπορούσε ἀπλῶς νὰ ἀμβλύνει τὸ «κακό», δηλαδή τὴ διατάραξη τῆς ἰσορροπίας τῶν Δυνάμεων ποὺ θὰ προκαλοῦσε ἡ ὀλοκληρωτικὴ πτώση τῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τοὺς Ρώσους.

Ὡστόσο ὁ Φαναριώτης πιστεύει πὼς ἡ Ὁθωμανικὴ Αὐτοκρατορία δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ κατανοήσῃ τὰ συμφέροντά της, οὔτε τὸ μέγεθος τῶν προβλημάτων της, ὥστε νὰ

⁹³ Θεοδωρίδης, ὅ.π., 202.

⁹⁴ Στὸ ἴδιο, 237.

προβεί σὲ ριζικὲς ἀναθεωρήσεις, καὶ δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἀνατρέψει τὴν πτωτικὴ τῆς πορεία. Σὲ αὐτὴ τὴν περίπτωσιν ἡ κατεδάφιση τοῦ τουρκικοῦ κράτους θὰ καθίστατο ἀναγκαία ἀφοῦ δὲ θὰ ἔμενε καμία ἐπλῖδα ἐνίσχυσής του. Τότε, σύμφωνα μὲ τὸν Μαυροκορδάτο, χωρίζοντας γιὰ πάντα τὶς δύο ἡγεμονίες στὴν ἀριστερὴ ὄχθῃ τοῦ Δούναβη καὶ τὴ Σερβία γιὰ νὰ δοθοῦν στὴν Αὐστρία καὶ ἀφήνοντας στὴ Ρωσία ἓνα ἄρκετὰ σημαντικὸ μέρος τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς στὴ Μαύρη Θάλασσα, στὴ δὲ Ἀγγλία κάποια σημαντικὰ νησιὰ ὅπως τὴν Κύπρο καὶ τὴν Κρήτη καὶ ἐγείροντας μία Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία, ἀποτελούμενη ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπο τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας καὶ τὴ Μικρὰ Ἀσία, ὅχι μόνον αὐτὲς οἱ δυνάμεις θὰ ἔβρισκαν ἐδῶ τὸ συμφέρον τους ἀλλὰ θὰ στερέωναν γιὰ ἄρκετὸ καιρὸ τὴν ταραγμένη ἰσορροπία τῆς Εὐρώπης.⁹⁵

Στὸ παραπάνω ἀπόσπασμα ὁ Φαναριώτης θέτει τὴ τελικὴ -γιὰ ἐκεῖνον- λύση τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος, στὴν ὁποία ἡ ἑλληνικὴ ἐθνικὴ ἀποκατάσταση συνδυάζεται μετὰ τὴ σταθεροποίηση τῆς ταραγμένης ἰσορροπίας στὴν Εὐρώπη. Προσπαθεῖ, ἐπίσης, μὲ αὐτὸ τὸ σχῆμα, νὰ νομιμοποιήσῃ τὸ ἐνδεχόμενον ξέσπασμα μιᾶς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης, στὶς διαδικασίες προετοιμασίας τῆς ὁποίας ὁ ἴδιος ἦταν ἤδη ἐνταγμένος. Σὲ αὐτὴ τὴ συνθήκη ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία -μὲ ἐδάφη στὴν εὐρωπαϊκὴ Τουρκία καὶ τὴ Μικρὰ Ἀσία- θὰ ἀποτελεῖ τὸν πυλῶνα τῆς ἰσορροπίας καὶ τῆς εἰρήνης, ἀφοῦ ὡς νέα *ζωογόνος δύναμις* θὰ μπορεῖ νὰ ἀντικαταστήσῃ ἀποτελεσματικὰ τὴν Ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν στὸν παραδοσιακὸ ρόλο· σὲ αὐτὸν τῆς ἀνάσχεσης τῆς ρωσικῆς ἐπέκτασης στὴ Μεσόγειο. Αὐτὴ τὴ γεωπολιτικὴ κατεύθυνση, τῆς σύμπτωσης τῶν συμφερόντων τῶν Ἑλλήνων μὲ τὸ μεταναπολεόντειο σύστημα ἰσορροπίας, χάραξε ὁ Μαυροκορδάτος (καὶ ὁ κύκλος του) ὡς πολιτικὸς ἡγέτης στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση.⁹⁶ Ὁ ἴδιος θὰ προτάξῃ ἓναν γεωπολιτικὸ προσανατολισμὸ πού θὰ ἀρθρωθεῖ κατ' ἀντιπαράθεσιν μὲ τοὺς λόγους τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, οἱ ὅποιοι ἀντιπροσώπευαν τὴν παραδοσιακὴν ἀντίληψιν τῶν Ἑλλήνων πού ἀντανάκλουσε στὴν προσμονὴ προστασίας καὶ ἀπελευθέρωσης ἀπὸ τὸ ὁμόδοξο γένος τοῦ Βορρᾶ. Σὲ αὐτὸ τὸ πλαίσιο ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση δὲν δρᾷ ὡς δορυφόρος τῆς Ρωσίας οὔτε στηρίζεται ἀποκλειστικὰ σὲ αὐτή, ἀλλὰ ἀντίθετα ἀποτελεῖ δυνητικὸ πυλῶνα τῆς ἀποτροπῆς τῆς ρωσικῆς ἐπέκτασης.

⁹⁵ Στὸ ἴδιο, 270.

⁹⁶ «Πολλὰ τῶν ὅσων εἰς ἐκεῖνο τὸ σύγγραμμα ἔλεγα, ἠκολούθησαν κατὰ γράμμα εἰς τὴν περίοδον τῆς ἐπαναστάσεώς μας, διότι εἶναι ἀληθὴ ὅσα ἔγραφα», βλ. ΙΑΑΜ, ὁ.π., τχ. 4, 614.

Ἡ Notice sur l'état actuel de la Turquie τοῦ Πολυχρονιάδη

Στὸ ἴδιο πνεῦμα μὲ τὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο, ὁ Κωνσταντῖνος Πολυχρονιάδης, ἐνῶ ἡ Ἐπανάσταση εἶχε ξεκινήσει, συνέταξε, ἀπὸ τὸ Παρίσι ποὺ βρισκόταν, ἓνα ἀνώνυμο πόνημα -ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ἔγραφαν οἱ λόγιοι Ἕλληνες τοῦ ἐξωτερικοῦ γιὰ νὰ στρέψουν τὴν εὐρωπαϊκὴ κοινὴ γνώμη ὑπὲρ τοῦ Ἀγῶνα. Τὸ πόνημα ἐκδόθηκε στὸ Λονδίνο, τὸν Ἰούλιο τοῦ 1821, στὴ γαλλικὴ γλῶσσα, μὲ τίτλο *Notice sur l'état actuel de la Turquie considérée sous les rapports commerciaux et politiques avec l'Angleterre* (Ὑπόμνημα περὶ τῆς σημερινῆς κατάστασης τῆς Τουρκίας θεωρημένης σύμφωνα μὲ τὶς ἐμπορικὲς καὶ πολιτικὲς σχέσεις μὲ τὴν Ἀγγλία)⁹⁷, ἐνῶ τὸ περιεχόμενό του δημοσιεύθηκε στοὺς *Times* τοῦ Λονδίνου, τὴν 1η Αὐγούστου 1821, μὲ τὸν ἀγγλικὸ τίτλο *Remarks on the present state of Turkey, considered in its commercial and political relation with England*.

Στὸ κείμενο αὐτὸ ὁ Πολυχρονιάδης, ἀπευθυνόμενος οὐσιαστικὰ πρὸς τὴ βρετανικὴ κοινὴ γνώμη, τόνιζε ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς Ἀγῶνας δὲν εἶναι παράνομος, καθὼς οἱ Ἕλληνες δὲν συναίνεσαν ποτὲ στὴν κατάλυση τῆς ἐθνικῆς τους αὐτονομίας· ὅτι ἡ «συμφωνία» ποὺ ὑπῆρχε μεταξὺ τοῦ Ἑλλήνα πατριάρχη καὶ τοῦ Ὀθωμανοῦ σουλτάνου, μετὰ τὴν κατάκτηση τῆς Κωνσταντινούπολης, καταπατήθηκε ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς Τούρκους ποὺ δὲν σεβάστηκαν τὶς θρησκευτικὲς ἐλευθερίες καὶ τὰ φυσικὰ δικαιώματα τῶν ὑπηκόων τους καὶ ὅτι ἡ παραμονὴ τῶν Τούρκων στὴν Εὐρώπη εἶναι παροδική. Ἐπίσης, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀνῆκαν πάντα στὴν οἰκογένεια τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν, ὅτι διέπονται ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τῆς δικαιοσύνης, τῆς καλοσύνης καὶ τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ὅτι θὰ σχηματίσουν τακτικὸ πολίτευμα στὰ εὐρωπαϊκὰ πρότυπα καὶ ὅτι, ἀσπαζόμενοι τὶς ἀρχὲς τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς καλῆς τάξης, θὰ πρέπει νὰ ἀναγνωριστοῦν ἀπὸ τὶς εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις μὲ βάση τὶς ἀρχὲς τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας. Τέλος, ὑποστήριξε ὅτι εἶναι πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Μεγάλης Βρετανίας νὰ βοηθήσει τοὺς Ἕλληνες ὑλικά καὶ διπλωματικά, ἀφοῦ ἡ ἵδρυση ἐνὸς ἑλληνικοῦ κράτους, ποὺ θὰ εἶναι ναυτικὸ καὶ φιλικὸ πρὸς τὴ θαλάσσια ὑπερδύναμη, θὰ ἐξυπηρετεῖ τὰ ἀποικιοκρατικὰ ἐμπορικὰ συμφέροντα τῆς βρετανικῆς αὐτοκρατορίας.

Τὸ κείμενο τοῦ Πολυχρονιάδη δημοσιεύτηκε στὴν ἀγγλικὴ ἐφημερίδα σὲ μία περίοδο ποὺ τὸ βρετανικὸ πολιτικὸ κατεστημένο, τὸ ὁποῖο ἐκπροσωποῦνταν ἀπὸ τὸν

⁹⁷ Γιὰ περαιτέρω πληροφορίες βλ. Λουκία Δρούλια, «Ἡ Ἀνώνυμη «Notice sur l'état actuel de la Turquie» (1821) Ἔργο τοῦ Κων. Πολυχρονιάδη», στὸ *Ὁ Ερασιστής*, τ. 8, (Ἀθήνα: Ὁμίλος Μελέτης τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ), 324–28.

πρωθυπουργό λόρδο Liverpool και τον ύπουργό εξωτερικῶν Castlereagh, ἦταν ἐχθρικό πρὸς τὸν ἐλληνικὸ Ἀγῶνα. Παραδοσιακὴ θέσις τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς ἦταν ὅτι ἡ ἀποδιάρθρωσις τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἐξυπηρετοῦσε τὰ συμφέροντα τῆς Ρωσίας, μὲ τὴν ὁποία εἶχαν προνομιακὴ σχέσις οἱ Χριστιανοὶ ὑπῆκοοι τοῦ Σουλτάνου. Τὸ πόνημα τοῦ Πολυχρονιάδη, ποὺ ἀπευθύνεται στὴ βρετανικὴ κοινὴ γνώμη, ἦταν ἀπὸ τὶς πρῶτες προσπάθειες ἀλλαγῆς αὐτῆς τῆς ἐντύψεως. Ὁ Πολυχρονιάδης προσπάθησε νὰ πείσει ὅτι ἡ ἐλληνικὴ ἐθνικὴ ἀποκατάστασις ἀφενὸς κινεῖται στὸ πνεῦμα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ συστήματος νομιμότητος, ὅχι τοῦ καρμποναρισμοῦ, καὶ ἀφετέρου θὰ εὐνοήσῃ τὰ βρετανικὰ οἰκονομικὰ καὶ ἐμπορικὰ συμφέροντα στὴ Μεσόγειο. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ κειμένου τοῦ ἐνδιέφερε μία συμβατικὴ βρετανικὴ ἐφημερίδα ποὺ ἐξέφραζε, ἐκείνῃ τῇ στιγμῇ, τὸ συντηρητικὸ κατεστημένον τοῦ Λονδίνου.

1.3. Τὸ ἐθνικὸ πολίτευμα ὡς ἀναγκαία συνθήκη νομιμότητος

Παρά τὶς προσπάθειες τῶν Ἑλλήνων τοῦ ἐξωτερικοῦ, μὲ τὸ ξεκίνημα τῆς Ἐπανάστασης, νὰ προσδώσουν στὸν Ἀγῶνα νομιμόφρονα χαρακτηριστικά, ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἐλληνικῆς αὐτονομίας καί, στὴ συνέχεια, ἀνεξαρτησίας, ἀπὸ τὶς εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις, ἦταν μία μακρόσυρτη χρονικὰ διαδικασίᾳ, ἡ ὁποία τελικὰ εὐδοκίμησε μετὰ ἀπὸ πολλὰς -ἐπιτυχεῖς καὶ ἀνεπιτυχεῖς- στρατιωτικὰς, πολιτικὰς καὶ διπλωματικὰς περιπέτειες. Στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ Ἀγῶνα, ὁ ξεσηκωμὸς τῶν Ἑλλήνων θεωροῦνταν ἀπὸ τὶς εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς ἕνα γεγονὸς ἀποστασίας κατὰ τῆς ἔννομης τάξεως καὶ τῆς συστημικῆς ἰσορροπίας. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις καταδικάστηκε ἀπὸ τὶς Δυνάμεις στὸ συνέδριον τοῦ Λάυμπαχ (1821)⁹⁸, ὥστόσο χάρις στὶς διπλωματικὰς ἐνέργειες τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια, Ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν τότε τῆς Ρωσίας, ἀπετράπη ἡ στρατιωτικὴ ἐπέμβασις ἐναντίον της.⁹⁹

Ἡ μὴ καταστολὴ τοῦ Ἀγῶνα, ἐν τῇ γενέσει του, ἀπὸ τὶς Δυνάμεις, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὶς πρῶτες στρατιωτικὰς ἐπιτυχίαις τῶν ἐπαναστατημένων, ἀποτελέσαν τὴν ἀναγκαίαν βάση γιὰ τὴν προσπάθειαν προβολῆς τοῦ πολέμου ἐναντίον τῶν Τούρκων ὡς ἐθνικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ -καὶ ἐπομένως νομίμου- καὶ ὅχι ὡς γεγονότος ἀποστασίας ἀπὸ τὴν

⁹⁸ «Οἱ ...ἡγεμόνες... σεβόμενοι τὰ δικαιώματα καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν πάσης νομίμου ἐξουσίας, ἐθεώρησαν ὡς νομίμως μὴ οὐσαν καὶ ἐναντίον τῶν ἀρχῶν, ἃς θεμελιοῖ τὸ δημόσιον δίκαιον τῆς Εὐρώπης, πᾶσαν ἀξιουμένην μεταρρύθμισιν, ἐνεργουμένην διὰ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῆς καθαρᾶς ἰσχύος.», βλ. Ἀλέξανδρος Δεσποτόπουλος, «Ἡ στάσις τῆς Ρωσίας καὶ τῶν ἄλλων Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ἀπέναντι στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις ὡς τὸ τέλος τοῦ 1821', στὸ *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους*, τ. IB' (Ἀθήνα: Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, 1975), 205.

⁹⁹ Στὸ ἴδιον, 204.

ευρωπαϊκή τάξη πραγμάτων. Απαραίτητη προϋπόθεση γι' αυτό ήταν η σύσταση κεντρικής *υπέρτατης* διοίκησης, ενός δηλαδή τακτικού πολιτεύματος που θα προσέδιδε μία εικόνα ενομίας και καλής τάξης και θα αποτελούσε το ἐχέγγυο κεντρικού συντονισμού τῶν ἐπιμέρους πολεμικῶν προσπαθειῶν καὶ κατάλληλης διπλωματικῆς διαχείρισης τοῦ Ἀγῶνα. Οἱ προτρεπτικοὶ λόγοι γιὰ ἄμεση σύσταση ἐθνικῆς διοίκησης, διαμορφώθηκαν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀπὸ ἐκείνους τοὺς Ἑλληνας τοῦ ἐξωτερικοῦ, που διέθεταν διεθνὲς κῦρος καὶ γνώριζαν τὶς ἀπόψεις καὶ τὶς διαθέσεις τῶν ευρωπαϊκῶν δυνάμεων. Ἀνθρωποὶ ὅπως ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας, ὁ μητροπολίτης Ἰγνατίος, ὁ Ἀδαμάντιος Κοραΐς, ὁ Κωνσταντῖνος Πολυχρονιάδης, ὁ Παναγιώτης Κοδρικᾶς κ.ἄ., ἡ πνευματικὴ θὰ λέγαμε ἡγεσία τῶν Ἑλλήνων, συμβούλευαν τοὺς ἐπαναστατημένους πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση.

Ὁ Πολυχρονιάδης, σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Πραΐδη (ὁ ὁποῖος εἶχε φτάσει μαζί μὲ τον Μαυροκορδάτο στὴν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα) τὸν Νοέμβριο τοῦ 1821, τόνιζε ὅτι *ἡ μὴ διοικοῦσα Εὐρώπη θεωρεῖ τὰ κινήματά μας ὡς ὀργανίσματα τῶν φιλελευθέρων τῆς Εὐρώπης, οἱ δὲ φιλελεύθεροι καὶ μάλιστα οἱ ἐν Ἀγγλίᾳ ὡς κινήματα τῆς Ρουσίας, ὥστε ἔκαμεν ἐναντίον μας ὅλην σχεδὸν τὴν ἐνεργοῦσαν Εὐρώπην [...]. Οἱ φρόνιμοι λοιπὸν ἀλλογενεῖς καὶ φιλάνθρωποι μᾶς συμβουλεύουν νὰ ἀποδείξωμεν διὰ πραγμάτων, ὅτι τὰ κινήματά μας εἶναι ἐθνικά, καὶ τοῦτο μάλιστα θὰ φανῇ ἀναμφίβολον, ὅταν σχηματισθῇ ὑπερτάτη διοίκησις.*¹⁰⁰ Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ παραπάνω, ὁ σχηματισμὸς *υπέρτατης* διοίκησης ἀποτελεῖ γιὰ τὸν Πολυχρονιάδη μία ἰσχυρὴ ἔνδειξη πρὸς τὶς Δυνάμεις ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ Ἀγῶνα εἶναι ἐθνικὸς καὶ ὄχι κοινωνικὰ ἀνατρεπτικὸς (*καρβονάρικος*). Ἡ σύσταση δηλαδή κεντρικῆς διοίκησης, πέρα ἀπὸ τὴ σημασία της στὴν ὀργάνωση καὶ τὸν συντονισμό τῶν ἐπαναστατημένων, θὰ σηματοδοτοῦσε ὅτι οἱ κινήσεις τῶν Ἑλλήνων δὲν ἐντάσσονται στὸ διεθνὲς ἐπαναστατικὸ δίκτυο τῶν Καρμπονάρων καί, ἐπομένως, δὲν ἀπειλοῦν τὴν πολιτικὴ καὶ διανοητικὴ τάξη τῆς Εὐρώπης· ἤτοι τὴ νομιμότητά της. Σύμφωνα μὲ τὸν Μαυροκορδάτο, χωρὶς τὴν ὕπαρξη διοίκησης *οὔτε ἔθνος λογιζόμεθα, οὔτε ἀναγνωρίζόμεθα ἀπὸ τὰς ἄλλας δυνάμεις, οὔτε δάνεια εὐρίσκομεν, οὔτε πρεσβείαν ἡμποροῦμεν νὰ στείλωμεν.*¹⁰¹

Ὁ Καποδίστριας παρομοίως, στὸ ὑπόμνημά του *περὶ τῆς τύχης τῆς Ἑλλάδος*, τὸν Ἰούλιο τοῦ 1821, συνέστηνε στοὺς ἐπαναστατημένους νὰ συστήσουν διοίκησι *ἀπλουστάτη καὶ ὅσον τὸ δυνατόν παρομοία μὲ τὴν παλαιὰν των κατασκευήν*, ἡ ὁποία θὰ

¹⁰⁰ *ΙΑΑΜ*, ὁ.π., τχ. 1, 79.

¹⁰¹ Στὸ ἴδιο, 73.

είναι *έπιτροπική* (*representative*), όπως είς όλους τους καιρούς της Ελλάδος, πού όσοι άνθρωποι είχαν υπόληψιν από τους συμπατριώτας των, έμβαινον είς την διοίκησιν των πραγμάτων. Για τον Κερκυραίο Υπουργό Έξωτερικών της ρωσικής αυτοκρατορίας, οί νεωτερισμοί θέλουν κάμει περισσότερον κακόν παρά καλόν, αφού μπορεί να προκαλέσουν εκείνους πού ψευδώς χαρακτηρίζουν την επανάστασιν της Ελλάδος ως έργον αυτόχρημα των Ιταλικών, Γερμανικών και Γαλλικών εταιρειών.¹⁰² Την άμεση σύσταση έθνικης διοίκησης ζητούσε έπιτακτικά από το θέρος του 1821 και ο Ίγνάτιος¹⁰³, ένω ο Βιάρος Καποδίστριας (άδερφός του Ιωάννη), σέ έπιστολή του από την Κέρκυρα πρὸς τον Μαυροκορδάτο, τόνιζε ότι ή κεντρική πολιτική αρχή θα παραστήσει νομίμως τὰ δικαιώματα του Γένους, ότι ή άπουσία διοίκησης σημαίνει άναρχία και ότι ή άναρχία δέν παρασταίνει ποτέ ύπαρξιν πολιτικὴν ούδεμιᾶς κοινότητος.¹⁰⁴

Η έπιμονή των άνωτέρω και γενικότερα των ανθρώπων με πολιτικό και διπλωματικό ρόλο, έντός και έκτός της επαναστατημένης επικράτειας, για την όσο το δυνατόν ταχύτερη σύσταση έθνικού πολιτεύματος, έδράζεται κυρίως στο ότι ο έλληνικός ξεσηκωμός άποτελοῦσε μία «άνταρσία» άπέναντι σέ μία -θεωρούμενη ως- νόμιμη αυτοκρατορία και, ευρύτερα, άπέναντι στο σύστημα της διεθνούς νομιμότητας· μία «άποστασία» μιᾶς μερίδας υπηκόων κατά της νόμιμης σουλτανικής διοίκησης, ή οποία θα μπορούσε να έρμηνευθεῖ ως άντιπαράθεση με κοινωνικοπολιτικές διεκδικήσεις και με χαρακτηριστικά «έμφυλίου πολέμου» (*civil war*),¹⁰⁵ άν δέν έλάμβανε μία πολιτικά ένοποιημένη έθνική μορφή. Ωστόσο, με τη συγκρότηση έθνικης διοίκησης και τακτικού πολιτεύματος από τους επαναστατημένους/άποστάτες, άναδύεται μία νέα έξουσία πού θα διεκδικήσει την άναδιαπραγμάτευση του πλαισίου της νομιμότητας, το όποιο μέχρι τότε όριζε και ήλεγχε ο Σουλτάνος και το όθωμανικό κράτος. Οί Έλληνες, με τη σύσταση του προσωρινού πολιτεύματος και τους λόγους πού το συνοδεύουν, θα άξιώσουν, έκτός των άλλων, τη μετάβαση από τη θέση του

¹⁰² *Άρχεῖον Ιωάννου Καποδίστρια*, ό.π., τ. ΣΤ', 179.

¹⁰³ Πρωτοψάλτης, *Ίγνάτιος Μητροπολίτης*, ό.π., τχ. 2, 125.

¹⁰⁴ *ΙΑΑΜ*, ό.π., τχ. 1, 71.

¹⁰⁵ Σύμφωνα με τον Armitage, κάθε μεγάλη επανάσταση έχει χαρακτηριστικά έμφυλίου πολέμου, βλ. David Armitage, 'Every Great Revolution Is a Civil War', στο *Scripting Revolution: A Historical Approach to the Comparative Study of Revolutions*, (έπιμ) Keith Michael Baker και Dal Edelstein (Stanford, California: Stanford University Press, 2015), 57-68. Ο δέ Ilıcak βλέπει την ελληνική επανάσταση ως άναπόσπαστο κομμάτι μίας ευρύτερης προγενέστερης σύγκρουσης μεταξύ των έπαρχιακών διοικήσεων (*provincial power-brokers*) και της όθωμανικής έξουσίας, ή οποία είχε χαρακτηριστικά «έμφυλίου πολέμου» και έντάθηκε με το πολιτικό σχέδιο «άπο-αγιαννοποίησης» (*de-a'yanization project*) πού έθεσε σέ εφαρμογή ή Όθωμανική Αυτοκρατορία μετά τη συνθήκη του Βουκουρεστίου (1812), βλ. Ilıcak, ό.π., 27-98.

ἐπαναστατημένου ἀποστάτη σὲ αὐτὴ τοῦ νόμιμου πολίτη, κάτω ἀπὸ μία νέα ἀρχή. Αὐτὴ τὴ νομιμότητα θὰ προβάλουν στὸ ἐξωτερικό, στοὺς πυλῶνες τοῦ διεθνοῦς συστήματος, διεκδικώντας τὴν ἀναγνώρισή της.

2. Από τη Φιλική Έταιρεία στο Σύνταγμα της Επιδαύρου: ή μετάβαση στη νομιμότητα

Ο αρχηγός της Φιλικής Έταιρείας, Αλέξανδρος Ύψηλάντης, από το Φθινόπωρο του 1820, είχε πειστεί για την ανάγκη γρήγορης προετοιμασίας της Έπανάστασης, ή οποία θα έπρεπε να ξεκινήσει ενόσω διαρκούσε ή σύγκρουση της Πύλης με τον Άλη πασά.¹⁰⁶ Ο ίδιος, όμως, υπεύθυνος όπως είπαμε για την προπαρασκευή της Έπανάστασης και τον χρόνο και τον τόπο έναρξής της, απέτυχε στο εγχείρημά του στις παραδουνάβιες ήγεμονίες, αφού οι προϋποθέσεις για την εύοδοση των στρατηγικών του σχεδίων δεν πραγματοποιήθηκαν: το σχέδιο του Ίσμαηλίου¹⁰⁷ -που μεταξύ άλλων προέβλεπε τη μετάβαση του Ύψηλάντη και το ξεκίνημα της επανάστασης στην Πελοπόννησο, καθώς και την καταστροφή του τουρκικού στόλου στην Κωνσταντινούπολη- δεν κατορθώθηκε να εφαρμοστεί· οι Σέρβοι -παρά τις συνεννοήσεις των Φιλικών με τον αρχηγό τους Μίλος Όμπρένοβιτς-¹⁰⁸ δεν ακολούθησαν, ο Βλάχος αρχηγός Βλαδιμηρέσκου αποσκίρτησε και διαχώρισε το κίνημά του από το ελληνικό,¹⁰⁹ ενώ οι Ρώσοι δεν εμπόδισαν τα όθωμανικά στρατεύματα να περάσουν στις παραδουνάβιες ήγεμονίες και να καταστείλουν την εξέγερση.

Ο Ιωάννης Καποδίστριας, Υπουργός Εξωτερικών της Ρωσίας, μαθαίνοντας τα νέα της Έπανάστασης από το Λάμπιαχ (Λιουμπλιάνα), όπου βρισκόταν, έστειλε επιστολή στον Αλέξανδρο Ύψηλάντη, στην οποία τον επέπληττε για το γεγονός ότι, χρησιμοποιώντας το όνομα της Ρωσίας, εξέθεσε τον αυτοκράτορα Αλέξανδρο στις υπόλοιπες δυνάμεις, εμπλέκοντάς τον σε μία παράνομη ενέργεια. Επίσης τόνισε ότι ο *έξοχος σκοπός* της αναγέννησης του έθνους δεν μπορεί να επιτευχθεί *διὰ της αποστασίας, διὰ σκοτεινών ύπενεργειών ή ζοφερών σκευωριών*. Τέλος, ξεκαθάρισε ότι *ο Αυτοκράτωρ ουδέμίαν παρέξει υμῖν συνδρομήν*, καθώς δεν θα παραβιάσει την νομιμότητα των συνθηκών ειρήνης και, επιπλέον, *είναι ανάξιον αὐτοῦ τὸ ὑποσκάπτειν τὰ θεμέλια τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας, διὰ τῆς ἐπονειδίστου καὶ ἐγκλειματικῆς ἐνεργείας μυστικῆς ἐταιρείας*.¹¹⁰ Τὸ κίνημα τοῦ Ύψηλάντη καταδικάστηκε ἀπὸ τὴ

¹⁰⁶ Φιλήμων, *Δοκίμιον Ἱστορικόν*, ὅ.π., τ. Α', 76.

¹⁰⁷ Γιὰ τὸ σχέδιο τοῦ Ίσμαηλίου βλ. Παναγιωτόπουλος, ὅ.π., 30.

¹⁰⁸ Γιὰ τὶς συνεννοήσεις τῶν Φιλικῶν μετὰ τὸν ἀρχηγὸ τῶν Σέρβων βλ. Φιλήμων, *Δοκίμιον Ἱστορικόν*, ὅ.π., τ. Α', 87-94.

¹⁰⁹ Αλέξανδρος Δεσποτόπουλος, «Ἡ Ἐπανάσταση στὴ Μολδοβλαχία», στὸ *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους*, τ. ΙΒ', 28-29.

¹¹⁰ Αλέξανδρος Δεσποτόπουλος, «Ἡ πολιτικὴ τῆς Ρωσίας ἀπέναντι στὸν Ύψηλάντη καὶ τὸ κίνημά του», στὸ *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους*, τ. ΙΒ', 38-39.

Ρωσία, αλλά και από τους επιφανέστερους Έλληνες του εξωτερικού, ως ουτοπικό, άπροετοίμαστο και ανεύθυνο. Θεωρήθηκε ότι ενέπλεκε το γένος σε *άποστασία*, σε ενέργειες που καμία ευρωπαϊκή αὐλή δεν ενέκρινε, αφού, εκτός του γεγονότος ότι το κίνημα αποτελούσε προϊόν μυστικής εταιρείας, το αφήγημά του ενέπλεκε τη Ρωσία σε μία κίνηση κατά της αρχής της ισορροπίας των Δυνάμεων· θέση την οποία η *κραταιὰ αὐτοκρατορία*, όπως ήταν φυσικό, αποποιήθηκε.

Ο Ύψηλάντης ήττήθηκε στρατιωτικά και, μετά την καταστροφική μάχη του Δραγατσανίου, (7/7/1821) κατέφυγε στην Αυστρία όπου στη συνέχεια φυλακίστηκε. Η *Αρχή* της Φιλικής Εταιρείας, την οποία πλέον θα εκπροσωπήσει ο αδερφός του Αλέξανδρου, Δημήτριος Ύψηλάντης, είχε υποστεί σημαντικά πλήγματα: άφενδός η Εταιρεία είχε την ευθύνη της άτυχούς έκβασης του εγχειρήματος στις ήγεμονίες και άφετέρου είχε προσδώσει στον Έλληνικό Αγώνα, με τη δράση της και τα μηνύματά της, χαρακτήρα άποστασίας από την ευρωπαϊκή τάξη. Παρά το γεγονός ότι δεν υπάρχουν στοιχεία που να συνδέουν άμεσα τη Φιλική Εταιρεία με το διεθνικό κίνημα των Καρμπονάρων¹¹¹, η εταιρική όργάνωση και δράση προκαλούσε τις Δυνάμεις να θεωρήσουν τη σύνδεση αυτή πιθανή ή δεδομένη. Ωστόσο, με τις στρατιωτικές έπιτυχίες των Ελλήνων σε Πελοπόννησο και Στερεά Ελλάδα και την έλευση του Μαυροκορδάτου και του κύκλου του στους επαναστατημένους τόπους, η *Αρχή* της Φιλικής Εταιρείας θα άμφισβητηθεί. Σταδιακά θα άρθρωθεί ένας λόγος συμβατός με το πλαίσιο της διεθνούς νομιμότητας, ό οποίος θα επικρατήσει πολιτικά, θα άποσεισει το όνομα και τα σύμβολα της Φιλικής Εταιρείας και θα άποσιωπήσει τις εταιρικές καταβολές του Αγώνα.

2.1. Η διαμάχη προκρίτων – Δ.Ύψηλάντη κατά τους πρώτους μήνες του Αγώνα

Με την έναρξη της Επανάστασης στην Πελοπόννησο, αρχίζουν να συστήνονται Έφορείες και έπαρχιακές διοικήσεις, με στόχο την όργάνωση και τόν συντονισμό των τοπικών στρατευμάτων.¹¹² Τόν Μάιο του 1821, στη Μονή Καλτετζών, οί εκεί συγκεντρωμένοι πρόκριτοι σύστησαν την Πελοποννησιακή Γερουσία, έναν

¹¹¹ Ο Απόστολος Βακαλόπουλος παραθέτει τό έπεισόδιο με τόν Ήλία Χρυσοσπάθη ό οποίος, με μία ομάδα συντρόφων του, άποσπάστηκε, στα 1818, από τη Φιλική Εταιρεία ιδρύοντας μία νέα όργάνωση στην Κωνσταντινούπολη με ριζοσπαστικότερο χαρακτήρα. Αύτή, σύμφωνα με τόν Νικ. Ύψηλάντη, ήταν κλάδος των *Καλών Έξαδέλφων*. Ωστόσο ή άναφορά του Ύψηλάντη δέν διευκρινίζει αν πρόκειται για όργανική σύνδεση ή άπλως για ιδεολογική σύγκλιση, Βακαλόπουλος, ό.π., τ. Ε΄, 79.

¹¹² Για τη σύσταση και τη λειτουργία των πρώτων τοπικών άρχων βλ. Δημακόπουλος, ό.π., 37–44.

άντιπροσωπευτικό πολιτικό όργανισμό διοίκησης της Πελοποννήσου βασισμένο στην όθωμανική διοικητική διαίρεση των καζάδων, οί όποιοι όνομάστηκαν τότε «γενικές έφορείες».¹¹³ Τήν ίδια περίοδο ό Ίγνάτιος συνέταξε, από την Πίζα, ύπόμνημα με τίτλο «*Παρατηρήσεις είς την παρούσαν κατάστασιν της Πελοποννήσου*».¹¹⁴ Σέ αυτό ό Μητροπολίτης, άφοϋ κατέκρινε τó κίνημα τοϋ Ύψηλάντη ως άπροετοίμαστο πού δέν έγινε σέ καιρό άρμόδιο, ύποστήριξε ότι πλέον τó ζήτημα αυτό έχει λήξει, άφοϋ τó κίνημα έγινε και ή αντίδραση τών Τούρκων ήταν τέτοια ώστε στοϋς Γραικοϋς κανέν άλλο μέσον άντιστάσεως δέν μένει από τó νά αντιπαραταχθοϋν άκόμη και με δυνάμεις άνομοίους. Στη συνέχεια παρέθεσε παραδείγματα λαών πού με τó πείσμα και τόν άγώνα τους κατάφεραν νά έλευθερωθοϋν, αρχίζοντας από την άπόκρουση τών Περσών στα *Μηδικά* και καταλήγοντας στην Άμερικανική και την Γαλλική Έπανάσταση, στην άνεξαρτησία τών ίσπανικών άποικιών της Ν.Άμερικης, καθώς και στην άπελευθέρωση τών *Μαύρων τοϋ Αγίου Δομνίκου*. Τέλος, πρότεινε τή σύσταση κεντρικής προσωρινής διοίκησης πού θα άντιπροσωπεύει όλες τις έπαρχίες της Πελοποννήσου, στην όποία θα πρέπει νά πειθαρχοϋν ό λαός και ό στρατός. Ό Ίγνάτιος άνέφερε άποκλειστικά την Πελοπόννησο διότι, κατά τόν χρόνο σύνταξης τοϋ ύπομνήματος, μόνο σέ αυτή ύπήρχε ή δυνατότητα σύστασης πολιτικής άρχης.¹¹⁵

Στις 8/20 Ίουνίου έφτασε στην Ύδρα ό Δημήτριος Ύψηλάντης ως πληρεξούσιος τοϋ άδερφοϋ του Άλέξανδρου, Γενικοϋ Έπιτρόπου της Άρχης. Άφοϋ όργάνωσε τις Έφορείες τών νήσων (Ύδρας, Σπετσών, Ψαρών), πέρασε στο Άστρος της Πελοποννήσου, όπου έτυχε θερμής ύποδοχής από τοϋς στρατιωτικούς, τοϋς προκρίτους και όλο τó συγκεντρωμένο πλθθος.¹¹⁶ Ωστόσο ό Ύψηλάντης και ή Πελοποννησιακή Γερουσία ήλθαν γρήγορα σέ ρήξη μεταξύ τους, καθώς άμφοτέρα τά μέρη φιλοδοξοϋσαν νά διευθύνουν άποκλειστικά τόν Άγώνα και νά διαμορφώσουν τó πολιτικό σύστημα. Ό Ύψηλάντης, στη σύνοδο τών Βερβένων της Άρκαδίας, ζήτησε τή διάλυση της Γερουσίας και παρέθεσε ένα σχέδιο *Γενικοϋ Όργανισμοϋ* της Πελοποννήσου, συγκεντρωτικής λογικής. Στο σχέδιο προβλεπόταν ή ύπαρξη Βουλής άποτελούμενης από 24 έφόρους (ένas από κάθε έπαρχία), στην όποία ό ίδιος θα ήταν

¹¹³ Στο ίδιο, 45-50.

¹¹⁴ Τó Ύπόμνημα, στο Έμμανουήλ Πρωτοψάλτης, «Ύπομνήματα Συναφή Ίγνατίου Μητροπολίτου Ούγγροβλαχίας και Ίω. Καποδιστρίου Περί της Τύχης της Ελλάδος (1821)», *Αθηνά*, 60 (1956): 145-82.

¹¹⁵ Δημακόπουλος, ό.π., 47.

¹¹⁶ Βακαλόπουλος, ό.π., τ. Ε', 617-18.

πρόεδρος.¹¹⁷ Οί πρόκριτοι, βλέποντας ότι αυτός ο *Όργανισμός* μείωνε τη δύναμή τους, προέβησαν ένα αντισχέδιο¹¹⁸, στο οποίο οι περιφέρειες (Εφορείες) είχαν ευρείες κυβερνητικές και οικονομικές αρμοδιότητες και το κεντρικό πολιτικό όργανο παρέμενε ή Γερουσία, αποτελούμενη από 24 γερουσιαστές, με τον Δημήτριο Ύψηλάντη να έχει ως πρόεδρος μόνο το δικαίωμα αρνησικυρίας επί των αποφάσεων αυτής.¹¹⁹ Επόμενο ήταν ο Ύψηλάντης να απορρίψει την αντιπρόταση αυτή *ως ούδεμίαν παραχωροῦντα αὐτῷ ἐξαιρετικὴν ἀρμοδιότητα πολιτικὴν ἢ μόνον τὸν τίτλον τοῦ Προέδρου καὶ μίαν ἀφηρημένην ἰσότητα μετὰ τῆς Γερουσίας*.¹²⁰

Με το μέρος τοῦ Ύψηλάντη εἶχε συνταχθεῖ σημαντικό μέρος τοῦ λαοῦ καθὼς καὶ οἱ στρατιωτικοὶ ἀρχηγοί, οἱ ὁποῖοι νόμιζαν ὅτι βρῆκαν τὸν ἡγέτη ἐκεῖνον ποὺ θὰ περιορίσει τὴν παντοδυναμία τῶν προκρίτων. Αὐτὴ κινδύνευε ἀπὸ το γεγονός ὅτι οἱ στρατιωτικοὶ -πρώην κλέφτες καὶ κάποι- πρωταγωνιστοῦσαν στὰ πεδία τῶν μαχῶν καὶ συμπαρέσυραν τὸν λαὸ μετὰ τὸ μέρος τους. Ἡ αὐξηση τῆς δυνάμεώς τους τοὺς ὠθοῦσε στὴν ἀμφισβήτηση τῆς κυριαρχίας τῶν πολιτικῶν καὶ στὴν καλλιέργεια βλέψεων γιὰ σύσταση στρατιωτικῆς κυβέρνησης (*Governo Militare*). Αὐτὴ ἦταν ἡ ἀξίωση τοῦ ἡγέτη τῆς στρατιωτικῆς μερίδας στὴν Πελοπόννησο, Θεόδωρου Κολοκοτρώνη.¹²¹ Ὁ Κολοκοτρώνης, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἦταν κοντὰ στὸν πρίγκιπα καὶ εὐνοοῦσε τὴν παρουσία του στὸ πολιτικὸ πεδίο ὡς ἀντιστάθμισμα στὴν ὀλοκληρωτικὴ κυριαρχία τῶν προκρίτων, στὴν πραγματικότητα ἔπαιζε τὸν ρόλο τοῦ *ἰσορροπητῆ* προωθώντας προσωπικὲς στρατηγικὲς, χωρὶς νὰ ταυτιστεῖ ὀριστικὰ μετὰ καμία ἀπὸ τὶς δύο ἀντιμαχόμενες παρατάξεις. Ὁ ἴδιος ἔβαλε μάλιστα τὴν ὑπογραφή του σὲ κείμενο τῶν προκρίτων (27 Ἰουνίου) πρὸς τὴν κοινότητα τῆς Ὑδρας, στὸ ὁποῖο ἐκφράζονταν παράπονα γιὰ τὶς *μοναρχικὲς τάσεις τοῦ Ύψηλάντη*.¹²²

Ὁ Ύψηλάντης, ἀπὸ τὰ Τρίκορφα ὅπου βρισκόταν, βλέποντας τὴν ἀπόρριψη τῶν θέσεών του ἀπὸ τοὺς γερουσιαστές -οἱ ὁποῖοι τοῦ διεμήνυσαν ὅτι, ἂν δὲν εἶναι εὐχαριστημένος μετὰ ὅσα τοῦ παραχωροῦν, τότε εἶναι ἐλεύθερος νὰ φύγει¹²³ - ἀπειλῆσε

¹¹⁷ Τὸ σχέδιο, στὸ Δημακόπουλος, ὁ.π., 51-52.

¹¹⁸ Τὸ κείμενο τοῦ ἀντισχεδίου, στὸ Ἀνδρέας Μάμουκας, *Τὰ Κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος*, τ. Α' (Ἐν Πειραιεῖ: ἐκ τῆς τοῦ Ἡλίου Χριστοφίδου τυπογραφίας Ἡ Ἀγαθὴ Τύχη, 1839), 12-16.

¹¹⁹ Δημακόπουλος, ὁ.π., 52-54.

¹²⁰ Φυλήμων, *Δοκίμιον Ἱστορικόν*, ὁ.π., τ. Δ', 82-83.

¹²¹ Βακαλόπουλος, ὁ.π., τ. Ε', 615, 622.

¹²² Στὸ ἴδιο, 627.

¹²³ Νικόλαος Σπηλιάδης, *Ἀπομνημονεύματα*, τ. Α' (Ἀθήναι: ἐκ τοῦ τυπογραφείου Χ. Νικολαΐδου Φιλαδέλφειας, 1851), 213.

ὅτι θὰ αποχωρήσει ἀπὸ τὸν Ἀγῶνα καὶ ξεκίνησε γιὰ τὴν Καλαμάτα.¹²⁴ Τότε θερμόαιμοι στρατιωτικοί, Φιλικοὶ προσκείμενοι στὸν Ὑψηλάντη –μεταξὺ αὐτῶν ὁ Αναγνωσταρᾶς καὶ ὁ Γρηγόριος Δικαῖος (Παπαφλέσσας), μὲ τὴ συμπαράσταση τοῦ ὄχλου, συγκεντρώθηκαν ἔξω ἀπὸ τὸ κατάλυμα τοῦ Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, μὲ σκοπὸ νὰ ἐξοντώσουν τοὺς προκρίτους ποὺ ἦταν ἐκεῖ συναγμένοι. Οἱ ἴδιοι διαλαλοῦσαν ὅτι ἐκεῖνοι ποὺ ἐτυράννουν τοὺς Χριστιανοὺς πολὺ πιο ἀπάνθρωπα ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἤθελαν νὰ διώξωσιν τὸν αὐθέντην, ὅστις ἤλθεν νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν πατρίδα· θεωροῦσαν, σύμφωνα μὲ τὸν Σπηλιάδη, ὅτι χωρὶς πολιτικὴ μεταβολὴ ἦταν ἀδύνατο νὰ στερεωθῇ νέα τάξις πραγμάτων καὶ ὅτι γιὰ νὰ εὐδοκιμήσῃ ἡ ἐπανάστασις ἀνάγκη εἶς καὶ μόνο ἀρχηγὸς νὰ ὑπάρχῃ γιὰ τὰ πολιτικὰ καὶ τὰ πολεμικά.¹²⁵ Τὸ ἐπεισόδιο φαίνεται νὰ ἔληξε μὲ παρέμβαση τοῦ Κολοκοτρώνη, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ καθυσύχασε τὸ πλῆθος ἐγγυώμενος ὅτι ὁ πρίγκιπας δὲν πρόκειται νὰ ἀποχωρήσει, τόνισε ὅτι τὸ νὰ φονευθοῦν οἱ πρόκριτοι δὲν εἶναι σωστὴ ἐπιλογή, καθὼς οἱ βασιλεῖς τῆς Ευρώπης θὰ θεωρήσουν ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν ξεσηκώθηκαν γιὰ νὰ διώξουν τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἐξοντωθοῦν οἱ δυνατοὶ τους, καὶ ὅτι εἶναι κακοὶ ἄνθρωποι, Καρβονάροι· ἔτσι οἱ βασιλεῖς θὰ βοηθήσουν τὸν Τοῦρκο καὶ θὰ ἐπιβληθεῖ στοὺς Ἕλληνες ζυγὸς χειρότερος ἀπὸ τὸν προηγούμενο.¹²⁶

Στὸ παραπάνω ἐπεισόδιο βλέπουμε ὅτι ὁ ἡγέτης τῆς στρατιωτικῆς μερίδας, Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ἔχει κατανοήσει καὶ ἐνστερνιστεῖ τὸ πρωταρχικὸ πλαίσιο νομιμοποίησης τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνα, στρεφόμενος κατὰ τῆς ὀριστικῆς ἐξόντωσης τῶν δυνατῶν. Οἱ στάσεις ποὺ συγκρούονται, ἐν προκειμένῳ, ἀφοροῦν τὸν ἴδιο τὸν χαρακτῆρα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης καὶ τὴν προβολὴ τῆς ὡς εὐρωπαϊκοῦ γεγονότος. Ἀπὸ τὴ μία πλευρὰ βρίσκονταν ἐκεῖνοι ποὺ προέβαλαν τὴ θέση ὅτι ὁ ἐθνικὸς ἀγῶνας ἔπρεπε νὰ συνδυαστεῖ μὲ μία ριζοσπαστικὴ ἀνατροπὴ τῶν σχέσεων ἐξουσίας· μὲ τὴν ὀλοκληρωτικὴ ρήξιν μὲ τοὺς προύχοντες, τῶν ὁποίων ἡ ἡγεμονία προέρχεται ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ καὶ οἰκονομικὸ καθεστῶς τοῦ καιροῦ τῆς κατάκτησης καὶ εἶναι ἀσύμβατὴ μὲ τὴ νέα -ὑπὸ διαμόρφωση- συνθήκη. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὅμως, ἀντιπαρατίθεται δυναμικὰ ἡ συμβατὴ μὲ τὸ διεθνὲς πλαίσιο νομιμότητας ἄποψη, ἡ

¹²⁴ Σύμφωνα μὲ τὸν Π. Πατρῶν Γερμανό, σκοπὸς του ἦτον νὰ προσκαλέσει ἐκεῖ συνέλευση ἄλλων ὑποκειμένων, καὶ νὰ συγκροτηθῇ Σύστημα μὲ τὸν Διοργανισμὸν ὁποῦ ἐστοχάζετο συμφερότερον, Γερμανὸς Π. Πατρῶν Μητροπολίτης, *Ἀπομνημονεύματα* (Ἐν Ἀθήναις: ἐκ τοῦ τυπογραφείου Σπύρου Τσαγγάρη, 1900), 62.

¹²⁵ Σπηλιάδης, *Ἀπομνημονεύματα*, ὁ.π., τ. Α', 212-13.

¹²⁶ Γιὰ τὴν παρέμβαση τοῦ Κολοκοτρώνη βλ. Φωτάκος Χρυσανθακόπουλος, *Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως*, τ. Α' (Ἀθήνα: Φιλολογικὰ Χρονικά, 1960), 137· Γεώργιος Τερτσέτης, *Διήγησις Συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς ἀπὸ τὰ 1770 ἕως τὰ 1836/ Ὑπαγόρευσε Θεόδωρος Κωνσταντίνου Κολοκοτρώνης* (Ἀθήνα: Τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφείως, 1846), 75· Σπηλιάδης, *Ἀπομνημονεύματα*, ὁ.π., τ. Α', 213-14.

όποια αντιστρατεύεται τις ριζικές κοινωνικές μεταβολές ως διαλυτικές του έθνικού και θρησκευτικού προτάγματος της Έπανάστασης. Οι υποστηρικτές μάλιστα της πρώτης άποψης πείθονται από τις συμβουλές του Κολοκοτρώνη και διαλύουν την *όχλαγωγία*, καθώς προτεραιότητα του συνόλου των πρωταγωνιστών του Αγώνα ήταν η εθνική αποκατάσταση, ή οποία για να επιτευχθεί χρειαζόταν τη διεθνή στήριξη ή, τουλάχιστον, σε μία πρώτη φάση, τη διεθνή άνοχή.

Βρισκόμαστε στην εποχή της μεταναπολεόντειας Παλινόρθωσης, στην οποία η επανάσταση, ως μία κοινωνικοπολιτική σύγκρουση, ισοδυναμεί με έγκλημα κατά του διεθνούς συστήματος. Η διεθνής νομιμότητα καθορίζει και διαμορφώνει, σε μεγάλο βαθμό, τη συγκρότηση του έσωτερικού νομιμοποιητικού πλαισίου, καθώς και τους όρους διεξαγωγής του Αγώνα, ό οποίος (πρέπει να) άπωθεί στάσεις και ενέργειες που μπορεί να έκλειφθούν ως *καρμπονάρικες* και *έταιρικές*. Στην προαναφερθείσα διένεξη διατυπώνεται, ίσως για πρώτη φορά, ή κατηγορία της *άποστασίας*, ή οποία βαρύνει τους θερμόαιμους Φιλικούς των άρμάτων, που *σκοπό είχαν να σκοτώσουν τους άρχοντας, ως ειρήται, και ότι προς τουτο έραδιουργήθησαν από τον Αναγνωσταρά και τον Αρχιμανδρίτην Φλέσσαν*.¹²⁷ Τό επεισόδιο τελικά έλαβε τέλος, μετά και από επέμβαση του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, αφού ούτε οι προεστοί επιθυμούσαν τη φυγή του Ύψηλάντη, φοβούμενοι την αντίδραση του λαού, ούτε ό Ύψηλάντης ήθελε να προκληθεί έμφύλια διαμάχη. Ό τελευταίος επέστρεψε στα Τρίκορφα, συνοδεία του Αναγνωσταρά και του Δικαίου, όπου και αναγνωρίστηκε, στις 2 Ιουλίου, άρχιστράτηγος της πολιορκίας της Τριπολιτσάς.¹²⁸

Οι πρόκριτοι, στη συνέχεια, συγκεντρώθηκαν στη Ζαράκοβα, κωμόπολη της Άρκαδίας, όπου προσπάθησαν να συμφιλιωθούν με τον Δημήτριο Ύψηλάντη, προτείνοντας έναν νέο *Όργανισμό*, έλαφρώς τροποποιημένο από αυτόν των Βερβένων. Όστόσο ή αναγκαία αυτή προσέγγιση δέν έπετεύχθη, αφού οι στρατιωτικοί φοβήθηκαν τη συμμαχία πολιτικών και Ύψηλάντη -ή οποία ένδεχομένως να τους άποδυνάμωνε- και την ύπονόμευσαν. Ό Ύψηλάντης, όντας σχεδόν έτοιμος να συμφωνήσει με τό προτεινόμενο σχέδιο, ύπαναχώρησε, όταν ό Αναγνωσταράς και ό Αναγνωστόπουλος (πρόσωπα του περιβάλλοντός του) τον προειδοποίησαν ότι, σε περίπτωση που υπέγραφε, όλο τό στράτευμα (άπό τό όποιο ό πρίγκιπας άντλοΰσε την όποια δύναμή

¹²⁷ Φωτάκος, *Άπομνημονεύματα*, ό.π., 138.

¹²⁸ Σπηλιάδης, *Άπομνημονεύματα*, ό.π., τ. Α΄, 214· Δημακόπουλος, ό.π., 54.

του) θα ήταν απέναντί του.¹²⁹ Η βασική διαφορά των δύο πλευρών, ως προς τα προτεινόμενα συστήματα, ήταν ότι ο Ύψηλάντης επεδίωκε τη συγκέντρωση των περισσότερων έξουσιων και αρμοδιοτήτων στο κεντρικό πολιτικό όργανο (τη Βουλή), στο οποίο ο ίδιος θα προΐστατο, ενώ οι προκρίτοι ήθελαν έναν αυξημένο πολιτικό και διοικητικό ρόλο των -ελεγχόμενων από τους ίδιους- περιφερειών (Γενικών Έφορειών).

2.2. Η άφιξη του Μαυροκορδάτου και η ανάδειξή του ως κεντρικού πολιτικού παράγοντα του Αγώνα

Μετά το «ναυάγιο» στην προσπάθεια συνεννόησης με τον Ύψηλάντη, οι πρόκριτοι στράφηκαν προς τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο, ο οποίος είχε φτάσει με ανθρώπους του κύκλου του (Πραΐδη, Λουριώτη, Πολυζωΐδη, Σέκερη, κ.ά) και αρκετούς φιλέλληνες, από την Πίζα -με μία ενδιάμεση στάση στη Μασσαλία- στους επαναστατημένους τόπους. Σκοπός του ήταν να κατευθυνθεί προς την Πάτρα, νομίζοντας ότι θα είχε απελευθερωθεί, αλλά τελικά αναγκάστηκε να αποβιβαστεί, στις 20 Ιουλίου 1821, στο Μεσολόγγι, όπου οι κάτοικοι και οι όπλαρχηγοί του έπεφύλαξαν θερμότατη υποδοχή.¹³⁰ Ο ίδιος προσκλήθηκε, τον Αύγουστο, μαζί με τον Κωνσταντίνο Καρατζά (γιό του πρώην όσποδάρου Ιωάννη) και τον Θεόδωρο Νέγρη, στη Ζαράκοβα από τους προκρίτους. Οι τελευταίοι ήθελαν να αναδείξουν τους προαναφερθέντες φαναριώτες -κατ' έξοχην τον Μαυροκορδάτο- ως αντίπαλον δέος στον Δημήτριο Ύψηλάντη και τους συμμάχους του στρατιωτικούς. Ο Μαυροκορδάτος, όμως, δεν ήθελε για την ώρα να έλθει σε ρήξη με τον πληρεξούσιο της Φιλικής Έταιρείας, καθώς οι συσχετισμοί πολιτικής ισχύος δεν ήταν υπέρ του. Προσπάθησε να προσεγγίσει τον πρίγκιπα αναγνωρίζοντας την Αρχή του. Του ζήτησε μάλιστα, με επιστολή του, να οργανώσει το σύστημα της Δυτικής Ελλάδας, το οποίο θα ήταν υπαγμένο στην κεντρική διοίκηση που σχεδίαζε ο Ύψηλάντης στην Πελοπόννησο.¹³¹ Λίγες ημέρες μετά οι δύο άνδρες συναντήθηκαν στα Τρίκορφα. Εκεί ο Μαυροκορδάτος έλαβε από τον Ύψηλάντη συστατικό γράμμα, στο οποίο του παραχωρείτο η πληρεξουσιότητα για να οργανώσει πολιτικά τη Στερεά Ελλάδα.¹³²

Ο Μαυροκορδάτος, φεύγοντας από τα Τρίκορφα, την 26η Αυγούστου 1821, και κατευθυνόμενος προς το Μεσολόγγι, συνοδεία του Νέγρη και του Κ.Καρατζά,

¹²⁹ Βακαλόπουλος, ό.π., τ. Ε', 630.

¹³⁰ Στο ίδιο, 633.

¹³¹ Κόκκινος, ό.π., τ. Β', 64.

¹³² Φωτάκος, *Απομνημονεύματα*, ό.π., 144.

συναντήθηκε με τούς προκρίτους στη Βυτίνα, όπου συνέταξε για λογαριασμό τους τὸν *Ὄργανισμὸς* τῆς Ζαράκοβας· ἓνα σύστημα διοίκησης τῆς Πελοποννήσου σύμφωνα με τὶς ἀπόψεις τῶν προκρίτων.¹³³ Μὲ τὴν κίνησή του αὐτὴ ὁ Μαυροκορδάτος ἔδειξε τὶς πραγματικές προθέσεις του ἔναντι τοῦ Ὑψηλάντη, καθὼς ὁ *Ὄργανισμὸς* ποὺ διατύπωσε ἱκανοποιοῦσε τοὺς ἀντιπάλους τοῦ πρίγκιπα. Λίγο πρὶν, ὅμως, ὁ φαναριώτης εἶχε ἐξασφαλίσει ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντη, διὰ ἐπισήμων ἐγγράφων, τὴ νομιμοποίηση τῶν βλέψεών του, δηλαδὴ τὸ δικαίωμα νὰ ἡγηθεῖ στὰ πολιτικὰ πράγματα τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας.

Ὁ μεθοδικὸς καὶ δραστήριος Φαναριώτης δὲν δυσκολεύτηκε νὰ ἐπιβληθεῖ πολιτικὰ στὴ Δυτικὴ Στερεὰ Ἑλλάδα, συντάσσοντας τὸν *Ὄργανισμὸς* τῆς (4-9 Νοεμβρίου 1821). Οἱ ντόπιοι προεστοί, ἀνίσχυροι μπροστὰ στοὺς ὀπλαρχηγούς τῆς περιοχῆς, συνεργάστηκαν μαζί του, διότι θεώρησαν πὼς ἔτσι θὰ μπορούσαν νὰ περιορίσουν τὴν ἰσχὺ τῶν καπεταναίων.¹³⁴ Οἱ δὲ στρατιωτικοὶ συνεργάστηκαν ἐπίσης, στὴν πλειοψηφία τους, μετὰ τὸν Μαυροκορδάτο, ἀφοῦ ἐξασφάλισαν τὴ διατήρηση τῶν πατροπαράδοτων προνομίων τοῦ κληρονομικοῦ ἀρματολισμοῦ. Ὅρισμένοι ἀπὸ αὐτοὺς εἶδαν τὴ συμμαχία μετὰ τὸν φαναριώτη ὡς εὐκαιρία γιὰ νὰ αὐξήσουν τὴν ἐπιρροή τους καὶ νὰ ἀνέλθουν ἔναντι ἄλλων, ἀνταγωνιστῶν τους, ὀπλαρχηγῶν. Στὴ συγκρότηση τοῦ *Ὄργανισμοῦ τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος* ὁ Μαυροκορδάτος συμβιβάστηκε μετὰ τὶς παραδοσιακὲς ἐξουσίες τῆς περιοχῆς, ἀναγνωρίζοντας τὰ καπετανάτα *τῆς ἰσχυρᾶς ἀρματολικῆς παραδόσεως τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος*. Ὡστόσο κατόρθωσε νὰ ἐπιτύχει τὴν *ὑπαγωγή τῶν ἐντοπίων ἐξαιρέτως ἰσχυρῶν ὀπλαρχηγῶν εἰς τὴν Γερουσίαν, τὴν ὁποίαν ἀπετέλουν πρόκριτοι ὑπὸ τὴν προεδρίαν αὐτοῦ* (τοῦ Μαυροκορδάτου).¹³⁵ Τὴν πολιτικὴ ὁργάνωση τῆς Ἀνατολικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας ἀνέλαβε ὁ Θεόδωρος Νέγρης, μετὰ ἀπὸ συνέλευση ποὺ συγκάλεσε στὰ Σάλωνα τὸν Νοέμβριο τοῦ 1821.¹³⁶ Ὁ ἴδιος, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν εἶχε λάβει ἐξουσιοδότηση ἀπὸ τὸν Δημήτριο Ὑψηλάντη, ὅπως ὁ Μαυροκορδάτος, εἶχε συμφωνήσει μετὰ τὸν τελευταῖο τὸν διαχωρισμὸ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος σὲ δύο τμήματα καὶ τὴν ὁργάνωση τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος ἀπὸ ἐκεῖνον.¹³⁷

¹³³ Γιὰ τὸν *Ὄργανισμὸς* τῆς Ζαράκοβας βλ. Δημακόπουλος, ὅ.π., 56-57.

¹³⁴ Βακαλόπουλος, ὅ.π., τ. Ε', 723.

¹³⁵ Γιὰ τὸν *Ὄργανισμὸς* τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος βλ. Δημακόπουλος, ὅ.π., 64-67.

¹³⁶ Γιὰ τὴ συγκρότηση τοῦ συστήματος τῆς Ἀνατολικῆς Στερεᾶς (τοῦ *Ἀρείου Πάγου*) βλ. στὸ ἴδιο, 67-74.

¹³⁷ Κόκκινος, ὅ.π., τ. Β', 75· Βακαλόπουλος, ὅ.π., τ. Ε', 723.

Όταν ο πρίγκιπας έμαθε τις αυθαίρετες αυτές ενέργειες αντέδρασε με αγανάκτηση απέναντι στους δύο Φαναριώτες. Ήταν όμως πια αργά. Ήδη από τα τέλη του καλοκαιριού του 1821 άρχισαν να φτάνουν τα νέα για την καταστροφή του αδελφού του στη Μολδοβλαχία. Έτσι η Αρχή του Δημήτριου Ύψηλάντη, ή οποία στηριζόταν στη Φιλική Έταιρεία και στη θέση του αδελφού του Αλέξανδρου σε αυτή, άρχισε να άμφισβητείται όλο και πιο έντονα, όλο και πιο άνοικτά, από τους ούτως ή άλλως άνταγωνιστές του.¹³⁸ Επιπλέον ο Ύψηλάντης έχανε σταδιακά την άρχική αίγλη και τὸ ήγετικό κύρος του απέναντι στον λαό και τους στρατιώτες, λόγω της άδυναμίας του να επιβλήθει στους προκρίτους και της άπροθυμίας του να επιβάλει άποφασιστικές λύσεις.

Από την άλλη πλευρά ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, έχοντας καταφέρει να οργανώσει τὸ πολιτικό σύστημα στη Δυτική Ελλάδα και να κερδίσει άρκετους συμμάχους, θέλησε να διεκδικήσει τὰ πρωτεία στην Α΄ έθνοσυνέλευση που θα άκολουθοῦσε. Ο ίδιος ήλθε από τὸ έξωτερικό στην επαναστατημένη επικράτεια όντας εκπρόσωπος του «κύκλου της Πίζας», ένός πόλου που προσέβλεπε στην προετοιμασία του κατάλληλου πολιτικού πεδίου για την έλευση του Ιωάννη Καρατζά -θείου του νεαρού φαναριώτη και βασικού άνταγωνιστή της ύψηλαντικής μερίδας- ως ήγέτη του Άγώνα.¹³⁹ Ωστόσο η εξέλιξη των γεγονότων, οί συγκυρίες, οί επιδέξιες κινήσεις και οί φιλοδοξίες του Μαυροκορδάτου συντέλεσαν στὸ να άναδειχθεί εκείνος διεκδικητής της έξουσίας και επικεφαλής του πολιτικού πόλου στον όποιον άνήκε. Ο Μαυροκορδάτος και ο κύκλος του, αντίθετοι έξαρχής στους χειρισμούς και την πολιτική κατεύθυνση της Αρχής της Φιλικής Έταιρείας, διεκδίκησαν τὴ σύσταση ένός έθνικού πολιτεύματος ανεξάρτητου από αυτή την Αρχή, την όποία πλέον εκπροσωποῦσε ο Δημήτριος Ύψηλάντης.

2.3. Η άπόσχιση της Φιλικής Έταιρείας από τὸ προσκήνιο της Έπανάστασης

Στις 2 Αύγούστου του 1821 ο Πολυχρονιάδης, από τὸ Παρίσι, σε έπιστολή του με άποδέκτες τὸν Πραΐδη, τὸν Σέκερη και τὸν Λουριώτη, τόνιζε ότι *τὸ άκοινώνητον και ύπερήφανον φέρσιμον τοῦ έν Δακία άρχηγοῦ* (σ.σ. του Αλέξανδρου Ύψηλάντη) *συνέτρεξε μεγάλως εἰς τὸν όλεθρον τῶν εκεί πραγμάτων* και ότι στην Ελλάδα θα πρέπει να άποφύγουν *τὰ όνόματα της Έταιρείας και τὰς έν Δακία φανερωθείσας άρχοντίας της*.

¹³⁸ Βακαλόπουλος, ό.π., τ. Ε΄, 636-37.

¹³⁹ Κόκκινος, ό.π., τ. Β΄, 75.

καθώς *ή λέξις Έταιρεία κάμνει τὰς δυτικάς Δυνάμεις νὰ φρίττουν*.¹⁴⁰ Συμβουλεύει επίσης τούς αποδέκτες νὰ ἐπιδιώξουν ἄμεσα τὴ σύσταση κεντρικῆς διοίκησης, ἡ ὁποία πρέπει νὰ εἶναι *ἐθνικὴ καὶ ὄχι ἑταιρική*.¹⁴¹ Σὲ ἄλλη του ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Πραϊδῆ, τὸν Νοέμβριο τοῦ 1821, ἀπὸ τὴν Πίζα αὐτὴ τὴ φορὰ¹⁴², ὁ Πολυχρονιάδης ἀναφέρεται στὴ *μωρία*, τὴν *ἀναζιότητα* καὶ τὴν *κακοήθεια* τῶν *πρωταιτίων τῆς ἐπαναστάσεως* (σ.σ. τοῦ Ὑψηλάντη καὶ τῶν συντρόφων του). Αὐτὲς τὶς *παρατηρήσεις* τὶς εἶχε ἐκφράσει ὁ ἴδιος ὁ Πραϊδῆς (σὲ προηγούμενη φαίνεται ἐπιστολὴ) καὶ ὁ Πολυχρονιάδης τοῦ ἀπαντοῦσε ὅτι τοῦ φαίνονται *πολλὰ ἀληθεῖς*.¹⁴³

Στὶς ἐπισημάνσεις τοῦ Πολυχρονιάδῃ διαγράφεται ἡ πολιτικὴ τοποθέτηση τῶν ἀνθρώπων γύρω ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδατο καὶ ἡ κατεύθυνση στὴν ὁποία ἤθελαν νὰ ὀδηγήσουν τὰ πολιτικὰ πράγματα. Ἐκεῖνοι θεωροῦσαν ὅτι τὸ *ὄνομα τῆς Έταιρείας* θὰ πρέπει νὰ ἐξαφανιστεῖ, ἀφοῦ εἶναι αὐτὸ ποὺ προκαλεῖ τὶς Δυνάμεις νὰ θεωρήσουν τὸν Ἑλληνικὸ Ἀγῶνα ὡς γεγονὸς *ἀποστασίας*. Ἡ δράση τῶν *ἀποστατῶν*¹⁴⁴ στὴ Μολδοβλαχία, σύμφωνα μὲ τὴν παραπάνω ἀντίληψη, ἦταν ὀλέθρια, ἀφοῦ κατέληξε στὸν *ἀφανισμό* τῶν *δύο ἐκείνων δυστυχῶν ἐπαρχιῶν*, καὶ ἐπίσης *ἀκοινώνητος*· δηλαδὴ δὲν ἐκπροσωποῦσε τὸ ἔθνος, ἀφοῦ δὲν ἦταν σὲ συνεννόηση καὶ δὲν εἶχε τὴν ἔγκριση τοῦ συνόλου τῶν δυνάμεών του. Τὸ κίνημα τοῦ ἐν *Δακία ἀρχηγοῦ* ἦταν μερικὸ, ἄρα ἐν πολλοῖς αὐθαίρετο. Τὸ ἴδιο μερικὴ καὶ αὐθαίρετη εἶναι καὶ ἡ ἐξουσία ποὺ κληρονόμησε τὸ ἐν λόγῳ κίνημα στὸν Δημήτριον Ὑψηλάντη, ἡ ὁποία ἀποκαλεῖται *ἑταιρική*. Αὐτὴ ἡ *ἑταιρική* ἐξουσία ἀντιδιαστέλλεται σὲ σχέση μὲ τὴν *ἐθνικὴ*. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὸ ἔθνος θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκπροσωπηθεῖ ἀπὸ ἓνα (ἐθνικὸ) πολίτευμα ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὸ (ἑταιρικὸ) σύστημα ποὺ ἐπεδίωκε νὰ συστήσει ὁ πληρεξούσιος τῆς *Ἀρχῆς* τῆς Φιλικῆς Έταιρείας.

Συνεπῶς οἱ ἀξιώσεις τοῦ πρίγκιπα νὰ ἐκπροσωπήσει πολιτικὰ ὡς *ἑταιριστῆς* τὸ ἔθνος, μὲ ἓνα συγκεντρωτικὸ σύστημα ὑπὸ τὸν ἐλεγχό του, θὰ πρέπει νὰ ἀποκρουστοῦν. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Πολυχρονιάδης, συμφωνώντας μὲ τὶς θέσεις τοῦ Ἰγνατίου καὶ τοῦ Καποδίστρια, *συμφέρει κατὰ πάντα νὰ ἐπιστηριχθῇ τὸ παλαιὸν σύστημα τῶν προεστώτων καὶ ἀρχιερέων, οἱ ὅποιοι ἐνωμένοι ἀποτελοῦν τὴν ὑπερτάτην*

¹⁴⁰ *IAAM*, ὁ.π., τχ. 1, 52.

¹⁴¹ Στὸ ἴδιο, 53.

¹⁴² Ὁ Πολυχρονιάδης κατῆλθε στὴν Ἰταλία τὸ φθινόπωρο τοῦ 1821 γιὰ νὰ ἔχει περισσότερο ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τὰ τεκταινόμενα τῆς Ἐπανάστασης, ὄντας κοντὰ στὸν μητροπολίτη Ἰγνάτιο, ἐνῶ τὸ 1824 ἐγκαταστάθηκε στὴν Ἑλλάδα, *IAAM*, ὁ.π., τχ. 1, 76.

¹⁴³ *IAAM*, ὁ.π., τχ. 1, 77.

¹⁴⁴ Ἔτσι τούς ὀνομάζει ὁ ἴδιος ὁ Πολυχρονιάδης. Βλ. στὸ ἴδιο, 88.

βουλὴν καὶ βοηθούμενοι ἀπὸ συμβούλια τῶν ἐγκρίτων, νὰ ἐκτελοῦν τὰς πολιτικάς, δικανικάς καὶ θρησκευτικάς χρείας· καθὼς εἰς τοῦτο τὸ σύστημα εἶναι συνηθισμένοι οἱ ὁμογενεῖς, καὶ τὸ σύστημα τοῦτο εἶναι ἢ γίνεται ἐθνοπαραστατικὸν, ὅταν καταστήσουν οἱ προεστώτες νὰ ἐκλέγονται ἀπὸ τὸ Γένος.¹⁴⁵ Σύμφωνα μὲ τὰ παραπάνω, τὸ σύστημα τοῦ Ἀγῶνα θὰ πρέπει νὰ στηριχθεῖ στὴν πολιτικὴ παράδοση τοῦ τόπου, ἢ ὁποία μὲ μικρὲς ἐκσυγχρονιστικές «ἐνέσεις» (ἐκλογή προεστώτων ἀπὸ τὸν λαὸ) μπορεῖ νὰ προσεγγίσει τὰ σύγχρονα ἐθνοπαραστατικὰ μοτίβα ἐνὸς μετριοπαθοῦς φιλελευθερισμοῦ.

Παρόμοιες ἀπόψεις μὲ τὸν Πολυχρονιάδη ἐξέφρασε ὁ πρωταγωνιστὴς τοῦ πολιτικοῦ σκηنيκοῦ τοῦ Ἀγῶνα, Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1821, ἀντιπαρατιθέμενος ἀνοιχτὰ πλέον στὸν Δ. Ὑψηλάντη. Ἀνήσυχος γιὰ τὸ ζήτημα τῆς πολιτικῆς ὀργάνωσης, σὲ ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸν πρίγκιπα, τὸν κάλεσε, μὲ αὐστηρὸ ὕφος, νὰ ἐγκαταλείψει τὶς ιδέες του καὶ νὰ συνεργαστεῖ μὲ τὶς ντόπιες ἀρχές γιὰ νὰ βρεθεῖ λύση στὸ πρόβλημα τῆς ἐξουσίας. Καταρχάς, τόνισε τὶς εὐθύνες τοῦ ἀδερφοῦ του Ἀλέξανδρου (τὸν χαρακτήρισε μάλιστα *ἐπίτροπο ἀνυπάρχτου Ἀρχῆς*), τοῦ ὁποίου οἱ ἐνέργειες *διήγειραν καθ' ἡμῶν ὅλας τὰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι δικαίως μᾶς ἐνόμισαν ὅργανα τῶν Ἰακωβίνων τῆς Εὐρώπης καί, ἀκόμα, μᾶς ἀπεξένωσαν τὴν Ρωσσίαν, ἥτις εἰς κάθε ἄλλην περίστασιν ἤμποροῦσε προθύμως νὰ μᾶς βοηθήσῃ*. Στὴ συνέχεια, ἐπικαλούμενος τὶς ἀπόψεις τοῦ Καποδίστρια, παρέθεσε τὶς κατευθυντήριες γραμμές του, οἱ ὁποῖες ἔρχονταν σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς ἀξιώσεις τοῦ Ὑψηλάντη καὶ τὸν ἡγεμονικὸ ρόλο ποὺ διεκδικοῦσε ὡς πληρεξούσιος τοῦ ἐπιτρόπου τῆς Ἀρχῆς τῆς Ἑταιρείας:

«Ἄν θέλωμεν νὰ σώσωμεν τὸ γένος, ἂν ἡμεῖθα ἀληθεῖς πατριῶται, νὰ κάμωμεν ἐκεῖνο, ὅπου ὁ καλὸς πατριώτης (σ.σ. ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας), καὶ ὁ μόνος, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν βοήθειαν πρέπει νὰ ἐλπίσωμεν, μᾶς συμβουλεύει. *Ν' ἀφήσωμεν τὰ ὀνόματα ἀρχηγῶν καὶ πληρεξουσίων καὶ ἐπιτρόπων· νὰ ὀργανίσωμεν τὴν διοίκησιν ἀπὸ τοὺς ἰδίους ἐντοπίους, τῶν ὁποίων νὰ γενώμεν ἡμεῖς ὁδηγοί, καθ' ὅσον δυνάμεθα· νὰ τὴν συγκεντρώσωμεν εἰς ὀλίγας χεῖρας, ἐν ὅσῳ νὰ προσκαλέσωμεν κανένα ὑποκείμενον, οἷος ὁ πρίγκιψ Εὐγένιος ἢ ὁ κόμης Καποδίστριας, ἢ πᾶς τις ἄλλος ἱκανώτερος ἡμῶν· νὰ ἀφήσωμεν ὅλα τὰ ξένα, καὶ νὰ ἐναγκαλισθῶμεν ὅλα τὰ ἐθνικὰ σχήματα· νὰ ἀφήσωμεν, ὅ,τι μᾶς κάμνει ὑπόπτους εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις, ὡς μετέχοντας τῶν Ἰακωβινικῶν φρονημάτων· νὰ παραστήσωμεν εἰς τὴν Εὐρώπην τὰ δίκαιά μας ὅχι μὲ παχείας λέξεις,*

¹⁴⁵ Στὸ ἴδιο, 95.

ἀλλὰ μὲ λακωνισμόν ἄξιον τῶν προγόνων μας καὶ μὲ μετριοφροσύνην. Ἐκ τούτων ἡμπορεῖ νὰ πορισθῇ καὶ ἄλλα πολλὰ ἢ ἐκλαμπρότης της [...] Ἄν ἀκουσθῶ, εἶμαι ἕτοιμος νὰ τρέξω νὰ ἐνωθῶ μεθ' ὑμῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον· ἂν ἀφ' ἑτέρου μέρους ἰδῶ, ὅτι δι' ἴδια τέλη ἢ πάθῃ ἀμελεῖται τὸ κοινὸν καλόν, δὲν ἔχω τὶ ἄλλο νὰ κάμω, εἰμὶ ἀφ' ἑνὸς μὲν μέρους νὰ πασχίσω νὰ δουλεύσω τὴν πατρίδα ἐδῶ, ὅπου εὐρίσκομαι, ὅσον καὶ ὅπως ἡμπορῶ· ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ἐκδώσω εἰς τύπον καὶ νὰ διαδώσω εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα, ποία βλέπω ὅτι εἶναι τὰ ἀληθῆ συμφέροντά της καὶ εἰς ποίους χρεωστεῖ τὴν δυστυχίαν της· νὰ φανερώσω δὲ καὶ εἰς τὸν σεβάσμιον Ἱεράρχην (σ.σ. τὸν Ἰγνάτιο) ὅλα μου τὰ πρακτικά, διὰ νὰ γνωστοποιήσῃ, ὅπου δεῖ τέλος νὰ κηρύξω εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην αὐτήν, εἰς τὴν ἀγωνίζομαι διότι δὲν ἐπιθυμῶ, οὔτε εἰς τὴν πατρίδα νὰ βλασφημηθῇ τὸ ὄνομά μου, οὔτε εἰς τὴν Εὐρώπην νὰ διασύρεται».¹⁴⁶

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἀποτελεῖ εὐθεῖα προειδοποίησις στὸν πρίγκιπα νὰ ἐγκαταλείψει τοὺς τίτλους τοῦ πληρεξουσίου καὶ τοῦ ἐπιτρόπου ποὺ κατέχει ὡς ἐταιριστῆς καὶ νὰ συμβιβαστεῖ μὲ τὴν πολιτικὴ παράδοσι τῶν ἐντοπίων. Ὁ Φαναριώτης ἀπειλεῖ μάλιστα ὅτι σὲ διαφορετικὴ περίπτωσι θὰ διαχωρίσει τὴ θέση του, ἀφενὸς μὲ τὴ σύστασι τύπου καὶ τὴ δημοσιοποίησι τῶν ἀπόψεών του καὶ ἀφετέρου μὲ τὴν ἐνημέρωσι τοῦ Ἰγνατίου, τοῦ ὁποίου τὸ κύρος λειτουργεῖ ὡς φόβητρο. Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία τίθεται ἀπὸ τὸν Μαυροκορδάτο ἐκτὸς τοῦ νομιμοποιητικοῦ πλαισίου τοῦ Ἀγῶνα, ἀφοῦ κάθε τι ποὺ παραπέμπει σὲ αὐτὴ προκαλεῖ τὶς εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις νὰ θεωρήσουν τὸ ἐλληνικὸ ἐγχείρημα κίνημα ἀποστασίας. Ὁ Ἑλληνικὸς Ἀγὼνας συγκροτεῖται καὶ νομιμοποιεῖται μέσα στὰ παραπάνω ἰδεολογικὰ ὅρια: ἀφήνει ἔξω ἀπὸ αὐτὰ, ἀπὸ τὴ μία πλευρά, τὸν ἰακωβινισμό καὶ τὰ ριζοσπαστικὰ φιλελεύθερα χαρακτηριστικά του καί, ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὴν αὐθαιρεσίαν τοῦ ὀθωμανικοῦ δεσποτισμοῦ. Ἐπιδιώκει τὴ σύνδεσι μὲ τὸ εὐρωπαϊκὸ μεταναπολεόντειο status quo, προωθώντας τὰ ἐθνικὰ σχήματα καὶ τὴ μετριοφροσύνην καὶ ὄχι (ἐπαναστατικὰς) παχεῖας λέξεις. Ὅπως σωστὰ ἀναφέρει ὁ Γιώργος Θεοδορίδης, ἡ ἀντίρρηση τοῦ Μαυροκορδάτου, τοῦ Πραΐδη, τοῦ Πολυχροναΐδη, τοῦ Ἰγνατίου, τοῦ Καποδίστρια καὶ ἄλλων Ἑλλήνων, ποὺ εἴτε παρακολουθοῦν τὶς ἐξελίξεις ἀπὸ τὴν Εὐρώπῃ εἴτε παρευρίσκονται στοὺς ἐπαναστατημένους τόπους, ὡς πρὸς τὰ σχέδια τοῦ Ὑψηλάντη δὲν ἔχει νὰ κάνει μὲ τὴν προσπάθεια συγκέντρωσις τῆς ἐξουσίας καὶ ἐνοποιήσεως τῶν ἐπαναστατικῶν δυνάμεων ποὺ ἐπιχειρεῖται ἀπὸ τὴ Φιλικὴ Ἐταιρεία καὶ

¹⁴⁶ Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Μαυροκορδάτου στὸν Δ. Ὑψηλάντη, στὸ Φιλήμων, *Δοκίμιον Ἱστορικόν*, ὅ.π., τ. Δ', 343-47.

τὸν πρίγκιπα. Ἔχει νὰ κάνει μὲ τὸ ζήτημα τῆς ἡγεσίας, τῶν προσανατολισμῶν καὶ τοῦ χαρακτήρα της, τῆς θεσμικῆς της συγκρότησης καὶ τῆς ἰδεολογίας της.¹⁴⁷

Ἡ ἀντίδραση αὐτοῦ τοῦ Κύκλου στὶς ἀξιώσεις τοῦ Ὑψηλάντη δὲν ταυτίζεται ἀκριβῶς, ὥς πρὸς τὰ κίνητρά της, μὲ αὐτὴ τῶν προκρίτων, οἱ ὅποιοι ἐπεδίωκαν τὴ διατήρηση τῶν τοπικῶν τους προνομίων. Ωστόσο, οἱ δύο πλευρὲς συνέκλιναν, ἀρχικά, στὴν ἀντιμετώπιση τοῦ κοινοῦ κινδύνου, δηλαδὴ τοῦ *ἐταιρικοῦ* συστήματος τοῦ Ὑψηλάντη ἀφενὸς καὶ τῆς στρατιωτικῆς ἐμπλοκῆς στὴν πολιτικὴ ἀφετέρου. Πολλῶ δὲ μᾶλλον ἀπὸ τὴ στιγμή πού οἱ δύο αὐτοὶ πόλοι φαινόταν νὰ συμπράττουν. Ἔτσι οἱ παραδοσιακὲς ἡγεσίες τῆς Πελοποννήσου καὶ οἱ ἐκσυγχρονιστὲς βρῆκαν ἓνα κοινὸ πολιτικὸ πεδίο υπεράσπισης, τὸ ὁποῖο ὄχι μόνο θὰ ἐξυπηρετοῦσε τὰ συμφέροντά τους ἀλλὰ καὶ θὰ προωθοῦσε τὸ ἀφήγημα τῆς νομιμότητος τοῦ ἐλληνικοῦ Ἀγῶνα. Τὸ ἐθνικὸ προσωρινὸ πολίτευμα, πού θὰ συσταθεῖ μὲ τὴν Α΄ Ἐθνοσυνέλευση στὴν Ἐπίδαυρο, ἀποτέλεσε τὸ σημεῖο συνάντησης συντηρητικῶν καὶ μοντέρνων τάσεων. Ἡ σύνθεση αὐτὴ ἐπετεύχθη μέσω τῆς προσαρμογῆς τῶν παλαιῶν τοπικῶν ἡγεσιῶν σὲ ἓνα νεωτερικὸ *ἐθνοπαραστατικὸ* πολιτικὸ περιβάλλον, ὅπου ἡ περιφερειακὴ ἐξουσία μεταβιβάζεται καὶ σὲ κεντρικὸ ἐπίπεδο, ἐξαργυρωμένη μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ *παραστάτη* τῆς Ἐθνικῆς Βουλῆς. Παράλληλα τὸ ἐθνικὸ πολίτευμα θὰ σηματοδοτήσῃ, μὲ τὶς ἀναφορὲς τῆς Διακήρυξίς του, τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν *ἐταιρικὴ* στὴν ἐθνικὴ διοίκηση, δηλαδὴ τὴ μετάβαση ἀπὸ τὴν κατάστασι τῆς «ἀποστασίας» σὲ αὐτὴ τῆς (ἐθνικῆς) «νομιμότητος».

2.4. Ἡ σύσταση τοῦ ἐθνικοῦ πολιτεύματος: ἀπὸ τὴν ἀποστασία στὴ νομιμότητα

Ἡ παραπάνω ἐπιστολὴ τοῦ Μαυροκορδάτου πρὸς τὸν Ὑψηλάντη συντάχθηκε σὲ μία περίοδο ὅπου οἱ προστριβὲς τοῦ πρίγκιπα καὶ τῶν στρατιωτικῶν μὲ τοὺς προκρίτους εἶχαν διατηρήσει στάσιμα τὰ πολιτικὰ πράγματα, ἐν ἀναμονῇ τῆς ἀνανέωσης τοῦ πελοποννησιακοῦ τοπικοῦ πολιτεύματος (τῶν Καλτετζῶν καὶ τοῦ τροποποιητικοῦ τῆς Ζαράκοβας), τὸ ὁποῖο νομικὰ εἶχε πάψει νὰ ἰσχύει μετὰ τὴν κατάληψη τῆς Τριπολιτσᾶς (23 Σεπτεμβρίου 1821).¹⁴⁸ Ὁ Ὑψηλάντης, ὁ ὁποῖος συνέχιζε νὰ διατηρεῖ τοὺς τίτλους τοῦ Πληρεξουσίου τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτρόπου καὶ τὸ ἐπιτελεῖο του, παρακινημένος ἀπὸ τοὺς στρατιωτικούς, μὲ διακήρυξί του στὶς 6 Ὀκτωβρίου, προσκάλεσε τὸν

¹⁴⁷ Θεοδωρίδης, ὅ.π., 389.

¹⁴⁸ Δημακόπουλος, ὅ.π., 74.

Πελοποννησιακό λαό να εκλέξει αντιπροσώπους για να συγκληθεῖ νέα συνέλευση πού θα συγκροτούσε νέον ὄργανισμό. Στη διακήρυξη αὐτή, ὁ πρίγκιπας ἔκανε λόγο για ἐκείνους πού ἔχουν *τυραννικά φρονήματα* ἀνάλογα τῶν Τούρκων (ἐννοεῖ τοὺς προκρίτους), ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ λαὸς πρέπει νὰ ἀπαλλαγεῖ, καὶ τόνιζε ὅτι ὁ ἴδιος εἶναι ὁ *πατήρ* τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων που θὰ τοὺς ἐλευθερώσει ἀπὸ τὴ *καταφρονημένην κατάστασιν*, στὴν ὁποία τοὺς κατάντησαν *οἱ ἀσεβεῖς τύραννοι* (Τούρκοι) *καὶ οἱ φίλοι καὶ σύντροφοι τῶν τυράννων* (πρόκριτοι).¹⁴⁹

Τὸ κλίμα εἶχε πολωθεῖ, ὥστόσο ἡ πολιτικὴ ἰσχὺς τοῦ Ὑψηλάντη δὲν ἦταν τέτοια ὥστε νὰ μπορέσει νὰ ἄρει τὴν πρωτοκαθεδρία τῶν προκρίτων. Ἐπιπλέον ὁ πρίγκιπας, ἀναγνωρίζοντας τὰ νομιμοποιητικὰ ὅρια καὶ τὶς ἰδεολογικοπολιτικὲς κατευθύνσεις που εἶχαν ἐπικρατήσει, ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ χώρου τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων, δὲν ἦταν διαθετημένος νὰ συναινέσει σὲ ἀκράϊες λύσεις πού πρότειναν τὰ περισσότερο *δημοκρατικά* καὶ *ταραχοποιά*, γιὰ τὸν Φωτάκο, στοιχεῖα· τὸ ἴδιο καὶ ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης.¹⁵⁰ Τελικὰ ἡ συνέλευση, μετὰ ἀπὸ πολλὰ ἀναβολές, ξεκίνησε στὸ Ἄργος τὴν 1η Δεκεμβρίου. Στὸν *Ὄργανισμό* τῆς νέας Πελοποννησιακῆς Γερουσίας (27 Δεκεμβρίου 1821)¹⁵¹, πού διαμορφώθηκε σύμφωνα μὲ τὰ πρότυπα τοῦ συστήματος πού ὀργάνωσε ὁ Μαυροκορδαῖος στὴ Δυτικὴ Ἑλλάδα, ἐπιβεβαιώθηκε ἡ κυριαρχία τῶν προκρίτων. Πρόεδρος τῆς ἐκλέχθηκε ὁ ἐπίσκοπος Βρεσθῆνης Θεοδώρητος, μέλος τῆς παλαιᾶς Γερουσίας τῶν Καλτετζῶν, ἐνῶ προβλέφθηκε ἡ ἀρχιστρατηγία γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη.¹⁵²

Παράλληλα, ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ Δεκεμβρίου, εἶχαν ἀρχίσει οἱ διαδικασίες ἀνάδειξης τῶν πληρεξουσίων¹⁵³ στὸ σύνολο τῆς ἐπαναστατημένης ἐπικράτειας γιὰ τὴν ἐθνικὴ συνέλευση πού θα ἀκολουθοῦσε. Ὁ Μαυροκορδαῖος, μὲ τὴν κάθοδό του στὴν Πελοπόννησο, συνεννοήθηκε μὲ τοὺς προκρίτους τῆς Ἀχαΐας γιὰ κοινὴ ἀντιπολιτευτικὴ δράση ἔναντι τοῦ Ὑψηλάντη, ἐνῶ παράλληλα προέτρεπε μὲ ἐπιστολές του τοὺς ἄλλους προκρίτους νὰ καταργήσουν τὸ ὄνομα καὶ τὰ σύμβολα τῆς *Ἀρχῆς* τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, διότι οἱ Εὐρωπαῖοι μονάρχες τὴ θεωροῦσαν παράρτημα τῶν ἄλλων ἐν Εὐρώπῃ μυστικῶν ἐταιρειῶν.¹⁵⁴ Ὁ συνασπισμὸς αὐτὸς δὲν δυσκολεύτηκε νὰ

¹⁴⁹ Βακαλόπουλος, ὁ.π., τ. Ε', 729-30.

¹⁵⁰ Φωτάκος, *Ἀπομνημονεύματα*, ὁ.π., 184.

¹⁵¹ Γιὰ τὸν Ὄργανισμό τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας, ἀναλυτικά, βλ. Δημακόπουλος, ὁ.π., 80-82.

¹⁵² Βακαλόπουλος, ὁ.π., τ. Ε', 739.

¹⁵³ Οἱ πληρεξούσιοι ἐκλέχθηκαν ἀπὸ τοπικὲς συνέλεύσεις ἢ γερουσίες καὶ ὄχι ἀπευθείας ἀπὸ τὸν λαό, βλ. στὸ ἴδιο, 742.

¹⁵⁴ Σπηλιάδης, *Ἀπομνημονεύματα*, ὁ.π., τ. Α', 267.

ἐπικρατήσει στην Ἐθνοσυνέλευση τῆς Ἐπιδαύρου, ἡ ὁποία ξεκίνησε τὶς ἐργασίες της στὶς 20 Δεκεμβρίου καὶ ψήφισε τὸ πρῶτο προσωρινὸ ἐθνικὸ πολίτευμα τὴν 1η Ἰανουαρίου τοῦ 1822. Τὸ ἐθνικὸ πολίτευμα διατηροῦσε τὴν ὕπαρξη καὶ τὴ λειτουργία τῶν τοπικῶν Ὄργανισμῶν που εἶχαν ἤδη συσταθεῖ, οἱ ὁποῖοι ὤφειλον νὰ ὑποτάσσωνται «έντελῶς εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς Διοικήσεως». Ὡστόσο, στὴν πράξη, πολὺ συχνὰ ἀντεστρατεύοντο πρὸς τὴν κεντρικὴν τῆς Ἑλλάδος κεφαλὴν, λειτουργώντας ἐν πολλοῖς ὡς κράτη ἐν κράτει.¹⁵⁵ Τὸ σύνταγμα ποὺ θεσπίστηκε κατοχύρωνε τὴν ἐλευθερία τοῦ λόγου, τὴ διάκριση τῶν ἐξουσιῶν, τὴν ἀνεξιθρησκία καὶ τὴν ἰσότητα ἀπέναντι στὸν νόμο, ὄντας σὲ μεγάλο βαθμὸ μοντέρνο, σύμφωνα μὲ τὸ ἀμερικανικὸ πρότυπο καθὼς καὶ τὸ γαλλικὸ τῆς *Convention* τοῦ 1795.¹⁵⁶ Στὴ σύνταξή του πρωταγωνίστησαν ἀνθρωποὶ ἀπὸ τὸν κύκλο τοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου: ὁ Ἰταλὸς φιλέλληνας Vincenzo Gallina, ὁ ἴδιος ὁ φαναριώτης, καθὼς καὶ ὁ Ἀναστάσιος Πολυζωΐδης που συνέταξε τὴ Διακήρυξη τῆς Ἀνεξαρτησίας στὰ πρότυπα τῆς ἀμερικανικῆς *Declaration of Independence* τοῦ 1776.¹⁵⁷

Τὸ πολίτευμα καὶ ἡ ἐκβασὴ τῆς Ἐθνοσυνέλευσης ἱκανοποιοῦσαν τὶς ἀξιώσεις τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τῶν κοτζαμπάσηδων, δεδομένου ὅτι τὸ σύστημα που ψηφίστηκε εἶχε ἀφενὸς *πολυαρχικὸ* χαρακτῆρα -ποὺ καθησύχαζε τοὺς φόβους τῶν προκρίτων καὶ τοῦ Φαναριώτη γιὰ τὴν ἐπιβολὴ στρατιωτικῆς δικτατορίας μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Δ. Ὑψηλάντη¹⁵⁸ - καὶ ἀφετέρου καθιστοῦσε πρωταγωνιστὴ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, ὡς πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Σώματος, τὸν Μαυροκορδάτο. Ὁ Ὑψηλάντης κατέλαβε τὴ θέση τοῦ Προέδρου τοῦ Βουλευτικοῦ. Ὡστόσο ὁ Ὄργανικὸς Νόμος τῆς Ἐπιδαύρου προέβλεπε τὸ δικαίωμα τῆς ἀπόλυτης ἀρνησικυρίας στὸ Ἐκτελεστικὸ ἐπὶ τῶν νομοθετημάτων τοῦ Βουλευτικοῦ,¹⁵⁹ πράγμα ποὺ προσέδιδε μεγαλύτερη πολιτικὴ δύναμη στὸ Ἐκτελεστικὸ Σῶμα.

Τὸ πολίτευμα τῆς Ἐπιδαύρου εἶχε προσωρινὸ χαρακτῆρα, ἵνα μὴ καταθρομβηθῇ ἡ τότε παντοδύναμος ἱερὰ συμμαχία ἐπὶ τῇ συστάσει δημοκρατικῆς κυβερνήσεως. Τὴν ἴδια στιγμή τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα, σύμφωνα μὲ τὸν Σπ. Τρικούπη, ὠφελοῦσε περισσότερο ἀπὸ τὸ ὀλιγαρχικὸ, τὸ ὁποῖο θὰ ἦταν ἀπροστάτευτο (τὴ δεδομένη στιγμή)

¹⁵⁵ Νικόλαος Σαρίπολος, *Ἡ Πρώτη Ἐθνοσυνέλευσις καὶ τὸ Πολίτευμα τῆς Ἐπιδαύρου τοῦ 1822* (Εν Ἀθήναις: Βασιλικὴ Τυπογραφία Ραφτάνη-Παππαγεωργίου, 1907), 21–22.

¹⁵⁶ Βακαλόπουλος, ὁ.π., τ. Ε', 755.

¹⁵⁷ Στὸ ἴδιο, 745.

¹⁵⁸ Στὸ ἴδιο, 755.

¹⁵⁹ Δημακόπουλος, ὁ.π., 97–98.

ὑπὸ τῶν αὐλῶν καὶ μισούμενον ὑπὸ τῶν λαῶν (δηλ. τῶν φιλελευθέρων Φιλελλήνων ἀνὰ τὸν κόσμον).¹⁶⁰ Οὐσιαστικὰ τὸ πολίτευμα δὲν σχεδιάστηκε γιὰ νὰ ἀποδώσει τὴν ὀριστική πολιτειακὴ καὶ θεσμικὴ συγκρότηση σὲ ἀναγνωρισμένες διεθνῶς βάσεις, πράγμα ποὺ θὰ ἀπαιτοῦσε μᾶλλον τὴν ὑποδοχὴ ἑνὸς εὐρωπαϊοῦ μονάρχου, ποὺ γιὰ τὴν ὥρα δὲν ἦταν, ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις, διαθέσιμος.¹⁶¹ Κύριο μέλημα τῶν συντακτῶν τοῦ Προσωρινοῦ Πολιτεύματος, πέρα ἀπὸ τὶς πρακτικὲς ἀνάγκες ὀργάνωσης καὶ κεντρικοῦ συντονισμοῦ τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν πραγμάτων, ἦταν ἡ προώθηση τοῦ ἀφηγήματος τῆς νομιμότητος τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνα.

Τὸ σημεῖο, ἐπομένως, στὸ ὁποῖο θὰ ἐπικεντρώσουμε τὴν προσοχή μας εἶναι ἡ Διακήρυξη τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτεύματος, ἡ ὁποία λειτούργησε ὡς δίαυλος ἐπικοινωνίας καὶ μέσο ἀνάδειξης τοῦ χαρακτήρα, τῶν προτεραιοτήτων καὶ τῶν στοχεύσεων τοῦ Ἀγῶνα πρὸς τὸ ἐξωτερικόν. Διότι ἡ πολιτειακὴ ὀργάνωση τοῦ Ἀγῶνα ἀποτέλεσε -ἐκτὸς τῶν ἄλλων- ἓνα μέσο ἀπόπειρας νομιμοποίησης τῆς Ἐπανάστασης· ἢ -καλύτερα- ἓναν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο οἱ Ἕλληνες ἐπεχείρησαν νὰ ἐξέλθουν ἀπὸ τὴν διεθνῶς «ἀπονομιμοποιημένη» κατάσταση τοῦ ἐπαναστατημένου/ἀποστάτη καὶ νὰ ἐνταχθοῦν στὴ νομιμοποιημένη κατάσταση τῆς συντεταγμένης πολιτείας. Τούτων δοθέντων, θὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι τὸ Προσωρινὸ Πόλιτευμα κλείνει τὸν κύκλο τῆς ἐπανάστασης/ἀποστασίας. Οἱ ἐπαναστατημένοι (προσπαθοῦν νὰ προβάλουν ὅτι) δὲν εἶναι πλέον ἐπαναστάτες/ἀποστάτες, δηλαδὴ στασιαστὲς ποὺ ἐπιχειροῦν νὰ καταργήσουν μία νόμιμη καὶ διεθνῶς ἀναγνωρισμένη ἐξουσία, ἀλλὰ νόμιμοι πολῖτες κάτω ἀπὸ μία νέα νομιμοποιητικὴ ἀρχή. Παρατίθενται παρακάτω ὀρισμένα ἀποσπάσματα τῆς Διακήρυξης τῆς Ἀνεξαρτησίας:¹⁶²

«Ὁ κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμος ἡμῶν, μακρὰν τοῦ νὰ στηρίζεται εἰς ἀρχὰς τινὰς δημαγωγικὰς καὶ στασιώδεις ἢ ἰδιωφελεῖς μέρους τινὸς τοῦ σύμπαντος ἐλληνικοῦ ἔθνους σκοποῦς, εἶναι πόλεμος ἐθνικός, πόλεμος ἱερός, πόλεμος, τοῦ ὁποῖου ἡ μόνη αἰτία εἶναι ἡ ἀνάκτησις τῶν δικαίων τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας, τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς τιμῆς, τὰ ὁποῖα, ἐνῶ τὴν σήμερον ὅλοι οἱ εὐνομούμενοι καὶ γειτονικοὶ λαοὶ τῆς Εὐρώπης

¹⁶⁰ Σπυρίδων Τρικούπης, *Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως*, τ. Β' (Λονδίνο: Taylor and Francis, 1856), 141.

¹⁶¹ Γιὰ τὶς προσπάθειες προσέλκυσης βασιλιά στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ Ἀγῶνα, μὲ προσοχή καὶ κριτικὰ βλ. Τάκης Σταματόπουλος, «Οἱ ὀλιγαρχικοὶ τοῦ 1821 ἀναζητοῦν «Μονάρχην»», *Ἐπιθεώρηση Τέχνης*, 133–134 (1966): 31–35.

¹⁶² Ἡ Διακήρυξη, στὸ Μάμουκας, ὅ.π., τ. Β', 43–47.

τὰ χαίρουσιν, ἀπὸ ἡμᾶς μόνον ἢ σκληρὰ καὶ ἀπαραδειγμάτιστος τῶν ὀθωμανῶν τυραννία ἐπροσπάθησε μὲ βίαν ν' ἀφαιρέσῃ καὶ ἐντὸς τοῦ στήθους ἡμῶν νὰ τὰ πνίξῃ».

Ὅπως βλέπουμε στὴν ἀρχὴ τοῦ κειμένου ξεκαθαρίζεται ὅτι ὁ κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμος ἡμῶν, μακρὰν τοῦ νὰ στηρίζεται εἰς ἀρχὰς τινὰς δημαγωγικὰς καὶ στασιώδεις, πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς Ἀγῶνας δὲν σχετίζεται μὲ τὸν ἐταιρισμό, τὸν καρμποναρισμό καὶ μὲ ριζοσπαστικὰ ἱακωβίνικα ἰδεολογικὰ συμφραζόμενα. Ἡ λέξις «ἐπανάσταση» δὲν ἐμφανίζεται στὴ Διακήρυξη, δεδομένου ὅτι αὐτὴ παραπέμπει σὲ φαινόμενα στασιασμοῦ καὶ ἀποστασίας. Ὁ Ἀγῶνας τῶν Ἑλλήνων περιγράφεται ὡς *ἐθνικὸς καὶ ἱερός πόλεμος* ἐναντίον μίας παράνομης ἐξουσίας, τῆς ὀθωμανικῆς, ἡ ὁποία *ἐπάταξε τὰς κεφαλὰς ἡμῶν καί, ἀντὶ τοῦ λόγου, τὴν θέλησιν ὡς νόμον γνωρίζουσα*. Οἱ Ἕλληνες δηλώνουν ὅτι ἐπιδιώκουν τὴν ἀποκατάστασι τῆς νομιμότητος, τὴν ὁποία ἔχει διαταράξει τὸ καθεστὼς τῆς κατάκτησης, καθὼς καὶ τὴν ἐξομοίωσίν τοις μὲ τοὺς ὑπολοίπους *Εὐρωπαίους Χριστιανούς*.

Ὁ κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμος, λοιπόν, εἶναι *πόλεμος ἐθνικός, πόλεμος ἱερός*, γιὰ τὴν *ἀνάκτηση τῶν δικαίων τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας, τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς τιμῆς*· ἀγαθῶν ποὺ ἀπολαμβάνουν οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης. Σύμφωνα μὲ τὴ Διακήρυξη, ἡ διαφορὰ τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τοὺς ὑπολοίπους Εὐρωπαίους εἶναι ὅτι βρίσκονταν ὑπὸ καθεστὼς ἀνομίας, λόγῳ τῆς κατάκτησίν τοις ἀπὸ ἑνὸς, διαφορετικὸ καὶ ξένο πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴ εὐνομία καὶ δικαιοσύνη, *ἀπαραδειγμάτιστον* τύραννο. Ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Τούρκων, ἐπομένως, δὲν εἶναι «ἐπανάσταση», δηλαδὴ διατάραξι τῆς ἰσχύουσας τάξεως πραγμάτων καὶ τῶν ἀρχῶν ποὺ τὴ διέπουν. Ἀντίθετα, εἶναι τὸ ἔσχατο μέσο ἀποκατάστασις αὐτῶν τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν δικαίων ποὺ ὅλοι οἱ εὐνομούμενοι λαοὶ ἀπολαμβάνουν καὶ ποὺ μόνον οἱ Ἕλληνες στεροῦνται, ἐπειδὴ τὸ ὀθωμανικὸ σύστημα βρίσκεται στοὺς ἀντίποδες τῆς εὐρωπαϊκῆς τάξεως καὶ εὐνομίας.

«Εἴχομεν ἡμεῖς, τάχα, ὀλιγώτερον, παρὰ τὰ λοιπὰ ἔθνη, λόγον διὰ νὰ στερώμεθα ἐκείνων τῶν δικαίων, ἢ εἴμεθα φύσεως κατωτέρας καὶ ἀχρεϊεστέρας, διὰ νὰ νομιζώμεθα ἀνάξιοι αὐτῶν καὶ καταδικασμένοι εἰς αἰώνιον δουλείαν νὰ ἔρπωμεν ὡς κτήνη καὶ αὐτόματα εἰς τὴν ἄλογον θέλησιν ἐνὸς ἀπηνοῦς τυράννου, ὅστις ληστρικῶς καὶ ἄνευ τινὸς συνθήκης ἦλθε μακρόθεν νὰ μᾶς καθυποτάξῃ; Δίκαια, τὰ ὁποία ἡ φύσις ἐνέσπειρε βαθέως εἰς τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰ ὁποία οἱ νόμοι, σύμφωνοι μὲ τὴν φύσιν, καθιέρωσαν, ὅχι τριῶν ἢ τεσσάρων, ἀλλὰ καὶ χιλίων καὶ μυρίων αἰώνων τυραννία δὲν δύναται νὰ ἐξαλείψῃ· καὶ ἂν ἡ βία ἢ ἡ ἰσχὺς πρὸς τὸν καιρὸν τὰ καταπλακώσῃ, ταῦτα

πάλιν, ἀπαλαιώτα καὶ ἀνεξάλειπτα καθ' ἑαυτά, ἢ ἰσχυρὸς ἐμπορεῖ ν' ἀποκαταστήσῃ καὶ ἀναδείξῃ οἷα καὶ πρότερον καὶ ἀπ' αἰώνων ἦσαν! Δίκαια, τέλος πάντων, τὰ ὅποια δὲν ἐπαύσαμεν μὲ τὰ ὄπλα νὰ ὑπερασπιζώμεθα ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος, ὅπως οἱ καιροὶ καὶ αἱ περιστάσεις ἐπέτρεπον».

Στὴ Διακήρυξή της ἡ νεοϊδρυθεῖσα ἀρχὴ ὄχι μόνο παίρνει ἀποστάσεις ἀπὸ τὸν *καρμποναρισμό*, ἀλλὰ (παρουσιάζεται νὰ) εἶναι αὐτὴ ποὺ ἀποκαθιστᾷ τὴ - διαταραγμένη ἀπὸ τὸ καθεστὼς τῆς ὀθωμανικῆς κατάκτησης- νομιμότητα, ἀφοῦ ἡ ὑποταγὴ τῶν Ἑλλήνων συντελέστηκε *ληστρικῶς* καὶ *ἄνευ συνθήκης*. Ὁ «Τύραννος» κατήγγησε τὰ *δίκαια* (δικαιώματα) τῶν Ἑλλήνων μὲ τὴ βία· δίκαια ποὺ οἱ Ἕλληνες, παρὰ τὶς ἀντίξοες συνθήκες, δὲν ἔπαυσαν νὰ ὑπερασπίζονται σὲ κάθε εὐκαιρία ποὺ ἔβρισκαν. Τὸ ἐλληνικὸ ἔθνος, ἐνωμένο καὶ ὀργανωμένο μὲ τακτικὸ πολίτευμα, ἀντιπαρατίθεται στοὺς *ἀπαράδειγμάτιστους* Ὀθωμανοὺς καὶ προβάλλει τὴν ὑπαρξὴ του βασισμένη στὶς ἀρχές καὶ στὸ αἶσθημα δικαίου τῆς διεθνοῦς τάξης καὶ εὐνομίας. Τὰ δικάια του προσδιορίζονται: εἶναι αὐτὰ τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς τιμῆς, *τὰ ὅποια ἡ φύσις ἐνέσπειρε βαθέως εἰς τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰ ὅποια οἱ νόμοι, σύμφωνοι μὲ τὴν φύσιν, καθιέρωσαν*. Εἶναι τὰ *Φυσικὰ Δίκαια* ποὺ παραπέμπουν στὸν John Locke καὶ στὸ δικαίωμα στὴν «πολιτικὴ ἀνυπακοή»:¹⁶³

«Ἀπὸ τοιαύτας ἀρχὰς τῶν φυσικῶν δικαίων ὁρμώμενοι καὶ θέλοντες νὰ ἐξομοιωθῶμεν μὲ τοὺς λοιποὺς συναδέλφους μας Εὐρωπαίους χριστιανούς, ἐκινήσαμεν τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Τούρκων, μᾶλλον δὲ τοὺς κατὰ μέρος πολέμους ἐνώσαντες, ὁμοθυμαδὸν ἐκστρατεύσαμεν, ἀποφασίσαντες ἢ νὰ ἐπιτύχωμεν τὸν σκοπὸν μας καὶ νὰ διοικηθῶμεν μὲ νόμους δικαίους, ἢ νὰ χαθῶμεν ἐξ ὀλοκλήρου, κρίνοντες ἀνάξιον νὰ ζῶμεν πλέον ἡμεῖς οἱ ἀπόγονοι τοῦ περικλεοῦς ἐκείνου ἔθνους τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ δουλείαν τοιαύτην, ἰδίαν μᾶλλον τῶν ἀλόγων ζώων, παρὰ τῶν λογικῶν ὄντων».

Παράλληλα ἡ Διακήρυξη παραπέμπει (ἐκουσίως ἢ ἀκουσίως) σὲ παραδοσιακὰ συμφραζόμενα ἐπαναστάσεων «πρώιμου συνταγματισμοῦ», τὰ ὅποια νοσηματοδοτοῦνταν στὴ βάση τῆς προνοιακῆ νοούμενης *ἀποκατάστασης*, ὅπου ἡ δικαιοσύνη, ἡ εὐνομία καὶ ἡ καλὴ τάξη, οἱ ὁποῖες εἶχαν διαρραγεῖ ἀπὸ τὸν ἀσεβῆ καὶ παραστρατημένο (ἀπὸ τὸ προκαθορισμένο πλαίσιο τῶν ἐπουράνιων ἀρχῶν) μονάρχη,

¹⁶³ Γιὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ Locke καὶ τὸ δικαίωμα τῆς πολιτικῆς ἀνυπακοῆς βλ. Γιώργος Πολίτης, *Τὸ Δικαίωμα τῆς Πολιτικῆς Ἀνυπακοῆς καὶ ἡ Φιλοσοφία τοῦ John Locke* (Ἀθήνα: Ἑννοια, 2004).

επανερχονται μέσω της πολιτικής αλλαγής.¹⁶⁴ Σὲ αὐτὸ τὸ πλαίσιο, ἡ θεία πρόνοια (ὁ Ὑψιστος Θεὸς) ἔρχεται νὰ ἀποκαταστήσει τὴν ἐθνικὴ τάξη καὶ νομιμότητα (*ἀνάκτησις τῶν δικαίων*) μέσω τῆς ἐπαναστατικῆς δράσης (ποὺ ὀνομάζεται «πόλεμος») : «Ὁ Ὑψιστος Θεὸς μᾶς ἐβοήθησε, καίτοι ὄχι ἱκανὰ προπαρασκευασμένους, εἰς τὸ τοιοῦτον μέγα τῷ ὄντι ἐπιχείρημα».

Συνοψίζοντας, οἱ Ἕλληνες προσπαθοῦν νὰ ἀντιστρέψουν τοὺς ὅρους τῆς ἐπαναστατικῆς τους ἐνέργειας, ὅπως αὐτοὶ κατανοοῦνται ἀπὸ τὶς εὐρωπαϊκὲς αὐλές: στὸ πλαίσιο δηλαδὴ τοῦ διπόλου ἀποστασίας (Ἑλλήνων) – νομιμότητας (Ὁθωμανῶν), τὸ ὁποῖο ἀντικαθίσταται μὲ τὸ διπολικὸ σχῆμα δικαιοσύνης/νομιμότητας (Ἑλλήνων) – τυραννίας/ἀνομίας (Ὁθωμανῶν). Ἐπιπλέον, ἡ ἐπαναστατικὴ δράση (ὁ *ἐθνικὸς καὶ ἱερὸς πόλεμος*) ἀμφισβητεῖ τὴ νομιμότητα τοῦ συστήματος τῆς κατάκτησης γιὰ νὰ προβάλλει τὴ -χαμένη στὸν παρελθόντα χρόνο- νομιμότητα τοῦ ἔθνους. Τὸ νεωτερικὸ κεκτημένο τοῦ ἐθνικισμοῦ ἔρχεται νὰ ὑποκαταστήσει, στὰ πλαίσια τῆς προνοιακῆς κατανόησης τοῦ κόσμου καὶ τῆς Ἱστορίας, τὸν «προορισμὸ» τοῦ παραδοσιακοῦ ἐσχατολογικοῦ προτάγματος καὶ νὰ ὑποστασιάσει νομιμοποιητικὰ τὸ νοούμενο πλέον ὡς αὐθαίρετο καὶ παράνομο πλαίσιο τῆς παρελθούσας συνθήκης. Αὐτὴ ἡ προσαρμογὴ συνιστᾷ τὸ σημεῖο συνάντησης τῆς παράδοσης καὶ τῆς νεωτερικότητας.¹⁶⁵ Ἔτσι ἡ Ἐπανάσταση, ὡς γεγονὸς ἀποστασίας ἀπέναντι σὲ μία νόμιμη ἀρχή, κλείνει τὸν κύκλο της. Τὸ πλαίσιο τῆς νομιμότητας τίθεται σὲ ἀναδιαπραγμάτευση, τῆς ὁποίας ἡ ἐπιτυχία ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἐμπέδωση τῶν νομιμοποιητικῶν ἀρχῶν τῆς νέας συνθήκης. Πλέον ὡς *ἀποστασία*, *ἀνταρσία* ἢ *προδοσία* ὀρίζεται ἡ ἀπειθεία πρὸς τὸν *Νόμο* τοῦ πολιτεύματος, ἀφοῦ εἶναι τὸ ἴδιο τὸ πολίτευμα ποὺ ἐγγυᾶται τὴ νομιμότητα τοῦ ἔθνους καὶ ἀποκαθιστᾷ τὴν ὑπαρξὴ του στὸ διεθνὲς προσκήνιο.

¹⁶⁴ Στὸ πλαίσιο αὐτῶν τῶν νοηματοδοτήσεων εἶχε ἐρμηνευθεῖ ἡ ρήξη ἀνάμεσα στὸ Κοινοβούλιο καὶ τὸν βασιλεῖα στὸν ἀγγλικὸ ἐμφύλιο (1642-49), καθὼς καὶ ἡ Ἑνδοξὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1688. Βλ. Dan Edelstein, 'From Constitutional to Permanent Revolution', στὸ *Scripting Revolution: A Historical Approach to the Comparative Study of Revolutions*, (ἐπιμ.) Keith Michael Baker and Dan Edelstein (Stanford, California: Stanford University Press, 2015), 118–30.

¹⁶⁵ Νίκος Θεοτοκάς, 'Παράδοση καὶ Νεοτερικότητα: Σχόλια γιὰ τὸ Εἰκοσιένα', *Τὰ Ἱστορικά*, τχ. 17 (1992): 345–70.

3. Ἡ Ἐθνικὴ Διοίκηση καὶ οἱ «ἐχθροί» τῆς: πτυχές «ἀποστασίας» καὶ «προδοσίας» (1822 - 1823)

Ἡ σύσταση Ἐθνικῆς Διοίκησης στοὺς κόλπους τῶν ἐπαναστατημένων, κάτω ἀπὸ τὶς συνθήκες ποὺ περιγράφηκαν, εἰσήγαγε ἓνα νέο πλαίσιο στὸ ὁποῖο συγκροτοῦνται οἱ λόγοι περὶ «νομιμότητας» καὶ «ἀποστασίας». Τὸ Προσωρινὸ Πολίτευμα ἀποτελεῖ πλέον τὸν θεσμικὸ φορέα τῆς νομιμότητας τοῦ ἔθνους καὶ τῆς πολιτικῆς του ὑπαρξης. Ἡ νέα πραγματικότητα ἀντικειμενοποιεῖ τὴν νομιμότητα. Τὴ μεταβιβάζει ἀπὸ τὸν χῶρο τῶν ἰδεῶν σὲ αὐτὸν τῶν θεσμῶν, οἱ ὁποῖοι ἀπαιτοῦν τὴ συμμόρφωση κάθε μορφῆς δράσης μὲ τὸν *Νόμο* τοῦ ἔθνους, στὸ σύνολο τῆς ἐπικράτειας. Στὸ κεφάλαιο αὐτὸ θὰ ἀναδειχθοῦν ὁρισμένες πτυχές «ἀποστασίας» ἀπὸ τὴν ἔθνικὴ νομιμότητα, κατὰ τὸ διάστημα 1822-1823, ποὺ ἐδράζονται στὴν ἀντίθεση θεμελιωμένων ἀντιλήψεων καὶ πρακτικῶν μὲ τὶς ἐπιταγές τῆς νέας θεσμικῆς πραγματικότητας.

3.1. Ἀπὸ τὰ Δερβενάκια στὴν Ἐθνοσυνέλευση τοῦ Ἄστρους (1823)

Ἀπὸ τὸν πρῶτο χρόνο τοῦ Ἀγῶνα, οἱ πολιτικοὶ ἀνταγωνισμοί, στὸ σύνολο τῆς ἐπαναστατημένης ἐπικράτειας, εἶχαν λάβει τὴ μορφή διαμάχης μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων τῶν συνελεύσεων καὶ τῆς διοίκησης (τῶν πολιτικῶν) καὶ τῶν ἀνθρώπων τῶν ὅπλων (στρατιωτικῶν). Ὡστόσο οἱ δύο πόλοι ποτὲ δὲν ἦταν ἀνόθευτοι καὶ μονοσήμαντοι: οἱ «πολιτικοὶ» συγκρότησαν ἐξ ἀρχῆς σώματα ἐνόπλων (ἄρα δὲν ἦταν μόνο πολιτικοὶ) καὶ οἱ σημαίνοντες στρατιωτικοί, ἐκμεταλλευόμενοι τὴν ὑπεροχὴ τους στα πεδία τῶν μαχῶν, διεκδίκησαν καὶ πολιτικὸ ρόλο (ἄρα δὲν ἦταν μόνο στρατιωτικοί). Ἡ διαίρεση αὐτὴ ἐπεκτάθηκε καὶ στὸ ἐπίπεδο τῆς Διοίκησης, καθὼς τὸ Ἐκτελεστικόν, μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Νούτσου καὶ τοῦ Παλάσκα (Μάιος 1822) ἀπὸ τὸν Ὀδυσσεά Ἀνδρουῦτσο,¹⁶⁶ σταμάτησε οὐσιαστικὰ νὰ συνεργάζεται μὲ τὸ Βουλευτικόν, ἐπεὶδὴ τὸ ὑποπευόταν ὡς ὄργανο τῶν καπετάνιων, ἐφόσον πρόεδρός του ἦταν ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης.¹⁶⁷ Ὁ τελευταῖος, ὡστόσο, ἀπασχολοῦνταν περισσότερο στὶς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις τοῦ 1822 παρὰ στὰ πολιτικά του καθήκοντα ὡς Προέδρου τοῦ

¹⁶⁶ Ἡ δολοφονία συντελέστηκε στὸ πλαίσιο τῆς διαμάχης τοῦ Ἀρείου Πάγου μὲ τὸν Ὀδυσσεά Ἀνδρουῦτσο, ὅταν ὁ Παλάσкас καὶ ὁ Νούτσος ἔφτασαν, διορισμένοι ἀπὸ τὴ διοίκηση, στὴν Ἀνατολικὴ Στερεὰ ὡς «γενικοὶ ἐπιτηρητές», ἀντικαθιστώντας τὸν Ὀδυσσεά. Ὁ τελευταῖος, μέχρι τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1822, εἶχε καταφέρει νὰ κυριαρχήσει πλήρως στὴν Ἀνατολικὴ Στερεά, ἀνακηρυσσόμενος ἀρχιστράτηγος τῆς περιοχῆς καὶ καταργώντας τὸ τοπικὸ πολιτικὸ σῶμα, Βακαλόπουλος, ὁ.π., τ. ΣΤ', 25-38, 305-07.

¹⁶⁷ Στὸ ἴδιο, 201.

Βουλευτικοῦ (θέση ἢ ὁποία, ἐξάλλου, δὲν τὸν ἱκανοποιοῦσε), πράγμα ποὺ τὸν ἔφερε σὲ ἀντιδικία μὲ βουλευτὲς τοῦ Σώματος.¹⁶⁸

Μέσα σὲ αὐτὸ τὸ κλίμα, ὁ Κολοκοτρώνης εἶχε διοριστεῖ ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1822, ἀρχηγὸς τῆς πολιορκίας τῶν Πατρῶν, παρὰ τὶς ἔντονες ἐνστάσεις τῶν προκρίτων τῆς Ἀχαΐας, Λόντου καὶ Ζαΐμη, οἱ ὅποιοι φοβοῦνταν μὴ χάσουν τὸν ἔλεγχο τῶν ἐπαρχιῶν τους. Ἐνῶ ἡ πολιορκία βρισκόταν σὲ ἐξέλιξη, ἡ Κυβέρνηση ψήφισε στὶς 7 Ἰουνίου τὴ στρατολόγησι τῶν προκρίτων τῆς Πελοποννήσου, γιὰ νὰ μεταβοῦν μὲ τὰ σώματά τους στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα ὅπου ὁ ἐχθρὸς προήλυνε καὶ θὰ ἀπειλοῦσε σὲ λίγο τὴν Πελοπόννησο.¹⁶⁹ Ὁ Κολοκοτρώνης ἀντέδρασε σὲ αὐτὴν τὴν ἀπόφαση καθὼς οἱ πρόκριτοι, συγκεκριμένα οἱ Δελφίαννοι, βρῆκαν τὴν εὐκαιρία νὰ τὸν ἀποδυναμώσουν στρατολογώντας τοὺς ἄνδρες του, μὲ τὴν ἀπειλὴ τῶν κυρώσεων ποὺ προβλέπονταν ἀπὸ τὴ διαταγὴ τῆς Κυβέρνησης γιὰ ὅποιον δὲν ὑπάκουε.¹⁷⁰ Ὁ ἴδιος πίστευε ὅτι στὴ Ρούμελη ὑπῆρχαν ἀρκετοὶ ἱκανοὶ ὀπλαρχηγοὶ γιὰ νὰ σταματήσουν τὸν ἐχθρὸ καὶ δήλωνε ὅτι δὲν θὰ ἔβγαινε ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο, ἐνόσω σὲ αὐτὴ ὑπῆρχαν κάστρα ποὺ δὲν εἶχαν ἀπελευθερωθεῖ. Ἡ ἔντασι ποὺ δημιουργήθηκε μεταξὺ τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τῆς Κυβέρνησης ὁδήγησε τὸν πρῶτο νὰ ἀποφασίσαι τὴ λύση τῆς πολιορκίας τῶν Πατρῶν, ἐπηρεαζόμενος ἀπὸ καπετάνιους ποὺ τοῦ πρότειναν ριζικὲς λύσεις ἀνατροπῆς τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας καὶ τῆς Κυβέρνησης.¹⁷¹

Ἡ Γερουσία ἀρχικὰ ἐπέπληξε τὸν Κολοκοτρώνη γιὰ τὴν ἀπόφασή του αὐτὴ, διατάσσοντάς τον νὰ ἐπιστρέψει στὴν Πάτρα. Ὡστόσο, ὁ Γέρος ἀντέδρασε ψύχραιμα προσπαθώντας νὰ κερδίσει τὴν εὐνοία τῶν ἀνθρώπων τοῦ πελοποννησιακοῦ πολιτικοῦ Σώματος: φτάνοντας στὴν Τριπολιτσά, προέβαλε τὸ σχέδιό του, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο ἔπρεπε ἡ Γερουσία, ἡ Βουλὴ, τὸ Ἐκτελεστικὸν καὶ οἱ ὀπλαρχηγοὶ νὰ ἔλθουν εἰς τὸ Ἄργος νὰ γένῃ συνέλευσις καὶ νὰ ζητήσουν τὰ δίκαια τῆς πατρίδος καὶ τῶν στρατιωτῶν· καὶ νὰ φροντίσουν περὶ τῆς Πελοποννήσου καὶ ὅχι νὰ ἐκστρατεύσουν οἱ ἄρχοντες, καὶ οἱ ἐχθροὶ νὰ ἔχουν τὰ φρούρια καὶ οὕτω νὰ κινδυνεύει ἡ πατρίδα μας.¹⁷² Στὴν πραγματικότητα, ὅπως ἀναφέρει ὁ Σπηλιάδης, ἤθελε νὰ τὰς καταργήσῃ ἀμφοτέρως (τὴ Γερουσία καὶ τὴν

¹⁶⁸ *Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας μέχρι τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς Βασιλείας*, τ. 1 (Αθήνα: ἐπανεκδόσις ὑπὸ τῆς βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς, 1971), 200–201, 232–34.

¹⁶⁹ Π.Π. Γερμανός, *Ἀπομνημονεύματα*, ὅ.π., 124.

¹⁷⁰ Τὸ Ἐκτελεστικὸ ὄριζε τὴν ἀπώλεια τοῦ ἐνὸς τρίτου τῆς περιουσίας του γιὰ ὅποιον ἀρνοῦνταν τὴ στρατολόγησι, Βακαλόπουλος, ὅ.π., τ. ΣΤ', 203.

¹⁷¹ Φωτάκος, *Ἀπομνημονεύματα*, ὅ.π., 207–08.

¹⁷² Στὸ ἴδιο, 210.

Κυβέρνηση) και να συστήση πολεμικὴν κυβέρνησιν.¹⁷³ Σύντομα ὁμως ἔφτασαν τὰ νέα γιὰ τὴν εἰσβολὴ τοῦ Μαχμοῦτ πασᾶ Δράμαλη στὴν Πελοπόννησο καὶ τὰ σχέδια αὐτὰ ἀναβλήθηκαν ἐνόψει τοῦ κινδύνου ποὺ ἀπειλοῦσε τὴν Ἐπανάσταση. Ὁ Δράμαλης, μπαίνοντας στὴν Πελοπόννησο, κατέλαβε τὸ σημαντικὸ ὄχυρὸ τοῦ Ἀκροκορίνθου, τὴν 6η Ἰουλίου, καὶ συνέχισε τὴν πορεία του πρὸς τὸ Ναύπλιο, τὸ ὁποῖο πολιορκοῦσαν οἱ Ἕλληνες καὶ ἦταν ἔτοιμο νὰ παραδοθεῖ. Στὸ στρατόπεδο τῶν Ἑλλήνων ἐπικράτησε πανικός, ὅταν μαθεύτηκε ἡ εἶδηση ὅτι ὁ Δράμαλης κατέλαβε τὸν Ἀκροκόρινθο καὶ εἰσχωροῦσε στὰ ἐνδότερα τῆς Πελοποννήσου. Οἱ κάτοικοι ἐγκατέλειπαν τὶς ἐστίες τους κατευθυνόμενοι πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ, πρὸς τὰ νησιά καὶ ἄλλοι, ἐνῶ ἡ Κυβέρνηση καὶ ἄρκετὰ μέλη τοῦ Βουλευτικοῦ, πανικοβλημένα, ἐπιβιβάστηκαν σὲ δύο καράβια, ἓνα ὑδραῖικο καὶ ἓνα σπετσιώτικο.¹⁷⁴

Τὴ διακυβέρνηση τῆς χώρας εἶχαν ἀναλάβει *de facto*, τὶς κρίσιμες αὐτὲς ὥρες, ὁ Κολοκοτρώνης καὶ οἱ στρατιωτικοί.¹⁷⁵ Μὲ ψυχραιμία, σωστὴ ὀργάνωση καὶ στρατηγικὸ σχέδιο, ὁ Κολοκοτρώνης, συνεπικουρούμενος ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντη, τὸν Παπαφλέσσα, τὸν Νικήτα Σταματελόπουλο, τὸν Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη καὶ ἄλλους στρατιωτικούς, κατάφερε νὰ ἀποκρούσει καὶ νὰ καταστρέψει τὸν Ὄθωμανὸ πασᾶ, τὴν 26η Ἰουλίου, στὰ Δερβενάκια.¹⁷⁶ Ὁ Δράμαλης ὀπισθοχώρησε στὴν Κόρινθο, ὅπου καὶ βρῆκε τὸν θάνατο, τὸν Ὀκτώβριο, ὄντας βαριὰ ἄρρωστος, ἐνῶ ἡ πόλη εἶχε παραδοθεῖ στὰ ἐλληνικὰ χέρια.¹⁷⁷ Στὸ διάστημα αὐτὸ ὁ Κολοκοτρώνης κέρδισε τὴν εὐνοια τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας, ἡ ὁποία τοῦ συμπαραστάθηκε ἔμπρακτα στὸν Ἀγῶνα κατὰ τοῦ Δράμαλη ψηφίζοντάς τον ἐκ νέου ἀρχιστράτηγο.¹⁷⁸ Τὸ πῶς ἐξελίχθηκαν τὰ γεγονότα περιγράφει, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Διοίκησης, ὁ ὑπουργὸς τῶν πολεμικῶν Ἰωάννης Κωλέττης σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Μαυροκορδατο -ποὺ βρισκόταν στὸ Μεσολόγγι- τὴν 17η Αὐγούστου:¹⁷⁹

«[...] (Οἱ συνωμότες) δύο τρόπους ἐμετεχειρίσθησαν. Τὸν ἓναν πολιτικὸν καὶ τὸν ἄλλον στρατιωτικόν. Μὲ τὸν πολιτικὸν ἐκήρυττον ἀσυδοσίαν εἰς τὸν λαόν, καὶ ἄν τινὰς

¹⁷³ Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, ὁ.π., τ. Α', 390.

¹⁷⁴ Βακαλόπουλος, ὁ.π., τ. ΣΤ', 223-25.

¹⁷⁵ Στὸ ἴδιο, 225.

¹⁷⁶ Ἡ στρατιὰ τοῦ Δράμαλη ἀποδεκατίστηκε σὲ τρεῖς θέσεις: στὸ Δερβενάκι καὶ τὸν Ἅγιο Σώστη (26 Ἰουλίου) καὶ τὸ Ἀγινόρι (28 Ἰουλίου), στὸ ἴδιο, 242.

¹⁷⁷ Φωτάκος, *Απομνημονεύματα*, ὁ.π., 262.

¹⁷⁸ Βακαλόπουλος, ὁ.π., τ. ΣΤ', 250-51.

¹⁷⁹ Ἡ ἐπιστολή, στὸ *ΙΑΑΜ*, ὁ.π., τχ. 1, 283-86.

τοὺς ἔλεγεν ὅτι φοβεῖται τὴν Διοίκησιν, ἂν δὲν δώσῃ τὰ νομικὰ δοσίματα¹⁸⁰, εἰς αὐτὸν ἀποκρίνονται (ὁ Κολοκοτρώνης καὶ οἱ σὺν αὐτῷ), βρὲ Ἕλληνα, ἐγὼ εἶμαι ἐδῶ καὶ ἐσὺ φοβεῖσαι ἀπὸ τὴν Διοίκησιν καὶ τί σκατὰ εἶναι αὐτὴ ἡ Διοίκησις. Μὲ τὸ στρατιωτικὸν δὲ ἐκήρυττον εἰς τοὺς καπετάνους καὶ στρατιώτας, ὅτι οἱ ἄρχοντες τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ ἴδια ἡ Διοίκησις, διὰ νὰ σκλαβώσῃ τὸ στρατιωτικὸν εἰς τὸ πολιτικόν, ἔχουν σκοπὸ νὰ σκοτώσουν κρυφὰ ὅλους τοὺς σημαντικοὺς ὑπερασπιστὰς καὶ ἀρχηγούς των, καὶ ἀφοῦ δολοφονήσουν αὐτούς, τότε ὅλοι οἱ στρατιῶται ἔχουν νὰ γένουν σκλάβοι τῶν ἀρχόντων [...]. Βλέπουσα ἡ Διοίκησις τοιαύτην κατάστασιν πραγμάτων, ἀπεφάσισε νὰ ὑποχρεώσῃ διάφορα μέλη της, νὰ ἐκστρατεύσουν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν καὶ Δυτικὴν Ἑλλάδα. Τοῦτο ἦτον γιὰ καλόν, ὅμως ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ἐγνωστοποιήθη εἰς τοὺς στρατιώτας, τὸ ἀπεκατέστησεν κακόν, ἐπειδὴ εὐθὺς ἐφώναζαν: Βλέπετε ὅτι οἱ ἄρχοντες θέλουν νὰ λάβουν τὰ ἄρματα εἰς χεῖρας; Βεβαιώνεσθε τώρα ὅπου δὲν σὰς ἐλέγαμε ψεύματα καὶ τ.λ. [...] Μ' ὅλον τοῦτο ἡ ἐκστρατεία ἤθελε νὰ γένει ἂν, διὰ νὰ ἐμποδισθεῖ, δὲν διελύετο ἡ πολιορκία τῶν Πατρῶν καὶ ἂν δὲν ἀνοίγετο ἡ εἰς τὴν Πελοπόννησον εἴσοδος τῶν ἐχθρῶν, πράγματα τὰ ὁποῖα δὲν ἔγιναν δι' ἄλλο παρὰ μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν παρὰ τῆς Διοικήσεως ἀποφασισθεῖσαν ἐκστρατείαν».

Βάσει τῶν παραπάνω, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν βαθμὸ ἀκρίβειας τῶν λεγομένων τοῦ Κωλέττη, γίνεται φανερό ὅτι, πρὶν ἀκόμη τὴν εἰσβολὴ τοῦ Δράμαλη, στὴν Πελοπόννησο εἶχε διαμορφωθεῖ μία ἐμφυλιοπολεμικὴ κατάσταση. Ὁ Κολοκοτρώνης καὶ οἱ στρατιωτικοὶ καλλιεργοῦσαν τὴ δυσπιστία τοῦ λαοῦ πρὸς τοὺς πολιτικούς τῆς Πελοποννήσου καὶ τὴν Κυβέρνηση. Οἱ πρόκριτοι, στὴ συνέχεια, μετὰ τὴν ἐντολὴ στρατολόγησις ἀπὸ τὴ Διοίκησις -ἡ ὁποία εἶχε σκοπὸ τὴν ἐκπλήρωση πρακτικῶν ἀναγκῶν ἄμυνας κατὰ τοῦ Δράμαλη στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα, σὲ μία στιγμὴ ποὺ ἡ τελευταία βρισκόταν σὲ κατάσταση στρατιωτικῆς ἔνδειας (εἶχε προηγηθεῖ τὸ ἐπεισόδιο καὶ ἡ ρήξις μετὰ τῆς Διοικήσεως καὶ τοῦ Ὀδυσσέα Ἀνδρούτσου¹⁸¹)- προσπάθησαν νὰ ἀπογυμνώσουν στρατιωτικὰ τὸν Κολοκοτρώνη, ὁ ὁποῖος πολιορκοῦσε τὴν Πάτρα. Ὁ τελευταῖος ἀντέδρασε διαλύοντας τὴν πολιορκία καὶ ἐνεργώντας μὲ στόχο τὴν ἀνατροπὴ τῆς Κυβέρνησεως καὶ τῆς Γερουσίας. Στὴ συνέχεια, ἡ ἀπόκρουσις τοῦ Δράμαλη καὶ ἡ καταφυγὴ τῆς Διοικήσεως στὰ πλοῖα, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ὑποστήριξις

¹⁸⁰ Ὁ Κολοκοτρώνης ἔκανε λόγο γιὰ ὑπέρογκη κατασπατάλησις καὶ ἰδιοποίησις τῶν κοινῶν ἀπὸ τὰ μέλη τῆς Ἐθνικῆς Διοικήσεως καὶ τῆς Γερουσίας καὶ ἐξέθρεψε τὴν ἀσυνδοσία στὸν λαό. Σύμφωνα μὲ τὸν Π.Π. Γερμανό, οὐδὲν τῶν μελῶν τῆς διοικήσεως ἔλαβεν οὐδ' ὀβολὸν ἐκ τοῦ κοινοῦ Ταμείου, ἐξαιρουμένων τινῶν προκρίτων οἵτινες ἰδιαιτέρως ὠφελήθησαν ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας των, Π.Π. Γερμανός, *Ἀπομνημονεύματα*, ὅ.π., 127.

¹⁸¹ Τρικούπης, ὅ.π., τ. Β', 244.

πού έλαβε ό Γέρος από τή Γερουσία, δημιούργησαν ένα ευνοϊκό πεδίο για τήν ευόδωση τών σχεδίων του. Ό Κωλέττης διηγείται τὰ εξής:

«[...] οί ενάντιοι [...] φοβούμενοι ακόμη μή φύγουν τὰ καράβια από τόν κόλπον του Ναυπλίου καί διαλυθεῖ ἡ θαλάσσιος πολιορκία ἤλθον εἰς τὸ καράβι, εἰς τὸ ὅποιον κατοικοῦσε ἡ Διοίκησις καί ἀφοῦ εἶπαν πολλὰ ὄχι κατὰ Διοικήσεως πλέον ἀλλὰ κατὰ διοικητῶν, προέβαλον ὅτι τὴν Διοίκησιν τὴν σέβονται, ἀλλ' ὅτι τὸν Θάνον (Κανακάρη) καί Ντεληγιάννην (τὸν Ἀναγνώστη) δὲν τοὺς θέλουν εἰς τὸ Ἐκτελεστικόν, ὅτι νὰ διορισθεῖ ἓνας ἀρχιστράτηγος ἀνεξάρτητος, καί τὸ Μινιστέριον τοῦ Πολέμου νὰ δοθῇ εἰς τὸν Ἀναγνωσταρᾶν ἢ εἰς τὸν Κολιόπουλον, εἰς τὰ ὁποῖα τοὺς ἐγινε ἡ προσήκουσα ἀπόκρισις καί ἐφυγον [...] Ὁ σκοπός τους ὅμως ἦτον νὰ ἐγκρεμίσουν τὸ Ἐκτελεστικόν Σῶμα, καί μὲ αὐτὸ τὸν Μαυροκορδάτον, νὰ ἐβγάλουν ἀπὸ τὸ Βουλευτικόν ὅσους δὲν ἐσυμφωνοῦσαν μὲ τὴν γνώμην τους καί νὰ στερεώσουν τὸν Ὑψηλάντην πρίγκιπα τῆς Ἑλλάδος, καί τὸν στρατηγὸν Κολοκοτρώνην ἀρχιστράτηγον τῆς Ἑλλάδος».

Σύμφωνα μὲ τὴ διήγησι, ὁ Κολοκοτρώνης προσπάθησε νὰ ἀνατρέψει τὴν Κυβέρνησι καί νὰ συστήσῃ νέα, στὴν ὁποία ἐκεῖνος θὰ ἡγεῖτο τοῦ στρατοῦ καί ὁ πρίγκιπας Ὑψηλάντης τοῦ πολιτικοῦ πεδίου, δεδομένου ὅτι ὁ ἴδιος εἶχε καταστῇ *de facto* κυβερνήτης τῆς χώρας καί τῆς Ἐπανάστασης. Τὰ πολιτικὰ πράγματα εἶχαν φτάσει σὲ τέτοιο σημεῖο, ὥστε ὁ Πολυχρονιάδης, ὁ ὁποῖος ἐλάμβανε πληροφορίες γιὰ τὸν Ἀγῶνα ἀπὸ τὸ Λιβόρνο πού βρισκόταν, θεωροῦσε δεδομένη τὴν πτώσι τῆς Διοικήσεως καί τὴ σύστασι *πολεμικῆς* κυβέρνησε ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντη, τὸν Κολοκοτρώνη, τὸν Μαυρομιχάλη, τὸν Νοταρᾶ, δύο Ὑδραῖους καί ἓναν Σπετσιώτη. Ἀνησυχοῦσε μάλιστα γιὰ τὸ ἂν αὐτὴ ἡ Κυβέρνησι συστάθηκε τακτικῶς ἢ ἀποτελεῖ *φατριαστικὸν ραδιούργημα*, τὸ ὁποῖο θὰ προκαλοῦσε τὴν ἀπέχθεια τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων.¹⁸²

Ὡστόσο, ἡ τακτικὴ Διοίκησι δὲν εἶχε παραδώσει τὰ ὅπλα. Ὅπως ἀνέφερε ὁ Κωλέττης, κατάφερε νὰ ἐνωθεῖ μὲ τοὺς νησιῶτες -τῶν ὁποίων, φυσικά, τὰ συμφέροντα συνέπλεαν μὲ τὴ διατήρησι τῆς ἐθνικῆς πολιτειακῆς τάξεως καί εὐνομίας καί ὄχι μὲ ἓνα πελοποννησιακὸ «πραξικόπημα»- καί μὲ τὴν ὑποστήριξι αὐτῶν νὰ διεκδικήσῃ τὴν ἐπαναφορὰ τῆς νομιμότητος, δεδομένου ὅτι ἡ Ἐπανάστασι στὴ στεριά θὰ κατέρρεε εὐκολὰ δίχως τὰ ναυτικὰ στηρίγματα. Ἔτσι, ὅταν ὁ Κολοκοτρώνης φθάνει στοὺς

¹⁸² Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Πολυχρονιάδη στὸν Πραϊῆ, τὸν Αὐγουστὸ τοῦ 1822, στὸ *ΙΑΑΜ*, ὅ.π., τχ. 1, 287-91.

Μύλους για να επιβάλει τους όρους του στην Κυβέρνηση, ή τελευταία είναι σε θέση να του αρνηθεί και να προσπαθήσει να ανακτήσει το χαμένο της γόητρο.

Στην πολιτική αυτή σύγκρουση, που εξελίχθηκε ταυτόχρονα με την κομβική για την ίδια την ύπαρξη της Έπανάστασης μάχη κατά του Δράμαλη, ο Κολοκοτρώνης προσπάθησε να εισχωρήσει στο πολιτικό πεδίο αξιοποιώντας την στρατιωτική του δύναμη. Η προβολή και η καταξίωσή του ως «σωτήρα του τόπου» αποτέλεσε μία ικανή συνθήκη αναδιαπραγμάτευσης της πολιτικής του θέσης. Η μέχρι τότε έχθρική για εκείνον Γερουσία, στη διάρκεια των γεγονότων που εξετάσαμε, μετεβλήθη σε πολιτικό στήριγμά του. Μέσω αυτής της πολιτικής ισχύος διεκδίκησε τον επανακαθορισμό του πολιτικού πεδίου στο έθνικό επίπεδο. Εκεί, όμως, υπήρχαν ανταγωνιστικές σε αυτόν δυνάμεις -οι νησιώτες και τα μέλη της Κυβέρνησης- που κατάφεραν να τον σταματήσουν. Αυτές οι δυνάμεις θα επιδιώξουν, στη συνέχεια, την κατάργηση της Γερουσίας της Πελοποννήσου, στην οποία πλέον άσκοψε έντονη επιρροή ο Κολοκοτρώνης και η στρατιωτική μερίδα.¹⁸³

Ήδη από τον Αύγουστο του 1822, ο Μαυροκορδάτος, σε επιστολή του προς τον Ανδρέα Λόντο (πρόκριτο της Αχαΐας και βουλευτή), προτείνει *την ένωσιν της Γερουσίας με το σώμα της Διοικήσεως*, δηλαδή την κατάργησή της.¹⁸⁴ Ο ίδιος θεωρούσε το ενδεχόμενο διάλυσης της Διοίκησης καταστροφικό, καθώς θα προκαλούσε άλγεινη έντύπωση στους αντιπροσώπους των Δυνάμεων που θα συνεδρίαζαν, στο επόμενο διάστημα, στη Βερόνα και θα εξέταζαν, μεταξύ άλλων, και την ελληνική υπόθεση.¹⁸⁵ Ο Πρόεδρος του Εκτελεστικού τη δεδομένη στιγμή φαίνεται να προκρίνει τον συμβιβασμό και την ενότητα, με την απαρέγκλιτη προϋπόθεση της διατήρησης της ύπαρξης της Διοίκησης. Προτείνει, μάλιστα, στους προκρίτους της Πελοποννήσου να ικανοποιήσουν κάποιες από τις επιθυμίες του Κολοκοτρώνη, ο οποίος *θέλει δόξαν, και όταν την λάβη, τότε δεν ήμπορεί ν' αντιπράττη κατά της πατρίδος*.¹⁸⁶

Αυτές οι ένωτικές κινήσεις του Μαυροκορδάτου δεν οφείλονται, φυσικά, σε κάποια συμπάθεια προς τον Κολοκοτρώνη και τη στρατιωτική μερίδα, αλλά στην κατανόηση της φατριαστικής φύσης των ερίδων στην Πελοπόννησο· επίσης, στον ρόλο του

¹⁸³ Βακαλόπουλος, ό.π., τ. ΣΤ', 255.

¹⁸⁴ *ΙΑΑΜ*, ό.π., τχ. 2, 201-02.

¹⁸⁵ Η επιστολή του Μαυροκορδάτου στον Αθανάσιο Κανακάρη (άντιπρόεδρο του εκτελεστικού), στο ίδιο, 205.

¹⁸⁶ Στο ίδιο, 251-52.

έγγυητῇ τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος ποὺ ἐπιθυμοῦσε νὰ διαδραματίσει ὁ ἴδιος ὡς «ἐτερόχθων» καί, ἐπομένως, ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὸ πλαίσιο ἀναπαραγωγῆς τῶν τοπικῶν συγκρούσεων μεταξὺ στρατιωτικῶν καὶ προυχόντων, τῶν ὁποίων τὸ διακύβευμα ἀφοροῦσε τὴν ἱκανοποίηση μερικῶν, ἰδιοτελοῦς φύσης, συμφερόντων.

Ἡ στρατηγικὴ του διαφαίνεται στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Βιάρο Καποδίστρια, στὰ τέλη τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1822, ὅταν τὰ πολιτικὰ πράγματα βρίσκονταν ἀκόμα σὲ κρίσιμη καμπή. Σὲ αὐτὴν τὴν ἐπιστολὴ¹⁸⁷ ὁ Μαυροκορδάτος προβαίνει σὲ μία σύντομη καταγραφὴ τῶν φατριῶν τῆς Πελοποννήσου, ἔτσι ὅπως ἐμφανίζονται ἀπὸ τὸν πρῶτο χρόνο τοῦ ἀγῶνα: *«Εἰς τὴν Πελοπόννησον εἶναι τέσσαρες φατρίαι, δύο μεταξὺ τῶν προεστώτων, μία τινῶν τοῦ στρατιωτικοῦ κόμματος, καὶ ἑτέρα τοῦ πρίγκιπος Ὑψηλάντη»*. Σύμφωνα μὲ τὸν Μαυροκορδάτο, οἱ δύο πρῶτες φατρίες (ἐννοεῖ τῶν προκρίτων: ἡ μία τοῦ ἀρχαϊκοῦ κόμματος, τῶν Λόντων καὶ τῶν Ζαΐμηδων, καὶ ἡ ἄλλη τοῦ καρυτομεσσηνιακοῦ τῶν Δεληγιανναίων) *εἶναι ἐπίσης* (κατὰ τὸν ἴδιο βαθμὸ) *ἰσχυρές*, ἡ τρίτη ἔχει ἀρχηγὸ τὸν Κολοκοτρώνη, *ἄνδρα τῆς στρατηγικῆς ἔμπειρον, καὶ ἐνεργὸν καὶ δραστήριον, φιλόδοξον ὅμως καὶ φιλοχρήματον καὶ μάλιστα εὐκόλως παρασυρόμενον, ὡς ἀπλοῦν καὶ τῶν τῆς πολιτικῆς ἀνίδεον*. Ἡ τέταρτη τοῦ πρίγκιπα Ὑψηλάντη εἶναι *ἡ ἀσθενεσθέρα πασῶν καὶ γι' αὐτό, ὡς ἔχουσα ἐχθρὰς τὰς δύο πρώτας φατρίας*, ἀποτελούμενη καὶ ἀπὸ λίγους ἄνδρες καὶ *μὴ ὀδηγούμενη ἀπὸ πνεῦμα ἱκανὸν νὰ φέρῃ εἰς ἔκβασιν ὅποιονδήποτε σκοπὸν*, ἀναγκάζεται νὰ ἐνωθεῖ μὲ τὴν τρίτη φατρία (τοῦ Κολοκοτρώνη) καὶ *διὰ νὰ φυλάττεται αὐτὴ ἡ ἔνωσις, εἶχεν ἀνάγκην νὰ ἐξάπτη τὰ μεταξὺ ταύτης καὶ τῶν δύο πρώτων πάθη*.

Ἐν συνεχείᾳ, ἀφοῦ ἐξηγεῖ τὸ πῶς προσπάθησε νὰ πείσει ὅλους, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἔφτασε στὴν Πελοπόννησο, γιὰ τὰ ὀφέλη τῆς ἐνότητος, τονίζει πὼς κράτησε τὶς δύο πρῶτες φατρίες (τῶν προκρίτων) ἐνωμένες καὶ πὼς πασχίζει νὰ ἐνώσει μὲ αὐτὲς τὴν τρίτη (τοῦ Κολοκοτρώνη). Ἀναφέρει ὅτι τὶς ἴδιες συμφιλιωτικὲς συμβουλὲς ἔδωσε καὶ στὸν Ὑψηλάντη, ὅμως ἐκεῖνος καὶ ἡ φατρία του, ἐνῶ ἔδειχναν ὅτι συμφωνοῦσαν, *ὀργάνιζαν κρυφίως διεγείροντες τὸ στρατιωτικὸν τῆς Ἀνατολ. Ἑλλάδος καὶ κατόρθωσαν τὸν μὲν Ὀδυσσεὺς φανερόν ἀποστάτην, εἰς τὸν δὲ Κολοκοτρώνη ἐξύπνησαν τὰ παλαιὰ πάθη*. Τέλος, ἀποφαίνεται ὅτι τὸν Ὀδυσσεὺς τὸν συνέστειλε ἐκεῖνος *διὰ τῶν λοιπῶν χιλιάρχων, ἐνῶ τοὺς σκοποὺς τοῦ Κολοκοτρώνη ἐματαίωσαν οἱ τῶν νήσων παραστάται*.

¹⁸⁷ Στὸ ἴδιο, 349-50.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω και ἄσχετα μὲ τὴν ὑποκειμενικὴ σκοπιὰ τῶν λεγομένων, ὁ Μαυροκορδάτος, ἔχοντας πλέον στερεωθεῖ στὸ πολιτικὸ σκηνικὸ, προσπαθοῦσε νὰ συμβιβάσει τὸ στρατιωτικὸ «κόμμα» μὲ τὸ πολιτικὸ, ὥστε νὰ μὴν δημιουργοῦνται διαμάχες ποὺ θὰ ἐπλητταν τὴ Διοίκηση καὶ τὸν Ἀγῶνα. Γιὰ τὴν ἀποστασία δὲ τοῦ Ὀδυσσέα στὴν Ἀνατολικὴ Στερεά, ὁ ὁποῖος κατήγγησε τὸν Ἄρειο Πάγο (τὸ τοπικὸ πολιτικὸ σῶμα) ἐπιβάλλοντας πλήρως τὴν κυριαρχία του, καὶ τὴν παρολίγο ἀποστασία τοῦ Κολοκοτρώνη, τὴν ὁποία σταμάτησαν οἱ νησιῶτες, θεωρεῖ, μᾶλλον ἄδικα, τὸν πρίγκιπα Ὑψηλάντη ὡς ὑποκινητὴ. Ἴσως βέβαια ἡ κατηγορία αὐτὴ νὰ ἐντάσσεται στὸ πλαίσιο τῶν προσωπικῶν στρατηγικῶν τοῦ Προέδρου τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, δεδομένου ὅτι στόχευε νὰ ἀποσπάσει ἀπὸ τὸν πρίγκιπα τοὺς συμμάχους του στρατιωτικούς. Ἐξάλλου ὁ βασικὸς πολιτικὸς ἀνταγωνιστὴς τοῦ Φαναριώτη, τὴ δεδομένη στιγμή, ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι ὁ Ὑψηλάντης, ὁ ὁποῖος, ὄντας σύμμαχος τῆς στρατιωτικῆς μερίδας, ἀποτελοῦσε τὸ ἀντίπαλον δέος τῆς πολιτικῆς κυριαρχίας Μαυροκορδάτου-προκρίτων. Ἀξιοσημείωτο εἶναι, πάντως, ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος, θέτοντας τὸ πρόβλημα τοῦ φατριασμοῦ στὴ Πελοπόννησο, βγάζει τὸν ἑαυτό του ἔξω ἀπὸ τὸ πλαίσιο τῶν ἐκεῖ πολιτικῶν ἀνταγωνισμῶν ὑιοθετώντας τὸν ρόλο τοῦ ἐνοποιητικοῦ παράγοντα τοῦ πολιτικοῦ πεδίου· τοῦ ἡγέτη ποὺ σκέπτεται καὶ δρᾷ μὲ μόνον γνώμονα τὸ συμφέρον τοῦ ἔθνους, ἀπέναντι στοὺς φατριαστικούς ἀνταγωνισμοὺς ποὺ ὑπονομεύουν τὴ φύση καὶ τὴ λογικὴ τῶν νέων θεσμῶν ποὺ ὁ ἴδιος ἐκπροσωπεῖ.

Ὡστόσο, παρὰ τὶς ὅποιες προσπάθειες συμβιβασμοῦ, οἱ προετοιμασίες γιὰ τὴν Β΄ Ἐθνικὴ Συνέλευση διεξήχθησαν σὲ πολεμικὸ κλίμα μεταξὺ τῆς στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς μερίδας. Ἡ αἴγλη ποὺ εἶχε ἀποκτήσει ὁ Κολοκοτρώνης, μετὰ τὴν ἀπόκρουση τοῦ Δράμαλη, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ὑποστήριξή του ἀπὸ τὴ Γερουσία καὶ τὴν πτώση τῆς δημοτικότητος τῆς Διοίκησης, ἀποτέλεσαν τροχοπέδη στη δημιουργία ἑνὸς ἡπιου πολιτικοῦ κλίματος. Ὁ Κολοκοτρώνης ἔχοντας πλέον, ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1822, στὴν κατοχή του τὸ Ναύπλιο, ἀπαιτοῦσε τὴν ἀλλαγὴ τοῦ ἐκλογικοῦ νόμου καὶ τὴν ἀνανέωση τῆς θητείας τῆς Γερουσίας τῆς Πελοποννήσου μὲ τὴ σύσταση νέας γενικῆς συνέλευσης· διαφορετικὰ, *ἂν τοῦτο δὲν γίνῃ ὁ λαὸς ἐβγαίνει ἀπὸ τὸ χρέος τῆς ὑποταγῆς* (στὴ Διοίκηση).¹⁸⁸

Ἔτσι ἡ νομιμοφροσύνη τοῦ Κολοκοτρώνη στοὺς ἐθνικοὺς θεσμοὺς τίθεται ὑπὸ αἵρεση. Ὁ ἴδιος «νομιμοποιεῖ» τὴ δράση του στὸ ὄνομα τοῦ λαοῦ, στὴ λογικὴ τῆς

¹⁸⁸ Κόκκινος, ὁ.π., τ. Γ', 417.

ταύτισης τοῦ λαϊκοῦ φρονήματος μὲ τὶς ἀξιώσεις τοῦ ἰδίου ὡς «ἀρχηγοῦ τῶν ἀρμάτων» καὶ ἡγέτη τοῦ τόπου. Ἡ ὑπακοή λοιπὸν τῶν «ἀρμάτων» καὶ συνακόλουθα τοῦ «λαοῦ» στὴν τακτικὴ Διοίκηση δὲν εἶναι δεδομένη, ἀλλὰ συνάρτηση τῆς ἐναρμόνισης τῆς θεσμικῆς πραγματικότητας καὶ τῆς πολιτικῆς πράξης μὲ τὴ βούληση τῶν «ἐκπροσώπων τοῦ λαοῦ», ἥτοι τῶν στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν. Σὲ αὐτὸ τὸ κλίμα, σύμφωνα μὲ τὸν Φωτάκο, ὁ Μαυροκορδαῖος, ἔχοντας μαζί του στὸ Μεσολόγγι, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς πρώτης πολιορκίας τῆς πόλης, τοὺς προκρίτους τῆς Ἀχαΐας (Λόντο, Ζαΐμη) καὶ τὸν Κανέλλο Δεληγιάννη, συμβίβασε τὶς παλιές διαφορές τους καὶ συγκρότησε ἐνιαῖο πολιτικὸ μέτωπο κατὰ τοῦ Κολοκοτρώνη, τοῦ Ὑψηλάντη καὶ τῆς στρατιωτικῆς παράταξης, ἐν ὧς τῆς ἐπικείμενης Ἐθνοσυνέλευσης.¹⁸⁹ Ὁ Κολοκοτρώνης ἐπεδίωξε νὰ διεξαχθεῖ ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευση στὸ Ναῦπλιο, πόλη ποὺ τελοῦσε ὑπὸ τὴν κατοχὴ του καὶ ποὺ ἀρνεῖτο νὰ παραδώσει, καὶ ὄχι στὸ Ἄστρος Κυνουρίας, ὅπως εἶχε ἀποφασίσει ἡ Διοίκηση. Ὡστόσο, ἡ ἐπιμονή του τὸν ἀπομόνωσε πολιτικά, καθὼς ἡ στάση του καταγγέλληκε ὡς «άνταρσία» καὶ οἱ περισσότεροι πληρεξούσιοι τῶν ἐπαρχιῶν κατευθύνονταν πρὸς τὸ Ἄστρος. Ἐκείνους ἀκολούθησαν καὶ παράγοντες ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ ἀποτελοῦν συμμάχους τοῦ Κολοκοτρώνη στὴν Ἐθνοσυνέλευση, ἀλλὰ δὲν ἤθελαν νὰ ταυτιστοῦν μὲ ἀκραῖες ἐνέργειες, ὅπως ὁ Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, ὁ Παπαφλέσσας, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς καὶ σημαντικὸ μέρος τῶν παραστατῶν.¹⁹⁰

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς Ἐθνοσυνέλευσης τοῦ Ἄστρους, ἡ ὁποία συγκλήθηκε τὴν 29ῃ Μαρτίου τοῦ 1823, κατέδειξαν τὴν ὑπεροχὴ τῶν πολιτικῶν.¹⁹¹ Ἡ Συνέλευση, προβαίνοντας στὴν ἀναθεώρηση τοῦ Πολιτεύματος τῆς Ἐπιδάουρου, διατηρώντας τὶς θεμελιώδεις ἀρχές του, κατήγγειλε τὰ τοπικὰ πολιτεύματα, ἄρα καὶ τὴ Γερουσία τῆς Πελοποννήσου (ὁ Ἀρειὸς Πάγος, ὅπως τονίστηκε, εἶχε ἤδη πέσει, ἐνῶ ὁ Μαυροκορδαῖος εἶχε κατορθώσει νὰ θέσει τὴ Δυτικὴ Ἑλλάδα ὑπὸ τὸν ἑλεγχό του). καθὼς ἐπίσης καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀρχιστρατήγου, τὸ ὁποῖο εἶχε ἀποδώσει ἡ Γερουσία στὸν Κολοκοτρώνη. Παράλληλα ἀκύρωσε τὸ δικαίωμα ἀρνησικυρίας τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Σώματος ἐπὶ τῶν ψηφισμάτων τοῦ Βουλευτικοῦ, μεταβάλλοντάς το εἰς *δικαίωμα ἀναβλητικῆς τοιαύτης, παραδοθέντος οὕτω τοῦ σώματος εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ Βουλευτικοῦ*,¹⁹² μεταβολὴ ἡ ὁποία θὰ ἀποδειχθεῖ καθοριστικῆς σημασίας γιὰ τὴν

¹⁸⁹ Φωτάκος, *Ἀπομνημονεύματα*, ὅ.π., 296.

¹⁹⁰ Νίκος Ροτζῶκος, «Οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι. Τὸ ζήτημα τῆς ἐξουσίας στὴν Ἐπανάσταση», στὸ *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ 1770 -2000*, τ. Γ' (Ἀθήνα: Ἑλληνικὰ Γράμματα, 2003), 149.

¹⁹¹ Ἀναλυτικὰ οἱ ἀποφάσεις τῆς Ἐθνοσυνέλευσης τοῦ Ἄστρους, στὸ Δημακόπουλος, ὅ.π., 138-57.

¹⁹² Στὸ ἴδιο, 140.

εξέλιξη των πολιτικών πραγμάτων. Σημαντικές αλλαγές αποτέλεσαν, επίσης, ή συνταγματική κατοχύρωση της ελευθεροτυπίας και ή κατάργηση της δουλείας και του δουλεμπορίου. Ο κομβικός ρόλος των νησιών στην έκβαση των πολιτικών αναταραχών αποτυπώθηκε με την εκλογή του Ύδραίου Ιωάννη Ορλάνδου ως Προέδρου του Βουλευτικού. Στο Έκτελεστικό εξελέγησαν οι Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης (Πρόεδρος), Ανδρέας Ζαΐμης, Σωτήρης Χαραλάμης, Ανδρέας Μεταξάς και Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος (Γενικός Γραμματέας).

3.2. Η ένταξη του Κολοκοτρώνη στο Έκτελεστικό

Τα γεγονότα του 1822 είχαν μεταβάλει τους συσχετισμούς στο τοπικό επίπεδο, καθώς οι στρατιωτικοί είχαν αυξήσει τη δύναμή τους έχοντας υπό την κατοχή τους τα σημαντικότερα κάστρα: του Ναυπλίου και του Ακροκορίνθου στην Πελοπόννησο και της Ακρόπολης στη Στερεά Ελλάδα. Η ισχύς στο επίπεδο του τόπου και σε αυτό του έθνους δεν είναι ανεξάρτητες μεταξύ τους πραγματικότητες, διότι ή τοπική ήγεμονία διαμόρφωνε τους όρους και τις προϋποθέσεις διαπραγμάτευσης της συμμετοχής στην εθνική διοίκηση. Οι πρόκριτοι, στον πρώτο χρόνο της Επανάστασης, «έξαργύρωσαν» τα τοπικά τους προνόμια και την κυριαρχία τους στη Γερουσία με τη συμμετοχή τους στην Εθνική Κυβέρνηση.¹⁹³ Ωστόσο, ή ανακατανομή της ισχύος ως παράγωγο του πολέμου, δηλαδή του ίδιου του γεγονότος της Επανάστασης, αναδιαμόρφωσε το τοπικό πολιτικό πεδίο στη βάση των παραδοσιακών μηχανισμών αναπαραγωγής της εξουσίας - σε αυτό το πλαίσιο πρέπει να ένταχθει ή απόκτηση σημαντικών έρεισμάτων του Κολοκοτρώνη στη Γερουσία της Πελοποννήσου. Η σχέση διαπλοκής, όμως, του τοπικού και του εθνικού πεδίου δράσης είναι αμφίδρομη, αφού, παράλληλα με την προσαρμογή των επαρχιακών συσχετισμών στο εθνικό επίπεδο, προωθήθηκε σταδιακά μία διαδικασία αποδιάρθρωσης των τοπικών θεσμών από την κεντρική διοίκηση· ένας μετασχηματισμός που εξελισσόταν στη βάση της συγκέντρωσης των εξουσιών από το εθνικό κράτος. Η κατάργηση των τοπικών πολιτευμάτων αποτέλεσε μία σημαντική πτυχή αυτής της διαδικασίας.

Τούτων δοθέντων, ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ως αρχηγός της στρατιωτικής μερίδας, έχοντας αποκτήσει δύναμη και κάστρα στον τόπο, θα διεκδικήσει στη συνέχεια την άρση των αποτελεσμάτων της Εθνοσυνέλευσης του 1823, ή όποια

¹⁹³ Για τα εκλεγμένα από την Πελοποννησιακή Γερουσία μέλη στην Α' Εθνοσυνέλευση βλ. Μάμουκας, ό.π., τ. Α', 123-24.

ἐπιβεβαίωνε τὴν κυριαρχία τῶν πολιτικῶν. Ὅμως ὁ ἀνταγωνισμὸς αὐτός θὰ ἐξελιχθεῖ μέσω ἀμοιβαίων συμβιβασμῶν καὶ θὰ ἐπιφέρει τὴν ἔνταξη τοῦ Κολοκοτρώνη στὴ Διοίκηση – οὐσιαστικὰ τὴν «προυχοντοποίησή» του. Ὁ ἴδιος, δηλαδή, θὰ ἐξαργυρώσει τὴ στρατιωτικὴ του ἰσχὺ μὲ τὴ συμμετοχὴ του στὴ Διοίκηση, μέσω τῆς ὁποίας θὰ προσπαθήσει νὰ ἐπιβάλει τὶς ἀπόψεις του καὶ νὰ καθορίσει τὸ πλαίσιο παραγωγῆς τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς. Σὲ αὐτὴ του τὴν προσπάθεια θὰ συναντήσῃ ἰσχυρὲς ἀντιστάσεις, οἱ ὁποῖες θὰ προλειάνουν τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν ἔναρξη τοῦ ἐμφυλίου πολέμου.

Στὴ συνέλευση τοῦ Ἄστρους, ἀρχὲς τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1823, οἱ *παραστάτες* ζήτησαν ἀπὸ τὸν Κολοκοτρώνη τὸ φρούριο τοῦ Ναυπλίου, τόπος ποὺ προοριζόταν ὡς ἔδρα τῆς Διοίκησης ποὺ θὰ προέκυπτε. Ὁ Κολοκοτρώνης ἔστειλε ἀπάντηση στὸν Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη ὅτι δὲν θὰ παραδώσει, γιὰ τὴν ὥρα, τὸ κάστρο, ἐπειδὴ δὲν εἶχε συσταθεῖ ἀκόμα ἡ Διοίκηση, γεγονὸς γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ Ὑδραῖος πρόκριτος Γεώργιος Κουντουριώτης ἐξέφραζε τὶς ἀνησυχίες του.¹⁹⁴ Ἡ Κυβέρνηση εἶχε ἤδη προσπαθήσει, ἀπὸ τὸν Μάρτιο τοῦ 1823, νὰ εἰσέλθῃ στὸ Ναύπλιο ἀλλὰ ὁ *Κολιόπουλος* (ὁ Δημήτρης Πλαπούτας) *δὲν τὴν ἐδέχθη, διωρισμένος εἰς τοῦτον ἀπὸ τὸν στρατηγὸν Κολοκοτρώνην.*¹⁹⁵ Στὴν πραγματικότητα ὁ Κολοκοτρώνης φοβόταν ὅτι μὲ τὴν παράδοση τοῦ Ναυπλίου θὰ ἔχανε τὸ ἰσχυρότερό του ἔρεισμα καὶ θὰ γινόταν ἔρμαιο τῆς θέλησης τῶν πολιτικῶν καὶ, ἐπίσης, *ἐνόμιζεν, ὅτι συμφερότερον εἶναι νὰ κατέχῃ τὰ φρούρια ἢ Πελοπόννησος, ἢ ὁποία διὰ νὰ τὰ ἀποκτήσῃ ἔχυσε πολλὰ αἵματα καὶ ἄλλας πολλὰς θυσίας ἔκαμεν.*¹⁹⁶

Ἡ Κυβέρνηση, τελικά, ἐγκαταστάθηκε στὴν Τριπολιτσά καὶ ὄχι στὸ Ναύπλιο, τὸ ὁποῖο ἐξακολουθοῦσε νὰ βρίσκεται ὑπὸ τὸν ἔλεγχο τῶν στρατιωτικῶν. Στὶς ἀρχὲς Μαΐου, ἡ Διοίκηση διόρισε τὸν Παναγιώτη Γιατράκο ἀρχηγὸ τῆς πολιορκίας τῶν Πατρῶν, ὑπὸ τὴν ἀνώτατη ὅμως διεύθυνση τοῦ Ἀνδρέα Ζαΐμη. Ἡ πράξη αὐτὴ ἐξόργισε τὸν Κολοκοτρώνη, ὁ ὁποῖος δὲν ὑπάκουσε στὴν ἐντολὴ τῆς κυβέρνησης νὰ μεταβοῦν τὰ στρατεύματα ἀρκετῶν ἐπαρχιῶν στὴν Πάτρα.¹⁹⁷ Ὁ ἴδιος συνασπίστηκε μὲ δυσареστημένους πολιτικοὺς ποὺ εἶχαν μείνει ἐκτὸς τῆς νέας κυβέρνησης τοῦ

¹⁹⁴ Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Γεώργιου Κουντουριώτη στὸν ἀδελφὸ του Λάζαρο, στὸ Ἀντώνιος Λιγνός (ἐπιμ), *Ἀρχεῖα Λαζάρου καὶ Γεωργίου Κουντουριώτου 1821-1832*, τ. Α' (Ἐν Ἀθήναις: Τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου, 1920), 151–52.

¹⁹⁵ *ΑΕΠ*, ὅ.π., τ. 1, 203.

¹⁹⁶ Φωτάκος, *Ἀπομνημονεύματα*, ὅ.π., 305–06.

¹⁹⁷ Βακαλόπουλος, ὅ.π., τ. ΣΤ', 413.

Ἄστρους; μετὸν παραδοσιακὸ ἔχθρό του, Κανέλλο Δεληγιάννη, μέσω συνοικεσίου¹⁹⁸, ἀλλὰ καὶ τὸν Θεόδωρο Νέγρη. Ἡ «παρὰ φύσιν» σύμπραξι Κολοκοτρώνη καὶ Δεληγιάννη, ἡ ὁποία εἶχε σκοπὸ τὴν ἐνίσχυση ἀμφοτέρων καὶ τὴ δυναμικὴ προβολὴ τους ἀπέναντι στὴ Διοίκηση ποὺ τοὺς εἶχε ἀποκλείσει, ἀποτέλεσε τὴν ἀπαρχὴ τῆς ἀποδιάρθρωσης τοῦ διπλόου μεταξὺ πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν καὶ τῆς διαμόρφωσης ἐνὸς περισσότερο πολύπλοκου πλαισίου ἀνταγωνισμῶν. Ἡ συμμαχία αὐτὴ δὲν ἄργησε νὰ ἀποφέρει τοὺς καρπούς της. Ἡ Κυβέρνηση, φοβούμενη τὴν ἰσχὺ τῆς ἀντιπολίτευσης, προσπάθησε νὰ τὴν ἐξευμενίσει παραχωρώντας στὸν Κολοκοτρώνη, στὰ τέλη τοῦ Μαΐου, τὴν πέμπτη κενὴ θέσι τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, κάνοντάς τον μάλιστα Ἀντιπρόεδρο τοῦ σώματος. Τὸ ζήτημα τῆς κατοχῆς τοῦ Ναυπλίου ἀπὸ τὴ φατρία του διευθετήθηκε προσωρινὰ μετὸν διορισμὸ τοῦ υἱοῦ του Πάνου ὡς φρουράρχου τῆς πόλης.¹⁹⁹

Μὲ τὴν ἔνταξι τοῦ Κολοκοτρώνη στὸ πολιτικὸ πεδίο ἐπιχειρεῖται νὰ ἐπιτευχθεῖ ἓνας προσωρινὸς συμβιβασμός, δεδομένης τῆς ἀδυναμίας τῆς Διοίκησης νὰ ἐπιβάλλει τὴ στιγμὴ ἐκείνῃ τὴ θέλησὶ της. Τὸ πρόβλημα τῆς κατοχῆς τῶν σημαντικῶν κάστρων τῆς Πελοποννήσου, ἐν προκειμένῳ τοῦ Ναυπλίου καὶ τοῦ Ἀκροκορίνθου, εἶναι ἐνδεικτικὸ τῆς ἀλληλοδιαπλοκῆς καί, ταυτόχρονα, τῆς σύγκρουσης παραδοσιακῶν καὶ νεωτερικῶν μορφῶν καὶ ἀντιλήψεων ἐξουσίας. Ἡ αὐθαίρετη καὶ παράνομη, γιὰ τὰ ἔθνη δαδεομένα, κατοχὴ τοῦ κάστρου ἀπὸ μία στρατιωτικὴ φατρία ἐγγράφεται στὸ πλαίσιο τῆς παραδοσιακῆς ἐκδοχῆς καὶ ἀντίληψης τῆς «δικαιοσύνης», στὸ προνεωτερικὸ θεσμικὸ καὶ νομιμοποιητικὸ πλαίσιο τῆς τοπικότητος. Τὰ κάστρα, στὴν ἀντίληψη τῶν ντόπιων ἀρχηγῶν, ἀνήκουν στὸν τόπο καὶ στοὺς ἀνθρώπους του, σὲ αὐτοὺς ποὺ ἔχυσαν *πολλὰ αἵματα* καὶ ἔκαναν *πολλὰς θυσίας* γιὰ αὐτά· ἐκεῖνοι μόνον ἔχουν τὸ δικαίωμα στὴ νομὴ καὶ τὴ διαχείρισή τους. Τὸ νεωτερικὸ κράτος, ὅμως, εἰσάγει ὡς θεσμικὴ καινοτομία τὴ συγκέντρωση τῆς ἐξουσίας. Ἡ ἰδιοποίησις ὁποιοδήποτε ἔθνικοῦ τμήματος συνιστᾷ γιὰ τὸ νέο νομιμοποιητικὸ πλαίσιο μία πράξις ἀποστασίας.

Ἡ συγκρότησις, ὥστόσο, νεωτερικῶν/ἐθνικῶν θεσμικῶν δομῶν δὲν ἐξασφαλίζει ἀπαραίτητα μία αὐτόματη ἐπικράτησις ἀντίστοιχων ἰδεῶν στοὺς κόλπους τῶν ἐπαναστατῶν. Τὸ παραδοσιακὸ πλαίσιο κατανόησης τοῦ κόσμου ἔρχεται σὲ

¹⁹⁸ Ὁ Κολοκοτρώνης ἀρραβώνισσε τὸν ἐννιάχρονο γιὸ του Κωνσταντῖνο ἢ Κολίνο μετὴν συνομήλικη κόρη τοῦ Κανέλλου Δεληγιάννη, στὸ ἴδιο, 414.

¹⁹⁹ Στὸ ἴδιο, 415.

διαπραγμάτευση με τὸ νέο σύστημα, τὸ ὁποῖο θεσμοποιεῖ καὶ ἐνσωματώνει τὶς παραδοσιακὲς κανονικότητες. Ἔτσι, ἡ παράνομη -γιὰ τὴ νέα συνθήκη- κατοχὴ τοῦ κάστρου νομιμοποιεῖται μέσω τοῦ διορισμοῦ τοῦ κατόχου ὡς φρουράρχου τῆς Διοίκησης, στὸ πλαίσιο τῆς διευθέτησης τῶν διαφορῶν με βάση τοὺς δεδομένους συσχετισμοὺς ἰσχύος. Ἐντούτοις, ὁ συμβιβασμὸς εἶναι παροδικός, διότι οἱ προσδοκίες καὶ οἱ στάσεις τῶν πρωταγωνιστῶν δὲν ὑπακούουν ἀπαραίτητα στὴ λογικὴ τοῦ νέου θεσμικοῦ πλαισίου. Πολύ γρήγορα ἡ λογικὴ τῆς οἰκειοποίησης τοῦ τόπου θὰ ἀντιταχθεῖ ἐκ νέου σὲ αὐτὴ τοῦ ἐθνικοῦ κράτους καὶ θὰ ἐπιταχυνθεῖ ἡ διαδικασία ἀναζήτησης τελικῶν λύσεων.

3.3. Οἱ ἄρματολοι τῆς Ρούμελης καὶ τὰ «καπάκια»: ἡ περίπτωση Βαρνακιώτη

Στὴ Ρούμελη οἱ πολιτικὲς συγκρούσεις, μετὰ τὴν ἔναρξη τοῦ Ἀγῶνα, διεξήχθησαν σὲ ἓνα ιδιαίτερο πεδίο ἀνταγωνισμῶν, τὸ ὁποῖο ἀντανακλᾶται στὴν ἰσχυρὴ ἄρματολικὴ παράδοση τῆς περιοχῆς καὶ στὶς θεσμικὲς καὶ κοινωνικὲς προεπαναστατικὲς πραγματικότητές της. Στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα, ὅπως ἔχει ἤδη τονιστεῖ, ιδιαίτερα στὸ Δυτικὸ τῆς τμῆμα μετὰ τοὺς μεγάλους ὀρεινοὺς ὄγκους, οἱ ἄρματολοι ἦταν συνήθως ἰσχυρότεροι ἀπὸ τοὺς προεστοὺς καὶ κυρίαρχοι τῶν κοινωνικο-πολιτικῶν διαδικασιῶν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας. Τὸ κλεφταρματολικὸ σύστημα συγκροτοῦνταν παραδοσιακὰ στὴ βάση τῆς συγγένειας αἵματος καὶ ἀγχιστείας, ἡ ὁποία καθόριζε ἱεραρχικὰ τὴ δομὴ τῆς ἑνοπλῆς ομάδας. Παράλληλα προωθοῦνταν ὀριζόντιες συμμαχίες μετὰξὺ διαφορετικῶν ομάδων καὶ σχηματισμοὶ εὐρύτερων δικτύων μετὰ στόχο τὴν ἐνίσχυση τοῦ κοινωνικο-πολιτικοῦ ρόλου τῶν ἄρματολικῶν καὶ τὴν περιφερειακὴ διεύρυνσή τους.²⁰⁰ Οἱ διαδικασίες αὐτές, σὲ συνδυασμὸ μετὰ τὴ συμμετοχὴ τῶν ἄρματολῶν τῆς Ρούμελης στὴν ἐξέγερση στὰ τέλη τοῦ 17ου αἰῶνα, στὸ πλαίσιο τοῦ Ε΄ Βενετοτουρκικοῦ Πολέμου, ὁδήγησαν στὴν ἀνάπτυξη μίας *συνείδησης κοινῶν συμφερόντων* μετὰξὺ τῶν ἄρματολικῶν ομάδων, στὴν καθιέρωση τῆς πρωτοκαπετανίας ὡς *de facto* κληρονομικοῦ δικαιώματος καὶ στὴν αὐτοκατανόηση

²⁰⁰ Γιὰ τὴ συγκρότηση τῶν ἄρματολικῶν δικτύων βλ. Δημήτρης Τσιάμαλος, *Κοινωνικὴ καὶ ἐπαναστατικὴ συνείδηση τῶν ἐνόπλων τῆς Ρούμελης στὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821* (Ἀθήνα: Διδακτορικὴ Διατριβὴ στὸ Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2007), 21–53.

τῶν ἀρματολῶν ὡς μελῶν μίας διακριτῆς κοινωνικῆς τάξης μεῖς ἰδιαίτερα συμφέροντα, παρὰ τὶς διαρκεῖς ἐσωτερικὲς ἀντιθέσεις τους.²⁰¹

Οἱ διαμάχες μεταξὺ τῶν ἀνταγωνιστικῶν ἐνόπλων ομάδων καὶ δικτύων ἐκτυλίσσονταν στὸ πλαίσιο τῆς κλέφτικης βίας καὶ λεηλασίας στὸν χῶρο δράσης τοῦ διορισμένου ἀπὸ τὶς ὀθωμανικὲς ἀρχὲς ἀρματολοῦ. Πρόκειται γιὰ μίαν πρακτικὴ ἐλεγχόμενης καὶ ὀριοθετημένης παρανομίας, βασισμένης στοὺς *ἄγραφους κανόνες ποὺ διεῖπαν τὶς ἐξουσιαστικὲς σχέσεις κλεφταρματολῶν - Ὀθωμανῶν*.²⁰² Οἱ τελευταῖοι οὐσιαστικὰ ἐπιβεβαίωναν τοὺς συσχετισμοὺς ἰσχύος στὴν περιοχὴ τοῦ ἀρματολικιοῦ, μέσω τοῦ προσκυνήματος τοῦ ἐπικρατοῦντος παρανόμου κλέφτη ποὺ μετατρέποταν, ὅπως ἔχουμε ἀναφέρει,²⁰³ σὲ νόμιμο ἀρματολό. Ἡ αὐτονομία τοῦ ἀρματολικιοῦ συστήματος καὶ ἡ ἐπέκταση καὶ ἰσχυροποίηση τῶν ἀρματολικῶν δικτύων -ποὺ συντελέσθηκε τὸν 18ο αἰῶνα (ὅταν ἡ ὀθωμανικὴ ἐξουσία περνοῦσε μίαν δομικὴ κρίση διαρκείας)- κάμφθηκε στὰ χρόνια τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, καθὼς οἱ ἐπιδιώξεις τοῦ τελευταίου συνδέονταν μετὰ τὴν ἀποδιάρθρωση τοῦ αὐτόνομου ἀρματολισμοῦ καὶ τὸν ἐλεγχό του. Στὴν περίοδο αὐτὴ ἡ ἀρματολικὴ ἐξουσία ἦταν ἄμεσα συνδεδεμένη μετὰ τὴν εὐνοία τοῦ Πασᾶ, ὁ ὁποῖος τὴν ἀνέθετε. Ἡ ἀληπασάδικη δηλαδὴ εὐνοιοκρατία καθόριζε πλέον τὴν κατοχὴ τοῦ ἀρματολικιοῦ καὶ ὄχι τόσο ἡ ἰσχὺς τῶν ἐνόπλων δικτύων.²⁰⁴

Ὁ ἐξαρτημένος ἀρματολισμὸς ποὺ ἐπιβλήθηκε ἀπὸ τὸν Ἀλῆ Πασᾶ δὲν ἐπέτρεψε στὴν Ἀρχὴ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας νὰ ὀρίσει τὴ Δυτικὴ Ρούμελη ὡς ἐνδεδειγμένη περιοχὴ δράσης τῶν Ἀποστόλων της. Οἱ ὀπλαρχηγοὶ τοῦ τόπου, ὡς Ἀληπασαλῆδες, θεωρήθηκαν μᾶλλον ἀναξιόπιστοι ὡς πρὸς τὴν ἀνάγκη διαφύλαξης τῆς μυστικῆς ὑπόστασης τῆς Ἑταιρείας. Ἔτσι, ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν ἀρματολῶν καὶ καπεταναίων τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς μνήθηκε στὴν Ἑταιρεία ἀπὸ τὸ 1820 καὶ μετὰ, ὅταν ὁ Πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων εἶχε συγκρουσθεῖ μετὰ τὴν Πύλη. Οἱ περισσότεροι μάλιστα κατηχήθηκαν ἀπὸ τὸν γραμματέα τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, Μάνθο Οἰκονόμου, ὁ ὁποῖος ἦταν καὶ σημαῖνον στέλεχος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας.²⁰⁵

Ἀπὸ τα παραπάνω προκύπτει ὅτι ἡ δράση τοῦ ἀρματολοῦ σχετίζεται πρωτίστως μετὰ τὴν ὑπεράσπιση τοῦ φυσικοῦ του χώρου, μετὰ τὸ δικαίωμα του νὰ κατέχει (ἢ νὰ διεκδικεῖ)

²⁰¹ Πέτρος Πιζάνιας, «Ὁ κόσμος τῆς «θάλασσας καὶ τῶν βουνῶν». Ὁ ἀρματολισμὸς ἀπὸ τὸν 16ο αἰῶνα ἕως τὸ 1821», *Νέα Ἑστία*, τ. 173, τχ. 1857 (2013): 93–95.

²⁰² Τσιάμαλος, ὁ.π., 64.

²⁰³ Στὴν εἰσαγωγὴ τῆς παρούσας ἐργασίας, σελ. 11-14.

²⁰⁴ Τσιάμαλος, ὁ.π., 29-33.

²⁰⁵ Στὸ ἴδιο, 288-290.

τὸ ἀρματολίκι, εἴτε μέσω τῆς ἔνοπλης ἐπικράτησής του εἴτε μέσω τῆς συνδιαλλαγῆς του με τὴν κεντρικὴ ἐξουσία. Ἡ κυριαρχία τοῦ ἐνόπλου στὸ ἀρματολίκι, ἔτσι ὅπως διαμορφώθηκε ἐπὶ τῆς ἀληπασαδικῆς περιόδου, ἀποτελοῦσε παράγωγο τῆς σχέσης ἀρματολοῦ καὶ (κεντρικῆς) ἐξουσίας. Ἀντίθετα, ἡ ἐξουσία τοῦ προεστοῦ στὴν κοινότητα προέκυπτε μέσα ἀπὸ τοπικὲς κοινωνικὲς καὶ πολιτικὲς διαδικασίες. Αὐτὴ ἡ διαφοροποίηση εἶναι ἔκδηλη στὴ διαφωνία τοῦ ἀρματολοῦ τῆς Λιβαδειᾶς, Ὁδύσσεα Ἀνδρούτσου, με τὶς ἰσχυρὲς προυχοντικὲς ἀρχὲς τοῦ σημαντικοῦ αὐτοῦ κοινωνικο-οικονομικοῦ κέντρου, στὰ 1820. Ἀμφότερα τὰ μέρη, Ὁδυσσεᾶς καὶ προύχοντες, ἦταν μυημένοι στὴ Φιλικὴ Ἐταιρεία, ὡστόσο ὁ πρῶτος προέκρινε τὴ στήριξη τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ἀπέναντι στὴν ὀθωμανικὴ ἐξουσία, σὲ ἀντίθεση με τοὺς προύχοντες ποὺ ὑποστήριζαν ὅτι ἡ Λιβαδειὰ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπαναστατήσῃ μόνο ὅταν καὶ οἱ ἄλλες περιοχὲς ἐπαναστατοῦσαν. Ἡ ἀποχώρηση τοῦ Ὁδυσσεᾶ ἀπὸ τὸ ἀρματολίκι τῆς Λιβαδειᾶς καὶ ἡ ἀντικατάστασή του ἀπὸ τὸν Ἀθανάσιο Διάκο ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς νίκης τῶν προυχόντων σὲ αὐτὴ τὴ διαμάχη.²⁰⁶

Ἡ ἄποψη τοῦ Ὁδυσσεᾶ ἀντιπροσώπευε τὴ δεδομένη στιγμὴ τὸ σύνολο τῶν ἀρματολῶν τῆς Ρούμελης, ἀφοῦ ἡ θέση τους στὸ ἀρματολίκι κινδύνευε ἀπὸ τὴν ἐνδεχόμενὴ ἐξόντωση τοῦ Πασᾶ ἀπὸ τὶς ὀθωμανικὲς δυνάμεις. Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία ἐκμεταλλεύτηκε ἀκριβῶς αὐτὴ τὴ συγκυρία καὶ ἐνέταξε στοὺς κόλπους της τοὺς ἀρματολοὺς τῆς Ρούμελης. Στὴ λογικὴ τῶν τελευταίων ἡ «ἀνάστασις τοῦ Γένους» συνδυαζόταν με τὴν ἐδραίωση τῶν κεκτημένων ἀρματολικῶν δικαιωμάτων τους: *ὁ Βαρνακιώτης δὲν μπορούσε νὰ ἀποσυνδέσῃ τὸν Ἀγῶνα ἀπὸ τὴν ἐδραίωσή του στὸ Ξηρόμερο· ὁ Καραϊσκάκης ποτὲ δὲν λησμόνησε τὴ διεκδίκηση τῶν Ἀγράφων· ὁ Ἀνδρούτσος τὸν ἔλεγχον τῆς ἀνατολικῆς Στερεᾶς ἀπὸ τὴ Λιβαδειὰ ἴσαμε τὴν Ἀθήνα καὶ τὴ βόρειο Εὐβοία.*²⁰⁷

Τὰ «καπάκια»: ἡ περίπτωση Βαρνακιώτη

Μία συνήθης πρακτικὴ τῶν καπετάνιων τῆς Ρούμελης στὰ χρόνια τοῦ Ἀγῶνα ἦταν τὰ λεγόμενα «καπάκια». Με τὸν ὅρο «καπάκια» ἔχει ἀποτυπωθεῖ στὶς πηγὲς καὶ τὴν ἱστοριογραφία ἡ πρακτικὴ τῆς ἀλλαγῆς στρατοπέδου τῶν ὀπλαρχηγῶν (ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸ στὸ ὀθωμανικὸ καὶ ἀντίστροφα) κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Ἐπανάστασης. Στὴν ἱστοριογραφία ἡ πρακτικὴ αὕτη καταχωρήθηκε εἴτε ὡς ἀποστασία/προδοσία ἀπέναντι

²⁰⁶ Στὸ ἴδιο, 292.

²⁰⁷ Παπαγώργης, ὅ.π., 102.

στο έθνος είτε (κυρίως) ως ψευτοκάπακο, δηλαδή ως μία τακτική κίνηση με σκοπό τη σωτηρία της κοινότητας ή/και την καθυστέρηση του έχθρου, για να κερδηθεί πολύτιμος χρόνος αναδιοργάνωσης.²⁰⁸ Η διαδικασία έγγραφεται στις παραδοσιακές συνήθειες του κλεφταρματολισμού, στην éναλλαγή δηλαδή της θέσης του ενόπλου από την κατάσταση του (άποστάτη) κλέφτη σε αυτή του (προσκυνημένου) άρματολου.

Όστόσο, οί νέοι θεσμοί που διαμορφώνονται στη διάρκεια του Αγώνα δυσχεραίνουν την επικράτηση της πρακτικής αυτής, καθώς επιφέρουν την *αποδιάρθρωση του πλαισίου και των όρων που καθιστούν το προσκύνημα έγκυρο*. Τα καπάκια δέν μπορούν εύκολα, πλέον, ως πλαίσιο/συμφωνία, να εξασφαλίσουν την *όριστική προσχώρηση των ενόπλων στους κατακτητές και την όριστική éγκατάλειψη της éπανάστασης*.²⁰⁹ Το νέο νομιμοποιητικό πλαίσιο που έχει εισαγάγει ή Διοίκηση, με τη σχισματική λογική του, άκυρώνει έν πολλοίς την έγκυρότητα της *συμφωνίας* διότι δρᾶ διαλυτικά στο πλαίσιο άναπαραγωγής και έφαρμογής της: *είτε άμφισβητώντας τό «άήττητο του βασιλέα» (Σουλτάνου), είτε παρασύροντας τους άρματολούς μέσω των δικών τους δικτύων στην éπανάσταση, είτε, τέλος, άπειλώντας ή ίδια την οίκονομία των άγαθών και των ανθρώπων στους κόλπους της κοινότητας*.²¹⁰

Στα καπάκια κατέφυγαν άρκετοί στρατιωτικοί της Στερεάς Ελλάδας, μεταξύ αυτών ο Ίσκορ, ο Μπακόλας, ο Ράγκος, ο Βαλτινός, ο Στορνάρης, ο Σαφάκας, ο Καραϊσκάκης, ο Βαρνακιώτης και ο Άνδρουτσος. Στην Πελοπόννησο δέν έμφανίστηκαν αντίστοιχα φαινόμενα, άφοϋ ή περιοχή ήταν άπομακρυσμένη από τις βάσεις των Τούρκων και, έπίσης, δέν διέθετε προεπαναστατικά ισχυρούς άρματολούς, πρώην ύφιστάμενους Όθωμανών πασάδων, όπως συνέβαινε στην Στερεά Ελλάδα. Παρακάτω θα εξετάσουμε την περίπτωση της «προδοσίας» του Γεώργιου Βαρνακιώτη, της σημαντικότερης στρατιωτικής φυσιογνωμίας της Δυτικής Στερεᾶς Ελλάδας· περίπτωση ή οποία άφορᾶ γεγονότα που έκτυλίχθηκαν στο πλαίσιο της ευρύτερης διαμάχης πολιτικών – στρατιωτικών, σε αντίστοιχία με εκείνες του Κολοκοτρώνη στην Πελοπόννησο και του Όδυσσέα στην Άνατολική Στερεά.

Ο Γεώργιος Νικολού Βαρνακιώτης ήταν ο ισχυρότερος καπετάνιος της Δυτικής Ελλάδας, ο «φυσικός» ήγέτης του τόπου και γόνος μίας ιστορικής οίκογένειας

²⁰⁸ Κοταρίδης, ό.π., 172-75.

²⁰⁹ Στο ίδιο, 176.

²¹⁰ Στο ίδιο, 176.

άρματολῶν στὴν ἐπαρχία τοῦ Ξηρομέρου.²¹¹ Εἶχε συμμετάσχει στὶς ἐπαναστατικὲς ζυμώσεις στὰ Ἐπτάνησα, στὰ 1806, μαζί με ἄλλους κλέφτες, στὴ γνωστὴ συγκέντρωση ποὺ ὀργάνωσαν ὁ Καποδίστριας με τὸν Ἰγνάτιο, με σκοπὸ τὴ σύσταση ἐνόπλων σωμάτων ποὺ θὰ δροῦσαν γιὰ λογαριαμὸ τῆς Ρωσίας στὸν ἐπικείμενο ρωσοτουρκικὸ πόλεμο.²¹² Ἦταν ἡ ἐποχὴ ποὺ ὁ Ἀλῆ Πασᾶς εἶχε ἐξαρθρώσει τοὺς κλέφτες στὴν περιοχὴ δράσης του καὶ ποὺ ὁ Βαρνακιώτης εἶχε χάσει τὸ ἀρματολίκι του, στὸ ὁποῖο ἀποκαταστάθηκε λίγα χρόνια ἀργότερα. Ὁ Ἕλληνας καπετάνιος εἶχε ἀναπτύξει στενότερες σχέσεις με τὸν Ὁμέρ Βρυώνη, οἱ ὁποῖες ἀποτελέσαν, σύμφωνα με τὸν Φιλήμονα, τὴν αἰτία τῆς ἀναποφασιστικότητος τοῦ Βαρνακιώτη σχετικὰ με τὴν ἐξοδο τῆς Δυτικῆς Ρούμελης στὴν Ἐπανάσταση, κατὰ τοὺς πρώτους μῆνες ἐκδήλωσής της.²¹³ ἐφόσον, ὅπως ἐπесήμαναν τὰ μέλη τῆς Γερουσίας τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος μέσα στὸ 1822, *χωρὶς τὴν συγκατάθεσίν του, οὐδεὶς τῶν λοιπῶν καπιτάνων, ἤθελε συμφωνήσῃ εἰς τὸ νὰ λάβῃ τὰ ὅπλα ἐναντίων τῶν τυράννων τῆς Πατρίδος.*²¹⁴

Στὴν πραγματικότητα, ἡ καθυστέρηση τῆς ἐξόδου τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς στὴν Ἐπανάσταση δὲν ὀφείλεται μόνο στὴν ἐπιφυλακτικὴ στάση τοῦ Βαρνακιώτη ἢ στὴ φιλική του σχέση με τὸν Ὁμέρ Βρυώνη· ὀφείλεται σὲ ἓνα γενικευμένο κλίμα ἀναμονῆς τῶν πολεμικῶν ἐξελίξεων στὶς ἐπαναστατημένους περιοχὲς ἐκ μέρους τῶν ὀπλαρχηγῶν, ποὺ εἶχε διαμορφωθεῖ σὲ μεγάλο βαθμὸ κάτω ἀπὸ τὸ βάρος τῶν ἀρματολικῶν ἐρίδων ανταγωνιστικοῦ τύπου στὴν περιοχὴ τῆς Δυτικῆς Ρούμελης, καθὼς ἐπίσης καὶ σὲ μία νοοτροπία αὐτοπροστασίας τῶν ἀρματολικῶν κεκτημένων.²¹⁵ Ἡ ἀποτυχία τοῦ Ἀλβανοῦ Πασᾶ στὴ Γραβιά καὶ ἡ στέρηση τῆς Ἐπανάστασης ἔκαναν τὸν Βαρνακιώτη, στὰ τέλη τοῦ Μαΐου τοῦ 1821, νὰ ἐγκαταλείψει τοὺς ἐνδοιασμούς του καὶ νὰ ὀργανώσει τοὺς ὀπλαρχηγούς τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδας γιὰ τὴν ἐξοδο στὸν Ἀγῶνα. Στὶς 25 Μαΐου, ὁ Βαρνακιώτης, ἀφοῦ εἶχε προηγηθεῖ ἡ κατάληψη τοῦ Μεσολογγίου, ἐξέδωσε ἐπαναστατικὴ προκήρυξη ἀπευθυνόμενος στοὺς *προεστῶτες* καὶ τοὺς λοιποὺς *συμπατριῶτες Ξερομερίτες*, ἀναπαράγοντας μερικὰ ἀπὸ τὰ “fake news” ποὺ κυκλοφοροῦσαν τότε στὴ Ρούμελη: *ὅτι ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Γένους μας πρίγκιψ Ὑψηλάντης*

²¹¹ Γιὰ τοὺς προγόνους τοῦ Βαρνακιώτη βλ. Κώστας Σαρδελῆς, *Γεώργιος Βαρνακιώτης: ὁ προδομένος στρατηγὸς τοῦ 1821* (Ἀθήνα: Ἑρευνα, 1980), 27–32.

²¹² Βακαλόπουλος, ὅ.π., τ. Ε΄, 445–46.

²¹³ Φιλήμων, *Δοκίμιον Ἱστορικόν*, ὅ.π. τ. Γ΄, 329.

²¹⁴ Βακαλόπουλος, ὅ.π., τ. ΣΤ΄, 17.

²¹⁵ Τσιάμαλος, ὅ.π., 134.

*ἐκυρίευσε τὴν Ἀνδριάναν (Ἀνδριανούπολη) μετὰ τὸ πῦρ καὶ τὴν μάχαιραν, καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἐμβαίνει καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν.*²¹⁶

Ὁ Βαρνακιώτης ἦταν ἐκεῖνη τὴ στιγμή, ὡς ὁ ὀπλαρχηγὸς μετὰ τὸ ἰσχυρότερο προεπαναστατικὰ ἀρματολικὸ δίκτυο, ἡ ἐξέχουσα φυσιογνωμία πάνω στὴν ὁποία θὰ στηριζόταν ἡ ὀργάνωση τοῦ Ἀγῶνα. Ἡ ἄφιξη ὅμως τοῦ Μαυροκορδάτου στὴν περιοχὴ ἄλλαξε τὰ δεδομένα. Ὁ Φαναριώτης κατανόησε ἀμέσως τὴν ἔλλειψη μιᾶς ἀμιγῶς πολιτικῆς ἀρχῆς στὸν τόπο πού νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ ἐπιβληθεῖ στὰ ἄγρια ἥθη τοῦ ἀρματολισμοῦ καὶ νὰ διευθετεῖ τὶς ὑποθέσεις καὶ τοὺς ἀνταγωνισμοὺς μεταξὺ τῶν ὀπλαρχηγῶν. Φτάνοντας στὸ Μεσολόγγι, στίς 21 Ἰουλίου, συγκάλεσε σύσκεψη μετὰ τοὺς ὀπλαρχηγοὺς Ἀλεξάκη Βλαχόπουλο, Χρηστάκη Στάικο, Δημήτρη Μακρῇ κ.ἄ. (κάποιοι ἀπὸ αὐτοὺς ἀνταγωνιστὲς τοῦ Βαρνακιώτη) καὶ προέβαλε τὴν ἀνάγκη ὀργάνωσης τοῦ τόπου μετὰ μία κεντρικὴ διοίκηση, στὴν ὁποία θὰ ὑπάγονταν τὰ καπετανάτα, καὶ μετὰ ἐπικεφαλῆς αὐτῆς ἓναν *ἀξιότατο ἀρχηγό*, δηλαδὴ ἐκεῖνον.²¹⁷ Ὁ Μαυροκορδάτος, προβάλλοντας τὴν εὐγενικὴ του καταγωγὴ καὶ χρησιμοποιοῦντας τὰ ὀνόματα τοῦ «πρίγκιπος» καὶ τοῦ «ἐκλαμπρότατου», κατάφερε νὰ πείσει ἱκανὴ μερίδα τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν προεστῶν τῆς περιοχῆς, τῶν ὁποίων τὰ συμφέροντα συνέκλιναν μετὰ τὶς δικές του βλέψεις. Στὴ συνέχεια ἐπανῆλθε μετὰ τὰ συστατικὰ γράμματα τοῦ Ὑψηλάντη καὶ σύστησε, τὸν Νοέμβριο τοῦ 1821, τὴ Γερουσίαν τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος.

Σὲ ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα, ὁ Βαρνακιώτης παρακολουθοῦσε μᾶλλον μετὰ καχυποψία τὶς κινήσεις τοῦ Φαναριώτη. Ὁ τελευταῖος προσπαθοῦσε νὰ ἐξασφαλίσει τὴν παρουσία τοῦ Βαρνακιώτη στὴ συνέλευση τοῦ Νοεμβρίου²¹⁸-στὴν ὁποία ἐκεῖνος συμμετεῖχε διὰ ἀντιπροσώπου- διότι ἦταν ἀπαραίτητη ἡ συγκατάθεση τοῦ ἰσχυρότερου ὀπλαρχηγοῦ στὴ δημιουργία τοῦ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ. Ὁ Μαυροκορδάτος, μετὰ τὴ βοήθεια ἀνθρώπων τοῦ κύκλου του, ἐπέβαλε τὴν κυριαρχία του στὴ Δυτικὴ Ἑλλάδα διεμβολίζοντας τὰ κυρίαρχα προεπαναστατικὰ ἀρματολικά δίκτυα τοῦ Βαρνακιώτη καὶ τοῦ Ἰσκού, μέσω τῆς συμμαχίας του μετὰ λιγότερο ἰσχυροὺς ὀπλαρχηγοὺς τῆς περιοχῆς, τῶν ὁποίων ἡ θέση στὰ καπετανάτα βασιζόταν στὴν πολιτικὴ στήριξη πού παρείχε ὁ Φαναριώτης. Ὁ σκληρὸς πυρήνας τῶν συμμάχων του ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τοὺς Ἀλεξάκη

²¹⁶ Ἡ προκήρυξη, στὸ Φιλήμων, *Δοκίμιον Ἱστορικόν*, ὅ.π. τ. Γ', 333-34.

²¹⁷ Βακαλόπουλος, ὅ.π., τ. Ε', 454.

²¹⁸ Οἱ ἐπιστολὲς τοῦ Μαυροκορδάτου πρὸς τὸν Βαρνακιώτη, στὸ Νέαρχος Φυσεντζίδης, *Ἀνέκδοτοι Αὐτόγραφοι Ἐπιστολαὶ τῶν Ἐπισημοτέρων Ἑλλήνων Ὀπλαρχηγῶν καὶ Διάφορα πρὸς αὐτοὺς Ἐγγραφα τῆς Διοικήσεως* (Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ: Ἐκ τοῦ τυπογραφείου τοῦ Ταχυδρόμου, 1893), 90-92, 98-100.

Βλαχόπουλο, Γιώργο Τσόγκα, Ἰωάννη Ράγκο καὶ φυσικὰ τὸν Σουλιώτη Μᾶρκο Μπότσαρη καὶ τὸ σῶμα συμπατριωτῶν του ποὺ τὸν ἀκολουθοῦσε.²¹⁹ Στὴν ἀπόκτηση ἐρεισμάτων τοῦ Μαυροκορδάτου ἀνάμεσα στοὺς καπεταναίους τῆς Ρούμελης φαίνεται νὰ συνέβαλε ὁ Μητροπολίτης Ἰγνάτιος, μέσω τοῦ παλαιοῦ γνώριμῦ του, Ἀλέξη Νούτσου, πρώην συνεργάτη τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ποὺ βρέθηκε στὴ Δυτικὴ Στερεὰ Ἑλλάδα.²²⁰

Μετὰ τὸ ψήφισμα τῆς πρώτης Ἐθνοσυνέλευσης γιὰ τὴν ὀργάνωση τῶν στρατιωτικῶν σωμάτων καὶ τὴ συνακόλουθη τυπικὴ κατάργηση τῶν ἀρματολικιῶν, ὁ Βαρνακιώτης, στίς 25 Φεβρουαρίου 1822, ἐκλέχθηκε στρατηγὸς τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδας ἀπὸ τὴ Γερουσία.²²¹ Ἀκόμα παραχωρήθηκε μυστικὰ τὸ δικαίωμα στὸν Βαρνακιώτη καὶ τὸν Ἰσκο (καὶ στὰ μέλη τῶν οἰκογενειῶν τους) νὰ ἔχουν λόγο στὰ πολιτικὰ πράγματα τῆς περιοχῆς καὶ στὴ Γερουσία τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος *κάθε φορὰν ὅπου ἤθελαν ἀφήσει τὸ στρατιωτικὸν ἐπάγγελμα*.²²² Πρόκειται οὐσιαστικὰ γιὰ συνδιαλλαγή μεταξὺ τῆς Διοίκησης τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδας καὶ τῶν δύο ἰσχυρῶν ἀρματολικῶν δικτύων τῆς Ἀκαρνανίας, ποὺ εἶχαν τὸν ἀπόλυτο ἔλεγχο τῶν πραγμάτων στὴν περιοχή τους καὶ δὲν ἦταν στὴν πραγματικότητα διατεθειμένα νὰ συναινέσουν στὴν κατάργηση τῶν παλαιῶν τους κεκτημένων καὶ στὴν ἀνευ ὄρων ὑπαγωγή τους στὴ Γερουσία· γιὰ ἐγγυήσεις ποὺ ἐξασφάλιζαν τὰ στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ προνόμια τῶν ἰδίων καὶ τῶν οἰκογενειῶν τους.

Στὴ συνέχεια, τὸν Μάρτιο τοῦ 1822, ἡ ἀδυναμία συνεννόησης καὶ συντονισμοῦ μεταξὺ Γερουσίας τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδας καὶ καπετάνιων ὀδήγησαν στὴ σύγκληση μυστικῆς συνόδου στὸ Βραχῶρι (τὸ σημερινὸ Ἀγρίνιο), στὴν ὁποία καπετάνιοι καὶ γερουσιαστὲς παραχώρησαν στὸν Βαρνακιώτη εὐρεῖς διοικητικὲς ἀρμοδιότητες, *σχεδὸν δικτατορικὲς*, σύμφωνα μὲ τὸν Βακαλόπουλο.²²³ Στὴ συνέλευση αὐτὴ ἀποφασίστηκε, ὅχι μόνο ἡ ἔνταξη τοῦ Βαρνακιώτη στὴ Γερουσία τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδας, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπόφαση τῆς τελευταίας νὰ ἔχει ἀπαραίτητα τὴ σύμφωνη γνώμη του.²²⁴ Καπετάνιοι καὶ γερουσιαστὲς θεώρησαν ὅτι, στὴ δύσκολη κατάσταση ποὺ

²¹⁹ Τσιάμαλος, ὁ.π., 142-43.

²²⁰ Στὸ ἴδιο, 144.

²²¹ *IAAM*, ὁ.π., τχ. 1, 124-27 καὶ Φυσεντζίδης, *Ἀνέκδοτοι Ἐπιστολαί*, ὁ.π., 120-21.

²²² *IAAM*, ὁ.π., τχ. 1, 126-27.

²²³ Βακαλόπουλος, ὁ.π., τ. ΣΤ', 16. Τὸ ἔγγραφο τῆς μυστικῆς συνέλευσης, στὸ Κάρπος Παπαδόπουλος, *Τὰ κατὰ Γ. Βαρνακιώτην καὶ Ἀνάκτησις τοῦ Μεσολογγίου* (Ἐν Μεσολογγίῳ: Τύποις Γ. Σταυροπούλου, 1861), 9-10.

²²⁴ Κάρπος Παπαδόπουλος, ὁ.π., 9-10.

βρισκόταν ή πατρίδα, μόνο ό Βαρνακιώτης θα μπορούσε νά επιβληθεῖ στους όπλαρχηγούς και νά επιβάλει τήν τάξη, όποτε θα έπρεπε νά τοῦ άποδοθοῦν έκτακτες έξουσίες.

Μέ τήν άπόφαση δέν φαίνεται νά συμφωνοῦσε ό προεδρεύων τῆς Γερουσίας, στο διάστημα άπουσίας τοῦ Μαυροκορδάτου στήν Πελοπόννησο, και φίλος τοῦ τελευταίου, Γεώργιος Πραΐδης, όπως και άλλοι γερουσιαστές οί όποιοι, ένῶ εἶχαν ψηφίσει τόν Βαρνακιώτη στρατηγό τόν Φεβρουάριο, άπουσίαζαν από τή μυστική συνέλευση τοῦ Μαρτίου.²²⁵ Ωστόσο, ό Πραΐδης δικαιολόγησε τήν παραπάνω συμφωνία, σέ έπιστολή του πρὸς τόν Μαυροκορδάτο, λέγοντάς του *ὅτι ή μετὰ τοῦ Βαρνακιώτου και τῆς Γερουσίας συνθήκη θέλει σταθῇ ώφέλιμος [...]* διότι *έκεῖνος θέλει χρησιμεύσει ως έμφραγμα έναντίον τῆς παραφορᾶς και τῆς άπειθείας τῶν στρατιωτικῶν*.²²⁶ Οί έξελίξεις αὐτές δέν ἦταν άσχετες μέ τς επιδιώξεις τοῦ Βαρνακιώτη πού φιλοδοξοῦσε νά έλέγξει στρατιωτικά και πολιτικά τόν Άγῶνα στή Δυτική Ρούμελη. Ἡ αντίληψη τοῦ ισχυροῦ άρματολοῦ δέν ἦταν εύκολα συμβιβάσιμη μέ μορφές έξουσίας πού επέβαλαν τήν ύπαγωγή του και τή νομιμοφροσύνη του σέ θεσμικά ὄργανα τῆς ευρύτερης περιοχῆς του. Σέ αὐτό τὸ πλαίσιο, ή άξίωση έλέγχου τοῦ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ τόπου από τόν δυνατότερο άρματολό ἦταν κάτι άναμενόμενο.

Ωστόσο, μετὰ από αὐτά τα γεγονότα, ό Μαυροκορδάτος επέστρεψε στή Δυτική Ἑλλάδα (Μάιος 1822) έχοντας θέσπισμα τοῦ Βουλευτικοῦ πού επέβαλλε τή συγκέντρωση τῆς πολιτικῆς και στρατιωτικῆς έξουσίας τῆς περιοχῆς στὰ χέρια του Γενικοῦ Διευθυντῆ, ἤτοι τοῦ ἴδιου.²²⁷ Οὐσιαστικά, Μαυροκορδάτος και Βαρνακιώτης άνταγωνίζονταν γιά τὰ πρωτεῖα στήν έξουσία τοῦ τόπου, μέ σαφές πλεονέκτημα τοῦ πρώτου, καθὼς ὡς πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ καθίστατο κυρίαρχος τῶν πολιτικῶν πραγμάτων και στο επίπεδο τῆς Ἐθνικῆς Διοίκησης, έκτός από αὐτό τῆς τοπικῆς Γερουσίας.

Μετὰ τή Μάχη στο Πέτα (4 Ἰουλίου 1822) και τήν άποτυχία τῆς έκστρατείας στήν Ἡπειρο, τῆς όποίας τήν άρχιστρατηγία εἶχε αναλάβει προσωπικά ό ἴδιος ό Φαναριώτης, θα έκτυλιχθεῖ μία περίεργη ἱστορία «προδοσίας», μέ πρωταγωνιστή τόν Γεώργιο Νικολοῦ Βαρνακιώτη. Ὁ τελευταῖος εἶχε άρχίσει νά ύποψιάζεται ὅτι ό

²²⁵ Βακαλόπουλος, ὁ.π., τ. ΣΤ', 17.

²²⁶ *ΙΑΑΜ*, ὁ.π., τχ. 1, 155-56.

²²⁷ Βακαλόπουλος, ὁ.π., τ. ΣΤ', 148.

Μαυροκορδάτος ήθελε νὰ τὸν ἀντικαταστήσει μὲ τὸν Μᾶρκο Μπότσαρη, τὸν ὁποῖο ὁ Φαναριώτης προέβαλλε καὶ προωθοῦσε.²²⁸ Μετὰ τὴ διάλυση τοῦ στρατοπέδου στὸ Πέτα, ὁ Βαρνακιώτης πέτυχε σημαντικὴ νίκη στὸν Ἀετὸ Ξηρομέρου, τὴν 9ῃ Αὐγούστου, ἐναντίον τοῦ Μεχμέτ Ρεσίτ Πασᾶ (Κιουταχῆ), ἡ ὁποία ὅμως ἔμεινε ἀναξιοποίητη, ἐπειδὴ ὁ Τσόγκας καὶ ὁ Μᾶρκος Μπότσαρης (εὐνοούμενοι τοῦ Μαυροκορδάτου) δὲν κινήθηκαν πρὸς βοήθειά του, ἐνῶ ὑπῆρχε ἡ εὐκαιρία νὰ κυνηγήσουν τὸν ἐχθρὸ πρὸς τὴ θάλασσα καὶ νὰ τὸν διαλύσουν.²²⁹ Ἡ ἀδράνεια τῶν ἀνταγωνιστικῶν σὲ ἐκεῖνον ὀπλαρχηγῶν καλλιέργησαν ἀκόμα περισσότερο τὴν καχυποψία τοῦ Βαρνακιώτη. Ἐν συνεχείᾳ, μία ὕστατη προσπάθειά του νὰ συγκεντρώσει δυνάμεις γιὰ νὰ ἐπιτεθεῖ στὸν Κιουταχῆ διαλύθηκε ἀπὸ τὶς φιλονικίες τῶν ὀπλαρχηγῶν.²³⁰

Ἡ ἀδυναμία ἀπόκρουσης τῶν ἐχθρικῶν στρατευμάτων ἔδωσε τὴν εὐκαιρία στὸν Ὁμέρ Βρυώνη καὶ τὸν Κιουταχῆ νὰ καθυποτάξουν τὴ Δυτικὴ Ἑλλάδα. Οἱ τελευταῖοι θὰ ζητήσουν τὸ προσκύνημα τῶν Ἑλλήνων ὀπλαρχηγῶν, γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου. Τὰ σύνορα τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδας ἦταν, ἐκείνη τὴ στιγμή, ἀνοικτὰ στοὺς ἐχθροὺς καὶ ἡ ἄμυνα ἀνύπαρκτη. Ὅρισμένοι πρόκριτοι συγκάλεσαν συνέλευση στὴν Κουνοπίνα παρουσία τοῦ Βαρνακιώτη καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου. Ἐκεῖ ἀποφασίστηκε ὅτι ἡ μόνη λύση ἦταν νὰ προσφύγουν σὲ διαπραγματεύσεις μὲ τὸν Ὁμέρ Βρυώνη γιὰ τοὺς ὅρους συνθηκολόγησής τους, μὲ σκοπὸ νὰ κερδηθεῖ χρόνος γιὰ τὴν ἀνασύνταξη τῆς ἄμυνας· οὐσιαστικὰ νὰ βάλουν «ψευτοκάπακο». Γιὰ αὐτὴ τὴ διαπραγμάτευση ὁ μόνος κατάλληλος ἦταν ὁ Βαρνακιώτης, παλαιὸς γνώριμος καὶ φίλος τοῦ Βρυώνη, ὁ ὁποῖος μόλις εἶχε διοριστεῖ Διευθυντὴς καὶ τῶν *Πολιτικῶν* στὴ Δυτικὴ Ἑλλάδα, λόγῳ τῆς ἐπικείμενης ἐπιστροφῆς τοῦ Μαυροκορδάτου στὴν Πελοπόννησο.²³¹ Ὁ ἴδιος, μάλιστα, ἐξουσιοδοτήθηκε ἐγγράφως ἀπὸ τὴ Γερουσία τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος νὰ *πραγματευθῇ τὸ εἰρημένον στρατήγημα, μεταχειριζόμενος πᾶν ὅ,τι ἡ φρόνησίς του ἤθελε τὸν ὑπαγορεύσει διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὸν σκοπὸν του [...] τοῦ νὰ κερδίσῃ δηλαδὴ καιρὸν καὶ ἐν τούτῳ νὰ προετοιμασθῶσι τὰ σωτήρια μέσα διὰ τὰ μετὰ ταῦτα.*²³² Τὸ ἔγγραφο

²²⁸ Στὸ ἴδιο, 156.

²²⁹ Στὸ ἴδιο, 171-73.

²³⁰ Στὸ ἴδιο, 175-76.

²³¹ Φυσεντζίδης, *Ἀνέκδοτοι Ἐπιστολαί*, ὅ.π., 181-82.

²³² Τὸ ἔγγραφο, στὸ Κόκκινο, ὅ.π., 152.

αὐτὸ τὸ ζήτησε ὁ Ξηρομερίτης ὄπλαρχηγὸς γιὰ νὰ ἐξασφαλιστεῖ ἀπέναντι σὲ ὅσους ἤδη τὸν κατηγοροῦσαν ὅτι σκεπτόταν τὴν ὑποταγή.²³³

Ὁ Βαρνακιώτης ἔφυγε γιὰ νὰ διαπραγματευτεῖ μὲ τὸν Ἀλβανὸ Πασᾶ στὴν Ἄρτα καὶ ἀπὸ τότε δὲν ξαναγύρισε στὸ ἐλληνικὸ στρατόπεδο μέχρι τὴν ἄφιξη τοῦ Καποδίστρια καὶ τὴν ἀποκατάστασή του, παρότι τὸ ἐπεδίωξε. Ὁ Μαυροκορδάτος, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι εἶχε συναινέσει στὴν ἀποστολή του, θὰ τὸν θεωρήσει ὑπόπτο καὶ γρήγορα ὁ Ξηρομερίτης ὄπλαρχηγὸς θὰ στιγματιστεῖ μὲ τὸν τίτλο τοῦ *προδότη* καὶ τοῦ *τουρκολάτρη*. Ὁ Φαναριώτης φαίνεται ὅτι τοῦ χρέωσε, πρῶτον, τὴν πολυήμερη διατριβὴ του στὴν Ἄρτα ποὺ *ἔκαμε πολλοὺς νὰ λέγουν καὶ νὰ φρονοῦν κακά*.²³⁴ δεῦτερον τὰ *μπουγιουρντιὰ* (προσκυνοχάρτια) τὰ ὁποῖα ἔστειλε ὁ Βαρνακιώτης κατ' ἐντολὴ τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη στοὺς καπετάνιους τῆς Στερεᾶς (ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς γιὰ νὰ γίνεи πιστευτὸς δὲν θὰ μπορούσε νὰ παραβεῖ τὴν ἐντολή). Παρόλα αὐτά, ὁ Μαυροκορδάτος, στίς 27 Σεπτεμβρίου, κανόνισε συνάντηση μαζί του στὴ Ρίγανη τοῦ Ξηρομέρου στέλνοντας ἀντιπρόσωπό του τὸν Πραϊῖδη καὶ ὀρισμένους προεστούς,²³⁵ ἐνῶ τρεῖς ἡμέρες πρὶν διαβεβαίωνε τὸν Ἰσκο ὅτι δὲν ὑπάρχει περίπτωση νὰ συνομιλήσουν μὲ τὸν Βαρνακιώτη διότι ἔχει συνταχθεῖ μὲ τὸν ἐχθρό.²³⁶

Μετὰ τὴ συνάντηση στὴ Ρίγανη, ὁ Μαυροκορδάτος, ἀφοῦ συνεχάρη τὸν Βαρνακιώτη γιὰ τὰ πατριωτικὰ φρονήματά του ποὺ *φυλάττουν καθαρὸ τὸ ὄνομα ποὺ τοῦ ἄφησαν οἱ προπάτορές του*, τοῦ ζητᾶ νὰ ξεσηκώσει μὲ τὴ βία ὅλους τοὺς Ξηρομερίτες, νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν περιοχὴ καὶ νὰ τρέξουν *διὰ νὰ γενῇ ἐκεῖνο ποὺ πρέπει*.²³⁷ Οὐσιαστικά, ὁ Φαναριώτης καλοῦσε τοὺς Ξηρομερίτες νὰ ἐφαρμόσουν τὴν τακτικὴ τῆς καμένης γῆς, κατ' ἀναλογία μὲ τὴν πρακτικὴ τοῦ Κολοκοτρώνη στὴν Πελοπόννησο, τὴν ἴδια στιγμὴ ποὺ ὁ Βαρνακιώτης ἔγραφε, ἀπὸ το Ξηρόμερο, στὸν Μαυροκορδάτο νὰ στείλει ἐνισχύσεις στὴν περιοχὴ του.²³⁸ Ὁ Βαρνακιώτης, στὰ τέλη Ὀκτωβρίου, ἔστειλε τὸν γραμματικὸ του Γεώργιο Γαζῆ στὸ Αἰτωλικό, γιὰ νὰ ζητήσει ἀπὸ τὸν Μαυροκορδάτο νὰ προωθήσει στρατεύματα καὶ βοήθειες ἀπὸ ξηρὰ καὶ θάλασσα. Ὁ Γαζῆς ὅμως συνελήφθη στὸ δρόμο ὡς κατάσκοπος ἀπὸ τὸν ὄπλαρχηγὸ Μακρῆ, ὁ ὁποῖος τὸν παρέδωσε στὸν Τσόγκα ποὺ ἔδωσε ἐντολὴ νὰ τὸν ἐκτελέσουν, ἂν

²³³ Βακαλόπουλος, ὁ.π., τ. ΣΤ', 178.

²³⁴ Φυσεντζίδης, *Ἀνέκδοτοι Ἐπιστολαί*, ὁ.π., 186.

²³⁵ Στὸ ἴδιο, 186.

²³⁶ *IAAM*, ὁ.π., τχ. 2, 234-35.

²³⁷ Φυσεντζίδης, *Ἀνέκδοτοι Ἐπιστολαί*, ὁ.π., 188.

²³⁸ Βακαλόπουλος, ὁ.π., τ. ΣΤ', 188.

μαθευόταν ότι ο Βαρνακιώτης προσκύνησε.²³⁹ Οι φήμες για τον *προδότη* και *τουρκολάτρη* Βαρνακιώτη είχαν διαδοθεί. Μετά από τα γεγονότα αυτά, ο Βαρνακιώτης, σύμφωνα με τον Γαζή, θεώρησε ότι έχει πέσει σε παγίδα και έμεινε στο Ξηρόμερο προσκυνημένος, αφού κινδύνευε και από τους Τούρκους που έμπαιναν στην επαρχία του.

Στην πραγματικότητα πρόκειται για μία αρκετά σκοτεινή ιστορία με πολλά έρωτηματικά, τα όποια αφορούν κυρίως τα κίνητρα των πρωταγωνιστών και τις ακριβείς ήμερομηνίες κάποιων επιμέρους γεγονότων. Οι απόψεις δίστανται στην ιστορική αποτίμηση του Βαρνακιώτη. Το καπάκι του Βαρνακιώτη μάλλον βοήθησε στη νικηφόρα έκβαση της πρώτης πολιορκίας του Μεσολλογίου, δεδομένου ότι ο ίδιος φαίνεται να έπεισε τον Όμερ Βρυώνη να επιδιώξει τη διαπραγμάτευση με τους πολιορκημένους αντί της γενικής εφόδου που προέτασσε ο Κιουταχής, με αποτέλεσμα να κερδηθεί μία πολύτιμη έκεχειρία οκτώ ημερών, ή όποια επέτρεψε να προλάβουν να φτάσουν τα ύδροσπετσιώτικα πλοία που έλυσαν τη θαλάσσια πολιορκία.²⁴⁰ Ο Βαρνακιώτης εξέθεσε τη δική του έκδοχή των γεγονότων σε έπιστολή του προς τη Βουλή, τον Ιανουάριο του 1823, με την οποία διεκδικούσε μάταια την έπιστροφή του στο έλληνικό στρατόπεδο.²⁴¹ Η κοινή γνώμη στη Δυτική Ελλάδα είχε μεταστραφεί έναντίον του, ενώ ή έφημερίδα «Έλληνικά Χρονικά» του Μεσολογγίου, που ιδρύθηκε το 1824, τον προέβαλλε συνεχώς ως έναν άδίστακτο άποστάτη με τυραννικά φρονήματα.

Σκοπός της παρούσας έργασίας δέν είναι να αποφανθεί σε ένα διλημματικού τύπου αίνιγμα με ήθικολογικά χαρακτηριστικά, αλλά να εξετάσει τη λογική που διέπει τη δράση του όπλαρχηγού σε σχέση με αυτή της Διοίκησης, στα πλαίσια των συμφραζομένων της «νομιμότητας» και της «άποστασίας». Η ιδιαιτερότητα της περίπτωσης Βαρνακιώτη είναι ότι δέν άρχισε τις διαπραγματεύσεις με τον Όμερ Βρυώνη με δική του πρωτοβουλία· ότι δηλαδή τις ξεκίνησε με διοικητικό έγγραφο, ανεξάρτητα από το αν σκεφτόταν και ο ίδιος τό (ψευτο)προσκύνημα. Η διοίκηση της Δυτικής Ελλάδας, της οποίας ήγεϊτο ο ίδιος ο Μαυροκορδάτος, πρόεδρος παράλληλα του Έκτελεστικού, βλέποντας την Έπανάσταση να καταρρέει στην περιοχή,

²³⁹ Στο ίδιο, 189.

²⁴⁰ Διονύσιος Μιτάκης, «Η Συμβολή του Βαρνακιώτη εις την Έλευθερίαν του Μεσολογγίου», στο *Έπετηρίς Έταιρείας Στερεοελλαδικών Μελετών*, τ. Ε' (Αθήναι: Έταιρεία Στερεοελλαδικών Μελετών, 1974), 157-69· Βακαλόπουλος, ό.π., τ. ΣΤ', 312-14.

²⁴¹ Η έπιστολή του, στο Φυσεντζίδης, *Ανέκδοτοι Έπιστολαί*, ό.π., 196-200.

νομιμοποίησε μία πρακτική έντελῶς αντίθετη στὴ σχισματικὴ -σὲ σχέση μετὰ τὴν ὀθωμανικὴ ἐξουσία- λογικὴ τῆς κεντρικῆς κυβέρνησης, γιὰ νὰ κερδίσει χρόνο καὶ νὰ ἐξασφαλίσει τὴν ὑπαρξὴ της. Ἡ νομιμότητα τῆς Διοίκησης προϋπέθετε τὴν ἀπαιτούμενη ἰσχὺ γιὰ τὴν υπεράπὴς της. Ἡ ἔνταξίς της, λοιπόν, στὸ παιχνίδι τῶν καπακιῶν μαρτυρᾷ τὴν ἀδυναμία της νὰ ἐπιβάλλει τὸ νομιμοποιητικὸ πλαίσιο ποὺ ἐκείνη ὅρισε, κατ' ἀντιπαράθεση μετὰ τὶς «παράνομες» καὶ «αὐθαίρετες» ὀθωμανικὲς ἀρχές.

Ὁ Βαρνακιώτης, φεύγοντας μετὰ τὸ διοικητικὸ ἔγγραφο γιὰ τὴν Ἄρτα, συμβάλλει στὴν ἐπιβίωση τοῦ Ἀγῶνα καὶ τῆς Διοίκησης²⁴², μετὰ μία πρακτικὴ ὅμως ποὺ ἀντιτίθεται στὸ πλαίσιο ἀρχῶν ποὺ διέπουν τὴν τελευταία. Ταυτόχρονα, ὁ ὀπλαρχηγὸς (νομίζει πῶς) ἐξασφαλίζει τὴ δική του ὑπαρξὴ καὶ ἡγεμονία στὰ πράγματα τοῦ τόπου, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἔκβαση τῆς ἀναμέτρησης, ἐντασσόμενος ταυτόχρονα σὲ δύο στρατόπεδα ποὺ τὸ ἓνα ἀπειλεῖ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἄλλου. Τὰ ἠθικολογικὰ ἱστοριογραφικὰ (ψευτο)διλήμματα, περὶ «ψεύτικου» ἢ «ἀληθινοῦ» προσκυνήματος, δὲν ἐγγράφονται στὴν παραδοσιακὴ λογικὴ δράσης τοῦ ἀρματολοῦ, ἢ ὅποια εἶναι αὐτὴ τῆς συνεχοῦς διαπραγματεύσεως μετὰ τὰ ὑπὸ διαμόρφωση δεδομένα ἰσχύος καὶ διαφοροποιεῖται ἀπὸ τὸ θετικιστικὸ καὶ θεσμικὸ πλαίσιο ἀρχῶν τῆς Διοίκησης. Ἡ νομιμοποίησις ποὺ παρείχε ἡ τελευταία στὴν πρακτικὴ τοῦ (ψευτο)προσκυνήματος εἶναι στιγμιαία καὶ τελεῖται μυστικὰ καὶ κατ' ἐξάίρεση. Ὅσο τὸ καπάκι τοῦ Βαρνακιώτη ἐξασφαλίζει τὴν ὑπαρξὴ τῆς Διοίκησης, μέσω τῆς καθυστέρησης τοῦ ἀντιπάλου, τόσο ἡ διχαστικὴ/σχισματικὴ κανονικότητα ἐπανακάμπει.

Ἡ Διοίκηση, δηλαδή, ὡς θεσμικὴ ὄντοτητα, εἶναι φύσει ἀσύμβατη μετὰ τὴν πρακτικὴ τῆς «διαπραγματεύσεως», ἀφοῦ μέσα σὲ αὐτὴ ἀναιρεῖται ἡ ἴδια της ἡ ὑπόστασις ὡς φορέα ἐνὸς ἀνταγωνιστικοῦ πλαισίου νομιμότητας, σὲ σχέση μετὰ αὐτὸ τοῦ «παράνομου Ὀθωμανοῦ κατακτητῆ». Τὸ ἔγγραφο τοῦ ἀρματολοῦ, παρότι συναινεῖ στὸ ξεκίνημα τῶν διαπραγματεύσεων, δὲν νομιμοποιεῖ τὸ σύνολο τῶν κινήσεών του στὴ φάση τοῦ (ψευτο)προσκυνήματος: τὰ μπουγιουρντιά, τὴν παραμονὴ στὴν Ἄρτα πέραν τοῦ ἀναμενόμενου χρονικοῦ πλαισίου, τὴν ὄχι ἄμεση ἀπεμπλοκὴ ἀπὸ τὸ παιχνίδι τοῦ διπλοῦ ρόλου. Παρὰ λοιπὸν τὴν ἄδεια γιὰ τὸ καπάκι ποὺ χορήγησε ἡ γερουσία τῆς

²⁴² Στὴν ἀπολογία του ὁ Βαρνακιώτης ἀναφέρει ὅτι ἡ παρουσία του στὴν Ἄρτα καὶ τὸ καπάκι καθυστέρησε τὴν ἐπίθεσις τῶν Τούρκων γιὰ 30 ἡμέρες, στὸ ἴδιο, 198.

Δυτικής Ελλάδας στὸν ὀπλαρχηγό, ἡ ἀρμονία στὴ λογικὴ τῶν προσανατολισμῶν διαταράσσεται.

Ὁ Βαρνακιώτης, φεύγοντας ἀπὸ τὴν Ἄρτα, εἶναι ἔκθετος ἀπέναντί στὴ Διοίκηση, ἐνόσω παραμένει προσκυνημένος καὶ καθυστερεῖ νὰ ἐναρμονιστεῖ μὲ τὸ σχέδιο σωτηρίας της: μὲ τὴν ταχεία ἐκκένωση τοῦ Ξηρομέρου καὶ τὴν ἄμεση ἔνωση μὲ τὶς δυνάμεις τοῦ ἔθνους. Ὁ ὀπλαρχηγός, θεωρώντας ὅτι λειτουργεῖ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ Ἀγῶνα, διαπράττει «ἀποστασία» ἀκριβῶς ἐπειδὴ φαίνεται νὰ ἐνέμεινε στὴν συναμφοτερίζουσα λογικὴ τῆς διαπραγμάτευσης, ἡ ὁποία ἦταν ἀσύμβατη μὲ τὴ φύση καὶ τὴν ἀντίληψη τῆς νέας ἐξουσίας. Ὁ ἴδιος μετατρέπεται σὲ «θύμα» τοῦ νέου θεσμικοῦ πλαισίου, τὸ ὁποῖο ἀφενὸς ὑπαγορεύει λογικὲς πειθάρχησης ἀντίθετες στὰ ἀρματολικά ἦθη καὶ ἀφετέρου εἰσάγει μία νέα ἠθικὴ βασισμένη σὲ ἓνα διχαστικὸ λεξιλόγιο ποὺ ἀπονομιμοποιεῖ παραδοσιακὲς συμπεριφορὲς μὲ τὴν κατηγορίαν τῆς προδοσίας/ἀποστασίας.

Ἡ ἱστορία τοῦ Βαρνακιώτη ἀποτελεῖ παράγωγο τῆς κυριαρχίας τῆς νέας θεσμικῆς πραγματικότητας καὶ τῆς ἀπαίτησης ὑπαγωγῆς τῶν ἐνόπλων σὲ αὐτή. Ὁ Μαυροκορδάτος, ὡς πολιτικὸς φορέας τοῦ ἐν λόγῳ ἐγχειρήματος, πέτυχε νὰ συγκροτήσῃ ἓνα ἰσχυρὸ δίκτυο, στὸ ὁποῖο στήριξε τὴν ἐξουσία του ἐκμεταλλευόμενος τὶς ἐσωτερικὲς ἀντιθέσεις τοῦ ἀρματολικοῦ συστήματος. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ δολιότητα ἢ μὴ τῶν κινήσεών του στὴν περίπτωση Βαρνακιώτη, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν ἤθελε ἢ ὄχι ἐξαρχῆς νὰ παγιδεύσῃ τὸν βασικὸ ἀνταγωνιστὴ του, ὁ Μαυροκορδάτος καὶ οἱ ἄνθρωποί του, κινούμενοι θεσμικὰ καὶ παρασκηνακά, κατάφεραν νὰ ἐπιβάλουν τὴ νομιμότητα ἐνὸς περιφερειακοῦ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ σὲ μία κοινωνικὴ ὁμάδα μὲ ἀρχέγονα, πολεμικὰ καὶ «ἀνυπότακτα» ἦθη καὶ νὰ διευθύνουν, μέχρι καὶ τὴν πτώση τοῦ Μεσολογγίου (Ἀπρίλιος 1826), τὸν Ἀγῶνα καὶ τοὺς ὀπλαρχηγούς στὴ Δυτικὴ Ρούμελη.

4. Ἡ διπλωματικὴ ἐξέλιξη τοῦ Ἀγῶνα: ἀπὸ ἀποστάτες δανειολήπτες

Ἡ προσπάθεια τῆς νομιμότητος τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀγῶνα, πού ἐκπροσωπεῖ ἡ νόμιμη -διὰ τοῦ τακτικοῦ πολιτεύματος ὀρισμένη- Διοίκησις τοῦ ἔθνους, ἐκτείνεται τόσο στὸ ἐξωτερικὸ ὅσο καὶ στὸ ἐσωτερικὸ μέτωπο. Στὸ προηγούμενο κεφάλαιο τέθηκε ἡ ἐσωτερικὴ διάστασις τῆς ἀμφισβήτησις τῆς νομιμότητος, ἡ ὁποία ἐντάσσεται σὲ παραδοσιακὰς πρακτικὰς καὶ νοσηματοδοτήσεις, σὲ μορφὰς δράσεως πού ἀπηχοῦν σὲ προνεωτερικὰς κανονικότητες καὶ σὲ ἀξιώσεις πού παρεκκλίνουν ἀπὸ τὸ πλαίσιο ἀρχῶν τῆς νέας ἐξουσίας. Ἡ Ἐθνικὴ Διοίκησις ἀποτελεῖ τὸν μηχανισμό ἐκεῖνο πού σταδιακὰ εἰσβάλλει στὸ παραδοσιακὸ/τοπικιστικὸ πλαίσιο δράσεως, ἀποδιαρθρώνοντάς το, εἴτε μέσω τῆς ἐνσωμάτωσός του εἴτε μέσω τῆς ἀνοιχτῆς σύγκρουσις μὲ αὐτό. Στὸ ἐξωτερικὸ μέτωπο, ὅμως, εἶναι ἡ ἴδια ἡ Διοίκησις τοῦ ἔθνους πού διεκδικεῖ τὴ νομιμότητά της, προβάλλοντας τὶς ἀρχὰς τῆς καλῆς τάξεως καὶ τῆς συμπόρευσις μὲ τὸ διεθνὲς σύστημα ἰσορροπίας. Τὸ πέρασμα στὴ νομιμότητα προϋπέθετε ἓναν πολυετῆ διπλωματικὸ μαραθώνιο, πού κατέληξε στὸ Πρωτόκολλο τῆς Ἀνεξαρτησίας τοῦ 1830. Στὸ παρὸν κεφάλαιο θὰ ἐξετάσουμε τὶς ἀπαρχὰς τῆς μεταβολῆς τῶν ἀπόψεων καὶ τῶν στάσεων τῆς διεθνοῦς διπλωματίας ἀπέναντι στὸν ἑλληνικὸ ζήτημα. Ἀπὸ τὴν καταδίκη τῆς Ἐπανάστασις στὸ Λάμπραχ, πού εἶδαμε προηγουμένως, μέχρι τὸ πρῶτο ἀγγλικὸ δάνειο τοῦ 1824, ἡ διαδρομὴ τοῦ Ἀγῶνα στὰ διεθνή παρασκήνια θὰ ἐξελιχθεῖ εὐνοϊκά. Ἐκτοτε οἱ Δυνάμεις, ἀναγνωρίζοντας καὶ νομιμοποιώντας τὴ νέα πραγματικότητα, θὰ ἀρχίσουν νὰ ἀναζητοῦν τρόπους θεσμικῆς διευθέτησός της.

4.1. Διπλωματικὲς προσπάθειες γιὰ τὴ νομιμοποίηση τοῦ ἑλληνικοῦ Ἀγῶνα

Ὅπως ἔχει ἤδη ἀναφερθεῖ, ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις, στὸ ξεκίνημά της, ἀντιμετωπιζόταν στὰ διεθνή παρασκήνια ὡς ἓνα γεγονὸς ἀποστασίας. Ἡ ἀποστασία αὕτη ἀφοροῦσε πρωτίστως τὴν ὀθωμανικὴ ἐξουσία, δεδομένου ὅτι ὁ ἑλληνικὸς ἀγῶνας διατάραξε τὴν ἐδαφικότητά της καὶ ἐπισφράγισε τὴν ἀνυπακοή τῶν (μέχρι πρότινος) ὑπηκόων της. Ἐπίσης ἡ Ἐπανάστασις ἀποτελοῦσε μία ἐνέργεια πού καθιστοῦσε τοὺς Ἕλληνες παρανόμους πρὸς τὰ εὐρωπαϊκὰ βασίλεια τῆς ἐποχῆς καὶ μὴ συμβατοὺς μὲ τὶς ἀντεπαναστατικὰς ἀρχὰς τοῦ μεταναπολεόντειου κόσμου. Ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Μεγάλη Βρετανία εἶχαν ἐπιπλέον ἀνησυχίες, διότι ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις θὰ μπορούσε νὰ

ἀποτελέσει ἀφορμή γιὰ τὴν ἐπέμβαση τῆς Ρωσίας στὰ ὀθωμανικὰ ἐδάφη. Ἐπομένως, ὁ ἐλληνικὸς ξεσηκωμὸς καθίστατο ἀποστασία καὶ πρὸς τὴ Ρωσία, καθὼς τὴν ἐξέθετε πρὸς τὶς ὑπόλοιπες Δυνάμεις ὡς ὑποκινήτρια τῆς ἀνατροπῆς τῆς ἰσορροπίας τῶν Δυνάμεων, λόγῳ τῶν παραδοσιακῶν τῆς σχέσεων μὲ τοὺς Ἑλλήνες τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἀκόμα, τὴν ἀνάγκαζε νὰ παρέμβει γιὰ νὰ ἄρει τις συνέπειες τῆς καταστολῆς καὶ τῶν ἀντιποίνων τῶν Ὄθωμανῶν πρὸς τοὺς ἐλληνορθόδοξους (προστατευόμενους τοῦ Ρώσου αὐτοκράτορα).

Ἡ Ρωσία τηροῦσε ἀρχικὰ ἐπαμφοτερίζουσα στάση, ἡ ὁποία συνῆδε ἀπὸ τὴ μία μὲ τὴν παραδοσιακὴ συμπάθεια τῶν Τσάρων πρὸς τοὺς ἐλληνορθόδοξους ὑπηκόους τῆς Πύλης, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μὲ τὸν ρόλο τῆς ὡς ἐγγυήτριας δυνάμεις τῆς σταθερότητας. Ἡ ἀμφιρρέπουσα συμπεριφορὰ τῆς ἀντανάκλουσε τὶς διαφορετικὲς κατευθύνσεις ποὺ εἶχαν χαράξει πολιτικοὶ κύκλοι στὸν περίγυρο τοῦ Τσάρου Ἀλέξανδρου: ὁ Καποδίστριας ὑποστήριζε μία πὺρ ἐπιθετικὴ στρατηγικὴ ἐναντὶ τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἐνῶ ὁ ἕτερος Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν, ὁ Nesselrode, ἐκπροσωποῦσε τὴ φιλειρηνικὴ μερίδα. Παρὰ τὴν ἐπικράτηση τῶν ἀπόψεων τοῦ Metternich στὸ Λάμπαχ, ἡ κοινὴ γνώμη στὴ Ρωσία πίεζε πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς ἐφαρμογῆς τῆς παραδοσιακῆς πολιτικῆς τῆς Μεγάλης Αἰκατερίνης, δηλαδὴ αὐτῆς ποὺ θα κινουῦνταν ἐπιθετικὰ πρὸς ἕνα ρωσοτουρκικὸ πόλεμο.

Τὴν ἴδια στιγμή οἱ σφαγὲς καὶ οἱ λεηλασίες τοῦ τουρκικοῦ ὄχλου ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν καὶ ὁ ἀπαγχονισμὸς τοῦ Πατριάρχῃ ἐρέθιζαν τοὺς Ρώσους. Οἱ τελευταῖοι ἀπάντησαν, τὸν Ἰούνιο τοῦ 1821, μέσω τοῦ πρέσβη τους στὴν Κωνσταντινούπολη Stroganov²⁴³, μὲ τηλεσίγραφο πρὸς τὴν Πύλη ποὺ ἀπαιτοῦσε τὴν παύση τῶν ταραχῶν, τὴν ἀπρόσκοπτη λειτουργία τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ τὴν προστασία τῶν «ἀθώων» Χριστιανῶν στὰ ἐδάφη τοῦ σουλτάνου· ἐπίσης τὴν ἀπόσυρση τῶν ὀθωμανικῶν στρατευμάτων ἀπὸ τὶς Ἡγεμονίες καὶ τὴν ἐναρμόνιση τῆς περιοχῆς σύμφωνα μὲ τὶς ὑπογραφεῖσες συνθήκες.²⁴⁴ Τὸ ξέσπασμα ἐνὸς νέου ρωσοτουρκικοῦ πολέμου ἦταν πρὸ τῶν πυλῶν ἀλλὰ ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ἀγγλία ἀποδοκίμασαν τὸ ἐνδεχόμενον αὐτό, ἐνῶ ὁ Τσάρος φοβόταν τὶς ἀντιδράσεις καὶ τὶς συνέπειες μίας στρατιωτικῆς ἐμπλοκῆς πρὸς ὄφελος μιᾶς ἐπανάστασης.²⁴⁵ Ἡ ἐπικράτηση τῆς

²⁴³ Γιὰ τὴ δράση τοῦ Stroganov στὸ ἐν λόγω διάστημα βλ. Ἀπόστολος Δασκαλάκης, *Κείμενα - Πηγὰι τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως*, τ. Β' (Ἀθῆναι: Τύποις Ἀδελφῶν Κλεισιούνη, 1967), 122–32.

²⁴⁴ Βακαλόπουλος, ὁ.π., τ. Ε', 513.

²⁴⁵ Στὸ ἴδιο, ὁ.π., τ. ΣΤ', 356–58.

φιλειρηνικής μερίδας έγινε ξεκάθαρη όταν παρατηρήθηκε, τον Φεβρουάριο του 1822, επαναστατικός αναβρασμός στην Πολωνία²⁴⁶, γεγονός που ώθησε αποφασιστικά τις διαθέσεις του αυτοκράτορα Αλέξανδρου προς τις απόψεις του Nesselrode. Η ρωσική πολιτική συμμορφώθηκε με τις υποδείξεις του Metternich, πράγμα που οδήγησε τον Ιωάννη Καποδίστρια στην παραίτηση από τα καθήκοντα του Υπουργού των Έξωτερικων, τον Αύγουστο του 1822.²⁴⁷

Λίγους μήνες αργότερα, τον Νοέμβριο του 1822, στο συνέδριο στη Βερόνα, η Ρωσία φαινόταν διατεθειμένη να επαναλάβει τις διπλωματικές σχέσεις της με την Πύλη θέτοντας μετριοπαθείς όρους, όπως την χορήγηση εγγυήσεων για την ασφάλεια των Ελλήνων, τον σεβασμό της χριστιανικής θρησκείας και την εκκένωση των Ήγεμονιών.²⁴⁸ Οι Έλληνες επιχείρησαν να εκπροσωπηθούν στο συνέδριο, βασικό ζήτημα του οποίου ήταν η λήψη αποφάσεων για την καταστολή της φιλελεύθερης επανάστασης της Ισπανίας. Ο Ανδρέας Μεταξάς, ως πληρεξούσιος της ελληνικής Διοίκησης, έφτασε για τον λόγο αυτό στην Ιταλία. Ωστόσο, το ελληνικό κίνημα καταδικάστηκε εκ νέου, εξαιτίας του *άσυνετου* και *έγκληματικού* *έπιχειρήματος* της επανάστασης²⁴⁹, και ο Μεταξάς δεν έλαβε καν απάντηση στις επιστολές που παρέδωσε, εκ μέρους της Διοίκησης, στους πληρεξουσίους των Δυνάμεων,²⁵⁰ ενώ την ίδια τύχη είχε και η αποστολή νέων πληρεξουσίων, του Παλαιών Πατρών Γερμανού και του Γεωργίου Μαυρομιχάλη, στα τέλη του Δεκεμβρίου του 1822. Το Εκτελεστικό ζητούσε την εκπροσώπηση της Ελλάδας στο συνέδριο επικαλούμενο τη χριστιανική θρησκεία, στο όνομα της οποίας διεξαγόταν ο Αγώνας, ενώ απευθύνθηκε ιδιαίτερος, με επιστολές του, στον αυτοκράτορα Αλέξανδρο και τον πάπα Πίο Ζ' να μεσολαβήσουν υπέρ αυτού του αιτήματος.²⁵¹

Αντίστοιχη επιστολή για την υπεράσπιση των ελληνικών θέσεων έστειλε στον διατρίβοντα στη Βερόνα, Τσάρο Αλέξανδρο, τον Οκτώβριο, και ο Ιγνάτιος, εκθέτοντας την κατάσταση της Ελλάδος και τα αίτια της Επανάστασης.²⁵² Ο Μητροπολίτης ανέφερε ότι η Ελληνική Επανάσταση προκλήθηκε εξαιτίας των

²⁴⁶ Στο ίδιο, 361.

²⁴⁷ Στο ίδιο, 362-64.

²⁴⁸ Στο ίδιο, 369.

²⁴⁹ Η απόφαση του συνεδρίου, με ημερομηνία 2 Δεκεμβρίου 1822, στο Δασκαλάκης, *Κείμενα - Πηγαί*, ό.π., τ. Β', 239.

²⁵⁰ Βακαλόπουλος, ό.π., τ. ΣΤ', 372.

²⁵¹ Οι εν λόγω επιστολές, στο Δασκαλάκης, *Κείμενα - Πηγαί*, ό.π., τ. Β', 231-39.

²⁵² Το περιεχόμενο της επιστολής, στο Πρωτοψάλτης, *Ιγνάτιος Μητροπολίτης Ούγγροβλαχίας*, ό.π., τχ. 1, 194-201.

χρόνιων καταχρήσεων και της κακοδιοίκησης των Τούρκων, της αυθαιρεσίας των τοπαρχών και της καταπάτησης των δικαιωμάτων των Ελλήνων (της ζωής, της, τιμής, της θρησκείας και της ιδιοκτησίας)· πρακτικές που έρχονταν σε αντίθεση με τους όρους της κατάκτησης,²⁵³ δηλαδή που παραβίαζαν τη «νομιμότητά» της. Ακόμα, ο Ίγνάτιος διαμαρτυρήθηκε για την επικρατούσα στις ευρωπαϊκές αλύες άποψη, ότι η Έλληνική Έπανάσταση αποτελούσε συνέχεια της Γαλλικής, που *συνταράσσει ακόμη όλην την Ευρώπη*. Ανέφερε ότι οι Έλληνες έβλεπαν πάντα τους Γάλλους ως εχθρούς, από τον καιρό των διομολογήσεων του Φραγκίσκου Α΄ και μετά, επειδή ευνουούσαν τους καθολικούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας *αποκλειστικώς*, έως την παρούσα εποχή που η *Συμβατική Συνέλευσις κατήργησε την χριστιανικήν θρησκείαν*.

Μάλιστα εξέφρασε την παράδοση θέση ότι η Γαλλική Έπανάσταση επηρέασε τους Τούρκους περισσότερο από τους Έλληνες -γι' αυτό και πλήττονταν από έσωτερικές εξεγέρσεις- και ότι το δημοκρατικό σύστημα των Γάλλων δεν αντιτίθεται στη *θεμελιώδη βάση της μωαμεθανικής θρησκείας, καθόσον και το πολίτευμα των πρώτων μωαμεθανών ήτο λαϊκόν και δημοκρατικόν (!!!)*. Τέλος, αναφέρθηκε στη Φιλική Έταιρεία που *υπήρξε έργον τυχοδιωκτών, οί όποιοι όμως ουδέμίαν είχαν σχέσιν προς τους Καρμπονάρους· οί Έλληνες έπλανήθησαν από τους έταιριστές νομίζοντες, ότι η λεγομένη Έταιρεία υπήρξε και έλειτούργει έν Ρωσία υπό την προστασίαν του αυτοκράτορος Αλεξάνδρου*. Ωστόσο, *οί άρχοντες της χώρας, γράφει, άπεριφράστως ήρνήθησαν τó σχέδιον του Δημήτριου Ύψηλάντη που ήθελε νά συγκεντρώσει πᾶσα πολιτική και στρατιωτική έξουσία της Ελλάδος*. Έτσι, η μορφή του πολιτεύματος διαμορφώθηκε σύμφωνα με τις αντιλήψεις των προκρίτων και όχι των έταιριστών.

Παρά τις ανωτέρω προσπάθειες νά καταδειχθεί ó Έλληνικός Αγώνας νομιμόφρων και συμβατός με τις αρχές των ευρωπαϊκών βασιλείων, ή έλληνική υπόθεση έμεινε στάσιμη στο συνέδριο της Βερόνας. Η Ρωσία, έγκλωβισμένη στο πλαίσιο της

²⁵³ Οί «όροι» της κατάκτησης των ζιμήδων έλκουν τις καταβολές τους από τον άρχαίο «Όρισμό του Όμάρ», σύμφωνα με τον όποιον οί άλλόδοξοι (μη μουσουλμανικοί) πληθυσμοί της επικράτειας του Χαλίφη ύποχρεούνται νά καταβάλουν τον έτήσιο κεφαλικό φόρο ως έγγύηση για τη ζωή τους και την άσκηση της θρησκευτικής τους πίστης. Έν προκειμένω οί «όροι», όπως τίθενται από τον Ίγνάτιο, σχετίζονται με τὰ «δικαιώματα» των Χριστιανών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στη ζωή, στη θρησκευτική λατρεία και στην ιδιοκτησία· αυτά βασίζονται, θεωρητικά, στα λεγόμενα «προνόμια» που «έξασφάλισε» για τους Όρθόδοξους ύπηκόους (με άντάλλαγμα τη νομιμοφροσύνη τους) ό πρώτος Πατριάρχης μετά την Άλωση, Γεννάδιος Σχολάριος, βλ. Έλένη Γκαρά και Γιώργος Τσεδόπουλος, *Χριστιανοί και Μουσουλμάνοι στην Όθωμανική Αυτοκρατορία. Θεσμικό πλαίσιο και κοινωνικές δυναμικές* (Αθήνα: ΣΕΑΒ, 2015), 32–35· Φωκίων Κοτζαγεώργης και Δημήτριος Παπασταματίου, *Ιστορία του Νέου Έλληνισμού κατά τη διάρκεια της Όθωμανικής Πολιτικής Κυριαρχίας* (Αθήνα: ΣΕΑΒ, 2015), 95–97.

ισορροπίας τῶν Δυνάμεων καὶ τῆς φοβικότητος ἀπέναντι στὶς ἐπαναστάσεις, δὲν θὰ διεκδικήσει τοὺς παλαιοὺς πόθους τῆς ἐξωτερικῆς τῆς πολιτικῆς συμπράττοντας μὲ τοὺς Ἕλληνες κατὰ τῶν Ὁθωμανῶν. Τὰ ἐλληνικὰ πράγματα στὰ διεθνή παρασκήνια ἔμοιαζαν νὰ παγώνουν, ὅμως ἡ αὐτοκτονία τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Μεγάλης Βρετανίας, Castlereach, καὶ ἡ ἀντικατάστασή του ἀπὸ τὸν Canning, στὰ τέλη τοῦ 1822, θὰ μεταβάλει τοὺς προσανατολισμοὺς τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς. Ἡ θαλάσσια ὑπερδύναμη, στὴ συνέχεια, θὰ ἐπιδιώξει νὰ προωθήσει τὸ ἐλληνικὸ ζήτημα, ἐκμεταλλευόμενη τὴν ἀδράνεια τῆς Ρωσίας καὶ ἐπιδιώκοντας νὰ ἀποσπάσει ἀπὸ ἐκεῖνη τοὺς παραδοσιακοὺς τῆς συμμάχους Ἕλληνες καὶ νὰ ἐπιβάλει τὰ συμφέροντά της στὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο.

4.2. Ἡ μεταβολὴ τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς καὶ τὸ πρῶτο ἐθνικὸ δάνειο

Στὴ Μεγάλῃ Βρετανίᾳ τὰ φιλελληνικὰ αἰσθήματα ἦταν ἰδιαίτερα ἔντονα καὶ ἡ ἀνάληψη τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν ἀπὸ τὸν George Canning ἔδωσε τὴν εὐκαιρία ἀνάπτυξης ἔμπρακτης δράσης γιὰ τὴν εὐόδωση τῆς ἐλληνικῆς ὑπόθεσης. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 1823 δημιουργήθηκε τὸ Φιλελληνικὸ Κομιτάτο τοῦ Λονδίνου μὲ σκοπὸ τὴν ὑποστήριξη τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Σημαντικὸ ρόλο στὴν ἱδρυση τῆς ἐπιτροπῆς διαδραμάτισαν οἱ Edward Blaquiere καὶ John Bowring, φιλελεύθεροι θιασῶτες τῆς συνταγματικῆς θεωρίας τοῦ -ἐπίσης μέλους τοῦ κομιτάτου- Jeremy Bentham.²⁵⁴ Στὸ κομιτάτο ἐντάχθηκαν ἀρκετοὶ βουλευτὲς τῶν Whigs (τοῦ φιλελεύθερου κόμματος), ὅπως ὁ John Hobhouse καὶ ὁ Thomas Erskine, ἀλλὰ καὶ συνταγματικοὶ τῶν Tories (τῆς συντηρητικῆς παράταξης), ὅπως ὁ Francis Burdett καὶ ὁ Joseph Hume. Ὁ Erskine ἦταν ὁ πρῶτος ἀπὸ τὰ μέλη τῆς Βουλῆς τῶν Λόρδων ποὺ τάχθηκε ἀνοιχτὰ ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀγῶνα, στὸ ὄνομα τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς ἐπικράτησης τοῦ *Εὐαγγελίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ*.²⁵⁵

Ἀπὸ τὸν δεῦτερο κιόλας χρόνο τῆς Ἐπανάστασης, ἡ ἐλληνικὴ Διοίκηση, βλέποντας τὶς ἀνάγκες τοῦ πολέμου καὶ τὰ ἔξοδα τοῦ προϋπολογισμοῦ νὰ ὑπερτεροῦν κατὰ πολὺ τῶν ἐσόδων, ἄρχισε νὰ καταβάλλει προσπάθειες γιὰ τὴ σύναψη ἐξωτερικοῦ δανείου μὲ ὑποθήκη τὶς ἐθνικὲς γαῖες.²⁵⁶ Ἔτσι, στὶς ἀρχὲς τοῦ 1823, ἀνέθεσε στὸν Ἀνδρέα Λουριώτη νὰ ἀναζητήσει δάνεια στὶς ἀγορὲς τῆς Εὐρώπης. Ὁ Λουριώτης, μετὰ τὸ

²⁵⁴ Γιὰ τὴν ἐμπλοκὴ τοῦ Bentham στὴν ἐλληνικὴ ἐπανάσταση καὶ τὶς νομοθετικὲς του συμβουλὲς βλ. Ἄννα Καραπάνου, *Ὁ Ἱερεμίας Μπένθαμ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση* (Αθήνα: Ἰδρυμα τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, 2012).

²⁵⁵ Τὸ κάλεσμά του πρὸς τὸν ἀγγλικὸ λαό, στὸ *IAAM*, ὁ.π., τχ. 3, 11-14.

²⁵⁶ Βακαλόπουλος, ὁ.π., τ. Ε', 397.

πέρασμά του από Ίσπανία και Πορτογαλία, συναντήθηκε με τον Blaquiere στο Λονδίνο, ο οποίος του σύστησε τους Βρετανούς φιλέλληνες του Κομιτάτου. Οι διαθέσεις του Κομιτάτου ως προς τη χορήγηση δανείου στους Έλληνες ήταν αρκετά ευνοϊκές και, στις 3 Μαρτίου, αποφασίστηκε να σταλεί ο Blaquiere στην Ελλάδα για να εξετάσει από κοντά τα πράγματα.²⁵⁷ Ο τελευταίος, στις αναφορές του προς το κομιτάτο από την επαναστατημένη Ελλάδα, υπογράμμισε την σπουδαιότητα των Ελλήνων -που σε αντίξοες συνθήκες μάχονται για τη χριστιανική πίστη, το έθνος τους και τα αγαθά του πολιτισμού και είναι άξιοι να ανήκουν στην οικογένεια των ευρωπαϊκών εθνών- και, ταυτόχρονα, το συμφέρον της Μεγάλης Βρετανίας από την επιτυχή έκβαση του Αγώνα, τοποθετημένο στη βάση της δημιουργίας μίας νέας αγοράς για τα ευρωπαϊκά βιομηχανικά προϊόντα.²⁵⁸

Μέσα στο κλίμα του διχασμού των Ελλήνων πού, όπως θα δούμε, επικράτησε, από τα μέσα του 1823, μεταξύ Έκτελεστικού και Βουλευτικού, ο Blaquiere αντιμετώπισε τη δυσπιστία του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη και, γενικότερα, της φιλοκοκλοκοτρωνικής μερίδας, ή οποία αντιτίθετο στην σύναψη δανείου και τον θεωρούσε πράκτορα της αγγλικής κυβέρνησης.²⁵⁹ Αντίθετα, ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος -ο οποίος επεδίωκε την γεωπολιτική σύνδεση με την θαλασσοκράτειρα και την καλλιέργεια ενός ανταγωνιστικού πλαισίου, όπου οι Δυνάμεις θα διεκδικούσαν την επιρροή στα ελληνικά πράγματα πλειοδοτώντας σε παραχωρήσεις προς τους Έλληνες- έστειλε άμέσως προσωπική επιστολή στον Canning, στις 22 Ιουνίου/4 Ιουλίου, με σκοπό να διαλύσει τις συκοφαντίες που διαδίδονταν για τον Αγώνα και να προσελκύσει τη βρετανική εύνοια.²⁶⁰

Στην επιστολή ο Μαυροκορδάτος τόνισε ότι ο Έλληνικός Αγώνας δεν έχει σχέση με το κίνημα των Καρμπονάρων ούτε με τα συμφέροντα της Ρωσίας και ότι, απεναντίας, ή Ελλάδα, ως νέα ισχυρή δύναμη, μπορεί να συμβάλει αποτελεσματικότερα στην ανάσχεση των Ρώσων από την παρηκμασμένη Οθωμανική Αυτοκρατορία. Γι' αυτό τον λόγο, σύμφωνα με τον Μαυροκορδάτο, ή Αγγλία θα διευκόλυνε τα σχέδια της Ρωσίας, αν επέμενε στην πολιτική της άκεραιότητας της

²⁵⁷ Ανδρέας Ανδρεάδης, *Ιστορία των Εθνικών Δανείων* (Εν Αθήναις: Τυπογραφείον "Εστία", 1904), 13-14.

²⁵⁸ Βλ. ενδεικτικά την αναφορά της 13ης Σεπτεμβρίου του 1823 στο: Edward Blaquiere, *The Greek Revolution, Its Origin and Progress: Together with Some Remarks on the Religion, National Character, &c. in Greece* (London: G. & W. B. Whittaker, 1824), 335-56.

²⁵⁹ Βακαλόπουλος, ό.π., τ. ΣΤ', 476.

²⁶⁰ Η επιστολή, στο *ΙΑΑΜ*, ό.π., τχ. 3, 347-49.

Τουρκίας. Ουσιαστικά, επανέλαβε την επιχειρηματολογία του ύπομνήματος του 1820,²⁶¹ ή οποία όμως πλέον τίθεται σε μία ρεαλιστικότερη βάση και σε μία άμεσα εφαρμόσιμη προοπτική. Τη στροφή προς την Αγγλία προωθούσε διπλωματικά από το δεύτερο μισό του 1822 και ο Ίγνάτιος, βλέποντας την αδυναμία του Τσάρου να προωθήσει τὰ ἑλληνικά συμφέροντα στη Βερόνα.²⁶² Σύμφωνα με τον Μητροπολίτη, *μόνον αὐτὴ ἡ Διοίκησις (ἡ ἀγγλική) ἂν ἤθελεν εἶναι ἡ κρυφίως ἢ φανερά ὑπὲρ Γραικῶν, χρεῖαν ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἡ Ἑλλὰς δὲν ἔχει.*²⁶³ Ἡ Μεγάλη Βρετανία ἦταν ἡ μόνη δύναμη που μπορούσε να διαρρήξει την πολιτική γραμμή τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας στο ἑλληνικό ζήτημα και αὐτὸ ὁ Ίγνάτιος τὸ εἶχε ἀντιληφθεῖ.

Σε αὐτὸ τὸ πλαίσιο τὸ Φιλελληνικὸ Κομιτάτο τοῦ Λονδίνου ἀνέλαβε τὸν ρόλο τοῦ διαμεσολαβητῆ μεταξύ τῆς τριμελοῦς ἐπιτροπῆς τῆς ἑλληνικῆς διοίκησης -ἡ ὁποία συστάθηκε γιὰ τὴ διαπραγμάτευση τοῦ δανείου καὶ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τοὺς Λουριώτη, Ὀρλάνδο καὶ Ζαΐμη- καὶ τῶν χρηματοπιστωτικῶν οἰκῶν τοῦ City τοῦ Λονδίνου, μέσα σὲ ἓνα κλίμα φιλελληνισμοῦ, ἀρχαιολατρίας καὶ πολιτικοῦ φιλελευθερισμοῦ που καλλιεργοῦνταν τότε στὴν Αγγλία μὲ τὴ συνδρομὴ καὶ τοῦ βρετανικοῦ τύπου.²⁶⁴ Ὁ Μαυροκορδάτος, ὡς Ἀρχιγραμματέας τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, τὸν Ἰούλιο τοῦ 1823, ἔδωσε ὁδηγίες στὴν τριμελῆ ἐπιτροπὴ νὰ ἐξετάσει τὶς ἀληθεῖς προθέσεις τῶν Ἀγγλῶν στο ἑλληνικὸ ζήτημα, νὰ ἀποδείξει ὅτι τὸ ἑλληνικὸ κίνημα δὲν ἔχει σχέση μὲ τοὺς σκοποὺς τῆς Ρωσίας, νὰ ἀναδείξει τὴ σύμπτωση τῶν συμφερόντων Ἑλλάδας καὶ Μεγάλης Βρετανίας καὶ νὰ προβάλλει τὴν πρόθεση δημιουργίας πολιτικῶν καὶ ἐμπορικῶν σχέσεων μὲ τὴ θαλασσοκράτειρα· τέλος, νὰ μὴ φανερώσει δημόσια τὴν πρόθεση δημιουργίας πολιτικῶν σχέσεων ἀλλὰ μόνον τὸν σκοπὸ τῆς σύναψης δανείου.²⁶⁵ Ἀκόμα, ὁ Μαυροκορδάτος συμβούλευσε ἰδιαίτερως τὸν Λουριώτη νὰ ἐκμεταλλευτεῖ τὶς ἐχθρικὲς διαθέσεις τῶν Ἀγγλῶν ἔναντι τῆς Ρωσίας, ἀποδεικνύοντας *πρὸς αὐτοὺς ὅτι εἶν' ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ τουρκικὸν κράτος εἰς τὴν Εὐρώπην, καὶ ὅτι εἶν' ἀνάγκη ν' ἀντικατασταθῇ εἰς τὸν τόπον τοῦ νέα τις δυνάμεις ἰσχυρά, ζηλότυπος τῆς ἀνεξαρτησίας της καὶ ἱκανὴ ν' ἀνθέξῃ διὰ συμμάχων δυνατῶν εἰς πᾶσαν εἰσβολήν.*²⁶⁶ Στὴν

²⁶¹ Γιὰ τὸ Ὑπόμνημα δὲς στὸ πρῶτο κεφάλαιο τῆς παρούσας ἐργασίας, σελ. 31-35.

²⁶² Γιὰ τὶς διπλωματικὲς ἐνέργειες τοῦ μητροπολίτη Ἰγνατίου καὶ τὶς θέσεις του περὶ τῆς ἀγγλικῆς βοήθειας βλ. Πρωτοψάλτη, *Ἰγνάτιος Μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας*, ὁ.π., τχ. 1, 202-13.

²⁶³ *IAAM*, ὁ.π., τχ. 3, 325-26.

²⁶⁴ Μαρία - Χριστίνα Χατζηγιάννου, *Τὸ Προπατορικὸ Χρέος: Τὰ δάνεια τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδας* (Ἀθήνα: Gutenberg, 2013), 48-49.

²⁶⁵ Γιὰ τὶς ὁδηγίες τοῦ Μαυροκορδάτου πρὸς τὴν ἐπιτροπὴ βλ. Σπηλιάδη, *Ἀπομνημονεύματα*, ὁ.π., τ. Α', 523-25.

²⁶⁶ Στὸ ἴδιο, 525.

πραγματικότητα, ή Αγγλία είχε μπει σε μία διαδικασία αναθεώρησης του δόγματος της όθωμανικής ακεραιότητας. Ωστόσο η αλλαγή αυτή πλεύσης δεν ήταν δυνατόν να εκφραστεί απότομα και άνοιχτά, καθώς θα έστρεφε τα ρωσικά όπλα έναντίον των Τούρκων, πράγμα που ενδεχομένως να ακύρωνε τα βρετανικά σχέδια γεωπολιτικής ήγemonίας στον χώρο της ανατολικής Μεσογείου.

Η πρώτη σαφής κίνηση της Αγγλίας υπέρ της Έλληνικής Επανάστασης έγινε τον Μάρτιο του 1823, όταν αντιμετώπιστηκαν τα έλληνικά πολεμικά πλοία στο Ιόνιο ως πλοία εμπόλεμου έθνους.²⁶⁷ Την ίδια περίοδο, η ελληνική Διοίκηση είχε εμπλακεί σε μία περίεργη ιστορία συνεννοήσεων με το τάγμα Ιωαννιτών Ιπποτών της Μάλτας, δια μέσου του Γάλλου φιλέλληνα Philippe Jourdain: σύμφωνα με το πλάνο των διαπραγματεύσεων, οι ιππότες του Αγίου Ιωάννη θα επανεγκαθίσταντο στην Ρόδο, την παλαιά τους έδρα, και ως αντάλλαγμα θα αναγνώριζαν την ελληνική ανεξαρτησία και θα μεσολαβούσαν για τη σύναψη δανείου από τη Γαλλία.²⁶⁸ Η υπόθεση αυτή αποδείχθηκε εν τέλει απάτη, όμως βοήθησε στην επίσπευση των διαδικασιών για τη σύναψη του αγγλικού δανείου, έπειδή οι Βρετανοί φοβήθηκαν τη γαλλική ανάμειξη και έπιρροή στα ελληνικά πράγματα.²⁶⁹ Η βρετανική άπεμπλοκή από το πλαίσιο των δεσμεύσεων των Δυνάμεων, σχετικά με την αντιμετώπιση του ελληνικού Αγώνα, οδήγησε στην ίδια κατεύθυνση και τη Ρωσία. Η τελευταία υπέβαλε υπόμνημα στην Έρσ Συμμαχία, τον Ιανουάριο του 1824 για τη λύση του ελληνικού ζητήματος, γνωστό με την όνομασία «σχέδιο των τριών τμημάτων», το οποίο προέβλεπε την ύπαρξη τριών αυτόνομων ελληνικών ήγεμονιών υπό ρωσική προστασία στα εδάφη του Σουλτάνου. Το σχέδιο απερρίφθη από τους Έλληνες και από τις άλλες ευρωπαϊκές δυνάμεις.²⁷⁰

Από τη στιγμή εκείνη το ελληνικό ζήτημα άρχισε να τίθεται σε άλλη βάση στα διεθνή παρασκήνια. Οι Δυνάμεις είχαν πλέον αναγνωρίσει τον Έλληνικό Αγώνα και ευνουούσαν άρχικά μία πολιτική λύση στη βάση της αὐτονομίας (όχι άκόμα της ανεξαρτησίας). Άκόμα και εκπρόσωποι της αὐστριακής κυβέρνησης, τον Ιούλιο του 1824, παραδέχονταν ότι είχαν κάνει λάθος ως προς την ελληνική υπόθεση, ότι οι Έλληνες δὲν είναι Καρμπονάροι και ότι στο έξής δὲν θα μπορούν να συνυπάρχουν με

²⁶⁷ Βασίλης Κρεμμυδάς, *Η Έλληνική Επανάσταση του 1821* (Αθήνα: Gutenberg, 2016), 134.

²⁶⁸ Για τη διπλωματική προσέγγιση των Ελλήνων με τους Ιππότες της Μάλτας βλ. Ηρακλής Λογοθέτης, *Δάνειον Έθνος* (Αθήνα: Σμίλη, 2020).

²⁶⁹ Το επιβεβαιώνει ο Όρλάνδος σε έπιστολή του προς τον Μαυροκορδάτο από το Λονδίνο, τον Φεβρουάριο του 1824, *ΙΑΑΜ*, έ.π., τχ. 4, 134-35.

²⁷⁰ Για το σχέδιο και τις αντιδράσεις που προκάλεσε βλ. Βακαλόπουλος, έ.π., τ. ΣΤ', 499-505.

τοὺς Τούρκους ὡς κατακτημένοι.²⁷¹ Ὁ Ἀγῶνας οὐσιαστικὰ εἶχε νομιμοποιηθεῖ καὶ τὰ πάντα θὰ ἐξαρτῶνταν ἀπὸ τὴν ἔκβαση τῶν πολεμικῶν ἀναμετρήσεων καὶ τοὺς ἐπακόλουθους διπλωματικοὺς χειρισμούς. Τὸ βρετανικὸ δάνειο συνομολογήθηκε στὶς 17 Φεβρουαρίου τοῦ 1824, στὸ Λονδίνο, μετὰ ἀπὸ διαπραγμάτευση τοῦ Φιλελληνικοῦ Κομιτάτου μὲ τραπεζίτες καὶ ἐμπόρους τοῦ Λονδίνου. Τὸ ποσὸ τοῦ δανείου συμφωνήθηκε στὶς 800.000 λίρες, στὸ 59% τῆς ὀνομαστικῆς του ἀξίας καὶ μὲ τόκο 5%, πράγμα ποὺ σήμαινε ὅτι στὰ ἑλληνικὰ χέρια θὰ ἔφταναν 454.700 λίρες. Ὑστερα, ὅμως, ἀπὸ προκαταβολικὴ ἀφαίρεση τῶν χρεόλυτρων καὶ τῶν τόκων δύο ἐτῶν καὶ διαφόρων ἐξόδων καὶ προμηθειῶν, εἰσπράχθηκαν ἐν τέλει 298.700 λίρες.²⁷² Τὸ δάνειο παρελήφθη ἀπὸ τὴν κυβέρνησις τοῦ Γεωργίου Κουντουριώτη τὴ στιγμὴ ποὺ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος εἶχε ξεκινήσει. Τὰ χρήματα αὐτὰ τελικὰ χρησιμοποιήθηκαν γιὰ τὴν ἐπικράτησις ἔναντι τῶν ἀνταρτῶν/ἀποστατῶν τῆς ἐσωτερικῆς διαμάχης.

²⁷¹ Γιὰ τὴ συνομιλία τοῦ αὐστριακοῦ προξένου στὰ Ἰόνια Νησιά, Hauenschild, μὲ τὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδατο βλ. *IAAM*, ὅ.π., τχ. 4, 607-12.

²⁷² Βακαλόπουλος, ὅ.π., τ. ΣΤ', 485.

5. «Νομιμότητα» καὶ «ἀποστασία» στοὺς ἐμφυλίους πολέμους

Οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι τοῦ 1824 ἦταν ἀποτέλεσμα τοῦ διχασμοῦ ποὺ ξέσπασε στοὺς κόλπους τῆς Διοίκησης κατὰ τὸ προηγούμενο ἔτος. Ἡ εὐκαιριακὴ σύμπλευση τοῦ Κολοκοτρώνη, ἐκπροσώπου τῆς στρατιωτικῆς παράταξης, μὲ τὴν οἰκογένεια Δεληγιάννη καὶ ἡ εἴσοδός του στὸ Ἐκτελεστικὸ τοῦ ἔδωσαν τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπιχειρήσει νὰ ἐπιβάλλει τὶς βλέψεις του καὶ νὰ ἐλέγξει τὰ πολιτικὰ πράγματα. Ὁ ἴδιος, ἔχοντας ὑπὸ τὴν κατοχὴ του τὰ σημαντικὰ κάστρα τῆς Πελοποννήσου -τοῦ Ναυπλίου, τοῦ Ἀκροκορίνθου καὶ τῆς Τριπολιτσᾶς- καὶ πολιτικὸ τοῦ ἔρεισμα τὸ Ἐκτελεστικὸ Σῶμα, συγκρότησε ἕναν ἀνταγωνιστικὸ πόλο ἀπέναντι στὴ συμμαχία Μαυροκορδάτου, Ὑδραίων καὶ φιλομαυροκορδατικῶν Πελοποννησίων προκρίτων, τὴν ὁποία ἐξέφραζε ἡ Βουλὴ. Ἡ διαίρεση αὐτὴ ὁδήγησε, μέσα σὲ διάστημα λίγων μηνῶν, στὴ ρήξη μεταξὺ τῶν δύο Σωμάτων τῆς Διοίκησης, Ἐκτελεστικοῦ καὶ Βουλευτικοῦ, καὶ τελικὰ στὸν ἐμφύλιο πόλεμο, ὅταν τὰ μέλη τοῦ πρώτου ἀντικαταστάθηκαν καὶ θεωρήθηκαν «ἀποστάτες».

Ὁ πρῶτος ἐμφύλιος πόλεμος σχετίζεται μὲ τὸν ἔλεγχο τῶν σημαντικῶν φρουρίων τῆς Πελοποννήσου καὶ τὴν προσπάθεια τῆς νέας κυβέρνησης τοῦ Γεωργίου Κουντουριώτη νὰ τὰ ἀποσπάσει, γιὰ λογαριασμὸ τῆς Διοίκησης, ἀπὸ τὴν κατοχὴ τῆς πατρίας τοῦ Κολοκοτρώνη. Ὡστόσο, ἡ διαδικασία τῆς ἐπιβολῆς τῆς νομιμότητας ἀνέδειξε διαφορετικὲς προτεραιότητες καὶ λογικὲς διαχείρισης στοὺς κόλπους τῆς ἐπικρατοῦσας κυβερνητικῆς παράταξης. Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία τῶν Ὑδραίων θὰ ἔρθει σὲ ἀντιπαράθεση μὲ τοὺς στρατηγούς της, τοὺς προύχοντες δηλαδὴ τῆς βόρειας Πελοποννήσου. Ἡ ἴδια, διαχειριζόμενη τὰ χρήματα τοῦ πρώτου δανείου, θὰ ἐπιχειρήσει νὰ ἀποδυναμώσει τὸ σύνολο τῶν ἀρχηγῶν τοῦ Μωριά καὶ νὰ ἐλέγξει στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ τὸν χῶρο τους, ἀπειλώντας τὰ παραδοσιακὰ προνόμιά τους. Ἡ πολιτικὴ αὐτὴ θὰ συσπειρώσει τοὺς Μωραῖτες ἀρχηγοὺς ἀπέναντι στὴν κυβέρνηση καὶ θὰ ἐπιφέρει τὸν δεύτερο ἐμφύλιο πόλεμο, στὸν ὁποῖο οἱ -διορισμένοι ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση- Ρουμελιῶτες ὀπλαρχηγοὶ θὰ εἰσβάλουν στὴν Πελοπόννησο καὶ θὰ τὴν καθυποτάξουν.

5.1. Ἡ σύγκρουση Βουλευτικοῦ - Ἐκτελεστικοῦ στὰ 1823

Μὲ τὴν ἔνταξη τοῦ Κολοκοτρώνη στὸ Ἐκτελεστικὸ ἢ διαμάχη πολιτικῶν – στρατιωτικῶν μεταφέρεται στὸ πολιτικὸ πεδίο. Ἡ δύναμη ποὺ κατεῖχε, ὡς στρατιωτικὸς ἡγέτης καί, ἀπὸ τὰ τέλη Μαΐου τοῦ 1823, ὡς Ἀντιπρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Σώματος, τὸν ὥθησε στὴ διεκδίκηση τοῦ ἐλέγχου τῶν πολιτικῶν πραγμάτων. Οἱ πρῶτες του ἐνέργειες ἦταν νὰ παύσει τὸν ἕναν ἀπὸ τοὺς δύο ὑπουργοὺς στρατιωτικῶν, τὸν Χριστόφορο Περραιβό, *ὡς ἀνίκανον καὶ ἄπειρον τοῦ πολέμου*, καὶ νὰ ἀπαιτήσῃ νὰ ἀποδοθεῖ ἡ προεδρία τοῦ Βουλευτικοῦ, ἡ ὁποία χήρευε λόγω τοῦ διορισμοῦ τοῦ Ὁρλάνδου στὴν Ἐπιτροπὴ γιὰ τὸ δάνειο, στὸν συμπεθέρό του Ἀναγνώστη Δεληγιάννη.²⁷³ πρᾶγμα ποὺ θὰ σήμαινε τὴν κυριαρχία αὐτοῦ καὶ τῶν συμμάχων του καὶ στὰ δύο σώματα τῆς διοίκησης. Τὸ Βουλευτικὸ, ὅμως, ἐξέλεξε στίς ἀρχὲς Ἰουλίου πρόεδρό του τὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο ἀκυρώνοντας τὶς ἀξιώσεις τοῦ Κολοκοτρώνη.

Ἡ ἀντίδραση τοῦ τελευταίου στὴν ἐκλογὴ τοῦ -μέχρι ἐκείνη τὴ στιγμὴ- Ἀρχιγραμματέα τοῦ Ἐκτελεστικοῦ ἦταν σφοδρότατη: ἀπαίτησε τὴν παραίτηση τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τὴν ἐπιστροφή του στὰ προηγούμενα καθήκοντά του. Στὴ συνέχεια, ὁ Φαναριώτης ὑπέβαλε τὴν παραίτησή του γιὰ νὰ μὴ γίνῃ ἡ ἐκλογὴ του *αἴτιον διαιρέσεως*, διότι ὁρισμένοι ὑποψιάζονταν ὅτι τὴν προκάλεσε *διὰ νὰ ἀσθενήσῃ τὸ Ἐκτελεστικὸν Σῶμα*.²⁷⁴ Παρόλα αὐτά, τὸ Βουλευτικὸ, ποὺ στὴν πλειοψηφία του ἀποτελοῦνταν ἀπὸ πολιτικοὺς συμμάχους τοῦ Φαναριώτη, δὲν ἀποδέχθηκε τὴν παραίτηση ἐπικαλούμενο τὶς ἀπειλὲς ποὺ δέχθηκε ὁ Μαυροκορδάτος γιὰ νὰ παραιτηθεῖ καὶ τὴ δημοκρατικὴ ἀρχὴ νὰ ἐπιλέγουν τὸν πρόεδρο οἱ νόμιμοι ἀντιπρόσωποι τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Ἑθνους.²⁷⁵ Τὸ Ἐκτελεστικὸ θεώρησε τὴν ἐκλογὴ παράνομη προβάλλοντας τὸ νόμιμο δικαίωμά του νὰ ἐκλέγῃ τὰ μέλη του καὶ τοὺς ὑπουργούς,²⁷⁶ ἀλλὰ τὸ Βουλευτικὸ ἀνταπάντησε ὅτι δὲν ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὸ Ἐκτελεστικὸ τὸ δικαίωμα αὐτό, ἀφοῦ μπορεῖ νὰ διενεργήσῃ τὴν ἐκλογὴ νέου μέλους γιὰ τὴν ἀντικατάσταση τοῦ Ἀρχιγραμματέα.²⁷⁷ Παρὰ ταῦτα, ὁ Μαυροκορδάτος ἔφυγε γιὰ τὴν Ὑδρα ὅπου ἔμεινε μέχρι τὸν Νοέμβριο συσκεπτόμενος μὲ τοὺς νησιῶτες (βασικὰ μὲ τοὺς

²⁷³ Βακαλόπουλος, ὁ.π., τ. ΣΤ', 415-16.

²⁷⁴ *IAAM*, ὁ.π., τχ. 3, 385.

²⁷⁵ Στὸ ἴδιο, 386-87.

²⁷⁶ Στὸ ἴδιο, 398-99.

²⁷⁷ Στὸ ἴδιο, 407-10.

Κουντουριωταίους) τὰ μέσα θεραπείας τῆς πολιτικῆς κατάστασης, ἐνῶ τὸ Βουλευτικὸ συνέχιζε νὰ τὸν θεωρεῖ πρόεδρό του.

Τὰ γεγονότα αὐτὰ διαδέχθηκε μία σωρεία διενέξεων μεταξύ τῶν δύο σωμάτων ποὺ ὁδήγησαν στὴν ὀριστικὴ ρήξη καὶ στὸν ἐμφύλιο πόλεμο. Τὸ Ἐκτελεστικόν, λόγω τῆς ἔλλειψης χρημάτων καὶ τῆς ἀδυναμίας του νὰ κινήσει τὰ στρατεύματα πρὸς τὴν ἀνατολικὴ Στερεά, τὴν ὁποία ἀπειλοῦσε ὁ Γιουσούφ Πασᾶς Περκόφτσαλης, ἐπέβαλε τὸν Ἰούνιο ἀναγκαστικὸ ἔρανο, ὁ ὁποῖος ἐπιβάρυνε κυρίως τὶς ἐπαρχίες τῆς Πελοποννήσου. Ὁ Σπηλιάδης ἀναφέρει ὅτι οἱ στρατιῶτες δὲν ἤθελαν νὰ ἐκστρατεύσουν διότι θεωροῦσαν ὅτι οἱ ἀρχηγοὶ εἶχαν εἰσπράξει τὶς ἐθνικὲς προσόδους καὶ *μ' ὅλον τοῦτο δὲν λαμβάνουσιν ἐκεῖνοι καμμίαν ἐξοικονόμησιν*.²⁷⁸ Τὶς προσόδους συνέλεγαν οἱ *δυνατοὶ* τῶν ἐπαρχιῶν, πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοί,²⁷⁹ οἱ ὁποῖοι, ἐπειδὴ συντηροῦσαν τὰ στρατεύματα, ἀπαιτοῦσαν ἀπὸ τὴν κυβέρνησις νὰ παραχωρεῖ σὲ ἐκείνους τὶς ἐνοικιάσεις τῶν φόρων.²⁸⁰

Στὴ διαίρεση τῶν δύο σωμάτων τῆς Διοικήσεως ποὺ εἶχε ἀρχίσει νὰ διαγράφεται μέσα στὸ 1823 -καθὼς στὸ Ἐκτελεστικὸ καὶ στὸ Βουλευτικὸ κυριαρχοῦσαν ἀνταγωνιστικὲς φατρίες- οἱ πρόκριτοι τῆς Πελοποννήσου ἦταν διχασμένοι: ὁ Ζαΐμης, ὁ Λόντος (οἱ «Ἀνδρέηδες») καὶ ὁ Νοταρᾶς, οἱ *δυνατοὶ* τῆς βόρειας Πελοποννήσου, ἦταν σύμμαχοι τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τῶν βουλευτῶν, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι - Πετρόμπεης, Δεληγιανναῖοι, Σισίνης, Χαραλάμης κ.ἄ.- τάσσονταν μὲ τὸν Κολοκοτρώνη καὶ τὸ Ἐκτελεστικόν. Τὸ τελευταῖο ἐκπροσωποῦσε περισσότερο τὸν παλαιὸ προυχοντικὸ κόσμον τῆς Πελοποννήσου, τὶς ιδέες καὶ τὰ συμφέροντά του, ἐνῶ τὸ Βουλευτικὸ εἶχε ἀναδείξει καὶ νέες δυνάμεις ἀπὸ χαμηλότερες κοινωνικὲς τάξεις.²⁸¹ Τὸ Βουλευτικὸ θεωροῦσε «φατριαστὲς» τὰ μέλη τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, μὲ ἐξάιρεση τὸν Ἀνδρέα Ζαΐμη, φίλον τοῦ Μαυροκορδάτου, τὸν ὁποῖο *ἐτίμα καὶ ὑπεστήριξε*.²⁸²

Οἱ Πελοποννήσιοι στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ τῶν δύο παρατάξεων ἀνταγωνίζονταν στὰ 1823 γιὰ τὸν πολιτικὸ καὶ οἰκονομικὸ ἔλεγχον τῶν ἐπαρχιῶν, ποὺ

²⁷⁸ Σπηλιάδης, *Ἀπομνημονεύματα*, ὅ.π., τ. Α', 534.

²⁷⁹ «Οἱ στρατιωτικοὶ ἀρχηγοί, μετὰ τὶς πρῶτες στρατιωτικὰς ἐπιτυχίας, ἀποκοτῶν σημαντικὴ δύναμις στίς ἐπαρχίας, ἰδίως σὲ βάρος τῶν παραδοσιακῶν τοῦ ἀντιπάλων (σ.σ. πολιτικῶν): εἰσπράττον τοὺς φόρους τῶν ἐπαρχιῶν, διαχειρίζονται τὶς προσόδους καί, μὲ τὰ ἔσοδα ποὺ ἀποκομίζουν, προσλαμβάνουν ὀπλαρχηγούς καὶ συγκροτοῦν στρατιωτικὰ σώματα, τὰ ὁποῖα ἐλέγχουν καὶ μισθοδοτοῦν οἱ ἴδιοι», Νίκος Ροτζῶκος, *Ἐπανάσταση καὶ Ἐμφύλιος στὸ Εἰκοσινέον* (Ἀθήνα: Ἡρόδοτος, 2016), 29.

²⁸⁰ Σπηλιάδης, *Ἀπομνημονεύματα*, ὅ.π., τ. Β', 147-48.

²⁸¹ Βακαλόπουλος, ὅ.π., τ. ΣΤ', 408.

²⁸² Τρικούπης, ὅ.π., τ. Γ', 71.

έξασφάλιζε την τροφή και την έξοικονόμηση των στρατευμάτων τους και, κατ' επέκταση, την κυριαρχία στις τοπικές κοινωνικο-πολιτικές διαδικασίες. Στις έπαρχίες εκδηλώθηκαν συγκρούσεις και αναταραχές μεταξύ των εκπροσώπων των δύο παρατάξεων.²⁸³ Η πιο σημαντική από αυτές αφορούσε τη διαμάχη για την άρχηγία της πολιορκίας των Πατρών, ή όποια μετά την Έθνοσυνέλευση του Άστρους είχε ανατεθεί στα στρατιωτικά σώματα του Ζαΐμη, προύχοντα των Καλαβρύτων και μέλους του Έκτελεστικού, που όμως -όπως έχει επισημανθεί- ήταν σύμμαχος του Μαυροκορδάτου και της Βουλής και αντίπαλος της κολοκοτρωνικής φατρίας. Ο Κολοκοτρώνης επιχείρησε να αποσπάσει εκ νέου τον έλεγχο της πολιορκίας εκμεταλλευόμενος το άξιμά του στη Διοίκηση: ο Ζαΐμης, τον Σεπτέμβριο του 1823, κατήγγειλε τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη για το γεγονός ότι έστειλε στη Γαστούνη τον αδερφό του ως ένοικιαστή, ο οποίος εισέπραξε 50.000 γρόσια· επίσης για το ότι με αυτά τα χρήματα δεν μισθοδότησε τα στρατεύματα του Γιατράκου (που τελούσαν υπό τις διαταγές του), διότι σκοπό είχε να προκαλέσει την αποχώρησή τους από την περιοχή και να εξαναγκάσει τον ίδιο να διαλύσει την πολιορκία των Πατρών.²⁸⁴ Αποτέλεσμα των ενεργειών αυτών ήταν να τεθεί επικεφαλής της πολιορκίας της πόλης, στις αρχές Οκτωβρίου, με έντολη του Έκτελεστικού, ο Κολοκοτρώνης, ο οποίος εν τω μεταξύ παραιτήθηκε από το Σώμα της Διοίκησης, προβάλλοντας την ανάγκη να αφοσιωθεί στα στρατιωτικά του καθήκοντα και αντιλαμβανόμενος τη δυσарέσκεια των όπαδών του για τη σύμπραξή του με τους Δεληγιανναίους.²⁸⁵

Φαίνεται λοιπόν ότι στην Πελοπόννησο έλάμβανε χώρα μία διαμάχη μεταξύ αντιπάλων φατριών για τον έλεγχο των έπαρχιών και των εισοδημάτων, στην όποια έμπλεκονταν και φορείς της εκτελεστικής εξουσίας. Στην κατάσταση αυτή που επικρατούσε εν μέσω οικονομικής ένδειας άντεδρασαν πρώτοι οι Ύδραϊοι, στήρίζοντας τη Βουλή έναντι του Έκτελεστικού: ο Σπηλιάδης παραθέτει μία αναφορά της κοινότητας της Ύδρας, του Νοεμβρίου του 1823, στην όποια γίνεται λόγος για άρπαγή των προσόδων από τα μέλη του Έκτελεστικού.²⁸⁶ Οι Ύδραϊοι θεωρούσαν το Έκτελεστικό υπεύθυνο για την κακοδιαχείριση και τις καταχρήσεις, δεδομένης της δυσарέσκειάς τους από το γεγονός ότι τα τέσσερα από τα πέντε μέλη του ήταν Πελοποννήσιοι και, επίσης, από το ότι δεν άνέχονταν την κατοχή των φρουρίων του

²⁸³ Βακαλόπουλος, ό.π., τ. ΣΤ', 423.

²⁸⁴ ΙΑΑΜ, ό.π., τχ. 3, 468.

²⁸⁵ Βακαλόπουλος, ό.π., τ. ΣΤ', 426.

²⁸⁶ Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα*, ό.π., τ. Β', 147-50.

Μωριᾷ ἀπὸ τὸν Κολοκοτρώνη. Ὁ Σπηλιάδης, ὑποστηρικτὴς τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ Ἀρχιγραμματέας τοῦ Ἐκτελεστικοῦ μετὰ τὴν παραίτηση Μαυροκορδάτου, θέλοντας νὰ ἀποκρούσει τὴν κατηγορία τῶν Ὑδραίων, ἐπισημαίνει ὅτι τὶς ἀναθέσεις τῶν προσόδων στοὺς δυνατοὺς ὑπέγραψαν ὡς μέλη τοῦ Ἐκτελεστικοῦ καὶ ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Ζαΐμης. Τὸν τελευταῖο μάλιστα τὸν θεωρεῖ *αὐτουργὸ* τῶν καταχρήσεων, καθὼς μὲ τὶς προσόδους τοῦ διαιροῦσε τὸ στρατιωτικὸ ἀποδυναμώνοντας τὸν Κολοκοτρώνη.²⁸⁷

Τὸ Ἐκτελεστικόν, μετὰ τὴν παραίτηση τοῦ Κολοκοτρώνη, εἶχε μείνει μὲ τρία μόνο μέλη (Πετρόμπεη, Χαραλάμπη, Μεταξᾶ), ἀφοῦ καὶ ὁ Ζαΐμης εἶχε ἀποσυρθεῖ ἀντιτιθέμενος στὴ φατρία Κολοκοτρώνη – Δεληγιάννη. Ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1823 τὸ Βουλευτικὸ ἦταν συναγμένο στὸ Ἄργος καὶ τὸ Ἐκτελεστικὸ στὸ -ὑπὸ τὴν κατοχὴ τοῦ Κολοκοτρώνη- Ναύπλιο.²⁸⁸ Ἡ ὀριστικὴ ρήξις μεταξὺ τῶν δύο σωμάτων ἦταν θέμα χρόνου νὰ πραγματοποιεῖ. Οἱ Ἀνδρέδης (Ζαΐμης – Λόντος) ἀπειλοῦσαν τὸν Κολοκοτρώνη ὅτι θὰ τὸν χτυπήσουν ἂν κινοῦσε τὶς δυνάμεις τοῦ πρὸς τὴν Ἀχαΐα, ἐνῶ, τὸν Νοέμβριο, στὴν ἐπαρχία τῆς Καρύταινας, ξέσπασε μία βίαιη διένεξις μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων τοῦ Πλαπούτα (πιστοῦ ὁπαδοῦ τοῦ Κολοκοτρώνη) καὶ τῶν Δεληγιανναίων, κατὰ τὴ δημοπρασίαν τῶν δημοτικῶν φόρων.

Ὁ Κολοκοτρώνης, ὄντας ἐκείνη τὴ στιγμὴ σύμμαχος μὲ τοὺς Δεληγιανναίους, προσπάθησε νὰ κατευνάσει τὰ πνεύματα. Τὸ Ἐκτελεστικὸ ἔστειλε τὸν Ἀνδρέα Μεταξᾶ (ὁ ὁποῖος ἀνῆκε στὴ φατρία τοῦ Κολοκοτρώνη) γιὰ νὰ καταστείλει τὶς ταραχές, χωρὶς νὰ ζητήσῃ τὴν ἄδεια τοῦ Βουλευτικοῦ, ὅπως ἀπαιτεῖτο. Ἔτσι, στὸ Ναύπλιο ἔμειναν μόνο δύο μέλη τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, ἐνῶ ὁ νόμος ἀπαιτοῦσε νὰ εἶναι παρόντα πάντα τρία μέλη. Τὸ Βουλευτικὸ βρῆκε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀντικαταστήσῃ, στίς 25 Νοεμβρίου, τὸν *ἐγκληματίαν καὶ ἀνατροπέαν τοῦ ὀργανικοῦ νόμου* Μεταξᾶ μὲ τὸν Ἰωάννη Κωλέττη.²⁸⁹ Μία ἡμέρα πρὶν, ἡ Βουλὴ εἶχε καθαιρέσει καὶ τὸν Ὑπουργὸ τῆς Οἰκονομίας Χαραλάμπη Περρούκα, ἐπειδὴ εἶχε ἐπιβάλῃ, ἀπὸ τὶς 4 Σεπτεμβρίου, μὲ διάταγμα, τὸ μονοπώλιο ἄλατος ἀποκλειστικὰ στὴν Πελοπόννησο, γιὰ νὰ εἰσπραχθοῦν ἔσοδα γιὰ τὶς προμήθειες πού εἶχαν σταλεῖ στὸν Ὀδυσσεά γιὰ τὴν ἔναρξιν τῆς πολιορκίας τῆς Εὐβοίας· ἡ παράγραφος ζ' τοῦ ὀργανικοῦ νόμου ἀπαγόρευε τὴν ἐπιβολὴν ἢ εἰσπραξὴν φόρου ἄνευ ψηφισμένου νόμου.²⁹⁰ Τὸ Ἐκτελεστικὸ δὲν ἀναγνώρισε τὴν πράξιν, μὲ τὴν

²⁸⁷ Στὸ ἴδιον, 148.

²⁸⁸ Βακαλόπουλος, ὁ.π., τ. ΣΤ', 425.

²⁸⁹ Τρικούπης, ὁ.π., τ. Γ', 74.

²⁹⁰ Βακαλόπουλος, ὁ.π., τ. ΣΤ', 430.

αίτιολογία ότι ή Βουλή δέν είχε άπαρτία τών 2/3 τών μελών του σώματος, πού κατά τόν νόμο άπαιτούνταν για νά κυρωθεί τó ψήφισμα.²⁹¹ Έπιπλέον, τó Βουλευτικό καθαίρεσε και τούς έννέα *φατριάζοντας βουλευτάς* πού είχαν ένωθεί με τó Έκτελεστικό στο Ναύπλιο, προκηρύσσοντας έκλογές στις περιφέρειές τους για νά αντικατασταθούν.²⁹²

Η πολιτική του Βουλευτικού στόχευε ούσιαστικά στην άπονομιμοποίηση τών ενεργειών του Κολοκοτρώνη (και τών συμμάχων του). Ο Μαυροκορδάτος είχε χαράξει μία πολιτική πού στηριζόταν στην έξωτερική χρηματοδότηση, μέσω του δανείου, και σε νέους γεωπολιτικούς προσανατολισμούς· πολιτική πού κινδύνευε νά άκυρωθεί από μία ένδεχόμενη επικράτηση της κολοκοτρωνικής παράταξης, δεδομένου ότι οι άντιπολιτευόμενοι ύποστηρικτές του Έκτελεστικού διέδιδαν παντού ότι ή *άγγλίζουσα*, κατά τόν Σπηλιάδη, *φατρία*, την όποία έκπροσωπούσε ή Βουλή, επιθυμούσε νά πουλήσει *την πατρίδα είς τούς Άγγλους*.²⁹³

Σκέψεις για τή διόρθωση τών πολιτικών πραγμάτων

Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος πού είχε καταφύγει, από τά μέσα του 1823, στην Ύδρα -μετά την αντίδραση του Κολοκοτρώνη στην ψήφισή του ως Προέδρου του Βουλευτικού- εξέφραζε τις σκέψεις του για τή διόρθωση τών πολιτικών πραγμάτων και την άποκατάσταση της όμαλότητας στους κόλπους της Διοίκησης. Αύτες τις σκέψεις φαίνεται νά άκολουθήσε ή Βουλή στη διαμάχη της με τó Έκτελεστικό. Τό έγγραφο²⁹⁴ στο όποιο διατυπώνονται οι άπόψεις του Μαυροκορδάτου έντάσσεται στα άχρονολόγητα του 1823, όμως από τις άναφορές του μπορούμε περίπου νά προσδιορίσουμε τόν χρόνο συγγραφής του. Στο κείμενο ό Μαυροκορδάτος άναφέρεται στην παραίτηση του Κολοκοτρώνη από την άντιπροεδρία του Έκτελεστικού. Έπομένως, τó *terminus post quem* του έγγραφου είναι ή 11η Οκτωβρίου 1823, ήμέρα πού ό Κολοκοτρώνης υπέβαλε την παραίτησή του. Τό *terminus ante quem* θά πρέπει νά τοποθετηθεί στις 25 Νοεμβρίου, ήμέρα πού τó Βουλευτικό καθαίρεσε τόν Μεταξά, δεδομένου ότι στο σημείωμα είναι έμφανές ότι τή στιγμή εκείνη δέν είχε γίνει καμία άλλαγή στη σύνθεση του Έκτελεστικού. Συνεπώς, ή χρονολόγησή του ύπολογίζεται,

²⁹¹ ΑΕΠ, ό.π., τ. 10β, 227-28.

²⁹² Βακαλόπουλος, ό.π., τ. ΣΤ', 431 και ΙΑΑΜ, ό.π., τχ. 3, 612.

²⁹³ Η άναφορά στην έπιστολή του Ζαΐμη προς τόν Αναστ. Λόντο, βλ. ΙΑΑΜ, ό.π., τχ. 3, 468. Πρβλ. την ύποσημείωση, στο Σπηλιάδη, *Άπομνημονεύματα*, ό.π., τ. Β', 148.

²⁹⁴ Τό έγγραφο, στο ΙΑΑΜ, ό.π., τχ. 3, 27-32.

χοντρικά, μεταξύ του δευτέρου μισού του Οκτωβρίου και του πρώτου μισού του Νοεμβρίου του 1823.

Ο Μαυροκορδάτος, στο σημείωμά του, αναφέρει ότι όλική ή μερική καθαίρεση του Έκτελεστικού δεν είναι έφικτή για την ώρα, εφόσον δεν υπάρχει κάποια κατηγορία για τα μέλη του. Επίσης, αντικρούει τις απόψεις όσων υποστηρίζουν τη διάλυση του Βουλευτικού, καθώς αυτή θα προκαλέσει *ἀναρχία*, τη στιγμή που η Εύρώπη *μόλις* (που) *μᾶς ἀνέχεται φρονίμους*. Παράλληλα, θεωρεί αδύνατη τη συγκρότηση νέας έθνικης συνέλευσης ή την ένωση των δύο σωμάτων της Διοίκησης υπό τις παρούσες συνθήκες. Στη συνέχεια, αφού έθεσε τα δεδομένα της υποβληθείσας παραίτησης του Κολοκοτρώνη, της επικείμενης του Ζαΐμη (που *είναι δὲ καὶ ἀπὼν*) και της επιθυμίας του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη να έστρατευσει ή να παραιτηθεί, προέκρινε τη θεσμική αποδιάρθρωση του Έκτελεστικού. Σύμφωνα με τον Μαυροκορδάτο, ο Πετρόμπεης *εἶτε τὸ δεύτερο κάμη* (σ.σ. παραίτηση ἀπὸ τὸ Έκτελεστικὸ) *εἶτε τὸ πρῶτο* (σ.σ. συμμετοχή σὲ έστρατεία), *δὲν μένουν παρὰ δύο μέλη τοῦ Έκτελεστικοῦ, καὶ ἐπομένως τὸ Σῶμα ἀπρακτεῖ*. Σὲ αὐτὴ τὴν περίπτωση τὸ Βουλευτικὸ θὰ ἔχει τὴ νομικὴ δυνατότητα νὰ ἐκδώσει ψήφισμα στὸ ὁποῖο θὰ παραχωρεῖ τὴν ἐκτελεστικὴ ἐξουσία *εἰς ἓν καὶ μόνον ὑποκείμενον* καὶ τότε μπορεῖ νὰ γίνει *ἡ συναρμογὴ καὶ σύμπραξις τοῦ Έκτελεστικοῦ μετὰ τὸ Βουλευτικόν*. Τὴν παραπάνω συνταγὴ καθαίρεσης μέλους τοῦ Έκτελεστικοῦ υἱοθέτησε ἡ Βουλὴ στὴν πρώτη εὐκαιρία, ἡ ὁποία -ὅπως εἶδαμε- δόθηκε μετὰ τὸν Ἀνδρέα Μεταξᾶ (μετὰ τὴν ἀποστολὴ του στὴν Καρύταινα) καὶ ὄχι μετὰ τὸν Πετρόμπεη, ὅπως ὑπολογιζόταν. Ωστόσο, τὸ ὑπόλοιπο σχέδιο δὲν ἀκολουθήθηκε με ἀκρίβεια, καθώς τὸ Βουλευτικὸ προχώρησε ἀρχικὰ στὴν ἀντικατάσταση τοῦ ἔκπτωτου μέλους τοῦ Έκτελεστικοῦ (Μεταξᾶς) ἀπὸ τὸν Κωλέττη καί, ἐν συνεχείᾳ, στὴν ὀλικὴ ἐκτόπιση τῶν μελῶν τοῦ Σώματος καὶ στὴν ἐκλογὴ νέων, ὅπως θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια.

5.2. Ἡ ὀριστικὴ ρήξις μετὰ τῶν Σωμάτων τῆς Διοίκησης: «ἄρπαγες τύραννοι» ἐναντίον «ξένων» καταφρονητῶν τῶν παραδοσιακῶν δικαίων

Πρωταρχικῆς σημασίας ρόλο στὴν εξέλιξη τῶν γεγονότων καὶ στὴν ἔκβαση τῶν πολιτικῶν συγκρούσεων διαδραμάτισαν τὰ νησιὰ καὶ κυρίως ἡ Ὑδρα. Ἡ Ἐπανάσταση δὲν θὰ μπορούσε νὰ σταθεῖ καὶ νὰ ἐπικρατήσῃ χωρὶς τὴν κάλυψη ἀπὸ τὸν στόλο τῶν νησιῶν καὶ τὶς ναυτικὲς νίκες. Ὁ κομβικὸς ρόλος τοῦ ναυτικοῦ στὸν Ἀγῶνα προσέδωσε σημαντικὴ πολιτικὴ δύναμη στοὺς ἐκπροσώπους τῶν νήσων. Ἡ ἀντιθεση τῶν

τελευταίων στο Έκτελεστικό και στις αξιώσεις του είναι εύλογη και απόλυτα εξηγήσιμη, αν λάβει κάποιος υπόψη του τα παρακάτω δεδομένα: Καταρχάς, η οικονομία των νήσων στηριζόταν κυρίως στο εμπόριο, το οποίο σε συνθήκες πολέμου είχε πληγεί σημαντικά. Επιπρόσθετα, οι πρόσοδοι που είχαν τη δυνατότητα να προσφέρουν τα νησιά στο έθνικό ταμείο δεν μπορούν να συγκριθούν με αυτές που παράγονταν στη μεγάλη γεωγραφική επικράτεια και τις αγροτικές εκτάσεις της Πελοποννήσου. Ωστόσο, ενώ τα οικονομικά μεγέθη που αντιπροσώπευαν -ώς διακριτές γεωγραφικές μονάδες- ή Πελοπόννησος και τα νησιά διέφεραν κατά πολύ, τα ναυτικά έξοδα για την -ζωτικής σημασίας- λειτουργία του στόλου ήταν -τηρουμένων των αναλογιών- μεγαλύτερα από αυτά των στρατευμάτων ξηράς. Το κόστος έφοδιασμού και συντήρησης των πλοίων ήταν τεράστιο, ενώ οι δαπάνες για την τροφοδοσία του πληρώματός τους αυξημένες, δεδομένου ότι το πλοίο θα έπρεπε να αποπλεύσει πλήρως εφοδιασμένο, σε αντίθεση με ένα σώμα ξηράς που είχε τη δυνατότητα να αναζητά τροφή από βοσκούς, λείες κ.λπ.²⁹⁵ Αυτό σημαίνει ότι τα νησιά αδυνατούσαν να καλύπτουν με οικείους (έντόπιους) πόρους σημαντικό μέρος των εξόδων του στόλου - στον βαθμό τουλάχιστον που μπορούσαν να το κάνουν οι αρχηγοί της Πελοποννήσου και συλλέκτες των προσόδων για τα στρατεύματα ξηράς. Στους πίνακες που ακολουθούν, όπου παρατίθενται στοιχεία από τον προϋπολογισμό του 1823, φαίνεται αυτή η αντιστρόφως ανάλογη σχέση μεταξύ των προσόδων των εν λόγω γεωγραφικών διαμερισμάτων και των πολεμικών εξόδων που αντιστοιχοῦσαν στις δραστηριότητές τους.²⁹⁶

Πρόσοδοι τοῦ 1823

Γεωγραφικό Διαμέρισμα	Πρόσοδοι
Πελοπόννησος	2.605.800
Νησιά Αιγαίου ²⁹⁷	972.400

Στρατιωτικά Έξοδα τοῦ 1823 (51.000 ἄνδρες)

Έξοδα μισθοτροφοδοσίας Πελοποννήσου	2.146.652
-------------------------------------	-----------

²⁹⁵ Σίμος Μποζίκης, *Δημόσια Οικονομικά και Συγκρότηση Έθνικοῦ Κράτους τὸ 1821* (Κέρκυρα: Διδακτορική Διατριβή στο Ἰόνιο Πανεπιστήμιο, 2018), 162.

²⁹⁶ Τα στοιχεία των πινάκων ἔχουν ἀντληθεῖ ἀπὸ τὸ ἴδιο, 161.

²⁹⁷ Τὸ διαμέρισμα των Νήσων τοῦ Αἰγαίου περιλαμβάνει τὰ νησιά τοῦ Ἀργοσαρωνικοῦ, των Κυκλάδων καὶ τὶς Σποράδες, στο ἴδιο, 161.

Έξοδα μισθοτροφοδοσίας Νησιῶν Αἰγαίου	596.382
Έξοδα κοινὰ (γενικά, ἐφόδια, ταχυδρομικά) ²⁹⁸	5.124.479
Σύνολο ἐξόδων γιὰ ὅλη τὴν ἐπικράτεια	23.496.000

Ναυτικὰ Ἔξοδα τοῦ 1823 (60 πλοῖα)

Μισθοτροφοδοσία	5.875.200
Συντήρηση πλοίων καὶ Ἐφόδια	4.815.000
Σύνολο	10.690.200

Ὅπως φαίνεται στοὺς πίνακες τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ 1823, τὰ ἐξοδα τοῦ στρατοῦ ξηρᾶς, στὸ σύνολό τους, ἦταν περίπου διπλάσια τῶν ναυτικῶν. Ὅμως, ἂν συγκρίνουμε τὰ στρατιωτικὰ ἐξοδα ποὺ ἀντιστοιχοῦσαν στὴν Πελοπόννησο (2 εκ. καὶ κάτι γρόσια σὺν ἓνα μέρος ἀπὸ τὰ κοινὰ ἐξοδα) μὲ τὶς δαπάνες τοῦ στόλου στὸ σύνολό τους (10,5 περίπου εκ. γρόσια), συμπεραίνουμε ὅτι τὸ κόστος τῆς (ναυτικῆς) δραστηριότητος τῶν νησιωτῶν, σὲ ἀπόλυτο ἀριθμὸ, ἦταν σημαντικὰ μεγαλύτερο ἀπὸ αὐτὸ τῆς στρατιωτικῆς ὀργάνωσης τῆς Πελοποννήσου. Τὴν ἴδια στιγμή οἱ πρόσοδοι τῆς Πελοποννήσου ἦταν δύομιση φορές περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς τῶν νησιῶν. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι οἱ νησιῶτες εἶχαν ἀπόλυτη ἀνάγκη τῇ συγκεντρωτικῇ ὀρθολογικῇ οἰκονομικῇ λειτουργίᾳ καὶ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς καθορισμένης, σύμφωνα μὲ τὶς πρακτικὲς ἀνάγκες τοῦ πολέμου, κατανομῆς τῶν πόρων ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση, ἀφοῦ οἱ δικές τους πρόσοδοι μποροῦσαν νὰ καλύψουν πολὺ μικρότερο ποσοστὸ τῶν συνολικῶν πολεμικῶν ἐξόδων τοῦ τόπου τους, σὲ σχέση μὲ τὸ ἀντίστοιχο ποσοστὸ τῶν ἐξόδων ποὺ μποροῦσαν καλύψουν οἱ πρόσοδοι στὴν Πελοπόννησο, σὲ ἓναν οὕτως ἢ ἄλλως ἐλλειμματικὸ προϋπολογισμό, ὅπως αὐτὸν τοῦ 1823.²⁹⁹

Συνεπῶς, κάθε κακοδιαχείριση, σπατάλη ἢ «ἄρπαγή» στὴν Πελοπόννησο ἐπληττε, πρῶτα καὶ κύρια, τοὺς караβοκυραίους, οἱ ὅποιοι συχνὰ ἀδρανοῦσαν -περιμένοντας νὰ λάβουν τὶς ἀναγκαῖες προμήθειες γιὰ νὰ κινήσουν τὸν στόλο- ἢ/καὶ ὑποχρεώονταν νὰ καταβάλλουν σημαντικὰ προσωπικὰ ἐξοδα γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ Ἀγῶνα. Ἀπὸ τὴν

²⁹⁸ Ἀφοροῦν ὅλα τὰ διαμερίσματα τῆς ἐπικράτειας (Πελοπόννησο, Ἀνατ. Ἑλλάδα, Δυτ. Ἑλλάδα, Νησιὰ Αἰγαίου, Κρήτη, Εὐβοία), στὸ ἴδιο, 161.

²⁹⁹ Τὸ σύνολο τῶν ἐσόδων τοῦ προϋπολογισμοῦ ὑπολογίζεται στὰ 12.846.220 γρόσια, ἐνῶ τῶν ἐξόδων στὰ 38.686.200, στὸ ἴδιο, 161.

ἄλλη πλευρά, οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Πελοποννήσου εἶχαν τὴ δυνατότητα, ὡς ἐνοικιαστῆς τῶν φόρων, νὰ καλύπτουν ἀπὸ τὶς προσόδους ποὺ εἰσέπρατταν τὴ μισθοτροφοδοσία τῶν στρατιωτικῶν τους σωμάτων· πρακτικὴ ποὺ δικαιολογοῦσε τὴν κατακράτηση τῶν προσόδων³⁰⁰ καὶ εὐνοοῦσε τὶς καταχρήσεις.

Στὴν πραγματικότητα πρόκειται γιὰ δυσλειτουργίες ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τὴν ἀναπόφευκτη, ἀρχικά, συνύπαρξη τῶν παλαιῶν θεσμικῶν πραγματικοτήτων μὲ τὸ νεωτερικὸ ἐθνικὸ κράτος. Οἱ ἀνάγκες ἐνὸς ἐθνικοῦ πολέμου ἐπέτασσαν τὴν ὑπέρβαση τῆς τοπικότητας καὶ μία συγκεντρωτικὴ λογικὴ στὴ διαχείριση τῶν πόρων καὶ τοῦ χώρου. Οἱ Ὑδραῖοι, οἱ ὁποῖοι ἐκπροσωποῦσαν τὸ ναυτικὸ κεφάλαιο τοῦ ἔθνους, συνειδητοποίησαν ὅτι οἱ παραδοσιακὲς μεθοδεύσεις τῆς τοπικῆς οἰκιοποίησης τῶν ἀγαθῶν στρέφονταν ἐναντίον τους. Τὰ παραδοσιακὰ αὐτὰ προνόμια ἐκπροσωποῦσε στὰ 1823 τὸ Ἐκτελεστικόν, δεδομένων τῶν καταχρήσεών του ποὺ εἶχε καταγγεῖλει ἡ Βουλὴ καὶ τοῦ γεγονότος ὅτι στοὺς κόλπους του ἡγεμόνευε ἡ φατρία τοῦ Κολοκοτρώνη, στῆς ὁποίας, οὐσιαστικά, τὴν κατοχὴ βρίσκονταν τὰ σημαντικότερα ἐθνικὰ κάστρα τῆς Πελοποννήσου. Ἐπομένως, οἱ Ὑδραῖοι θὰ ἐξελιχθοῦν σὲ φορεῖς τῆς νεωτερικότητας, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι θὰ ἐπιχειρήσουν νὰ ἐλέγξουν καὶ νὰ ἀποδιαθρῶσουν τὶς ἐπαρχιακὲς πρακτικὲς διαχείρισης στὴν Πελοπόννησο, οἱ ὁποῖες ἔπλητταν τὰ δικά τους οἰκονομικὰ καὶ πολιτικὰ συμφέροντα.

Ἡ ἐξέλιξη τῶν γεγονότων εὐνόησε τοὺς σχεδιασμοὺς τῆς συμμαχίας Μαυροκορδάτου – Ὑδραίων – Βουλῆς. Μετὰ τὴν ἀποπομπὴ τοῦ Μεταξᾶ ἀπὸ τὸ Ἐκτελεστικόν, ὁ Πάνος Κολοκοτρώνης, ὁ Νικήτας Σταματελόπουλος καὶ ὁ Τσόκρης, κατ' ἐντολὴ τοῦ Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, εἰσέβαλαν στὸ Ἄργος (26 Νοεμβρίου 1823) καὶ διέλυσαν πραξικοπηματικὰ τὴ συνεδρίαση τοῦ Βουλευτικοῦ, τὰ μέλη τοῦ ὁποίου διασκορπίστηκαν. Τὴν ἐπόμενη ἡμέρα, ὁ Πάνος Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Νικήτας Σταματελόπουλος συναντήθηκαν μὲ ὀρισμένους βουλευτῆς, στοὺς ὁποίους διαμαρτυρήθηκαν γιὰ τὴν καθάρση τοῦ Μεταξᾶ. Ὁ Πάνος προέβαλε τὸν Μαυροκορδάτο ὡς ἠθικὸ αὐτουργὸ τῆς διάσπασης τῶν πολιτικῶν σωμάτων καὶ οἱ δύο στρατιωτικοὶ ἀπεῖλξαν μὲ τὴν κήρυξη στρατιωτικῆς δικτατορίας ἂν οἱ Βουλευτῆς

³⁰⁰ Βλ. ἐνδεικτικὰ τὴν ἀπάντηση ποὺ ἔδωσε ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης στὸν Ἀναστ. Λόντο, ὁ ὁποῖος, ὡς μέλος τοῦ Βουλευτικοῦ, εἶχε ζητήσει νὰ μὴν συμμετάσχει ὁ ἀδελφός του Ἀνδρέας στὴν σύναξη τοῦ δασμοῦ τῆς σταφίδας στὰ 1823. Ὁ Ζαΐμης ἀνέφερε ὅτι ὁ Ἀνδρέας Λόντος ἦταν ἀναγκασμένος νὰ συλλέξει τὸν δασμό, ἀφοῦ διαφορετικὰ δὲν θὰ εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ *οἰκονομήσει* τὸ σῶμα τῶν στρατιωτῶν του, *ΙΑΑΜ*, ὅ.π., τχ. 3, 468.

ἐπέμεναν στὴν ἀπόφασή τους.³⁰¹ Οἱ προσπάθειες συμβιβασμοῦ δὲν καρποφόρησαν καὶ τὰ μέλη τοῦ Βουλευτικοῦ ἄρχισαν νὰ φεύγουν κρυφὰ γιὰ τὸ Κρανίδι. Πλέον τὸ Βουλευτικὸ, μὲ τὴ ναυτικὴ ὑποστήριξη ποὺ ἀπολάμβανε, σχεδίαζε τὶς ἐπόμενες κινήσεις του οἱ ὁποῖες, σύμφωνα με τὸν Λόντο, εἶναι νὰ κάμωμεν καὶ ἄλλους ἐκπτώτους χωρὶς νὰ δυνηθοῦν (οἱ ἐνάντιοι) νὰ κάμουν τίποτε, ἀλλ'οὔτε νὰ ταραξοῦν τὴν Πελοπόννησον.³⁰²

Οἱ «ἄρπαγες», «καταχραστὲς» καὶ «τύραννοι»

Μετὰ τὰ γεγονότα τοῦ Ἄργους, στὶς 28 Νοεμβρίου 1823, οἱ πρόκριτοι τῆς Ὑδρας ἔστειλαν ἐπιστολὴ στὸ Ἐκτελεστικὸ, στὴν ὁποία διαμαρτυρήθηκαν γιὰ τὸ ὅτι ἐνῶ ἐκεῖνοι δαπάνησαν ὅλη τὴν περιουσία καὶ τὰ ἔφθειραν τὰ πλοῖα τους, ἄλλοι μὲ ἀνόμους καταχρήσεις διαρπάζουσι τὰ ἐθνικὰ ἅπαντα καὶ διὰ νὰ ἐκτελέσουν τοὺς πλεονεκτικοὺς αὐτῶν σκοποὺς, προάγουσι παντοῦ τὴν ἀσυστασίαν, τὴν καταφρόνησιν πάσης εὐνομίας, τὰς διχονοίας καὶ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους, διότι μόνον εἰς τὰς ἀσυστασίας ταύτας δύνανται νὰ καταπίνωσι τὰς προσόδους ὅλας τοῦ ἔθνους, αἱ ὁποῖαι, εἰ μὲν ὑπῆρχεν εὐνομία, ἔπρεπε νὰ ἀρκῶσι πρὸς τὰ ἐτήσια ἔξοδα [...] δίχως νὰ ἐπιτεθῇ φόρος παραμικρὸς εἰς τὸν λαόν. Ἀκόμα, κατηγοροῦσαν τὸ Ἐκτελεστικὸ ὅχι μόνον διότι ἐπέδειξε ἀδιαφορία γιὰ τὶς ἐγκληματικὰς καταχρήσεις, ἀλλὰ γιὰ τὸ ὅτι ὑπερασπίστηκε καὶ προήγαγε τοὺς καταχραστὲς (ἐννοοῦν τὸν Κολοκοτρώνη). Τέλος, ἀναφέρουν ὅτι εἶναι καιρὸς νὰ παύσωσιν αἱ καταχρήσεις, νὰ βασιλεύει δὲ μόνον ὁ νόμος.³⁰³ Σὲ ἄλλη τους ἐπιστολὴ, στὶς 9 Δεκεμβρίου, οἱ Ὑδραῖοι τόνισαν ὅτι ὁ ἐλληνικὸς λαὸς πάσχει ἀπὸ μέρους τῶν νῦν τυραννίσκων τυραννίαν βαρυτέραν παρὰ τὴν ὀθωμανικὴν καὶ ὅτι αἱ καταχρήσεις δὲν θέλουν παύσει ποτέ, ἐν ὅσω οἱ ἄρπαγες καὶ ὄχι ἡ Διοίκησις κατέχουσι τὰ φρούρια.³⁰⁴

Στὰ παραπάνω φαίνεται ὅτι οἱ Ὑδραῖοι καὶ τὸ Βουλευτικὸ κυοφοροῦσαν μία πολιτικὴ μεταβολὴ στὴ βάση τῆς πλήρους ἀπονομιμοποίησης τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, τῆς δημιουργίας μίας νέας «νομιμόφρονος» ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, τῆς ἀνάκτησης τῶν ἐθνικῶν φρουρίων ἀπὸ τὴ Διοίκησι καὶ τῆς ἐπιβολῆς τῆς ἐθνικῆς ἐνότητας μέσω τῆς ἀπαρέγκλιτης ἐφαρμογῆς τῆς ἐννόμου τάξης. Σὲ μία βάση δηλαδὴ ἀντιθετικῇ, ὅπου ἀπὸ τὴ μία μεριά βρίσκεται ἡ «νομιμότητα τοῦ ἔθνους» καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλοι οἱ

³⁰¹ Βακαλόπουλος, ὁ.π., τ. ΣΤ', 432.

³⁰² ΙΑΑΜ, ὁ.π., τχ. 3, 638-39.

³⁰³ Γιὰ τὴν ἐπιστολὴ βλ. στὸ ἴδιο, 626.

³⁰⁴ Στὸ ἴδιο, 668-69.

«ἀποστάτες» καὶ «ἀντιπατριώτες» μὲ «τυραννικὰ φρονήματα» ποὺ τὴν ὑπονομεύουν. Τὸ σχέδιο διόρθωσης τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ἐξελισσόταν μὲ ἐπιτυχία καὶ τὸ μόνο ποὺ ἀπέμενε ἦταν ἡ καταδίκη τῶν ἄλλων δύο μελῶν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, τοῦ Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη καὶ τοῦ Σωτήρη Χαραλάμπε.

Μετὰ τὶς μάταιες ἐκκλήσεις τῆς Βουλῆς καὶ τῶν Ὑδραίων πρὸς τὸν πρῶτο νὰ ἐνωθεῖ μὲ τὴν κίνηση τοῦ Κρανιδίου γιὰ νὰ ἀποφευχθεῖ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος,³⁰⁵ στίς 19 Δεκεμβρίου τοῦ 1823, ἡ Βουλὴ ἐνέκρινε τὴν ἀποπομπὴ τῶν δύο μελῶν γιὰ *παρανομίες, ἐγκλήματα καὶ καταχρήσεις* ποὺ διέπραξαν. Οἱ κατηγορίες ποὺ ἀναφέρονταν ἀφοροῦσαν τὴν κατάχρηση τῶν δημοσίων χρημάτων, τοὺς στρατιωτικοὺς προβιβασμοὺς ποὺ δὲν ἐγκρίθηκαν ἀπὸ τὸ Βουλευτικὸ ὅπως ὀρίζει ὁ νόμος, τὴν παράνομη ἐκποίηση κανονιῶν καὶ πώληση αἰχμαλώτων, τὴν ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ Βουλευτικοῦ προκήρυξη δημοπρασίας γιὰ τὴν πώληση ἐθνικῶν κτημάτων, τὴν παράνομη ἐπιβολὴ τοῦ μονοπωλίου τοῦ ἁλατος, τὴν ἀποστολὴ τοῦ Μεταξᾶ στὴν Καρύταινα (καὶ τὴ συνακόλουθη ἀδράνεια τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Σώματος ποὺ ἔμεινε μόνο μὲ δύο μέλη) καὶ τὴ μὴ ἐκτέλεση τῆς ἐντολῆς ἀντικατάστασής του ἀπὸ τὸν Κωλέττη· τέλος τὴν πραξικοπηματικὴ διάλυση τοῦ βουλευτικοῦ σώματος τὴν 26η Νοεμβρίου ἀπὸ ἐκτελεστικὴ στρατιωτικὴ δύναμη.³⁰⁶ Τὸ Ἐκτελεστικὸ θὰ ἀνασυσταθεῖ ἀπὸ τὴ Βουλὴ, στίς 21 Δεκεμβρίου τοῦ 1823, καὶ τὰ περισσότερα μέλη του θὰ εἶναι *ἔξω τῆς Πελοποννήσου*, ὅπως τόνιζε ὁ βουλευτὴς Βοστίτσας, Ἀναστάσιος Λόντος, στὸν Ἀνδρέα Ζαΐμη, ἴσως μὲ δόση πικρίας.³⁰⁷ Πρόεδρος τοῦ νέου Ἐκτελεστικοῦ ἀνέλαβε ὁ Ὑδραῖος Γεώργιος Κουντουριώτης, ἀντιπρόεδρος ὁ Σπετσιώτης Παναγιώτης Μπότσης, μὲ μέλη τοὺς Ἰωάννη Κωλέττη καὶ Νικόλαο Λόντο.

Στὴ χώρα ὑπῆρχαν πλέον δύο κυβερνήσεις, αὐτὴ τοῦ Κρανιδίου καὶ ἡ παλαιὰ τῆς Τριπολιτσᾶς (ἡ ὁποία ὑποστηριζόταν ἀπὸ τὸν Κολοκοτρώνη), καὶ ἡ νομιμότητα ἀποτέλεσε τὸ ἐπίδικο μεταξὺ τῶν δύο παρατάξεων. Τὸ παλαιὸ Ἐκτελεστικόν, ποὺ ἐκπροσωποῦσε σημαντικὸ μέρος τοῦ παραδοσιακοῦ κόσμου (στρατιωτικοῦ καὶ πολιτικοῦ) τῆς Πελοποννήσου, εἶχε ἀπέναντί του μέρος τοῦ προυχοντικοῦ κόσμου τῆς Πελοποννήσου (Ζαΐμηδες, Λόντοι, Νοταρᾶδες) ποὺ εἶχε συμμαχήσει -ὄντας ἀντιμέτωπο μὲ τὴν κολοκοτρωνικὴ φατρία- μὲ τὸν Μαυροκορδατο καὶ τὴ Βουλὴ, τοὺς ἐκπροσώπους τῶν Νήσων καὶ ἐκείνους τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδας ποὺ βρισκόταν ὑπὸ τὴν

³⁰⁵ Βακαλόπουλος, ὁ.π., τ. ΣΤ', 433, 435.

³⁰⁶ *ΙΑΑΜ*, ὁ.π., τχ. 3, 703-05.

³⁰⁷ *Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ἀνδρέου Λόντου*, τ. Α' (Ἐν Αθήναις: Τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου, 1914), 186.

έπιρροή τοῦ Μαυροκορδάτου. Οἱ νέοι συσχετισμοὶ ἀπομακρύνονταν ἀπὸ τὸ πρωταρχικὸ δίπολο μεταξὺ «πολιτικῶν» καὶ «στρατιωτικῶν» καὶ ἄρχιζαν νὰ λαμβάνουν τὴ μορφή υπεράσπισης τοῦ ἐθνικοῦ προτάγματος καὶ τοῦ *Νόμου*, ἀπέναντι στὴν ἰδιοποίηση τοῦ τόπου, ἡ ὁποία ταυτίζεται μὲ τὴν «ἀρπαγή», τὴν παράνομη κατοχὴ τῶν κάστρων, τὸν φατριασμό, τὰ «τυραννικὰ φρονήματα», τὴν ἀνομία, τὴν «ἀταξία» καὶ τὸν «ἀντιπατριωτισμό».

Αὐτὴ τὴ ρητορικὴ υἱοθέτησαν οἱ σύμμαχοι τῆς Βουλῆς καὶ τοῦ νέου Ἐκτελεστικοῦ.³⁰⁸ Οἱ ἐκπρόσωποι τῶν ναυτικῶν νήσων ἐπέμειναν ἰδιαίτερα στὴν κατηγορία τῆς «ἀρπαγῆς» τῶν ἐθνικῶν εἰσοδημάτων, κοινοποιώντας μάλιστα, στίς 11 Ἰανουαρίου τοῦ 1824, λογαριασμὸ τῶν χρημάτων ποὺ ἔλαβαν, κατὰ τὸ προηγούμενο ἔτος, *αἱ τρεῖς Νῆσοι* (Ύδρας, Σπετσῶν, Ψαρῶν) ἀπὸ ὅσα κατὰ *ξηρὰν ἐσυνάχθησαν*. Σύμφωνα μὲ τὰ στοιχεῖα ποὺ παρέθεσαν, ἀπὸ τὰ ἐθνικὰ εἰσοδήματα δὲν ἔλαβαν ἐν *λεπτόν*, ἐνῶ τὸ σύνολο τῶν χρημάτων ποὺ εἰσέπραξαν, ἀπὸ ἐράνους, δασμοὺς καὶ τὴν πώληση ἐθνικῶν κτημάτων, ἔφθανε μόνο στὰ 121.148 γρόσια.³⁰⁹ Ὅλα αὐτὰ τὴ στιγμή ποὺ τὸ σύνολο τῶν ναυτικῶν ἐξόδων στὸν προϋπολογισμὸ τοῦ 1823, ὅπως εἶδαμε, κυμαίνονταν στὰ 10.690.200 γρόσια καὶ οἱ πρόσοδοι τῶν νησιῶν ὑπολογίζονταν στὰ 972.400 γρόσια.³¹⁰

Οἱ «ξένου» καταφρονητὲς τῶν παραδοσιακῶν δικαίων τοῦ τόπου

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὁ Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, ὡς Πρόεδρος τοῦ παλαιοῦ Ἐκτελεστικοῦ, σὲ διακήρυξή του πρὸς τὸ Πανελλήνιον, στίς 24 Φεβρουαρίου 1824, χαρακτήρισε μὲ τὴ σειρά του παράνομες καὶ φατριαστικὲς τὶς διαδικασίες συγκρότησης τοῦ νέου Ἐκτελεστικοῦ ἀπὸ τὴ Βουλὴ:³¹¹

«[...] Ἰδοὺ ἀνεγέρθησαν ἐπὶ κεφαλῇς τῆς παραστατικῆς σας Διοικήσεως ἀπόλυτοι δεσπότες, οἱ ὅποιοι μὴ γνωρίζοντες ἄλλον νόμον παρὰ τὴν θέλησίν των, καταχρώμενοι τὸν συνταγματικὸν χάρτην, διαφθείροντες τὸν ἐλληνικὸν ὀρίζοντα μὲ σοφίσματα, καταφρονοῦντες τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀλήθειαν [...] ἄρχισαν πρὸ πολλοῦ νὰ πράττουν φρικτὰς παρανομίας, καὶ ἀδικίας, νὰ διαιροῦν τὸ ἔθνος, νὰ ὑποκινοῦν ἐμφυλίους πολέμους, νὰ κατατρέχουν ἀθώους καὶ τιμίους πατριώτας [...] καὶ νὰ ἀποτολμοῦν τὰ

³⁰⁸ Γιὰ τὴ διακήρυξη τοῦ Βουλευτικοῦ πρὸς τὸ Πανελλήνιον βλ. *ΙΑΑΜ*, ὅ.π., τχ. 4, 49. Πρβλ. τὴ διακήρυξη τοῦ Προέδρου τοῦ (νέου) Ἐκτελεστικοῦ στὸ ἴδιο, 51-52.

³⁰⁹ Στὸ ἴδιο, 60.

³¹⁰ Βλ. τὸν πίνακα προσόδων καὶ ἐξόδων στὴν παρούσα ἐργασία, σελ. 101-2.

³¹¹ *ΙΑΑΜ*, ὅ.π., τχ. 4, 198-204.

πάντα διὰ νὰ ἐπιτύχουν τοῦ εἰς ὀλίγους ἐξ αὐτῶν γνωστοῦ, εἰς δὲ τοὺς λοιποὺς κεκρυμμένου καὶ διὰ τοῦτο ὀλεθρίου σκοποῦ, καὶ νὰ ἐπισύρουν τὴν πατρίδα εἰς τὸν ὀλεθρον [...] πολλοὶ γνωρίζονται κατὰ πάντων ὡς βουλευταί, ὅχι καθὸ νόμιμοι, ἀλλὰ καθὸ φατριασταί, διότι οἱ μὲν, οὔτε αὐτόχθονες εἶναι, οὔτε κτήματα ἔχουν εἰς τὰς ἐπαρχίας, οἱ δὲ δὲν ἔχουν τὰς ψήφους τῶν συμπολιτῶν, οἱ δὲ δὲν ἔχουν ἐλευθέραν ἐπαρχίαν [...].».

Στὸ ἀπόσπασμα ὁ Πετρόμπεης ἐπικαλεῖται, ὅπως καὶ τὸ νέο Ἐκτελεστικό, τὴ νομιμότητα, κατηγορώντας τοὺς ἀντιπάλους του ὡς ραδιούργους φατριαστὲς ποὺ καταχρῶνται τὸν *συνταγματικὸν χάρτην* καὶ θέλουν νὰ κατατρέξουν τοὺς *ἀθῶους καὶ τιμίους πατριώτας*. Ἡ διαφοροποίηση στὸν λόγο τοῦ Μανιάτη πρὸς τὸν ἄλλο, σὲ σχέση μὲ αὐτὸν τῆς νέας ἐξουσίας, ἔγκειται στὸ νοηματικὸ περιεχόμενο μὲ τὸ ὁποῖο περικλείει τὶς «*κίερες*» καὶ ἀναμφισβήτητες- ἀξίες τοῦ *Νόμου*, τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τοῦ δικαίου. Ἡ νοηματοδότηση τῶν ἐπικλήσεων του εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὶς κοινωνικο-πολιτικές του προσλαμβάνουσες καὶ τὸν κόσμον τοῦ μανιάτικου τοπικισμοῦ. Ἐκπρόσωπος μιᾶς κλειστῆς, ποιμενικῆς καὶ φυλετικῆς κοινωνίας, βασισμένης στὸ «*δίκαιο*» τῆς λεηλασίας καὶ τῆς ἔνοπλης ἰσχύος, ὁ Πετρόμπεης προβάλλει τὴν ἀντίληψή του σχετικὰ μὲ τὸ ποιὸς δικαιούται/νομιμοποιεῖται νὰ ἀσκεῖ ἐξουσία στὴν Ἐπανάσταση. Στὸν λόγο του ἡ κοινωνικο-οικονομικὴ κυριαρχία στὴν ἐπαρχία, καθὼς καὶ τὸ καθεστῶς της σὲ σχέση μὲ τὸ ἂν εἶναι *ἐλευθέρων* ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ, τίθενται ὡς ἐχέγγυα νομιμοποίησης ἐκείνου ποὺ φιλοδοξεῖ νὰ συμμετέχει στὴ διοίκηση τοῦ Ἑθνους.

Ὁ Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης δὲν ἀναγνωρίζει ὡς ὑπερασπιστὲς τῆς πατρίδας τοὺς ἐκπροσώπους τῆς ἐξουσίας ποὺ δὲν εἶναι αὐτόχθονες καὶ δὲν ἔχουν κτήματα στὸν ἐπαναστατημένο τόπον. Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο στὸ στόχαστρο τοῦ Μανιάτη ἐντάσσονται ὅσοι εἶναι «*ξένοι*» (*ἐτεροχθόνες*)³¹², ὅπως ὁ Μαυροκορδάτος, ποὺ ἐγκατέλειψε τὸ Ἐκτελεστικὸ Σῶμα καί, μέσω τῆς Βουλῆς καὶ τῶν Ὑδραίων, στρέφεται κατὰ τῶν «*γεννησίων πατριωτῶν*». Ἐπιπρόσθετα, ὁ Μανιάτης καταφέρεται ἐναντίον παραστατῶν τῆς Βουλῆς ποὺ δὲν νομιμοποιοῦνται νὰ ἀσκοῦν τὸ λειτούργημα ἐπειδὴ, κατὰ τὸν ἴδιο, δὲν ἐκλέχθησαν μὲ τὶς ψήφους τῶν συμπολιτῶν τους. Ἡ ἀναφορὰ αὐτὴ σχετίζεται μὲ τὰ τεκταινόμενα στὴν ἀνάδειξη τῶν παραστατῶν τῆς Ἐθνοσυνέλευσης τοῦ Ἀστροῦς. Ἐκεῖ πολλές ἐπαρχίες, ὄντας πολιτικὰ διαιρεμένες, ἔστειλαν διπλοὺς ἢ καὶ τριπλοὺς

³¹² Ἡ διαμάχη αὐτοχθόνων καὶ ἐτεροχθόνων, τῆς ὁποίας οἱ ἀπαρχὲς ἐντοπίζονται στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, ἀπασχόλησε ἔντονα τὸν πολιτικὸ βίον τοῦ νέου κράτους κατὰ τὶς πρῶτες δεκαετίες ὑπαρξῆς του. Γιὰ τὸ ζήτημα βλ. Ἰωάννης Δημάκης, *Ἡ πολιτειακὴ μεταβολὴ τοῦ 1843 καὶ τὸ ζήτημα τῶν αὐτοχθόνων καὶ ἐτεροχθόνων* (Ἀθήνα: Θεμέλιο, 1991).

παραστάτες, εκπροσωποῦντες ἕκαστος τὴν πολιτικὴν φατρίαν τῆς ὁποίας ἦτο παράγων ἢ ἐκλεκτός. Στὴ συνέχεια ἡ ἐκκαθάρισις τῶν περιπτώσεων διπλῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἐπαρχιῶν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀμφισβητηθῇ ὅτι ἀπετέλεσε θέμα παρασκηνιακῶν πολιτικῶν συναλλαγῶν, αἵτινες συνεχίσθησαν καὶ μετὰ τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Βουλευτικοῦ.³¹³

Ὁ Πετρόμπεης ἀμφισβητεῖ εὐθέως τὴ νομιμότητα τῆς ἐκλογῆς ὀρισμένων μελῶν τοῦ Βουλευτικοῦ θεωρώντας τὴν ἀποτέλεσμα φατριαστικῶν νομότυπων διευθετήσεων τοῦ Σώματος, μέσω τῶν ὁποίων προέκυψαν, κατὰ τὰ λεγόμενά του, βουλευτὲς ποὺ δὲν ἔχουν τὴ λαϊκὴ νομιμοποίηση ἀπὸ τὴν ἐπαρχία τους. Τέλος, ὁ Πρόεδρος τοῦ παλαιοῦ Ἐκτελεστικοῦ ἀμφισβητεῖ τὰ δικαιώματα τῶν βουλευτῶν ποὺ δὲν ἔχουν ἐλεύθερη ἀπὸ τὸν ὀθωμανικὸ ζυγὸ ἐπαρχία. Ἡ ἐκλογή, ὥστόσο, τῶν παραστατῶν διεξήχθη, σύμφωνα μὲ τὸν Ὁργανικὸ Νόμο, ἐκ τῶν ἐλευθέρων Ἐπαρχιῶν³¹⁴ καὶ δὲν προβλεπόταν ἡ ἀπώλεια τοῦ δικαιώματος τοῦ παραστάτη, στὴν βουλευτικὴ περιόδου κατὰ τὴν ὁποία ἔχει ἐκλεγεῖ, σὲ περίπτωσι ποὺ ἡ ἐπαρχία του ἔχανε τὴν ἐλευθερίαν της.

Στὴ λογικὴ τοῦ Πετρόμπεη, ἡ διαχείρισις τῶν νέων θεσμῶν δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι αὐτονομημένη ἀπὸ τὶς παραδοσιακὲς ἐπαρχιακὲς κοινωνικὲς δυναμικὲς, ἀπὸ τοὺς δεσμοὺς μὲ τὴν πατρίδα (τόπο) καὶ τὴν κατοχὴ κτημάτων. Οἱ «ἀνέστιοι» δὲν ἐκπροσωποῦν τὴν πατρίδα (ἔθνος) καὶ τὰ συμφέροντά της, ἀφοῦ ἡ ἐξουσία τους δὲν πηγάζει ἀπὸ συγκεκριμένη πατρίδα (τόπο) τῆς ἐπικράτειας τοῦ Ἀγῶνα. Ἐπιπλέον, δὲν ἀντιπροσωπεύουν τὸν λαὸ κάποιας ἐπαρχίας ποὺ χάνει αἵματα, δάκρυα καὶ ἰδρῶτας στὴν Ἐπανάστασι. Ὁ Μανιάτης ἀρχηγός, τὴ δεδομένη στιγμὴ, νιώθει ὅτι ἀπειλεῖται τὸ δικαίωμά του νὰ ἐκπροσωπεῖ πολιτικὰ τὸ Ἕθνος ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ δὲν ἔχουν «πατρίδα» στὴν ἐπαναστατημένη ἐπικράτεια.

Ὁ ἴδιος, πολιτικὸς καὶ ταυτόχρονα στρατιωτικὸς, Μπέης μιᾶς περιοχῆς μὲ πολεμικὴ παράδοσι καὶ ἰδιαίτερο καθεστῶς αὐτονομίας στὸν καιρὸ τῆς κατάκτησις, χρημάτισε Πρόεδρος τῆς πρώτης Πελοποννησιακῆς Γερουσίας -θέσι ποὺ τοῦ παραχώρησαν οἱ ἄλλοι πρόκριτοι καθὼς θεωροῦσαν ἀπαραίτητη τὴν πολεμικὴ συνδρομὴ τῆς πολυμελοῦς οἰκογένειάς του στὸν Ἀγῶνα.³¹⁵ Θεωροῦσε, ἀπὸ τὸν πρῶτο χρόνον τῆς Ἐπανάστασις, λόγω τοῦ γοήτρου του καὶ ἀντιλαμβανόμενος τὴν ὕψιστη στρατιωτικὴ

³¹³ Δημακόπουλος, ὁ.π., 139, 147.

³¹⁴ Μάμουκας, ὁ.π., τ. Β', 91.

³¹⁵ Ἀθανάσιος Συροπλάκης, *Πετρόμπεης Μαυρομαχάλης: Ὁ ἡγέτης τῆς Μάνης στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασι* (Ἀθήνα: Μεταίχμιο, 2020), 90.

σημασία της έπαρχίας του, ότι θα έπρεπε να ήγηθεϊ της χώρας. Για τὸν λόγο αὐτὸ εἶχε δυσανεστηθεῖ μετὰ τὴ θέση τοῦ Ἀντιπροέδρου τοῦ Βουλευτικοῦ ποὺ τοῦ παραχωρήθηκε στὴν πρώτη Ἐθνοσυνέλευση, καθὼς καὶ μετὰ αὐτὴ τοῦ Ὑπουργοῦ Πολέμου ποὺ τοῦ προτάθηκε στὴ συνέχεια.³¹⁶ Ἡ θέση τοῦ Προέδρου τοῦ Ἐκτελεστικοῦ ποὺ κατέλαβε στὴν Ἐθνοσυνέλευση τοῦ Ἀστρους ἱκανοποιοῦσε τὶς ἀξιώσεις του. Στὴν ἀντίληψη τοῦ Πετρόμπε, ἡ κατοχὴ τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Κυβέρνησης ἀπὸ τὸν ἴδιο ἀποκαθιστᾷ τὴ νομιμότητα καὶ τὴ δικαιοσύνη, διότι ἀντικατοπτρίζει τὴ θέση του στοὺς ἐπαρχιακοὺς συσχετισμοὺς δυνάμεως.

Σὲ αὐτὸ το πλᾶισιο κατανόησης, οἱ ἐτερόχθονες φορεῖς τῆς νέας ἐξουσίας εἶναι «φατριαστὲς» καὶ ὁ ρόλος ποὺ καταλαμβάνουν αὐθαίρετος, ἀφοῦ προσπαθοῦν νὰ εἰσβάλλουν στὸν κόσμον τῶν ἐπαρχιακῶν ἡγεσιῶν καὶ νὰ ἄρουν τὶς παραδοσιακὲς διαδικασίες πολιτικῆς ἀνάδειξης καὶ νομιμοποίησης μεταχειριζόμενοι δόλια τοὺς νέους θεσμούς. Γιὰ τὸν Μανιάτη Πρόεδρο τοῦ παλαιοῦ Ἐκτελεστικοῦ, ἡ πολιτικὴ ἄνοδος τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν ἐξυπηρετεῖ ἀπλῶς τὴν ἱκανοποίηση προσωπικῶν ἰδιοτελῶν συμφερόντων, εἰς βάρος τῶν «αὐθεντικῶν» ἡγετῶν τοῦ ἔθνους.³¹⁷ Ἡ θεσμικὴ λειτουργία καὶ ἡ νομιμότητα ποὺ ἐπικαλεῖται ἡ νέα ἐξουσία εἶναι, γιὰ τὸν Πετρόμπε, προσχηματικὴ. Στὶς κατηγορίες τῆς Βουλῆς ἐναντίον τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Σώματός του γιὰ τὴ μὴ τήρηση θεσμικῶν διαδικασιῶν ἀπαντᾷ: «*τίς ἢ ὠφέλεια νὰ χάσωμεν τὴν πατρίδα νομίμως ; Καὶ τί ὠφελοῦν οἱ νόμοι καὶ τὰ ἐθνικὰ κτήματα ὅταν χάσωμεν τὸ ἔθνος ; Δὲν ἦτον καλλιώτερον νὰ σωθεῖ τὸ ἔθνος [...] παρὰ νὰ χαθῇ διὰ τοῦ νόμου;*» Ὁ Πετρόμπε ἐν προκειμένῳ ἔχει τὴν πεποίθησιν ὅτι τὸ Βουλευτικὸ προβάλλει τὴ νομιμότητα ἐργαλειακᾶ γιὰ νὰ ἐπιφέρει τὴν πολιτικὴ μεταβολὴ ποὺ ἔχει σχεδιάσει. Συνεπῶς, οἱ ἐπικλήσεις σὲ αὐτὴ ἀποτελοῦν *σοφίσματα*, ποὺ σκοπὸ ἔχουν τὴν ἱκανοποίηση *φατριαστικῶν* συμφερόντων καὶ τὴν πολιτικὴ ἐξόντωση τοῦ ἰδίου καὶ τῶν Πελοποννησίων ἀδελφῶν του.

5.3. Ἡ διαμάχη τοῦ Stanhope μετὰ Byron - Μαυροκορδατο

Μέσα στὸ κλίμα τοῦ διχασμοῦ μεταξὺ Ἐκτελεστικοῦ καὶ Βουλευτικοῦ, εἶχε φτάσει στὴν Κεφαλονιά, ἀπὸ τὸν Αὐγουστο τοῦ 1823, ὁ ποιητὴς λόρδος Byron, ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Φιλελληνικοῦ Κομιτάτου, γιὰ νὰ βοηθήσει μετὰ ὅσα μέσα διέθετε τὸν Ἑλληνικὸ Ἀγῶνα, νὰ ἐξετάσει τὰ πολιτικὰ πράγματα καὶ νὰ κατευθύνει στὰ σωστὰ

³¹⁶ Στὸ ἴδιο, 93-94.

³¹⁷ Ἀντίστοιχη ἐρμηνεία, στὸ Ροτζῶκος, *Ἐπανάσταση καὶ Ἐμφύλιος*, ὅ.π., 105-08.

πολιτικά πρόσωπα τις υλικές και χρηματικές χορηγείες και τὸ ἐπικείμενο δάνειο. Οἱ δύο παρατάξεις προσπάθησαν νὰ τὸν προσεταιριστοῦν, ἀλλὰ τελικὰ ὁ Byron κατευθύνθηκε τὸν Δεκέμβριο στὸ Μεσολόγγι καὶ στὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ συνεργάτες καὶ ἀπεσταλμένοι του στὶς ἐπαφές μὲ τοὺς ἐπαναστατημένους, Hamilton Brown καὶ Edward Trelawny (ὁ τελευταῖος στὴ συνέχεια ἀκολούθησε τὸν Ὀδυσσεὺς Ἀνδρουῦτσο), φάνηκαν ἀρχικὰ νὰ πείθονται ἀπὸ τις ἀπόψεις τοῦ Κολοκοτρώνη.³¹⁸

Τὸν Νοέμβριο τοῦ 1823 ἔφτασε στὴν Ἑλλάδα, ἐπίσης ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ κοιτάτου, καὶ ὁ Leicester Stanhope, Βρετανὸς συνταγματάρχης, φιλελεύθερος ὁπαδὸς τοῦ Bentham καὶ ὑπέρμαχος τῆς ἐλευθεροτυπίας. Στόχος του ἦταν νὰ ὀργανώσει, μὲ τὰ πιεστήρια ποὺ εἶχε χορηγήσει τὸ Κομιτάτο, τὴν τυπογραφία στὸν ἐλληνικὸ χῶρο καὶ νὰ ἐξασφαλίσει τις προϋποθέσεις ἀπρόσκοπτης λειτουργίας τοῦ Τύπου δεδομένου ὅτι ἡ συνταγματικὴ ρύθμιση τοῦ Ἄστρους τὸ ἐπέτρεπε. Παράλληλα, ὁ Stanhope, ὡς ἐνθουσιώδης ιδεολόγος, ἀποσκοποῦσε στὴν προώθηση τῆς καθολικῆς ἐκπαίδευσης καὶ τῆς κοινωνικῆς πρόνοιας, στὴν ὀργάνωση ταχυδρομείων καὶ δικαστηρίων καὶ στὴ διάδοση τῆς βίβλου.³¹⁹ Γι' αὐτὲς του τις ἐπιδιώξεις ἦλθε σὲ σύγκρουση μὲ τὸν Byron, ὁ ὁποῖος, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι δήλωνε φίλος τῆς τυπογραφίας, θεωροῦσε ὅτι τὴ δεδομένη στιγμή οἱ ἐφημερίδες θὰ ἐβλαπταν τὴν εἰκόνα τῆς Ἐπανάστασης πρὸς τὸ ἐξωτερικὸ καθὼς θὰ δημοσίευαν τις ἀκρότητες τοῦ δημοσίου λόγου. Ἀντίθετα, ὁ Stanhope πίστευε ὅτι ὁ Τύπος θὰ διόρθωνε αὐτὲς τις παρεκτροπές, ἐκθέτοντας τοὺς ὑπευθύνους. Θεωροῦσε ἐπίσης ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος ἦταν, στὴν πραγματικότητα, ἐχθρὸς τῆς ἐλευθεροτυπίας, ποὺ ὅμως δὲν ἤθελε νὰ τὸ παραδεχθεῖ ἀνοιχτά.³²⁰

Ὁ Stanhope ἦταν ἀντίθετος στὸ δεσποτικὸ πνεῦμα τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας καὶ ἐργαζόταν γιὰ τὴ δημιουργία θεσμῶν καὶ τὴν ἐμφύσηση τοῦ δημοκρατικοῦ πνεύματος στοὺς Ἕλληνες, ὥστε νὰ μὴν δεχθοῦν ξένο μονάρχη ποῦ, ἐνδεχομένως, θὰ τοὺς ἐπέβαλλαν οἱ Δυνάμεις.³²¹ Σὲ αὐτὸ τὸ πλαίσιο δράσης του, ὁ Stanhope κατηγοροῦσε

³¹⁸ Βακαλόπουλος, ὁ.π., τ. ΣΤ', 586-89.

³¹⁹ Κ.Γ. Μακρυκώστας, *Μεσολογγίτικα 1821 - 1826* (Ἀθήνα: Ὁρθόδοξος Χριστιανικὴ Γωνία, 1984), 31.

³²⁰ Leicester Stanhope, *Greece in 1823 and 1824 ; Being a Series of Letters and other Documents, on the Greek Revolution, written during a visit to that country* (London: Printed for Sherwood, Jones, and Co., Paternoster Row, 1824), 92-93.

³²¹ Ὁ Stanhope θεωροῦσε ὅτι ἡ περιορισμένη (συνταγματικὴ) μοναρχία θὰ δροῦσε ἀπολυταρχικὰ καὶ ὅτι τὰ μόνα ἔθνη ποὺ εὐτυχοῦν πολιτικά εἶναι ἡ Ἀμερικὴ καὶ ἡ Ἑλβετία ποὺ δὲν ἔχουν βασιλιά, βλ. Stanhope, *Greece in 1823 and 1824*, ὁ.π., 123. Ἐκείνη τὴν περίοδο ὁ Μαυροκορδάτος εἶχε ξεκινήσει ἐπαφές μὲ παράγοντες τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς, ὅπου συζητεῖτο τὸ ἐνδεχόμενο νὰ ζητήσουν οἱ Ἕλληνες ὡς βασιλιά πρίγκιπα ἀπὸ τὸν οἶκο τῶν Ὁρλεανιδῶν, βλ. *ΙΑΑΜ*, ὁ.π., τχ. 4, 122-23.

ὡς ἀντιδημοκρατικούς τὸν Μαυροκορδάτο καὶ τοὺς Φιλέλληνες ποὺ ἀπέβλεπαν στὴν πρόσκληση βασιλιά. Μάλιστα, ἐνεπλάκη στὴν πολιτικὴ διαμάχη, κατὰ τοὺς πρώτους μῆνες τοῦ 1824, προτείνοντας νὰ συσταθεῖ κυβέρνησις ἐθνικῆς ἐνότητος στὴν ὁποία νὰ συμμετέχουν ὁ Ὑψηλάντης, ὡς Πρόεδρος τοῦ Βουλευτικοῦ, καὶ ὁ Ὀδυσσεύς ἢ ὁ Κολιόπουλος στὸ Ἐκτελεστικό.³²² Μὲ πρωτοβουλίες τοῦ Stanhope ἰδρύθηκαν οἱ ἐφημερίδες «Ἑλληνικὰ Χρονικὰ» τοῦ Μεσολογγίου, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1824, καὶ λίγο ἀργότερα ἡ «Ἐφημερίς τῶν Ἀθηνῶν» τοῦ Γεωργίου Ψύλλα. Ἐπίσης, τὸν Μάρτιο τοῦ 1824 ἐκδόθηκαν τὰ πρῶτα φύλλα τῆς ἐφημερίδας «Φίλος τοῦ Νόμου» τῆς Ὑδρας, ὑπὸ τῇ διεύθυνσιν τοῦ Ἰταλοῦ φιλελεύθερου Giuseppe Chiappe ὁ ὁποῖος, μὲ τὴν προστασία τῶν ἀδελφῶν Κουντουριώτη, ἐξασφάλισε γιὰ τὴν ἐφημερίδα τὸ χρῆμα τοῦ ἐπίσημου φύλλου τῆς Κυβερνήσεως.³²³

Ὁ Stanhope ἀνεθέσε τὴ διεύθυνσιν τῆς ἐφημερίδας τοῦ Μεσολογγίου στὸν Ἑλβετὸ ὁμοϊδεάτη τοῦ Johann Mayer, ὁ ὁποῖος ἀσκοῦσε ἰατρικὲς ὑπηρεσίες στὴ Δυτικὴ Ἑλλάδα. Ὁ Ἑλβετὸς ἐκδότης, σύμφωνα μὲ τὶς ἀρχὲς τοῦ Stanhope, ἔφερε σὲ δύσκολη θέση τοὺς Byron – Μαυροκορδάτο μὲ ἄρθρα τοῦ στὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικὰ», στὰ ὁποία ἐξέθετε ἕναν ριζοσπαστικὸ φιλελεύθερο προσανατολισμό. Ἡ ἐφημερίδα κατηγορήθηκε, μεταξὺ ἄλλων, γιὰ τὸ ἐπικριτικὸ ὕφος τῆς ἀπέναντι στὴν αὐστριακὴ κυβέρνησις - σὲ φύλλο ποὺ τελικὰ λογόκρινε καὶ ἀπέσειρε ὁ Byron,³²⁴ γιὰ ἕνα ἄρθρο περὶ τῆς *τυραννίας* στὴν Ἰσπανία καὶ γιὰ τὴ δημοσίευσιν μίας ἐπιστολῆς τοῦ Κοραΐ πρὸς τὸν Μαυροκορδάτο, στὴν ὁποία ὁ πρῶτος ἐξέφρασε μία συγκρατημένη δυσπιστία ὡς πρὸς τὶς προθέσεις τῶν Ἀγγλῶν, χρησιμοποιοῦντας τὴ φράση τοῦ ἀρχαίου κωμωδιογράφου Ἐπίχαρμου: «*μέμνας' ἀπιστεῖν ἄρθρα ταῦτα τῶν φρενῶν*».³²⁵ Τὴν ἀντίθεσιν σὲ αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὴν ἀρθρογραφία συνοψίζει ὁ Κερκυραῖος Πλάτων Πετρίδης, ποὺ εἶχε θητεύσει σὲ σημαντικὲς διοικητικὲς θέσεις ὑπὸ τὴν βρετανικὴ διοίκησιν τοῦ Ἰονίου, σὲ ἐπιστολὴν τοῦ πρὸς τὸν Μαυροκορδάτο, στὴν ὁποία ἀναρωτιόταν:³²⁶

«*Τέτοια μας τρελλοκαμώματα δὲν θὰ δώσουν εἰς αὐτοὺς λαβὴν εἰς τὸ νὰ μᾶς βλάψουν κηρύττοντές μας ὡς ἀπόρροιαν ἐκείνης τῆς φατρίας, τῆς ὁποίας ἐορτάζομεν τὰ*

³²² *ΙΑΑΜ*, ὅ.π., τχ. 4, 352-54.

³²³ Γιὰ τὸ περιεχόμενο, τὴ θεματολογία, τοὺς συντελεστὲς καὶ τὴν πολιτικὴ/ιδεολογικὴ κατεύθυνσιν τῶν τριῶν αὐτῶν ἐφημερίδων βλ. Αἰκατερίνη Κουμαριανοῦ, *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Τύπου 18ος - 19ος αἰ.* (Ἀθήνα: Ἑρμῆς, 2010), 351-400.

³²⁴ Βακαλόπουλος, ὅ.π., τ. ΣΤ', 619.

³²⁵ «Ἑλληνικὰ Χρονικὰ», 1824, τχ. 7 καὶ 18.

³²⁶ Γιὰ τὴν ἐπιστολὴν βλ. *ΙΑΑΜ*, ὅ.π., τχ. 4, 306-07.

μνημόσυνα με τόσην εὐγλωττίαν; Δέν θά ἔχουν εὖλογον αἰτίαν νὰ ζητήσουν τὴν καταστροφὴν ἑνὸς ἔθνους, εἰς τὸ ὁποῖο ὑποφαίνεται ὁ σπινθήρ ἀναδίδων τὸ πῦρ τοῦ Καρβονατικοῦ συστήματος;».

Ἡ κριτικὴ στὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικὰ» ἐντάσσεται στὸ πλαίσιο τῆς εὐρύτερης διαμάχης ποὺ λαμβάνει χώρα στὶς ἀρχές τοῦ 1824, μεταξὺ τῶν προταγμάτων τῶν φιλελεύθερων Φιλελλήνων καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ νομιμοποιητικοῦ πλαισίου τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης,³²⁷ διαμάχη ποὺ ἐξελίσσεται παράλληλα μετὰ τὴν ῥήξη στοὺς κόλπους τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τὸ ξεκίνημα τοῦ ἐμφυλίου πολέμου. Ἄνθρωποι ὅπως ὁ Stanhope, ὁ Trelawny καὶ ὁ Mayer προσπάθησαν νὰ προωθήσουν δημοκρατικές/ρεπουμπλικανικὲς ἀρχές³²⁸, ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ πολιτικοῦ/ιδεολογικοῦ πλαισίου τῶν εὐρωπαϊκῶν αὐλῶν, ἐντὸς τῶν ὁποίων ὁ ἑλληνικὸς ἀγῶνας διεκδικοῦσε τὴ νομιμοποίησή του. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ τάραξε τὸν Μαυροκορδάτο, ἀνθρώπους τοῦ εὐρύτερου κύκλου του, καθὼς καὶ τοὺς πιὸ μετριοπαθεῖς Φιλέλληνες, ὅπως τὸν λόρδο Byron, οἱ ὁποῖοι ἀνησύχησαν ἀπὸ τὸ ἐνδεχόμενο παρέκκλισης τῆς ιδεολογικῆς προβολῆς τοῦ Ἀγῶνα ἀπὸ τὸ ἐθνικὸ καὶ θρησκευτικὸ πλαίσιο νομιμοποίησής του καὶ τὴν πιθανότητα ἐγγραφῆς του στὰ καρμποναρικὰ συμφραζόμενα, σὲ μία περίοδο μάλιστα ποὺ ὁλοκληρώνονταν οἱ διαπραγματεύσεις γιὰ τὴ σύναψη τοῦ δανείου.

Βλέποντας οἱ ριζοσπαστικὰ φιλελεύθεροι Φιλέλληνες τὴ συστολὴ Μαυροκορδάτου - Byron ἀπέναντι στὶς προθέσεις τους, θεώρησαν, σύμφωνα μετὰ τὰ λεγόμενα τοῦ Stanhope, τὸν Φαναριώτη, τοὺς *ὀλιγαρχικοὺς* τῶν νησιῶν καὶ ὀρισμένους τῆς Πελοποννήσου καὶ τὸ Βουλευτικὸ (δηλαδὴ ἐν συνόλῳ τὴν κυβέρνησι τοῦ Κρανιδίου) ἐκφραστὲς ἑνὸς ἡπιου δεσποτισμοῦ. Ἀπὸ τὴ ἄλλη μεριὰ, ὁ Stanhope, κατέτασσε τὸν Κολοκοτρώνη -καὶ τοὺς *ὀλιγαρχικοὺς* Πελοποννήσιους ποὺ τὸν ἀκολουθοῦσαν- στοὺς παράγοντες ἐκείνους ποὺ ἀπέβλεπαν στὴν ἰσχὺ καὶ τὴ λεηλασία. Τέλος, θεωροῦσε ὅτι ὑπῆρχαν πρόσωπα ποὺ ἄρχιζαν νὰ προσλαμβάνουν τὶς δημοκρατικὲς ἀρχές, ὄντας ἀδέσμευτοι ἀπὸ τὸ πλαίσιο τῶν φατριαστικῶν ἀνταγωνισμῶν: Σὲ αὐτὴ τὴ μερίδα ὁ κολονέλος Stanhope τοποθετοῦσε ὅχι μόνον τὸν

³²⁷ Ἡ διαμάχη ἀναλυτικότερα, στὸ Ἀριστείδης Χατζῆς, «Ἕλληνες καὶ Φιλέλληνες Φιλελεύθεροι: Συμβολὴ στὴ μελέτη μιᾶς ἀγνωστῆς σύγκρουσης», στο *Ὁμοφυλία καὶ διχόνοια κατὰ τὴ Ἐπανάσταση*, Ἀρχιμ. Βαρθολομαῖος Ἀντωνίου-Τριανταφυλλίδης (ἐπιμ) (Ἀθήνα: Εἰδικὴ Συνοδικὴ Ἐπιτροπὴ Πολιτιστικῆς Ταυτότητας τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος/Ἀρχονταρῖκι, 2020), 349–78.

³²⁸ Γιὰ τὸν ρεπουμπλικανισμό καὶ τὴν ἐμφάνισή του στὴν ἑλληνικὴ σκηνή βλ. Paschalis Kitromilides, *Enlightenment and Revolution* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2013), 260–90.

Υψηλάντη, αλλά και τὸν Ὀδυσσεά και τὸν Νέγρη.³²⁹ Ὁ Stanhope πίστεψε ὅτι τὰ πρόσωπα αὐτά θὰ μπορούσαν νὰ ἐξυγιάνουν τὸ πολιτικὸ τοπίο. Παρευρέθη, μάλιστα, στὴ συνέλευση στὰ Σάλωνα ποὺ συγκάλεσαν, τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1824, ὁ Ὀδυσσεάς και ὁ Νέγρης, στὴν ὁποία συμβούλευσε τὸν πρῶτο νὰ δράσει μεταξὺ τῶν δύο ἀντιμαχόμενων παρατάξεων ὡς νέος Washington ἢ Bolivar, ὑπερασπιζόμενος τὰ πολιτικὰ δικαιώματα τοῦ λαοῦ και τὴν ἐλευθερία τοῦ τύπου.³³⁰ Ἡ συνέλευση, παρουσία προκρίτων και στρατιωτικῶν τῆς Στερεᾶς, μὲ τὴ συμβολὴ τοῦ Stanhope, ἀποφάσισε ὁμόφωνα νὰ ἀναγνώρισει τὴ νομιμότητα τῆς κυβέρνησης τοῦ Ἄργους (εἶχε μεταφερθεῖ ἀπὸ τὸ Κρανίδι ἐν μέσῳ τῶν συγκρούσεων), γεγονὸς ποὺ ἀπέτρεψε τὴν γενίκευση τοῦ ἐμφυλίου πολέμου και ἔβαζε φρένο στὶς ἐπιδιώξεις τοῦ Κολοκοτρώνη. Στὴ γραμμὴ τῆς ὑπεράσπισης τῆς νομιμότητας τῆς κυβέρνησης τοῦ Κρανιδίου στοιχίστηκαν ἐξ ἀρχῆς και τὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικὰ» τοῦ Mayer, παρὰ τὶς προστριβὲς ποὺ ἐκδηλώθηκαν, σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις, μεταξὺ τοῦ συντάκτη και τοῦ Μαυροκορδάτου.³³¹

Συμπερασματικά, οἱ φιλελεύθεροι Φιλέλληνες εἶδαν τὴν ἐλληνικὴ περίπτωσι ὡς εὐκαιρία γιὰ νὰ ἐφαρμοστοῦν οἱ ἀρχὲς τοῦ ρεπουμπλικανικοῦ κράτους και νὰ τεθοῦν διαχωριστικὲς γραμμὲς ἀπέναντι στὴν κυρίαρχη, πανευρωπαϊκά, ἰδέα τῆς μοναρχίας. Ὡστόσο, αὐτὴ ἡ φιλοδοξία προσέκρουε στὴν πολιτικὴ πραγματικότητα τοῦ τόπου και στὸ πλαίσιο προβολῆς και νομιμοποίησης τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀγῶνα στὸ ἐξωτερικό. Παρόλα αὐτά, ἡ παρουσία τους ἦταν σημαντικὴ, ἰδιαίτερα τοῦ Stanhope, μὲ τοῦ ὁποίου τὶς ἐνέργειες ὁ ἐλληνικὸς Τύπος ξεκίνησε νὰ λειτουργεῖ τὸ 1824. Στὴν ἐμφύλια διαμάχη ὁ Stanhope προσπάθησε νὰ ἐξισορροπήσει, μὲ βάση τὶς δικές του δημοκρατικὲς ἀρχές, τὰ πράγματα. Ἀναγνώρισε τελικὰ τὴ νομιμότητα τῆς Κυβέρνησης τοῦ νέου Ἐκτελεστικοῦ. Ἐντούτοις οἱ ἐνέργειές του διαπνέονταν ἀπὸ ἀντικυβερνητικὸ πνεῦμα: ὁ Stanhope ἔκρινε ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀναβληθεῖ ἡ παράδοσι τοῦ δανείου στοὺς Ἕλληνες, μέχρις ὅτου ἐξομαλυνθοῦν τὰ πολιτικὰ πράγματα. Στὸν «Φίλο τοῦ Νόμου» τοῦ προσάπτεται ἀφέλεια, ἡ ὁποία, σύμφωνα μὲ τὴν ἐφημερίδα, στοίχισε τὴν ἀπώλεια τῆς Κάσου και τῶν Ψαρῶν, καθὼς ἡ στάσι του εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν καθυστέρηση τῆς

³²⁹ Stanhope, *Greece in 1823 and 1824*, ὁ.π., 198.

³³⁰ Στὸ ἴδιο, 182-83.

³³¹ Ὁ Μαυροκορδάτος ἐμπόδισε τὴν ἔκδοσι τοῦ φύλλου 60 τῆς ἐφημερίδας, τὸ ὁποῖο θεώρησε ὅτι θὰ μπορούσε νὰ *διεγείρη τὴν ὀργὴν τῶν Ἀγγλων*. Μάλιστα στὶς 26 Ἰουλίου ἔγραφε στὸ Ἐκτελεστικὸ γιὰ τὴν ἀνάγκη νὰ συσταθεῖ μία νέα ἐφημερίδα *γραμμὲν ἐμφρόνως και κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς Διοικήσεως*, *ΙΑΑΜ*, ὁ.π., τχ. 4, 671-72.

καταβολής της πρώτης δόσης του δανείου και την αδράνεια του στόλου.³³² Τα «Έλληνικά Χρονικά», που τον στήριζαν αλλά ταυτόχρονα υπερασπίζονταν τη διοίκηση, υποστήριζαν πώς ο Stanhope εξαπατήθηκε από τον Νέγρη και μίσησε άδικα τον Μαυροκορδάτο.³³³ Οι έντονα δημοκρατικές απόψεις και επιθυμίες του φαίνεται να προκάλεσαν τη δυσαρέσκεια της αγγλικής κυβέρνησης και να συνέβαλαν στην ανάκλησή του, που πραγματοποιήθηκε τον Μάιο του 1824.³³⁴

5.4. Ο πρώτος έμφύλιος πόλεμος: ή διαπραγμάτευση έναντι της ολοκληρωτικής επικράτησης

Η κυβέρνηση Κουντουριώτη, έχοντας λάβει κάποιες προκαταβολές του δανείου από τον Byron και προσελκύοντας μέσω αυτών στρατιωτικούς από το παλιό Έκτελεστικό, στόχευε στην απογύμνωση των πολεμικών σωμάτων του Ναυπλίου και στην ολοκληρωτική επικράτηση έναντι των αντιφρονούντων. Στρατιωτικοί όπως ο Μακρυγιάννης, ο Χατζηχρήστος, ο Χορμόβας κ.ά. εγκατέλειψαν το σώμα του Γενναίου Κολοκοτρώνη και προσχώρησαν στη νέα κυβέρνηση.³³⁵ Ακόμα, οι παλαιοί Φιλικοί στρατιωτικοί με ριζοσπαστικά αντιπρουχοντικά φρονήματα, Παπαφλέσσας και Αναγνωσταράς, είχαν απομακρυνθεί μέσα στο 1823 από τον Κολοκοτρώνη, δυσανεστημένοι μάλλον από τη συμμαχία του με τους Δεληγιανναίους, και είχαν προσεγγίσει τους Ύδραίους.³³⁶ Εντούτοις, ο Δημήτριος Ύψηλάντης κρατούσε ουδέτερη στάση και προσπαθούσε να μεσολαβήσει συμβιβαστικά υπέρ της εκπίπτουσας διοίκησης της Τριπολιτσάς, προτείνοντας είτε να προστεθούν ο Πετρόμπεης και ο Χαραλάμης στο Έκτελεστικό είτε τη σύγκληση νέας Έθνοσυνέλευσης.³³⁷ Η απάντηση του Γεωργίου Κουντουριώτη (17 Φεβρουαρίου 1824) σε αυτές τις εκκλήσεις ήταν αποστομωτική:

«[...] μεσολοβεῖς νὰ ἐνώσης καὶ συμβιβάσης τὰ διαφερόμερα μέρη· ἐγὼ ὁμῶς κύριε [...] δὲν θεωρῶ καμμίαν διαίρεσιν, ἀλλὰ φαντάζομαι ὅτι ἤδη ἡ Ἑλλὰς τρυφᾷ ἑνωσιν,

³³² «Φίλος του Νόμου», 1824, τχ. 45.

³³³ «Έλληνικά Χρονικά», 1824, τχ. 42.

³³⁴ Στὸν «Φίλο του Νόμου», τχ. 45 (18/8/1824), ἀναφέρεται ὅτι ἡ ἀπόσυρση τοῦ Stanhope ἔγινε μὲ βασιλικὸ διάταγμα.

³³⁵ Βακαλόπουλος, ὅ.π., τ. ΣΤ', 458-59.

³³⁶ Ὁ Παπαφλέσσας, ὄντας στὴν Τριπολιτσᾶ Ὑπουργὸς Ἑσωτερικῶν τοῦ παλαιοῦ Ἐκτελεστικοῦ, στὰ 1823, συνεννοοῦνταν μυστικὰ μὲ τοὺς Ὑδραίους. Ὁ ἴδιος διατήρησε τὴ θέση τοῦ Ὑπουργοῦ μετὰ τὴν ἐπικράτηση τοῦ νέου Ἐκτελεστικοῦ, ἐνῶ ὁ ἀδερφὸς του Νικήτας Φλέσσας καὶ ὁ Αναγνωσταρᾶς συγκαταλέγονταν στοὺς ἀρχηγοὺς τῶν διοικητικῶν στρατιωτικῶν σωμάτων κατὰ τὴν περίοδο τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, Κόκκινος, ὅ.π., τ. Δ', 341-42, 384· Βακαλόπουλος, ὅ.π., τ. ΣΤ', 459.

³³⁷ ΙΑΑΜ, ὅ.π., τχ. 4, 168.

μόνοιαν καὶ εὐνομίαν. Ἴσως δὲ τινες ὑποθέτουσι διαίρεσιν, ὑποχρεούμενοι νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τοὺς νόμους καὶ ἀπαρέσκονται. Ἀλλ' ὅποιος, κατὰ τὴν ἐμὴν κρίσιν, νομίζει τοῦτο διαίρεσιν καὶ ὑπονοεῖ ἐκ τούτου ὄλεθρον τῆς Ἑλλάδος, ὁ τοιοῦτος ἢ δὲν ἔχει αἰσθήματα εἰλικρινοῦς πατριώτου ἢ παραχαράττει τὴν ἀλήθειαν».³³⁸

Τὸ παραπάνω ἀπόσπασμα καταδεικνύει τὴν πλεονεκτικὴν θέσιν τῆς κυβερνήσεως τοῦ Κρασιδίου καὶ τῆς λογικῆς της, ἡ ὁποία προσανατολιζόταν στὴν ἀπόλυτη ὑποταγὴ τῶν ἀντιφρονούντων. Γιὰ τὸν Κουντουριώτη, φορέα τῆς νέας ἐξουσίας, δὲν ὑπάρχει διαίρεση στὴν πολιτικὴ τάξιν τῆς χώρας ἀλλὰ ἐπικρατεῖ ἡ ἔνωση, ἡ ὁμόνοια καὶ ἡ εὐνομία. Σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς ἐκπροσώπους τοῦ παλαιοῦ Ἐκτελεστικοῦ, ποὺ προβάλλουν τὴν «ἀδικίαν» ποὺ συντελεῖται σὲ βάρος τους καὶ προσπαθοῦν νὰ ἀναδείξουν τὴν νομιμότητά τους καὶ νὰ δικαιολογήσουν τὶς ἐνέργειές τους ὥστε νὰ ἀναδιαπραγματευτοῦν τὴν θέσιν τους στὸ πολιτικὸ πεδίο, ἡ νέα ἐξουσία δὲν ἀφήνει περιθώριον συμμετοχῆς τῶν ἀντιπάλων της στὸ παιχνίδι τῆς ἐξουσίας. Στὴ λογικὴ τῆς νέας Κυβερνήσεως δὲν ὑφίσταται οὔτε διαίρεση οὔτε πολιτικὴ κρίσις. Ἡ διαίρεση εἶναι ἐπινόηση ἐκείνων ποὺ ἀπαρέσκονται νὰ ὑπακούσουν τὸν *Νόμον*· νόμον ποὺ τὸ νέο Ἐκτελεστικὸ εἶναι σὲ θέσιν νὰ ὀρίσῃ καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ. Ἡ ἀπαίτησις ἀπαρέγκλιτης τήρησης τῆς ἐννομῆς τάξεως ὑπακούει στὴν ἐσωτερικὴ θεσμικὴ λογικὴ τοῦ κράτους καὶ τοῦ πολιτεύματος, τὸ ὁποῖον ἐγκολπώνει τὴ γλῶσσαν τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τοῦ *Κοινωνικοῦ Συμβολαίου*³³⁹ καὶ τοῦ -ἐμπεδωμένου στὴ σκέψιν τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ- προτάγματος τῆς *Νομοκρατίας*.³⁴⁰

Ἐπιπρόσθετα, ἡ ἐπικύρησις τῆς νομιμότητος ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν βασίζεται θεσμικὰ στὸν πρῶτον ποινικὸν κώδικα ποὺ θεσπίστηκε τὸν Ἰούλιον τοῦ 1823, μετὰ τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν τοῦ Ἄστρους. Πρόκειται γιὰ τὸ *Ἀπάνθισμα τῶν Ἐγκληματικῶν*,³⁴¹ τὸ ὁποῖον τυπώθηκε στὴν Ὑδρὰ μέσα στὸ 1824, καθὼς κρίθηκε ὅτι *ἡ δημοσίευσίς τούτου τοῦ Νόμου εἶναι κατὰ τὸ παρὸν ἀναγκαία*. Στὸν ἐν λόγω κώδικα περιέχεται τὸ *Ἀπάνθισμα περὶ Ἀμαρτημάτων καὶ Ποινῶν* (ποὺ προέκυψε βάσει τῶν *Νόμων τῶν*

³³⁸ Ἐμμανουὴλ Πρωτοψάλτης (ἐπιμ.), *Ἀρχεῖα Λαζάρου καὶ Γεωργίου Κουντουριώτου*, τ. 6 (Ἀθήνα: Ἐθνικὸν Τυπογραφεῖον, 1966), 105.

³³⁹ Γιὰ τὶς θεωρίαι τοῦ *Κοινωνικοῦ Συμβολαίου* καὶ τοὺς κλασσικοὺς θεωρητικοὺς του βλ. Πασχάλης Κιτρομηλίδης, *Νεότερη Πολιτικὴ Θεωρία* (Ἀθήνα: Σακκουλά, 2000), 17–67.

³⁴⁰ Τὸ πρόταγμα τῆς Νομοκρατίας εἶναι ἐκδηλὸν στὴν πολιτειολογικὴ σκέψιν τοῦ Ρήγα Βελεστινλή. Γιὰ τὴν πολιτειολογίαν τοῦ τελευταίου βλ. Δημήτριος Καραμπερόπουλος, «Ρήγας Βελεστινλὴς καὶ τὸ πρῶτον Σύνταγμα τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ Βαλκανικοῦ χώρου (1797)», στὸ *Οἱ φιλελεύθεροι θεσμοὶ τοῦ Ἀγῶνος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως* (Ἀθήνα: Ἀρχονταρῖκι, 2019), 285–314· Πασχάλης Κιτρομηλίδης, *Ρήγα Βελεστινλή: Ἀπαντὰ τὰ σωζόμενα*, τ. Ε' (Ἀθήνα: Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων, 2000), 9–20.

³⁴¹ Γιὰ τὸ *Ἀπάνθισμα* βλ. Δημοσθένης Μιράσγετζης, *Ὁ πρῶτος ποινικὸς κώδιξ τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος. Τὸ «Ἀπάνθισμα τῶν Ἐγκληματικῶν» τοῦ 1823* (Ἀθήνα: Ἀφοὶ Γ. Ροδῆ, 1940).

ἀειμνήστων Αὐτοκρατόρων Χριστιανῶν καὶ ἄλλους Κώδικας τῆς ἐννομουμένης Εὐρώπης) τὸ ὁποῖο κρίνει ὡς ἐγκλήματα ἐσχάτης προδοσίας (*κατὰ τῆς ἐσωτερικῆς Ἀσφαλείας τῆς Ἐπικρατείας*) ποὺ ἐπιφέρουν τὴν ποινὴ τοῦ θανάτου, μεταξύ ἄλλων, τὰ ἐξῆς: τὸ νὰ λάβουν κάποιοι ἄρματα ἢ νὰ παρακινήσωσιν ἄλλους νὰ σηκώσουν ἄρματα μὲ σκοπὸν τοῦ νὰ ἐπιφέρουν ἐμφύλιον πόλεμον, ἢ κατασφάζωσιν, ἢ καύσωσιν, ἢ ληστεύσωσιν, ἢ ἀρπάσωσιν [...] ἢ τὸ νὰ συγκροτήσωσιν φατρίαν διὰ νὰ ταραξώσι τὴν κοινὴν ἡσυχίαν· ἀκόμα, τὸ νὰ κατακρατήσῃ, εἴτε πολιτικός, εἴτε πολεμικός, φρούριον, πόλιν ἢ πλοῖον πολεμικὸν ἐναντίον τῆς θελήσεως τῆς Διοικήσεως. Οὐσιαστικά, ὁ ποινικὸς κώδικας ἐμπεριέχει ὡς ἐγκλήματα ἐσχάτης προδοσίας ὅλα τὰ ἁμαρτήματα γιὰ τὰ ὁποῖα κατηγοροῦνται οἱ ἐχθροὶ τῆς κυβέρνησης Κουντουριώτη στοὺς δύο ἐμφυλίου πολέμους τοῦ 1824.

Ὁ *Νόμος*, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τυπικὴ καὶ θεσμικὴ του διάσταση, ἀποτελεῖ, ἐν προκειμένῳ, ἰδεολογικὸ ἐργαλεῖο ποὺ χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸν ἰσχυρὸ γιὰ νὰ δικαιολογηθεῖ, ὅχι ἀπλὰ ἡ ὀλοκληρωτικὴ ἐξόντωση τοῦ ἀντιπάλου, ἀλλὰ ἡ πολιτικὴ του ἀνυπαρξία, ἡ μὴ δυνατότητά του νὰ ἀποτελεῖ μέρος μίας πολιτικῆς διαίρεσης σὲ μία περίοδο κατὰ τὴν ὁποία ἡ ἐξουσία διακυβεύεται. Ὅποιος μάλιστα ὑπονοήσῃ τὴν ὕπαρξιν ἑνὸς τέτοιου σχίσματος ποὺ μπορεῖ νὰ ἀποβεῖ ἐθνικὰ ὀλέθριο, εἴτε δὲν ἔχει αἰσθήματα εἰλικρινοῦς πατριώτου εἴτε παραχαράττει τὴν ἀλήθειαν. Ἡ νέα ἐξουσία ἐπιβάλλει τοὺς ὅρους καὶ τὸ λεξιλόγιό της στὴν πολιτικὴ διαμάχη. Ὁ λόγος της ἀξιώνει ἐγκυρότητα ἀλήθειας καὶ νομιμοφροσύνης, καθότι συστήνεται ὡς «λόγος τοῦ ἔθνους».³⁴² Ἡ νομιμότητα, δηλαδή, τοῦ λόγου τῆς ἐξουσίας ἐκπροσωπεῖ τὰ καθολικὰ «δίκαια τοῦ ἔθνους» καὶ τὴν προοπτικὴ ἀποκατάστασής του. Ἐπομένως, ἡ μὴ ἀναγνώριση τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς ἀπὸ τοὺς πολιτικοὺς ἀντιπάλους ἀποτελεῖ «ἀντιπατριωτικὴ» πράξις ἀποστασίας ποὺ θὰ πρέπει νὰ κατασταλεῖ καὶ νὰ κριθεῖ ἀπὸ τὸν *Νόμο*.³⁴³ Κοντολογίς, γιὰ τὴ Διοίκησιν, δὲν ὑπάρχει περιθώριον διαπραγματεύσεως καὶ συνεννόησης μὲ τοὺς ἐνάντιους: ἢ ἐκεῖνοι θὰ ὑποταχθοῦν στὴ νομιμότητα, παραδίδοντας τὰ μεγάλα κάστρα τῆς Πελοποννήσου στὸ «ἔθνος», ἢ θὰ κυνηγηθοῦν ἀπὸ τὸν νόμο τοῦ ἔθνους -ποὺ ἐκπροσωπεῖ ἡ νέα ἐξουσία- ὡς «ἀντιπατριῶτες» καὶ «ἀποστάτες».

Ἡ κυβέρνησις τοῦ Κρανιδίου, στὶς 2 Μαρτίου τοῦ 1824, ὅρισε ὡς ἔδρα της τὸ Ναύπλιο καὶ διέταξε τὸν Πάνο Κολοκοτρώνη νὰ προετοιμάσῃ τὴν ὑποδοχὴ της στὴν πόλιν, ἀλλὰ ἐκεῖνος ἀρνήθηκε ὑποστηρίζοντας ὅτι ἡ νόμιμη κυβέρνησις εἶναι αὐτὴ ποὺ

³⁴² Ροτζῶκος, *Ἐπανάστασις καὶ Ἐμφύλιος*, ὁ.π., 98.

³⁴³ Στὸ ἴδιο, 99.

εἶχε προκύψει ἀπὸ τὴν Ἐθνοσυνέλευση, δηλαδὴ τὸ παλιὸ Ἐκτελεστικό. Ἔτσι, στὶς 7 Μαρτίου, τὸ (νέο) Ἐκτελεστικό, σὲ διακήρυξή του, τὸν ὀνόμασε *ἀποστάτη καὶ ἐχθρὸ τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους*.³⁴⁴ Ἡ ἄρνηση τοῦ Πάνου νὰ παραδώσει τὸ Ναύπλιο στὴ Διοίκηση σηματοδοτεῖ τὴν ἔναρξη τοῦ πρώτου ἐμφυλίου πολέμου, ὁ ὁποῖος ἀφορᾷ κυρίως τὴν προσπάθεια τῆς κυβέρνησης Κουντουριώτη νὰ ἀποσπάσει τὰ μεγάλα κάστρα τῆς Πελοποννήσου -τοῦ Ναυπλίου, τοῦ Ἀκροκορίνθου καὶ τῆς Τριπολιτσᾶς- ποὺ βρίσκονταν ὑπὸ τὸν ἔλεγχο τῆς στρατιωτικῆς φατρίας τῆς Πελοποννήσου. Στὰ τέλη Μαρτίου, διοικητικὰ στρατεύματα 3000 ἀνδρῶν προχώρησαν ἐναντίον τῆς Τριπολιτσᾶς μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Ἀνδρέα Λόντο, τὸν Ἰωάννη Νοταρᾶ κ.ἄ.. Οἱ ἐντολὲς ποὺ ἔλαβε ὁ Ἀνδρέας Λόντος, ὡς στρατηγὸς τῆς διοίκησης, γιὰ τὴν πάταξη τῶν «ἀνταρτῶν» ἦταν σαφεῖς:

«[...]νὰ μὴ γίνῃ μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῶν ἀντιπατριωτῶν καμμία συνομιλία σκοπὸν ἔχουσα τὴν ἀργοπορείαν τῆς τελετῆς τοῦ ἐπιχειρισθέντος ἔργου [...] οἱ ἀντιπατριῶται οἱ κινοῦντες ὅπλα καθ' ὑμῶν εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως συλλαμβανόμενοι νὰ μετακομίζονται πρὸς τὴν Διοίκησιν πάραντα διὰ νὰ δώσωσι λόγον ἔμπροσθεν τῶν νόμων».³⁴⁵

Παρὰ τίς παραπάνω διαταγές, ὁ Λόντος καὶ οἱ ἄλλοι ἀρχηγοί, μετὰ ἀπὸ ὀλιγοήμερες συγκρούσεις μὲ τοὺς ἀμυνόμενους τῆς Τριπολιτσᾶς, μεταξὺ τῶν ὁποίων βρίσκονταν ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Δεληγιάννης καὶ ὁ Νικηταρᾶς, ἐπιχείρησαν νὰ διαπραγματευτοῦν μὲ τοὺς πολιορκημένους γιὰ τὴν ἐξεύρεση συμβιβαστικῆς λύσης. Ἡ συμφωνία ποὺ προέκυψε ἦταν νὰ μείνει ἡ πόλη ἐλεύθερη καὶ νὰ ἀποσυρθοῦν τὰ στρατεύματα καὶ τῶν δύο πλευρῶν· συμφωνία ποὺ ἐξόργισε τὸν πρόεδρο Κουντουριώτη, ὁ ὁποῖος σημείωνε στὸν ἀδελφὸ του Λάζαρο:

«τοὺς ἐπεπλήξαμεν ἀποτόμως διὰ τὴν ὁποίαν ἔκαμαν συγχώρησιν τῶν ἀντιπατριωτῶν νὰ ἀναχωρήσωσιν ἐντίμως καὶ μετὰ δυνάμεως [...] Οἱ Πελοποννήσιοι δὲν ἐπιθυμοῦσι νὰ ἐνδυναμώσωσι τὴν Διοίκησιν διὰ νὰ ἡμπορέσει νὰ πωλήσῃ τὰ ἐθνικὰ εἰσοδήματα, ἐπειδὴ ἐσυνήθισαν νὰ τὰ φάγωσιν οἱ ἴδιοι καὶ ὄχι νὰ καταναλίσκωνται εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς πατρίδος. Ἡ στερέρωσις τῆς Διοικήσεως εἶναι νὰ προφθάσῃ κατὰ τάχος

³⁴⁴ «Ἑλληνικὰ Χρονικά», 1824, τχ. 28.

³⁴⁵ *Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ἀνδρέου Λόντου*, ὅ.π., τ. Β', 70.

αὐτὸ τὸ δάνειον καὶ δυνάμει τούτου ἀνατρέπει καὶ ματαιοῖ ὅλα τὰ σχέδια καὶ τοὺς σταχασμοὺς τῶν ἀντιπατριωτῶν καὶ τῶν ὑπὸ τὸ σχῆμα πατριωτῶν».³⁴⁶

Ὡστόσο, λίγες ἡμέρες μετὰ, τὴν Τρίπολη κατέλαβαν τὰ στρατεύματα τοῦ Ἀνδρέα Λόντου, ὁ ὁποῖος ἀθέτησε τὸν λόγο του φοβούμενος τὴν ἐπάνοδο τοῦ Κολοκοτρώνη στὴν πόλη.³⁴⁷ Πλέον, ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Δεληγιάννης καὶ ὁ Πλαπούτας, ποὺ βρίσκονταν στὴν Καρύταινα, εὐνοούμενοι ἀπὸ τὴν καθυστέρηση τῆς καταβολῆς τῆς πρώτης δόσης τοῦ δανείου στὴν κυβέρνηση Κουντουριώτη, ἐτοίμαζαν τὴν ἐπίθεσιν τοὺς ἐναντίον τοῦ Λόντου στὴν Τριπολιτσά, τὴν ὁποία πραγματοποίησαν στὶς ἀρχὲς Μαΐου. Παράλληλα, τὰ διοικητικὰ στρατεύματα πολιορκοῦσαν τὸν Ἀκροκόρινθο καὶ τὸ Ναύπλιο, τὸ ὁποῖο ἦταν ναυτικὰ ἀποκλεισμένο. Ἐνῶ οἱ συγκρούσεις ἐκτυλίσσονταν πρὸς ὄφελος τῶν στρατευμάτων τῆς Διοίκησης, ἡ τελευταία, ὅπως ἀνέφερε στὶς 21 Μαΐου ὁ Γεώργιος Κουντουριώτης στὸν ἀδελφό του, διέταξε τὴν ἐν Τριπολιτῆ ἐπιτροπὴν καὶ πολεμικοὺς νὰ ὀρμήσωσι κατὰ τοῦ Κολοκοτρώνη [...] καὶ ἐπομένως νὰ εἰσβάλωσι στὴν ἐπαρχία τῆς Καρυταίνης, ὥστε μὲ τὸ πῦρ καὶ μὲ τὸν σίδηρον νὰ ὑποχρεώσωσιν αὐτὴν εἰς τὸ νὰ γνωρίσῃ τὰ χρέη της καὶ νὰ ὑποταχθῇ εἰς τοὺς νόμους καὶ τὴν Διοίκησιν [...] τὸ φθάσιμον εἰς Τριπολιτῆν τοῦ Ζαΐμη ἔβλαψε περισσότερον παρ' ὅ,τι ὠφέλησεν, ἐπειδὴ τὰ ἐκεῖ εὐρισκόμενα στρατεύματα ἐμποροῦσαν νὰ κτυπήσωσι τὸν Κολοκοτρώνην καὶ νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Καρύταιναν, ἀλλ' ἐλθόντος αὐτοῦ, ἐμποδίσθησαν διότι αὐτὸς καταγίνεται νὰ ἀθωώσῃ τοὺς γυναικαδέλφους του.³⁴⁸

Στὰ παραπάνω περιστατικὰ διαφαίνονται οἱ διαφορετικὲς λογικὲς ποὺ πρυτάνευαν στὸν προσανατολισμὸ τῆς δράσης τοῦ Λόντου καὶ τοῦ Ζαΐμη, ἀπὸ τὴ μία πλευρά, καὶ τῆς κυβέρνησης Κουντουριώτη ἀπὸ τὴ ἄλλη. Ἡ Κυβέρνηση ἐπεδίωκε τὴν ὀριστικὴ ρήξιν μὲ τὸν ἀντίπαλο, τὴ σύλληψιν τῶν «ἀντιπατριωτῶν» καὶ τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἐξάλειψιν τῶν ἐστιῶν ἀνομίας καὶ πολιτικῆς ἀνυπακοῆς. Σὲ αὐτὸ τὸ πλαίσιο, οἱ «ἀντάρτες» τῆς Καρύταινας (Κολοκοτρώνης καὶ Δεληγιανναῖοι) ἔπρεπε νὰ συντριβοῦν, νὰ ἀπολέσουν τὴν κυριαρχία τους στὸν τόπο, νὰ ἀπογυμνωθοῦν ἀπὸ τὰ ἔνοπλα σώματά τους. Δηλαδή νὰ ἀναιρεθοῦν τὰ μέσα ἐξασφάλισης τῆς δυνατότητας διαπραγμάτευσης καὶ διεκδίκησης τῶν ἀξιώσεών τους στὸ πολιτικὸ πεδίο· ἀξιώσεων ποὺ ἔχουν ταυτιστεῖ ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους τους μὲ τὴν «ἄρπαγὴ» καὶ τὴ «λεηλασία».

³⁴⁶ Λιγνός, *Ἀρχεῖα Λαζάρου καὶ Γεωργίου Κουντουριώτου*, ὅ.π., τ. Β', 206-07.

³⁴⁷ Βακαλόπουλος, ὅ.π., τ. ΣΤ', 460.

³⁴⁸ Στὸ ἴδιο, 466-67.

Ὡστόσο, οἱ δύο πρὸντες τῆς Πελοποννήσου, οἱ «Ἀνδρέηδες», ποὺ βρίσκονται γιὰ τὴν ὥρα στὴν παράταξη τῶν «πατριωτῶν» καὶ τῆς «νομιμότητας», ἀποτελοῦν ἀναπόσπαστα μέλη τοῦ ἐπαρχιακοῦ κατεστημένου. Ἡ πολιτικὴ ἰσχὺς τους βασίζεται στὴν ἐντοπιότητα, στὰ συγγενικὰ καὶ πελατειακὰ τοπικὰ δίκτυα, στὰ κληρονομικὰ προνόμια καὶ ἰδεολογικὰ συμφραζόμενα τῆς παραδοσιακῆς κυριαρχίας τῶν «φυσικῶν» ἡγετῶν στὸν τόπο. Οἱ πρὸντες τῆς Πελοποννήσου καὶ στρατηγοὶ τῆς Διοίκησης δὲν φαίνεται νὰ λογίζονται τοὺς «ἀντιδιοικητὲς» ὡς *ἐχθροὺς τοῦ ἔθνους* οὔτε νὰ ἐπιθυμοῦν τὴν ὀλοκληρωτικὴ συντριβὴ τους, διότι αὐτὸ συνεπάγεται τὴ διάρρηξη τῶν δεδομένων ἰσορροπιῶν, τῶν σχέσεων ἐξουσίας καὶ τῶν κοινωνικο-πολιτικῶν δεσμεύσεων στὸ ἐπαρχιακὸ ἐπίπεδο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀντλοῦν καὶ οἱ ἴδιοι τὴν πολιτικὴ τους δύναμη καὶ ἐπιρροή.

Ὁ Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς νέας ἐξουσίας, θεωρεῖ ἀπαράδεκτες τὶς ἐνέργειες τοῦ Λόντου καὶ τοῦ Ζαΐμη, ποὺ ἀποβλέπουν στὴ *συγχώρισιν* τῶν «ἀντιπατριωτῶν», στὴν *ἀθώωση* τῶν συγγενῶν³⁴⁹ καὶ στὴν παραχώρηση τῆς δυνατότητας ἐπαναπροσδιορισμοῦ τῆς θέσης τῶν «ἀνταρτῶν» στὸ πλαίσιο τῆς πολιτικῆς σύγκρουσης. Οἱ ἀποκλίνουσες αὐτὲς νοοτροπίες, τῆς ἐξουσίας καὶ τῶν Μωραϊτῶν πρὸντων τῆς διοίκησης, ὁδηγοῦν τὸν Κουντουριώτη νὰ θεωρήσει τοὺς ἴδιους τοὺς στρατηγούς του *ὑπὸ τὸ σχῆμα πατριῶτες*· ἤτοι κατ' ἐπίφαση πατριῶτες, τῶν ὁποίων τὰ φρονήματα καὶ οἱ πρακτικὲς δὲν διαφέρουν καὶ πολὺ ἀπὸ αὐτὰ τῶν «ἀντιπατριωτῶν».³⁵⁰

Ἡ ἀπόφαση τοῦ Ζαΐμη νὰ μὴν ἐκτελέσει τὶς διοικητικὲς ἐντολὲς καὶ νὰ μὴν «ἐξοντώσει» τοὺς *γυναικαδέλφους* τοῦ Δεληγιανναίου ἀντανακλᾷ τὴν ἄβολη θέση τοῦ πρὸντα μετὰξὺ διακριτῶν πλαισίων νομιμότητας: αὐτῶν τοῦ «τόπου» καὶ τοῦ «ἔθνους». Ὁ Ζαΐμης, παρότι πιστὸς στὴ Διοίκηση καὶ στοὺς νόμους τοῦ ἔθνους, δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ ἀμφισβητήσῃ καὶ νὰ διαταράξῃ τὸ δεδομένο, αὐτονόητο καὶ «ἱερό», στὴ συνείδηση τῶν πρὸντων, ἐπαρχιακὸ κατεστημένο, οὔτε τὶς σχέσεις καὶ τοὺς δεσμούς ἐξουσίας ποὺ ὀρίζουν πατροπαράδοτα τὴν κυριαρχία συγκεκριμένων οἰκογενειῶν στὶς ἐπαρχίες τῆς Πελοποννήσου. Ἀπαντᾷ λοιπὸν στὴ Διοίκηση *ὅτι αἱ δύο αὗται ἐπαρχίαι τῆς Καρυταίνης καὶ τῶν Καλαβρύτων* (σ.σ. τὴν ὁποία ἤλεγχε παραδοσιακὰ ἢ οἰκογένειά του) *εἶναι δύο ἀδερφαὶ ἀδιαίρεται, αἱ ὁποῖαι διὰ τῶν*

³⁴⁹ Ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης ἦταν νυμφευμένος μὲ τὴν Ἰωάννα Δεληγιάννη, ἀδελφὴ τῶν Δεληγιανναίων, Χρήστος Στασινόπουλος (ἐπιμ), 'Ζαΐμης Ἀνδρέας', στὸ *Λεξικὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821* (Ἀθήνα: Δεδεμάδη, 1979).

³⁵⁰ Ροτζῶκος, *Ἐπανάσταση καὶ Ἐμφύλιος*, ὅ.π., 121-26.

προυχόντων καὶ τῶν προκρίτων τοὺς ἐκίνησαν τὸν μέγα μοχλὸ τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως [...] καὶ ἔκτοτε τρέχουν πρῶται εἰς τὸν ἀγῶνα ἀλληλένδετοι καὶ εἰς τὸ στάδιον τῆς δόξης [...] Ἡ ἐπαρχία μάλιστα αὕτη (σ.σ. ἡ Καρύταινα) ἀνήκει στοὺς Δεληγιανναίους ἀποκλειστικῶς.³⁵¹

Οἱ Ζαΐμης καὶ Λόντος, ὑπονομεύοντας τὴ διχαστικὴ λογικὴ τῆς Διοίκησης ποὺ ὑπαγορεύει τὴ βίαιη καταστολὴ τῶν «ἀντιπατριωτῶν» καὶ τὴ σύλληψή τους, ἔρχονται σὲ διαπραγματεύσεις μὲ τὸν Θεόδωρο Κολοκοτρώνη, ὁ ὁποῖος ἔχει συνειδητοποιήσει τὴν ὑπεροχὴ τῶν ἀντιπάλων του. Ὁ τελευταῖος συμφώνησε νὰ παραχωρήσει τὸ Ναύπλιο, ἀλλὰ ὄχι εἰς ἄλλους, παρὰ μόνο εἰς τοὺς Πελοποννησίους, οἵτινες καὶ τὸ ἐκυρίευσαν, καὶ διότι εἶναι συμφέρον γενικὸν τε καὶ μερικὸν νὰ τὸ ἔχωσιν εἰς χεῖρας τῶν Πελοποννήσιοι, ὅχι μόνον καθὸ πιστοὶ εἰς τὴν πατρίδα, ἀλλὰ καὶ καθὸ μὴ καταχρώμενοι τῶν ἄλλων τὰ δίκαια. Δὲν τὸ παραδίδει στὴ Διοίκησιν, διότι, ὅπως ἀναφέρει, διὰ πολὺν ἀκόμῃ καιρὸν ἡ Κυβέρνησις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ᾔῃναι κυβέρνησις ἀμερόληπτος καὶ διότι διὰ πολὺν καιρὸν δὲν θὰ εἶναι καὶ δυνατή. Διὰ ταῦτα τὸ παραδίδω εἰς Σᾶς, καὶ ἀπαλλάττομαι ἀπὸ τὴν εὐθύνην δι' ὅσα κακὰ θὰ ὑποφέρωσιν οἱ Πελοποννήσιοι, καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες ἐν γένει, ἂν θὰ τὸ παραδώσητε εἰς ἄλλους.³⁵²

Ὁ Κολοκοτρώνης ἐπομένως δέχεται νὰ παραδώσει τὸ κάστρο, ἀλλὰ τὸ παραχωρεῖ στοὺς Ζαΐμη καὶ Λόντο, τοὺς ὁποῖους ἀντιδιαστέλλει ἀπὸ τὴ Διοίκησιν παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι δροῦν -στὴν παροῦσα φάση- ὡς στρατηγοὶ τῆς. Στὴ λογικὴ τοῦ ἡττημένου «ἀποστάτη», ἡ Κυβέρνησις ἀντιπροσωπεύει τοὺς ἄλλους ποὺ δὲν πράττουν ἀμερόληπτα καὶ θέλουν νὰ πλήξουν τὰ «δίκαια τῆς πατρίδας». Ἀφοῦ ὁ ἴδιος δὲν μπορεῖ πλέον νὰ κατέχει τὸ Ναύπλιο, ἀναγνωρίζει τὸ δικαίωμα αὐτὸ ἀποκλειστικὰ στοὺς Μωραῖτες ἄρχηγους καὶ ὄχι στὴ διοίκησιν ποὺ ἐκπροσωπεῖ τὰ συμφέροντα τῶν «ξένων» (μὴ Πελοποννησίων). Μάλιστα, τὸ νὰ κατέχουν τὸ Ναύπλιο οἱ Πελοποννήσιοι εἶναι συμφέρον γενικὸν (ἐθνικὸ), ὄχι μόνο μερικὸν (τοπικὸ καὶ ἰδιοτελές), καθὼς μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο ἐξασφαλίζεται, σύμφωνα μὲ τὸν Κολοκοτρώνη, ἡ «νομιμότητα» καὶ ἡ δικαιοσύνη· διότι οἱ ἄνθρωποι τοῦ τόπου εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ τὸ ἐκυρίευσαν, αὐτοὶ εἶναι πιστοὶ εἰς τὴν πατρίδα/Πελοπόννησο καί, ταυτόχρονα, στὴν πατρίδα/Ελλάδα, ἀφοῦ δὲν καταχρῶνται τῶν ἄλλων τὰ δίκαια, πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι δὲν ἀμφισβητοῦν τὸ

³⁵¹ Κανέλλος Δεληγιάννης, *Ἀπομνημονεύματα*, Ἑμμανουὴλ Πρωτοψάλτης (ἐπιμ.), τ. Γ', σειρ. Ἀπομνημονεύματα τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ 1821, ἀρ. 16,17,18 (Αθήνα: Βιβλιοθήκη, 1957), 179–80.

³⁵² Σπηλιάδης, *Ἀπομνημονεύματα*, τ. Β', ὁ.π., 75-76.

δικαίωμα νομῆς καὶ κυριαρχίας τῶν ἄλλων (μὴ Πελοποννησίων) στοὺς τόπους τους, ὅπως κάνει ἡ Κυβέρνηση.

Στὸ ιδεολογικὸ σύμπαν τοῦ Κολοκοτρώνη ἡ νομιμότητα τοῦ «ἔθνους» ταυτίζεται μὲ τὴν νομιμότητα τοῦ «τόπου», μὲ τὸ δικαίωμα τῶν ντόπιων ἀρχηγῶν νὰ διαχειρίζονται τὰ «τοῦ οἴκου τους», νὰ διευθετοῦν τὶς ὑποθέσεις τῆς παρτίδας/τόπου τους καὶ νὰ ὑπερασπίζονται τὸν λαό τους. Τὸ μερικὸ συμφέρον, λοιπόν, δὲν ἐναντιώνεται στὸ γενικό, ἀλλὰ ἀντίθετα τὸ ἐκπροσωπεῖ: ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἀρμάτων ἀντιλαμβάνεται τὰ συμφέροντά του ὡς καθολικὰ δίκαια τῶν ἐνόπλων, τοῦ λαοῦ, τῆς Ἐπανάστασης καὶ τοῦ Ἔθνους. Σὲ αὐτὸ τὸ πλαίσιο κατανόησης τῆς πραγματικότητας, «ἀντιπατριῶτες» εἶναι ὅσοι προσπαθοῦν νὰ συντρίψουν τὴν παραπάνω ἰσορροπία καὶ νὰ καταργήσουν τὰ δίκαια ποὺ ἀνάγονται στὰ «φυσικὰ» πατροπαράδοτα θέσμια καὶ στὶς παραδοσιακὲς ιδεολογικὲς προσλαμβάνουσες. Ἡ Διοίκηση, ἐπομένως, ποὺ δρᾷ διαλυτικὰ σὲ αὐτὸ τὸ περιβάλλον, παράγει ἀδικία καὶ δὲν ἐκφράζει τὰ ἀληθινὰ ἐθνικὰ συμφέροντα. Ἀποτελεῖ τὸν ἄλλον, τὸν ἐχθρὸ τῆς κοινωνίας καὶ τῆς Ἐπανάστασης ποὺ καταργεῖ τὰ δίκαιά της.³⁵³

Βασισμένος στὴν παραπάνω ἀντίληψη, ὁ Κολοκοτρώνης ἀναφέρει στὸν Ζαΐμη ὅτι *τὸ ἄτι τῆς Πελοποννήσου (Ναύπλιο), διὰ τὸ ὁποῖον ἡ Πελοπόννησος ἔχυσε τόσα αἵματα [...] δὲν πρέπει νὰ τὸ καβαλλικεύσῃ ξένος ἄνθρωπος, διότι τὸ σακατεύει.*³⁵⁴ Συνεπῶς, ὁ ξένος/Διοίκηση δὲν μπορεῖ νὰ ἐκπροσωπήσῃ καὶ νὰ ὑπερασπιστεῖ τὰ δίκαια τοῦ τόπου καὶ τοῦ λαοῦ, διότι βρίσκεται ἐκτὸς τοῦ πλαισίου ἀναπαραγωγῆς τῶν σχέσεων ἐξουσίας καὶ τῶν κοινωνικο-πολιτικῶν διαδικασιῶν τῶν ἐπαρχιῶν, ποὺ βασίζονται στοὺς ἀγῶνες καὶ τὰ αἵματα ποὺ ἔχυσαν οἱ ἄνθρωποι του, στὶς καταγωγικοῦ καὶ συγγενικοῦ τύπου δεσμεύσεις τῶν ντόπιων ἀπέναντι στὸν «λαό τους». Ἐπιπλέον, ἡ Κυβέρνηση ποὺ θέλει νὰ συντρίψῃ τὰ παραπάνω δίκαια δὲν γίνεται νὰ εἶναι ἀμερόληπτος, ἀφοῦ δὲν διευθετεῖ τὰ πολιτικὰ πράγματα μὲ γνώμονα τὶς ἀνωτέρω κανονικότητες καὶ μὲ σεβασμὸ στὶς ἐντόπιες ἀρχὲς ποὺ κίνησαν τὰ ἄρματα καὶ τὸν λαὸ στὴν Ἐπανάσταση. Ἀκόμα, ἡ Διοίκηση δὲν μπορεῖ, κατὰ τὸν Κολοκοτρώνη, νὰ εἶναι δυνατὴ, διότι στοχεύει στὴν ἀποδιάρθρωση τῆς «τάξης» αὐτῆς καὶ στὴν ἐξυπηρέτηση ἀλλότριων ἀξιώσεων, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργεῖ ἀντισυσπειρώσεις ποὺ κάμπτουν τὴν ἰσχὺ της. Τέλος, ὁ Κολοκοτρώνης προειδοποιεῖ τοὺς Ἀνδρέηδες γιὰ τὰ κακὰ ποὺ θὰ ὑποφέρωσιν οἱ Πελοποννήσιοι ἂν ἀποφασίσουν νὰ παραδώσουν τὴν πόλη στὴ

³⁵³ Ροτζῶκος, *Ἐπανάσταση καὶ Ἐμφύλιος*, ὅ.π., 151.

³⁵⁴ Φωτάκος, *Ἀπομνημονεύματα*, ὅ.π., 338.

Διοίκηση. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, ἀποποιεῖται τὴν εὐθύνη ὑπεράσπισης τοῦ τόπου καὶ τοῦ λαοῦ τὴν ὁποία μέχρι πρότινος ὑπηρετοῦσε κρατώντας τὸ κάστρο, παραχωρώντας τὴ στοὺς νέους κατόχους, οἱ ὅποιοι θὰ πρέπει νὰ συνεχίσουν νὰ προασπίζονται μὲ τὸν ἴδιο τρόπο τὸ δικαίωμα κατοχῆς τοῦ ἀπὸ πελοποννησιακὴ φρουρά.

5.5. Ἡ ἀναδιαμόρφωση τῶν ἀντιμαχόμενων μετώπων καὶ ὁ δεῦτερος ἐμφύλιος

Ἡ κυβέρνηση Κουντουριώτη, ἀπὸ τὴ μεριά της, ἀποστρεφόταν τὸ ἐνδεχόμενο τοποθέτησης Πελοποννησίων ἀρχηγῶν ὡς φρουράρχων τοῦ Ναυπλίου.³⁵⁵ Παρόλα αὐτὰ ἦταν ἀναγκασμένη νὰ δεχθεῖ τὴ συμφωνία τῶν Ἀνδρέηδων μὲ τὸν Κολοκοτρώνη, ἡ ὁποία περιλάμβανε τὴν ἀποζημίωση τοῦ, μέχρι ἐκείνη τὴ στιγμή, φρουράρχου τοῦ Ναυπλίου, Πάνου Κολοκοτρώνη, μὲ 25.000 γρόσια γιὰ τοὺς μισθοὺς τῶν στρατιωτῶν του.³⁵⁶ Στόχος τῶν Πελοποννησίων στρατηγῶν τῆς Διοίκησης, Ζαΐμη καὶ Λόντου, ἦταν νὰ ἀναβαθμίσουν τὴ θέση τους -στὴ Διοίκηση καὶ στὸ πλαίσιο τῶν παραδοσιακῶν ἐνδομωραϊτικῶν ἀνταγωνισμῶν- ἀναλαμβάνοντας διαμεσολαβητικὸ ρόλο γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς σχέσης τῆς Κυβέρνησης μὲ τὰ τοπικὰ κέντρα ἐξουσίας. Ἡ πρακτικὴ τοὺς ὅμως αὐτὴ ἦλθε σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ λογικὴ τῆς Κυβέρνησης, ἡ ὁποία ἀπαιτοῦσε τὴν βίαιη καταστολὴ τῶν «ἀποστατῶν» καὶ τὴν κρίση τους ἀπὸ τὸν *Νόμο*. Ἡ πολιτικὴ αὐτὴ ὑπακούει στὴ λογικὴ τῆς ὀλικῆς ἐξάλειψης τῶν μορφῶν ἐξουσίας ποὺ ἀναπαράγονταν ἄτυπα στὶς ἐπαρχίες, δηλαδὴ στὴ *de facto* εφαρμογὴ τῶν ρυθμίσεων τοῦ Συντάγματος τοῦ Ἰαστρους, στὸ ὁποῖο ἀποφασίστηκε ἡ κατάργηση τῶν περιφερειακῶν διοικήσεων καὶ ἡ ὑπαγωγὴ τῶν ἐπαρχιῶν ἀπευθείας στὴν ἐθνικὴ διοίκηση. Οἱ ἀλλότροπες λογικὲς ποὺ ἐνυπῆρχαν στοὺς κόλπους τῆς νικητρίας παράταξης ἀποτέλεσαν τὴν αἰτία τοῦ νέου σχίσματος ποὺ δημιουργήθηκε στὸ ἐσωτερικὸ της, τὸ ὁποῖο ὁδήγησε στὴ δευτέρη φάση τοῦ ἐμφυλίου τῆς Ἐπανάστασης ποὺ καταγράφεται ὡς δεῦτερος ἐμφύλιος πόλεμος.

Στὶς 7 Ἰουνίου τοῦ 1824 παραδόθηκαν στὴ Διοίκηση τὸ Παλαμίδι καὶ ἡ Ἀκροναυπλία, ὅπου οἱ Πελοποννήσιοι στρατηγοὶ ἔσπευσαν νὰ τοποθετήσουν δικές τους φρουρές, μισθωμένες ἀπὸ τὸν Ἀνδρέα Λόντο, ὑπὸ τὸν Δημήτριο Μελετόπουλο καὶ τὸν Νάσο Φωτομάρα.³⁵⁷ Ἡ Κυβέρνηση ὅμως δὲν ἦταν διατεθειμένη νὰ ἐπικυρώσει

³⁵⁵ Λιγνός, *Ἀρχεῖα Λαζάρου καὶ Γεωργίου Κουντουριώτου*, ὅ.π., τ. Β', 379.

³⁵⁶ Βακαλόπουλος, ὅ.π., τ. ΣΤ', 470.

³⁵⁷ Στὸ ἴδιο, 470-71.

τις ένδοπελοποννησιακές διαπραγματεύσεις που διευθετοῦσαν τὴ σύγκρουση ποὺ εἶχε προηγηθεῖ μὲ τις παραδοσιακές διορθωτικές ρυθμίσεις, οἱ ὁποῖες ἀντανακλῶνταν στοὺς ὑφιστάμενους συσχετισμοὺς ἰσχύος. Στις 10/22 Ἰουλίου ἡ Διοίκηση τοποθέτησε δική της ἔμπιστη φρουρὰ στὸ Ναύπλιο ὑπὸ τὸν Χατζηχρήστο³⁵⁸, ἐνῶ εἶχε διατάξει, ἀπὸ τις 18 Ἰουνίου, τὸν Ἀνδρέα Λόντο νὰ πάει στὴν ἐπαρχία του, στὴ Βοστίτσα, καὶ νὰ ἀναμένει ἀπὸ ἐκεῖ διαταγὴ γιὰ νὰ ἐκστρατεύσει.³⁵⁹ Ταυτόχρονα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἔλεγχο τοῦ Ναυπλίου, ἡ Κυβέρνηση κατάφερε νὰ πάρει μὲ τὸ μέρος της καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν φρουρῶν τῶν κάστρων τοῦ Παλαμηδίου καὶ τῆς Ἀκροναυπλίας ποὺ ἦταν προσκεῖμενες στὸν Λόντο.³⁶⁰

Ἡ Διοίκηση, ἔχοντας λάβει ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ Ἰουλίου τὴν πρώτη δόση τοῦ δανείου, προσανατολιζόταν στὴν ἀναδιοργάνωση τοῦ κράτους, στὸν ἔλεγχο τῶν στρατιωτικῶν σωμάτων καὶ στὴν τοποθέτησή τους στὰ στρατόπεδα τῆς Πελοποννήσου ποὺ βρίσκονταν πλέον ὑπὸ τὴν κυριαρχία της.³⁶¹ Στις 2 Ἰουλίου 1824 ἡ Κυβέρνηση χορήγησε ἀμνηστία εἰς ὅσους ἐκινήθησαν ἐναντίον τῆς ἐσωτερικῆς ἀσφαλείας τῆς ἐπικρατείας. Στούς ἐκπτώτους ὅμως τοῦ παλαιοῦ Ἐκτελεστικοῦ καὶ σὲ ὅσους συνεδρίασαν στὸ παράνομο βουλευτικὸ τῆς Τριπολιτσᾶς, παρότι τοὺς χορηγεῖται ἀμνηστία, δὲν τοὺς ἐπιτρέπεται νὰ ἐκλεγοῦν βουλευτὲς ἢ νὰ ἀναλάβουν ὁποιοδήποτε δημόσιο ὑπουργεῖο στὴν παρούσα καὶ στὴν ἐπόμενη βουλευτικὴ περίοδο.³⁶²

Ἡ κυβέρνηση Κουντουριώτη προσπαθοῦσε νὰ προσεταιριστεῖ τοὺς *πολεμικοὺς* τῆς Πελοποννήσου -εἶχαν ἤδη ταχθεῖ ἐξαρχῆς μὲ τὸ μέρος της οἱ πρώην Φιλικοί, Ἀναγνωσταρᾶς καὶ Γρ. Δικαῖος- ἐνῶ ἀκολούθησε ἰδιαίτερα ἐπιθετικὴ πολιτικὴ ἐναντί τῶν προκρίτων, συμπεριλαμβανομένων τοῦ Ζαΐμη καὶ τοῦ Λόντου, τῶν ὁποίων τὴ στάση στὰ προηγούμενα γεγονότα εἶχε ἀποδοκιμάσει. Τὰ παλαιὰ μέλη τοῦ Ἐκτελεστικοῦ εἶχαν ἀποκλειστεῖ ἀπὸ τὸ πολιτικὸ πεδίο, ἐνῶ ὁ Ζαΐμης καὶ ὁ Λόντος, οἱ ὁποῖοι μεσολάβησαν γιὰ νὰ τερματιστεῖ ἡ ἐμφύλια σύρραξη, δὲν ἀνταμείφθηκαν μὲ τιμὲς καὶ ἀξιώματα, ὅπως ἀνέμεναν. Ἐπίσης οἱ δύο Πελοποννήσιοι στρατηγοὶ ἔλαβαν μόνο ἓνα μικρὸ μέρος ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν στρατιωτικῶν ἐξόδων ποὺ εἶχαν ζητήσει γιὰ

³⁵⁸ Ὁ Χατζηχρήστος ἦταν ἐπικεφαλῆς σώματος Βουλγάρων, ὁ ὁποῖος εἶχε τεθεῖ ὑπὸ τὴν προστασία τοῦ Νικηταρᾶ μετὰ τὴν Ἀλωση τῆς Τριπολιτσᾶς. Μὲ τὸ ξεκίνημα τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, ἐγκατέλειψε τὸν Νικηταρᾶ καὶ προσχώρησε στὴν κυβέρνηση Κουντουριώτη, στὸ πλαίσιο τῆς πολιτικῆς προσεταιρισμοῦ στρατιωτικῶν σωμάτων ποὺ ἐφάρμοζε ἡ Διοίκηση, βλ. Κόκκινος, ὅ.π., τ. Δ', 381.

³⁵⁹ *Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ἀνδρέου Λόντου*, ὅ.π., τ. Β', 142.

³⁶⁰ Σπηλιάδης, *Ἀπομνημονεύματα*, τ. Β', ὅ.π., 77.

³⁶¹ Βακαλόπουλος, ὅ.π., τ. ΣΤ', 761-63.

³⁶² Τὸ ἔγγραφο τῆς ἀμνηστίας, στὸ Κόκκινος, ὅ.π., τ. Δ', 445.

τις υπηρεσίες τους στις προηγηθείσες διενέξεις: ο Ζαΐμης έλαβε 30.000 αντί για 80.000 γρόσια, ενώ ο Λόντος 50.000 αντί για 150.000. Ακόμα, ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης δεν κλήθηκε να λάβει μέρος στη συγκρότηση του στρατοπέδου των Πατρών, αρχηγός του οποίου είχε διοριστεί ο Λόντος μετά την αποχώρησή του από το Ναύπλιο, ενώ οι απόψεις του Ζαΐμη σχετικά με τη σύνθεση των στρατιωτικών σωμάτων δεν εισακούστηκαν από την Κυβέρνηση.³⁶³ Οι Ζαΐμης και Λόντος, αναφέρει ο Φωτάκος, πλέον έννόησαν, ότι υπήρχε πάθος και συνωμοσία κατά των Μωραϊτών κλεφτοκαπεταναίων και ιδίως κατά των κοτσαμπάσιδων εκ μέρους των (πρώην) φίλων των [...]· έγιναν δε στρατιωτικοί από πολιτικών.³⁶⁴ Οι Λόντος και Νοταράς, εμφανώς ανήσυχοι με τη νέα κατάσταση που διαμορφωνόταν, προτού προχωρήσουν σε ανοιχτή ρήξη με την Κυβέρνηση, εξέφρασαν, την 1η Αυγούστου, τις αντιρρήσεις και τα παράπονά τους στον Γεώργιο Κουντουριώτη για την πολιτική που ακολουθούσε:

«[...] Κύριε εκτός του δανείου, από τα ενοίκια του Ναυπλίου και από τα όσα εν αὐτῷ ἐκποιήθησαν, ἤμποροῦσαν νὰ πληρωθοῦν οἱ στρατηγοὶ σας Λόντος καὶ Νοταρᾶς, οἱ ὅποιοι ἦτον τὸ πρωταίτιον τῆς πορθήσεως αὐτοῦ τοῦ φρουρίου, καὶ οἱ ὅποιοι ἤμποροῦσαν νὰ δουλεύσουν τὴν Διοίκησιν ἐπὶ πολὺ, χωρὶς νὰ σᾶς ζητοῦν ὥσάν ἐργάται καὶ γύπτοι ἀπὸ μῆνα εἰς μῆνα [...] σᾶς ἐπληροφόρησαν ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ συστηθῇ στρατιωτικὴ δύναμις μετὸν Χασάνη καὶ τὸν Σαρδάνη [...] ἀπατήθησαν ὅμως οἱ ἄθλιοι, καὶ περὶ αὐτῶν οὐδόλως οὔτε λέγομεν οὔτε φροντίζομεν. Ἄλλα ἀναφερόμενοι πρὸς τὴν φιλίαν σας λέγομεν ὅτι συσταίνετε σώματα πραιτωριανά, ὡς ἐκεῖνα τῆς Ρώμης [...].»³⁶⁵

Στο παραπάνω απόσπασμα οι Πελοποννήσιοι προύχοντες Λόντος και Νοταράς εκφράζουν τη δυσαρέσκειά τους απέναντι στον Πρόεδρο του Ἐκτελεστικοῦ. Νιώθουν προδομένοι από την Κυβέρνηση, ή οποία επιχειρεῖ να τους απογυμνώσει στρατιωτικά και πολιτικά. Οι Πελοποννήσιοι στρατηγοί θεωροῦν ὅτι ἀποτέλεσαν πρωταίτιον τῆς πορθήσεως τοῦ Ναυπλίου, ὅτι ἀπέτρεψαν τὴ συνέχεια τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, ὅτι ἔπραξαν πατριωτικά ὑπὲρ τῆς Διοίκησης καί, παρόλα αὐτά, ἡ Κυβέρνηση δὲν τοὺς τὸ ἀναγνωρίζει. Ἀντίθετα μισθώνει σώματα πραιτωριανά, δηλαδή τακτικά στρατεύματα ὑπὸ τὸν ἄμεσο ἔλεγχο τῶν ἀνθρώπων τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, τὰ ὅποια λαμβάνουν μισθοὺς ὥσάν ἐργάται καὶ γύπτοι ἀπὸ μῆνα εἰς μῆνα. Τὴν ἴδια στιγμή ἐκεῖνοι πὺν ἤμποροῦσαν νὰ δουλεύσουν τὴν Διοίκησιν ἐπὶ πολὺ (χωρὶς νὰ ἀπαιτοῦν τακτικὴ μισθοδοσία)

³⁶³ Βακαλόπουλος, ὅ.π., τ. ΣΤ', 473-74· Κόκκινος, ὅ.π., τ. Δ', 477.

³⁶⁴ Φωτάκος, *Απομνημονεύματα*, ὅ.π., 339.

³⁶⁵ Για τὴν ἐπιστολὴ Λόντου καὶ Νοταρᾶ βλ. Κόκκινος, ὅ.π., τ. Δ', 479-80.

παραμένουν ἀπλήρωτοι γιὰ τὶς ὑπηρεσίες ποὺ προσέφεραν, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Διοίκηση λαμβάνει τὰ εἰσοδήματα τοῦ Ναυπλίου καὶ τὰ χρήματα τοῦ δανείου.

Οἱ δύο πρὸντες ἀντιδρῶν στὴν προσπάθεια τῆς Διοίκησης νὰ παρακάμψει τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν ἐπαρχιῶν -ποὺ οὐσιαστικὰ ἀποτελοῦσαν, μέχρι ἐκείνη τὴ στιγμή, τὶς ἡγεσίες τῶν ἀτάκτων στρατευμάτων τοῦ Ἀγῶνα- καὶ νὰ ἀντιτάξει ἀνταγωνιστικὲς στρατιωτικὲς ὁμάδες (*σώματα πραιτωριανὰ*) στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τους. Ἡ Κυβέρνηση ἐπιχειρεῖ νὰ ἐλέγξει ἀδιαμεσολάβητα τὰ στρατεύματα, τὰ ὁποῖα δρῶν ἀνεξάρτητα ἀπὸ τοὺς παραδοσιακοὺς ἀρχηγοὺς τῶν ἐπαρχιῶν. Προσπαθεῖ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ ἀποδυναμώσει τοὺς δυνατοὺς τῆς Πελοποννήσου, τιμωρώντας τους γιὰ τὶς «καταχρήσεις» καὶ τὶς «ἀποστασίες». Στὸ κάδρο αὐτὸ ἐντάσσεται τὸ σύνολο τῶν ἀρχηγῶν τοῦ τόπου, ἀκόμα καὶ οἱ ἕως τότε στρατηγοὶ τῆς Διοίκησης (Λόντος, Ζαΐμης, Νοταρᾶς), οἱ ὁποῖοι ἐπέδειξαν ἀνυπακοή στὶς συγκρούσεις μὲ τοὺς «ἀντάρτες» ποὺ εἶχαν προηγηθεῖ. Οἱ δύο στρατηγοὶ στὴν ἐπιστολὴ τους δὲν χρεώνουν ἄμεσα στὸν Πρόεδρο τοῦ Ἐκτελεστικοῦ αὐτὲς τὶς πρωτοβουλίες, εὐελπιστώντας ἴσως στὴ διόρθωση τῶν πραγμάτων. Καταφέρονται, ὅμως, ἐναντίον ὧν τὸν συμβουλεύουν, ἐναντίον τῶν *ἀοίκων* καὶ *τυχοδιωκτῶν* ποὺ ἐλπίζουν νὰ καταβάλουν τοὺς *καλοὺς πατριώτας*:³⁶⁶

«ἄς ἡξεύρουν οἱ τοιοῦτοι ὅτι καὶ ἂν δὲν μᾶς δοθῶσι τὰ ὅσα ἐντίμως καὶ ἐνδόξως ἔχομεν νὰ λάβομεν, ἐξικανοῦμεν νὰ στήσωμεν τοὺς πόδας εἰς τὸ βῆμα καὶ νὰ παραστήσωμεν στὸ ἔθνος τὰ ὅσα ἀδίκως πάσχομεν, καὶ τοὺς αἰτίους τῶν ἐμποδίων εἰς τὰς προόδους τοῦ ἔθνους. Λυπούμεθα ὅμως, κύριοι, μήπως τοῦτο γένη μὲ τὴν δυσκόλευση τῶν μέσων ἐκείνων, διὰ τῶν ὁποίων οἱ ἄοικοι καὶ τυχοδιῶνται αὐτοὶ ἐλπίζουν νὰ καταβάλουν τοὺς καλοὺς πατριώτας καὶ νὰ κτίσουν εἰς τὴν στάκην τους [...]».

Οἱ πρὸντες ὑπερασπίζονται τὴ «νομιμότητα» τοῦ τόπου, τὸ παραδεδομένο «δικαίωμα» τους νὰ ἔχουν τὸν ἔλεγχο στὶς ἐπαρχίες τους, ἀπέναντι στὴ νέα ἐξουσία ποὺ ἐπιχειρεῖ νὰ τὸν ἀποσπάσει. Ἐν τέλει, ἀπειλοῦν ὅτι, ἂν δὲν τοὺς δοθοῦν ὅσα τοὺς ὀφείλονται, θὰ στήσουν τοὺς πόδας εἰς τὸ βῆμα καὶ θὰ κινητοποιηθοῦν γιὰ νὰ ἀνατρέψουν τὴν κατάσταση ἀπευθυνόμενοι πρὸς τὸ ἔθνος. Ἡ πολιτικὴ ποὺ ἐφαρμόζει ἡ νέα ἐξουσία ἀντίκειται στὶς ἐπιδιώξεις καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ συνόλου τῶν

³⁶⁶ Στὸ στόχαστρο τῶν ἀντιπολιτευόμενων βρισκόταν, μεταξὺ ἄλλων, ὁ «ἐτερόχθων» Ἰωάννης Κωλέττης, ὁ ὁποῖος ἦταν μέλος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ καὶ στενὸς συνεργάτης τοῦ Προέδρου Κουντουριώτη ἐκείνη τὴν περίοδο. Ὁ Κωλέττης προσέλκυε καὶ ὀργάνωνε στρατιωτικὰ σώματα γιὰ λογαριασμὸ τῆς Διοίκησης ἔχοντας ἀναπτύξει σχέσεις πατρωνίας μὲ Ρουμελιῶτες ὀπλαρχηγούς, Γιάννης Μπενέκος, *Κωλέττης: ὁ πατέρας τῶν πολιτικῶν μας ἡθῶν* (Αθήνα: Κυψέλη, 1961), 91–92.

Μωραϊτών ἀρχηγῶν. Οἱ Λόντος, Ζαΐμης καὶ Νοταρᾶς εἶχαν ἀρχίσει νὰ ἀλληλογραφοῦν καὶ νὰ συνεννοοῦνται μὲ τοὺς πρώην ἀντιπάλους τους, Δεληγιανναίους καὶ Κολοκοτρώνη. Ὁ Ἀναγνώστης Δεληγιάννης, ἀπὸ τὴν 20 Ἰουλίου τοῦ 1824, προειδοποιοῦσε τοὺς Ἀνδρέηδες γιὰ τὸ *ἀναιδὲς καὶ τυραννικὸν* φέρσιμο τῆς προσκείμενης στὴν Κυβέρνηση φατρίας τῆς Πελοποννήσου, τοῦ *ἀρχιμανδρίτου* (Παπαφλέσσα) καὶ *μπάρμπογλου*, ποὺ *καταγίνεται ὅλο ἓνα διὰ νὰ κάμῃ ὁπαδοὺς καὶ νὰ ἐξαπλωθῇ*· γιὰ τὴ Διοίκηση ποὺ ἀθετεῖ τὰ *ὀμιλημένα* -δηλαδή τὴ διευθέτηση τῶν διαφορῶν μεταξὺ τῶν Πελοποννησίων ποὺ ὁδήγησε στὴν παύση τῶν ταραχῶν τοῦ πρώτου ἐμφυλίου- καὶ ποὺ θέλει νὰ κάνει *παίγνηον τῶν φουσιμάτων* τῆς τὴν πελοποννησιακῆς ἡγεσίας ποὺ ἔχει κάνει *θυσίας χρηματικὰς καὶ αἱματώδεις*.³⁶⁷

Σὲ αὐτὴ τὴ συγκυρία ἡ θέση τοῦ Μαυροκορδάτου -ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1823 εἶχε ἐπιστρέψει στὸ Μεσολόγγι, μετὰ τὴν παραμονή του στὴν Ὑδρα- γίνεται δύσκολη, καθὼς οἱ παλαιοὶ του φίλοι, Ζαΐμης καὶ Λόντος, βρίσκονταν σὲ ἀντιπαράθεση μὲ τὴν Κυβέρνηση Κουντουριώτη, τὴν ὁποία ὁ ἴδιος στηρίζε. Αὐτὴ του ἡ θέση συντέλεσε στὴν ἀπόφασή του νὰ παραμείνει στὴ Δυτικὴ Ἑλλάδα ὄντας οὐσιαστικὰ οὐδέτερος, νὰ ἀποποιηθεῖ τὸν τίτλο τοῦ Προέδρου τοῦ Βουλευτικοῦ, ποὺ συνέχιζε νὰ τοῦ ἀποδίδει ἡ Βουλὴ, καὶ νὰ μὴν κατέλθει ἄμεσα στὸ Ναύπλιο ὡς Ἀρχιγραμματέας τοῦ Ἐκτελεστικοῦ τῆς Κυβέρνησης.³⁶⁸

Οἱ ἀντιπολιτευόμενοι Πελοποννήσιοι στόχευαν, στὶς ἐκλογὲς τοῦ Ὀκτωβρίου, γιὰ τὴ νέα βουλευτικὴ περίοδο, νὰ ἀναδείξουν τὸν Ζαΐμη πρόεδρο τοῦ Βουλευτικοῦ καὶ νὰ ἐλέγξουν τὴν ἐξουσία πετυχαίνοντας τὴν ἐξώση τοῦ Κωλέττη καὶ τοῦ Σπηλιωτάκη ἀπὸ τὸ Ἐκτελεστικό. Ὡστόσο δὲν τὰ κατάφεραν καὶ ἡ σύνθεση τῆς Κυβέρνησης παρέμεινε ἡ ἴδια.³⁶⁹ Σύμφωνα μὲ τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἀχαϊκῆς φατρίας (Λόντου – Ζαΐμη), τὸ Βουλευτικὸ Σῶμα ἦταν διχασμένο, ὅμως τὴν πλειοψηφία τὴν εἶχε τὸ μέρος ποὺ συνίστατο ἀπὸ *παραστάτας ἰδιοτελεῖς, καὶ ἀπὸ ἀοίκους* (σ.σ. βουλευτὲς ἀπὸ ἐπαρχίες ποὺ δὲν ἦταν πλέον ἐλεύθερες³⁷⁰) *ἔχων βάσιν ταῖς λίραις*, καὶ ὄχι οἱ συνετοὶ παραστάτες.³⁷¹ Ἀπὸ τὸ σημεῖο ἐκεῖνο καὶ μετὰ, οἱ δυνατοὶ τῆς Πελοποννήσου προσπαθοῦσαν νὰ προκαλέσουν νέα ἔθνοσυνέλευση. Ὁ Ζαΐμης διέδιδε ὅτι *οἱ*

³⁶⁷ *Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ἀνδρέου Λόντου*, ὅ.π., τ. Β', 147-49.

³⁶⁸ *ΙΑΑΜ*, ὅ.π., τχ. 4, 746· Βακαλόπουλος, ὅ.π., τ. ΣΤ', 763-64.

³⁶⁹ Βακαλόπουλος, ὅ.π., τ. ΣΤ', 764-66.

³⁷⁰ Μέσα στὸ 1824 εἶχε οὐσιαστικὰ κατασταλεῖ ἡ Ἐπανάσταση στὴν Κρήτη καί, στὴ συνέχεια, ἀκολούθησε ἡ καταστροφὴ τῆς Κάσου καὶ τῶν Ψαρῶν (Μάιος-Ἰούνιος 1824), Βακαλόπουλος, ὅ.π., τ. ΣΤ', 700-31.

³⁷¹ *Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ἀνδρέου Λόντου*, ὅ.π., τ. Β', 283.

κουντουριωτικοὶ μὲ τὸ νὰ ἡγόρασαν τὰς πλείονας ψήφους σκοπεύουσι νὰ κηρύξωσιν ἀντάρτας ὅσους Πελοποννησίους ἀναχωρήσωσιν ἐκ Ναυπλίου καὶ τόνιζε ὅτι τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἂν δὲν συνέλθῃ εἰς γενικὴν συνέλευσιν καὶ ἀφήσῃ νὰ πραγματευθῇ τὴν τύχην τοῦ ἢ κουντουριακῆ φατρία εἶναι ἐπόμενον αὐτῇ νὰ γίνῃ μέλαινα, καθὼς μετ' οὐ πολὺ θέλει ἰδῶμεν ὅλους τοὺς εὐ φρονοῦντας πατριώτας κατατρεχομένους, τοὺς δὲ σοφιστὰς ἀποίκους καὶ παρασίτους ἐνισχύοντας καὶ ἐνεργοῦντας.³⁷²

Στὴ λογικὴ τοῦ προύχοντα οἱ ἐπιλογὲς τῆς Κυβέρνησης εἶναι ἀντεθνικὲς διότι ἀποβλέπουν στὸν κατατρεγμὸ τῶν καλῶν πατριωτῶν, τῶν αὐθεντικῶν ἡγεσιῶν τῆς περιοχῆς ποὺ ἀποτελεῖ τὸν προμαχῶνα τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας. Ἀπὸ τὴ ἄλλῃ εὐνοοῦν τοὺς παρασίτους καὶ τοὺς ἀποίκους, τοὺς «ξένους» ποὺ θέλουν νὰ ἐπιβληθοῦν στοὺς Μωραῖτες ἀρχηγούς καὶ συνακόλουθα νὰ πλήξουν τὰ «ἀληθῆ συμφέροντα» τῆς Πατρίδας καὶ τοῦ Ἀγῶνα. Ἡ πρακτικὴ τοῦ ἀδιαμεσολάβητου ἐλέγχου στὴν ἐπικράτεια καὶ τῆς ἐθνικῆς συγκέντρωσης, ποὺ εἰσάγει ἡ Διοίκησις, εἶναι ἀνοίκεια γιὰ τὴν ἀντίληψη «νομιμότητος» τῶν Πελοποννησίων ἀρχηγῶν, ἡ ὁποία δὲν μπορεῖ νὰ νοηθεῖ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν πολιτικὴ κυριαρχία τῶν ἰδίων στὶς ἐπαρχίες τους. Μὲ βάση τὶς παραπάνω ἀρχές, ἡ τύχη τοῦ ἔθνους γίνεται μέλαινα, διότι παρακάμπτει τοὺς «ἀληθινούς πατριῶτες» καὶ ἀναιρεῖ τὸ κοινωνικο-πολιτικὸ περιβάλλον ποὺ τοὺς συνέχει καὶ τοὺς ἀναπαράγει. Συνεπῶς, δρᾷ μὲ γνώμονα τὴν ἰδιοτέλεια καὶ ὑπονομεύει τὸ ἔθνος προσβάλλοντας τὶς ἐμπεδωμένες ἐπαρχιακὲς ἰσορροπίες.

Ἡ Κυβέρνησις Κουντουριώτη προσπαθοῦσε πλέον νὰ προσεταιριστεῖ καὶ τὴ στρατιωτικὴ κολοκοτρωνικὴ φατρία τῆς Πελοποννήσου, ὥστε νὰ ἀποδυναμώσῃ τοὺς ἐπαρχιοφάγους, ληστὰς καὶ ἐχθροὺς τῆς πατρίδος. Ἀρχικά, προσέγγισε τὸν Νικήτα Σταματελόπουλο καὶ τὸν Πλαπούτα, τοὺς ὁποίους πρὸς στιγμὴν εἶχε καταστήσει οὐδετέρους καὶ «νομιμόφρονες», ἐνῶ στὴν συνέχεια προσπάθησε ἀνεπιτυχῶς νὰ ἀποσπάσῃ τὸν ἴδιο τὸν Θεόδωρο Κολοκοτρώνη ἀπὸ τὴ συμμαχία τοῦ μὲ τοὺς προύχοντες.³⁷³ Ὁ νέος γύρος τῶν ἐμφυλίων συγκρούσεων ἦταν πρὸ τῶν πυλῶν.

Ὁ Ἀνδρέας Λόντος, στὶς 27 Ὀκτωβρίου, ἀνακοίνωσε πρὸς τοὺς παραστάτας καὶ ἀντιπροσώπους τοῦ ἔθνους καὶ πρὸς τὸ Πανελλήνιον τὴ διάλυση τῆς πολιορκίας τῶν Πατρῶν, διότι δὲν τοῦ χορηγήθηκαν τὰ ἀναγκαῖα χρήματα, καὶ κάλεσε τὸ ἔθνος νὰ συστήσῃ νέα ἐθνικὴ συνέλευσις. Δήλωσε ὅτι τὰ χρήματα τοῦ δανείου καὶ τῶν

³⁷² Κόκκινος, ὁ.π., τ. Δ', 486.

³⁷³ Σπηλιάδης, *Ἀπομνημονεύματα*, ὁ.π., τ. Β', 139-40.

ἐκποιήσεων τῶν ἐθνικῶν κτημάτων ξοδεύτηκαν εἴτε εἰς ἀγορὰς παρασίτων, εἰς ἀμοιβὰς παραλόγους δορυφόρων, καὶ εἰς ἄλλας διαφόρους ἰδιοτελείας εἴτε δὲν ἐχορήγησαν τοὺς ἀναλόγους πόρους σὲ ἐκείνους, διὰ νὰ μὴν εὐδοκιμήσῃ τὸ ἔργον τοῦτο (σ.σ. ἡ πολιορκία τῶν Πατρῶν), νὰ ἀποδειχθοῦν ἀνάξιοι καὶ νὰ πειραχθῇ ἡ ὑπόληψίς τους.³⁷⁴ Σὲ κάθε περίπτωση, σύμφωνα μὲ τὴν ἀντίληψη τοῦ Λόντου, ἡ κυβέρνηση Κουντουριώτη ρέπει πρὸς τὸν δεσποτισμὸν ὑπονομεύοντας τοὺς «πατριῶτες», τοὺς φυσικοὺς ἡγέτες τῶν ὑπόδουλων ποὺ προσέφεραν στὸ ἔθνος στρατιωτικὰ καὶ πολιτικά. Αὐτὸ τὸ καταφέρνει στερώνοντας τοὺς τοὺς πόρους ποὺ δικαιοῦνται, τοὺς ὁποίους εἴτε σπαταλᾷ στὴν ἀγορὰ παρασίτων καὶ δορυφόρων (σ.σ. στρατιωτῶν ποὺ κρατοῦν δόρυ), πραιτοριανῶν τῆς κυβέρνησης, εἴτε δὲν τοὺς ἀποδίδει σὲ ἐκείνους γιὰ νὰ πλήξει τὴν ὑπόληψή τους.

Οἱ πρόκριτοι δὲν εἶναι διατεθειμένοι νὰ ἀνεχθοῦν τὸν πολιτικὸ τους παραγκωνισμό, τὴν προσβολὴ τῆς τιμῆς τους καὶ τὴν ἀπώλεια τῆς προνομιακῆς τους θέσης στὸν παραδοσιακὸ χῶρο δράσεως τους. Οἱ ἴδιοι ποὺ ἐκίνησαν τὸν Ἀγῶνα, προσδοκώντας στὴν αὐξηση αὐτῶν τῶν προνομίων καὶ στὴν βελτίωση τῶν ὅρων ἀναπαραγωγῆς τῆς δυνάμεις τους, βλέπουν τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς διαδικασίας νὰ ἀποβαίνει εἰς βάρος τῶν συμφερόντων καὶ τῶν «κληρονομικῶν» κεκτημένων τους. Ὁ Charles Tilly ἔχει θέσει στὸν χῶρο τῆς θεωρίας τῶν ἐπαναστάσεων τὴν διάκριση μεταξὺ τῶν ἐπαναστατικῶν καταστάσεων (*revolutionary situations*) καὶ τῶν ἐπαναστατικῶν ἀποτελεσμάτων (*revolutionary outcomes*). Μὲ βάση αὐτὴ τὴν διάκριση διαχωρίζει τὸν βαθμὸ ριζοσπαστικότητος τῶν ἀξιώσεων τῶν πρωταγωνιστῶν -ποὺ διαμορφώνουν τὴν ἐπαναστατικὴ κατάσταση- ἀπὸ τὴν δυναμικὴ τῆς πολιτικῆς ἀλλαγῆς ποῦ ἡ ἴδια ἡ ἐπανάσταση ἐνδέχεται νὰ ἐπιφέρει.³⁷⁵ Στὴν περίπτωσιν τῶν Μωραϊτῶν προυχόντων, καθίσταται σαφὲς ὅτι ἡ πολιτικὴ ἀλλαγὴ ποὺ κομίζει ὁ Ἀγῶνας, ἥτοι τὸ ἐπαναστατικὸ ἀποτέλεσμα -τὸ ὁποῖο ἀποτυπώνεται στὴ συγκρότηση ἐθνικοῦ κράτους, στὴ συγκέντρωση τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση καὶ στὴ διάρρηξη τῶν περιφερειακῶν κανονικοτήτων- τείνει νὰ διαμορφωθεῖ σὲ σημαντικὰ πιο προωθημένες συντεταγμένες ἀπὸ αὐτὲς ποὺ τοὺς ὥθησαν στὴν διαδικασία σχηματισμοῦ τῆς ἐπαναστατικῆς κατάστασης. Κατὰ συνέπεια, σύμφωνα μὲ τὴν ἀντίληψή τους, τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἐγχειρήματος διαμορφώνεται κατὰ παραβίαση τῶν νομιμοποιητικῶν ὅρων ποὺ οἱ ἴδιοι εἶχαν θέσει ὡς ἡγέτες τοῦ ξεσηκωμοῦ. Συνακόλουθα, λοιπόν, τὸ

³⁷⁴ *Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ἀνδρέου Λόντου*, ὅ.π., τ. Β', 345.

³⁷⁵ Charles Tilly, *From Mobilization to Revolution* (New York: Random House, 1988), 189–200.

ἀποδίδουν στὸν «δεσποτισμό» μίας κυβέρνησης «ξένων» ποὺ τυχοδιωκτικὰ προσπαθεῖ νὰ ἀποδυναμώσει τοὺς *καλοὺς πατριῶτες* καὶ νὰ καταργήσει τὰ *δίκαια* τοῦ τόπου.

Συνασπισμένοι πλέον οἱ Πελοποννήσιοι ἀρχηγοὶ (οἱ Ἀνδρέηδες, ὁ Κανέλλος Δεληγιάννης, ὁ Ἰωάννης Νοταρᾶς, ὁ Πάνος καὶ ὁ Γενναῖος Κολοκοτρώνης κ.ἄ.), στὸ χωριὸ Πετσάκοι τῆς ἐπαρχίας τῶν Καλαβρύτων, στασίασαν ἔνοπλοι ἔναντι τῆς Κυβέρνησης ἀπαιτώντας τὴ σύγκληση ἐθνικῆς συνέλευσης. Τὸ αἶτημα ὑιοθέτησαν καὶ τὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικά» τοῦ Mayer ὑποστηρίζοντας τὴν οὐδέτερη θέση τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τοποθετώντας τὴ σύγκληση Ἐθνοσυνέλευσης στὸ πλαίσιο τῆς δέουσας μεσότητος, μεταξὺ τοῦ *δεσποτισμοῦ* τῆς Διοικῆσης καὶ τῆς *ἀναρχίας* ποὺ ὑπέθαλπαν οἱ ἀντιπολιτευόμενοι.³⁷⁶ Τὴν ἐθνικὴ συνέλευση πρότεινε ὡς λύση στὸν Κουντουριώτη καὶ ὁ ἴδιος ὁ Μαυροκορδάτος, ἐν μέσῳ μάλιστα τοῦ ἐμφυλίου πολέμου (4 Δεκεμβρίου 1824), ὑπερασπιζόμενος ὡς *φίλους τῆς εὐνομίας* τοὺς Ζαΐμη καὶ Λόντο, πράγμα ποὺ καλλιέργησε τὶς ὑποψίες τῆς Κυβέρνησης πρὸς τὸ πρόσωπό του. Τρεῖς ἡμέρες μετὰ, δρώντας διορθωτικά, ὁ Φαναριώτης γνωστοποίησε στὴν Κυβέρνηση τὴν πρόθεσή του νὰ κατέλθει στὸ Ναύπλιο ὡς Γραμματέας τοῦ Ἐκτελεστικοῦ.³⁷⁷ Οἱ μετριοπαθεῖς φωνὲς δὲν εἰσακούγονταν ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση, ποὺ ἐκπροσωποῦσε τὰ συμφέροντα τῶν νησιῶν ἔναντι τῶν δυνατῶν τῆς Πελοποννήσου, σὲ μία διαμάχη μὲ ἔντονα τοπικιστικὰ χαρακτηριστικά. Ἡ Διοίκηση κατάφερε ἀκόμα, στὰ τέλη Ὀκτωβρίου, νὰ προσεταιριστῇ τὴν οἰκογένεια Μαυρομιχάλη μέσω τοῦ διορισμοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ Πετρόμπεη, Κωνσταντίνου, στὸ Ἐκτελεστικό, στὴ θέση τοῦ Ἀσημάκη Φωτήλα, ὁ ὁποῖος παραιτήθηκε καθὼς ὑποστήριζε τὴ σύγκληση ἐθνικῆς συνέλευσης.³⁷⁸

Παράλληλα ξεκίνησαν οἱ ἐμφύλιες συγκρούσεις μὲ ἀφορμὴ τὴν ἄρνηση τῶν κατοίκων τῆς Τριφυλίας, προσκείμενων στὸν Κολοκοτρώνη καὶ τὴν ἀντιπολίτευση, νὰ ἀποδώσουν τοὺς φόρους στὴ Διοίκηση. Ἐναντίον τῶν κατοίκων ἡ Κυβέρνηση ἀπέστειλε, στίς 23 Ὀκτωβρίου 1824, τὰ σώματα τοῦ Παπαφλέσσα καὶ τοῦ Μακρυγιάννη, τὰ ὁποῖα ἀποκρούστηκαν ἀπὸ τὶς ἐνωμένες δυνάμεις τῶν Κολοκοτρωναίων καὶ Δεληγιανναίων ποὺ ἔσπευσαν νὰ ὑπερασπιστοῦν τὴν περιοχὴ.³⁷⁹ Ἡ ἀδυναμία τῶν διοικητικῶν στρατευμάτων νὰ ἐπιβληθοῦν στὴν Τριφυλία ἀνάγκασε τὴν Κυβέρνηση νὰ στραφεῖ πρὸς τοὺς Ρουμελιῶτες, οἱ ὁποῖοι βρίσκονταν ὑπὸ τὴν

³⁷⁶ «Ἑλληνικὰ Χρονικά», 1824, τχ. 92.

³⁷⁷ *ΙΑΑΜ*, ὅ.π., τχ. 4, 1051-55, 1060-61.

³⁷⁸ Κόκκινος, ὅ.π., τ. Δ', 502-3.

³⁷⁹ Βακαλόπουλος, ὅ.π., τ. ΣΤ', 770.

ἐπιρροή καὶ τὴν καθοδήγηση τοῦ Ἰωάννη Κωλέττη. Ὁ Ἀναγνώστης Δεληγιάννης καὶ ὁ Κολοκοτρώνης ἔγραψαν, στίς 12 Νοεμβρίου, στοὺς ὅπλαρχηγοὺς τῆς Ρούμελης λέγοντάς τους ὅτι ἡ διαμάχη ἀφορᾷ *δικαιώματα καὶ συμφέροντα τῆς πατρίδος μας Πελοποννήσου* καὶ τὴν *τυραννία μερικῶν ἀτόμων*· ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀνακατευθοῦν στὰ πράγματα τῆς Πελοποννήσου ἃν εἶναι *Ἕλληνες καὶ πατριῶται*.³⁸⁰

Οἱ Κολοκοτρώνης καὶ Δεληγιάννης ἀπευθύνονται στοὺς Ρουμελιῶτες βασισμένοι στίς παραδοσιακὲς ὀρίζουσες ἐνὸς μὴ ἐνοποιημένου χώρου. Σὲ αὐτὸ τὸ πλαίσιο ἡ σύγκρουση δὲν ἀφορᾷ τοὺς Ρουμελιῶτες ποὺ ἔχουν τὴ δική τους πατρίδα ὡς χῶρο υπεράσπισης καὶ τὰ δικά τους *δικαιώματα καὶ συμφέροντα* ποὺ δὲν σχετίζονται μὲ τὴν Πελοπόννησο. Ὁ λόγος τους συγκροτεῖται μὲ ὅρους τοπικότητας. Παρότι προσαρμοσμένος στὴ γλῶσσα τῆς ἐθνικῆς ιδεολογίας, ὁ λόγος αὐτὸς παραπέμπει στίς θεσμικὲς λειτουργίες τοῦ συστήματος τῆς κατάκτησης καὶ ἀποκαλύπτει τὶς διανοητικὲς συνέχειές του.³⁸¹ Ὁ πατριωτισμὸς ἐν προκειμένῳ ταυτίζεται μὲ τὴν ἀνυπακοή στίς κυβερνητικὲς ἐντολὲς ποὺ ἐπιτάσσουν τὴν καταστολὴ τῆς «ἀνταρσίας». Οἱ Ρουμελιῶτες θὰ εἶναι *Ἕλληνες καὶ πατριῶται* μόνον ἂν σεβαστοῦν τὰ *δίκαια* τῶν *ἀδερφῶν τους*, ἂν σταθοῦν *ἀδιάφοροι* καὶ δὲν συνδράμουν στὴν *τυραννία* τῆς Διοίκησης ποὺ ἐπιχειρεῖ νὰ τὰ πλήξει. Τυχὸν ἐπέμβασή τους ὑπὲρ τῆς Κυβέρνησης σημαίνει ἀναίρεση τῶν σχέσεων ἐμπιστοσύνης μεταξὺ Ρουμελιωτῶν-Πελοποννησίων, ποὺ δομοῦνται στὴ βάση τῆς ἀναγνώρισης καὶ τοῦ ἀμοιβαίου σεβασμοῦ διακριτῶν πλαισίων κυριαρχίας.

Ὡστόσο, τὸ ἐπαναστατικὸ γεγονός ἔχει διαταράξει τὶς παραδοσιακὲς ἰσορροπίες καὶ τὸ κοινωνικο-πολιτικὸ περιβάλλον ποὺ τὶς περιέβαλλε. Ἡ σταδιακὴ ἀποδιάρθρωση καὶ ἀπορρόφηση τοῦ (αὐτόνομου) ἄρματολισμοῦ ἀπὸ τὴ Διοίκηση -ἀπότοκο τῆς ἐπαναστατικῆς διαδικασίας- ἐπέφερε ἀλλαγὲς στὴ λογικὴ τῆς δράσης τοῦ ρουμελιώτη ἐνόπλου καὶ στοὺς προσανατολισμούς του. Στὸ ἐνοποιητικὸ πολιτικὸ περιβάλλον ποὺ συγκροτεῖται, ἡ δύναμη τοῦ ὅπλαρχηγοῦ καὶ ὁ ρόλος του στὸν Ἀγῶνα δὲν ἐξαρτῶνται τόσο ἀπὸ τὴν θέση στοὺς τοπικοὺς συσχετισμοὺς δύναμης, ὅσο ἀπὸ τὴν εὐνοια τῆς κεντρικῆς πολιτικῆς ἀρχῆς ἢ ὁποία χορηγεῖ τὰ ἀξιώματα. Ἡ Διοίκηση, δηλαδή, ἐκμεταλλευόμενη τοὺς ἐσωτερικοὺς ἄρματολικοὺς ἀνταγωνισμούς, καταφέρνει νὰ ἐλέγξει τὸ ἄρματολικὸ φαινόμενο στὴ βάση τῆς υπεράσπισης καὶ προώθησης τοῦ ἐθνικοῦ προτάγματος. Σὲ αὐτὸ το πλαίσιο ἐντάσσεται ἡ ἐπικράτησή τῶν πολιτικῶν

³⁸⁰ Σπηλιάδης, ὁ.π., τ. Β', 153-54.

³⁸¹ Ροτζῶκος, *Ἐπανάσταση καὶ Ἐμφύλιος*, ὁ.π., 180-81.

ἀρχῶν ἔναντι τῶν ἰσχυρότερον ἀρματολῶν τῆς Δυτικῆς καὶ Ἀνατολικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας, Βαρνακιώτη καὶ Ἀνδροῦτσο³⁸², οἱ ὅποιοι συγκροτοῦσαν δίκτυα ποῦ δροῦσαν ἀνταγωνιστικὰ ἀπέναντι σὲ αὐτές.

Ἐπομένως οἱ Ρουμελιῶτες ὀπλαρχηγοί, μπαίνοντας στὴν ὑπηρεσία τῆς ἐθνικῆς Διοίκησης, προσανατολίζουν τὶς στρατηγικὲς τοὺς μὲ ὅρους ἐπικράτειας καὶ ὄχι ἐντοπιότητας. Οἱ ἴδιοι πλέον ἐξασφαλίζουν τὶς ἀναγκαῖες ὑλικὲς ἀπολαβὲς καὶ τοὺς στρατιωτικὺς τοὺς βαθμοὺς μέσω τῆς νομιμοφροσύνης στὴ νέα ἐξουσία ποῦ, μὲ τὰ χρήματα τοῦ δανείου, εἶναι σὲ θέση νὰ ἱκανοποιεῖ τοὺς ἐνόπλους. Ἔτσι ἡ εἰσβολὴ τῶν Ρουμελιωτῶν στὴν Πελοπόννησο νομιμοποιεῖται στὸ πλαίσιο τῆς ἔνταξης τῶν ἐνόπλων στὴν ὑπηρεσία τῆς νέας πολιτικῆς ἐξουσίας, ἡ ὁποία τοὺς προσελκύει δρώντας πελατειακὰ καὶ πατερναλιστικά. Ἀνάμεσα στὰ στρατεύματα τῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς Ρούμελης ἔδρασαν καὶ οἱ Σουλιῶτες, ἄνθρωποι χωρὶς τόπο ποῦ βρίσκουν ἕναν νέον ρόλο στὸ πλευρὸ τῆς Διοίκησης.³⁸³ Χαρακτηριστικὴ εἶναι καὶ ἡ περίπτωση τοῦ Γεωργίου Καραϊσκάκη: μετὰ τὴ διοικητικὴ πράξη καταδίκης του στὴ Δυτικὴ Ἑλλάδα³⁸⁴, τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1824, τοῦ ἀφαιρέθηκαν ὅλοι του οἱ βαθμοὶ καὶ τὰ ἀξιώματα, τὰ ὁποία ὁμως τοῦ τὰ ἀποκατέστησε ἡ κυβέρνησις Κουντουριώτη, μόλις δύο μῆνες μετὰ, ὅταν ὁ ὀπλαρχηγὸς κατῆλθε στὸ Ναύπλιο.³⁸⁵

Ὁ Κωλέττης, θέλοντας νὰ προτρέψει τοὺς ὀπλαρχηγοὺς τῆς Ἀνατολικῆς Στερεᾶς νὰ εἰσβάλουν στὴν Πελοπόννησο, προκαλεῖ τὰ ἀρπαχτικά τοὺς ἔνστικτα ἀντιπαραβάλλοντάς τὴν ἔνδεια τῶν Ρουμελιωτῶν μὲ τὴ χλιδὴ τῶν Μωραϊτῶν:

«Οἱ Μωραῖτες ἐλύσσαζαν ἀπὸ τὰ πολλὰ πλούτη, τὰ ὁποία ἤρπασαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους τῆς Τριπολιτσᾶς, τοῦ Ναυπλίου, τοῦ Λάλα, τῆς Κορίνθου, τῆς Μονεμβασίας, τοῦ Νεοκάστρου καὶ τῶν λοιπῶν μερῶν [...] Καὶ σεῖς τρέχετε αὐτοῦ χωρὶς ψωμί, χωρὶς τσαρούχι, χωρὶς φορέματα, μὲ μίαν παλιόκαπαν, καταβασανίζεσθε. Τὶ λοιπὸν περιμένετε ; Ἄλλην ἀρμοδιωτέραν καὶ εὐτυχεστέραν διὰ σᾶς περιστάσιν δὲν θέλει εὑρετε ποτέ, διὰ νὰ πλουτίσετε μεγάλοι καὶ μικροί [...].»³⁸⁶

³⁸² Ἡ κυβέρνησις Κουντουριώτη ἀνέδειξε, μέσα στὸ 1824, ὡς ἀντίπαλον δέος στὸν Ὀδυσσεά τὸν Γιάννη Γκούρα, πρῶτον πρωτοπαλῆκαρό του, Βακαλόπουλος, ὁ.π., τ. ΣΤ', 678-89. Ὁ πρῶτος δολοφονήθηκε ἀπὸ τοὺς ἄνδρες τοῦ Γκούρα τὸν Ἰούνιο τοῦ 1825.

³⁸³ Ροτζῶκος, *Ἐπανάστασις καὶ Ἐμφύλιος*, ὁ.π., 189-90.

³⁸⁴ Γιὰ τὴ δίκην τοῦ Καραϊσκάκη βλ. Δημήτρης Φωτιάδης, *Καραϊσκάκης* (Ἀθήνα: Σ. Ι. Ζαχαρόπουλος, 1995), 339-63.

³⁸⁵ Βακαλόπουλος, ὁ.π., τ. ΣΤ', 666-67.

³⁸⁶ Κόκκινος, ὁ.π., τ. Δ', 509.

Στις 24 Νοεμβρίου περίπου 2000 στρατιώτες της Ανατολικής Στερεάς Ελλάδας, με αρχηγό τὸν Γιάννη Γκούρα καὶ με τὴν ἐποπτεία τοῦ Ἰωάννη Κωλέττη, μπῆκαν στὴν Πελοπόννησο. Λίγες ἡμέρες μετὰ ἀκολούθησαν οἱ Σουλιῶτες ὑπὸ τὸν Κίτσο Τζαβέλλα, τὸν Κώστα Μπότσαρη, τὸν Λάμπρο Βέικο καὶ ἄλλους ὀπλαρχηγούς, μαζί με ἐνόπλους τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδας.³⁸⁷ Οἱ Ρουμελιῶτες καὶ οἱ Σουλιῶτες ἀντιμετώπισαν τὴν Πελοπόννησο ὡς χώρα ἐχθρική, λεηλατώντας τὶς ἐπαρχίες της καὶ τὶς πλούσιες κατοικίες τῶν προκρίτων τῆς βόρειας Πελοποννήσου.³⁸⁸ Στὰ τέλη τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 1824 εἶχε ἤδη ξεκαθαρίσει τὸ τοπίο τῆς ἐμφύλιας σύρραξης μετὰ τὴν πλήρη ἐπικράτηση τῶν στρατευμάτων τῆς Διοίκησης.³⁸⁹ Οἱ ἀρχηγοὶ τῆς «ἀνταρσίας» συνελήφθησαν καὶ φυλακίστηκαν τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1825 στὴν Ὑδρα, τὴ στιγμή πού τὰ στρατεύματα τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ, με ἐπικεφαλῆς τὸν υἱό του Ἰμπραῖμ, ἀποβιβάζονταν στὴν Πελοπόννησο. Ἐξαίρεση ἀποτέλεσαν οἱ Ζαΐμης καὶ Λόντος, οἱ ὁποῖοι κατάφεραν νὰ καταφύγουν στὴ Δυτικὴ Ἑλλάδα καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὸ ὑπὸ βρετανικὴ προστασία νησί τοῦ Καλάμου.³⁹⁰

Ἡ τελικὴ ἔκβασις τοῦ ἐμφυλίου εὐνόησε τὴν ἐπικράτηση ἰδεολογικοπολιτικῶν λόγων πού ἐξύψωναν τὸν *Νόμο τοῦ ἔθνους* καὶ τὴ *Σεβαστὴ Διοίκηση* πού τὸν ἐκπροσωποῦσε, ἔναντι τοῦ «φεουδαλισμοῦ» τῶν ἐπαρχιῶν, ὁ ὁποῖος ἀντιπροσωπεύει τὸν καιρὸ τῆς «τυραννίας». Σὲ αὐτὸ τὸ πνεῦμα, σὲ ἄρθρο στὰ -συντεταγμένα μετὰ τὶς ἀπόψεις τῆς Κυβέρνησης- «Ἑλληνικὰ Χρονικά», ἐπισημαίνεται ὅτι *ἡ Ἑλλὰς ἐξώρισε τὸν Φεουδαϊσμὸν καὶ δὲν ἐπιθυμεῖ πλέον νὰ τὸν ξαναῖδῃ* καὶ ὅτι οἱ ἡττημένοι τοῦ ἐμφυλίου δὲν ἐπιθυμοῦσαν τὸ ἐθνικὸ πολίτευμα ἀλλὰ τὸ νὰ *ἀρπάζουν* τὰ ἐθνικὰ εἰσοδήματα καὶ νὰ *ἐξουσιάζουν τυραννικῶς*.³⁹¹ Ἡ κυριαρχία τῆς «νομιμότητος» στὰ παραπάνω συμφραζόμενα, μετὰ τὴ λήξη τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, συνοδεύτηκε καὶ ἀπὸ θεσμικὲς προσπάθειες ὀρθολογικοποίησης καὶ ἐλέγχου τῆς διαδικασίας συλλογῆς τῶν εἰσοδημάτων ἀπὸ τὸ ἐθνικὸ κράτος. Στὴν ἐφημερίδα τῆς Διοίκησης, στὸν «Φίλο τοῦ Νόμου», δημοσιεύεται ψήφισμα τοῦ Βουλευτικοῦ, τὸ ὁποῖο, ἀνάμεσα σὲ ἄλλες ρυθμίσεις, κατοχυρώνει τὸ ἀσυμβίβαστο μεταξὺ τοῦ δημοσίου λειτουργοῦ καὶ τοῦ

³⁸⁷ Στὸ ἴδιο, 523.

³⁸⁸ Στὸ ἴδιο, 523-27.

³⁸⁹ Βακαλόπουλος, ὅ.π., τ. ΣΤ', 780-91.

³⁹⁰ Κόκκινος, ὅ.π., τ. Δ', 527-36.

³⁹¹ «Ἑλληνικὰ Χρονικά», 1825, τχ. 7-8.

ένοικιαστή προσόδων τῶν ἐπαρχιῶν: «Νὰ ἀποκλεισθῶσι ἀπὸ τὴν ἀγορὰν οἱ Ἐκτελεσταί, Βουλευταί, Υπουργοί, Ἐπαρχοὶ καὶ οἱ Στρατηγοί».³⁹²

Ἡ πολυπλοκότητα τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ οἱ ἀρκετὲς καὶ συχνὰ καιροσκοπικὲς μεταβολὲς στὴ σύνθεση τῶν ἀντιμαχομένων μετώπων δὲν μᾶς ἐμποδίζουν νὰ ὀρίσουμε -μὲ τὶς ἀπαραίτητες ἀφαιρέσεις- τὴν πολιτικὴ διαίρεση μὲ κοινωνικο-πολιτικοὺς ὅρους. Στὶς συρράξεις τοῦ 1824 ἀπὸ τὴ μία πλευρὰ βρισκόταν ἡ παραδοσιακὴ «τοπαρχικὴ» κοινωνία τῆς Πελοποννήσου, στὴ λογικὴ καὶ τὶς πρακτικὲς τῆς ὁποίας ἐντάχθηκε καὶ ὁ Κολοκοτρώνης -ὡς εὐνοούμενος τῆς κοινωνικο-οικονομικῆς κινητικότητος ποὺ ἐπέφερε ἡ Ἐπανάσταση. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ βρίσκονταν οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ ἀστικοῦ ὑδραίου κεφαλαίου καὶ οἱ ἐκσυγχρονιστὲς πολιτικοί.

Ἡ κυβέρνησις Κουντουριώτη ἦταν αὐτὴ ποὺ κατάφερε νὰ διαρρήξει τὸ πρωταρχικὸ νομιμοποιητικὸ πλαίσιο τοῦ Ἀγῶνα, δηλαδὴ αὐτὸ τῆς ὁμοσπονδιακῆς κρατικῆς συγκρότησης μὲ ἰσχυρὰ περιφερειακὰ προνόμια, καὶ νὰ θέσει τὶς ἐπαρχίες ὑπὸ τὸν κρατικὸ ἔλεγχο, σύμφωνα μὲ τὶς ρυθμίσεις τῆς Β' Ἐθνοσυνέλευσης. Αὐτὸ συνέβη διότι οἱ νησιῶτες ἦταν ἐκεῖνοι ποὺ κυρίως πλήττονταν πολιτικὰ καὶ οἰκονομικὰ ἀπὸ τὴν ὕπαρξη ἰσχυρῶν κέντρων ἐξουσίας στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Πελοποννήσου. Τὸ νησι τῆς Ὑδρας ἀπέκτησε ἰδιαίτερο πολιτικὸ ρόλο λόγω τῆς κομβικῆς σημασίας τοῦ στόλου τοῦ στὴν ἐξέλιξη τῆς Ἐπανάστασης. Οἱ ἰσχυροὶ παράγοντες τοῦ νησιοῦ ἀνέλαβαν τὴν ἐκτελεστικὴ ἐξουσία στὶς ἀρχὲς τοῦ 1824 καὶ -μὲ τὶς κατάλληλες πολιτικὲς συμμαχίες- ἐπέβαλαν τὶς πολιτικὲς τοὺς κατευθύνσεις, οἱ ὁποῖες ἔρχονταν σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ συμφέροντα τῶν Μωραϊτῶν ἀρχηγῶν.

Ἡ νέα ἐξουσία ἐπικράτησε στὶς ἐμφύλιες ἔριδες διότι διέθετε ἐσωτερικὸ εἰδικὸ βάρος καθὼς καὶ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ νομιμοποίηση. Διέθετε ἐπίσης χρήματα γιὰ νὰ κινήσει τὶς ἀπαραίτητες δυνάμεις ποὺ τὶς ἦταν χρήσιμες στὴν ἐκάστοτε συγκυρία. Ἡ ἴδια ἀξίωνε νὰ ἀποδιάρθρωσει τὰ τοπικὰ κέντρα ἐξουσίας καὶ νὰ περιορίσει τὴν πολιτικὴ, στρατιωτικὴ καὶ οἰκονομικὴ δύναμη τῶν παραδοσιακῶν ἡγεσιῶν τῆς Πελοποννήσου. Ἡ συγκέντρωση τῆς ἐξουσίας στὰ χέρια τῆς Διοίκησης καὶ ἡ de facto πολιτικὴ ἐνοποίηση ἀποτελοῦσαν τὰ διακυβεύματα τῶν ἐμφυλίων τοῦ 1824, τὰ ὁποῖα ἔφερε εἰς πέρας ἡ κυβερνητικὴ νίκη. Συνεπῶς, ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, ἄσχετα μὲ τὶς καταστροφικὲς ὕλικές, οἰκονομικὲς, στρατιωτικὲς καὶ ἠθικὲς συνέπειές του, ἐπέφερε ἕναν πολιτικὸ καὶ κοινωνικὸ μετασχηματισμὸ καὶ προώθησε, σὲ ἕναν βαθμὸ, τὴ

³⁹² «Φίλος τοῦ Νόμου», 19 Ἰανουαρίου 1825, τχ. 89.

διαδικασία προσαρμογής της κοινωνίας σὲ νέες ἀντιλήψεις, θεσμοὺς καὶ μορφὲς συγκεντρωτικῆς διακυβέρνησης.

Συμπεράσματα

Τὸ πρόταγμα τῆς νομιμότητας στὸν Ἑλληνικὸ Ἀγῶνα τέθηκε ἀντιθετικὰ σὲ σχέση με μορφὲς ἐξουσίας ἢ/καὶ πολιτικοὺς στόχους ποὺ θεωρήθηκε ὅτι τὴν ἀπειλοῦν καὶ τὴν ὑπονομεύουν. Ἡ νομιμότητα καθορίστηκε σὲ συνάφεια με τὶς γεωπολιτικὲς καὶ ἰδεολογικὲς κατευθύνσεις τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἐγχειρήματος καὶ ἡ ἐθνικὴ διοίκηση ὑψώθηκε ὡς φορέας τῆς. Στὴν παροῦσα διπλωματικὴ ἐργασία ὑποστηρίχθηκε ὅτι, στὸ διάστημα τῶν πρώτων μηνῶν τοῦ Ἀγῶνα, πρὶν ἀπὸ τὴ συγκρότηση τοῦ ἐθνικοῦ πολιτεύματος, ὡς ἀποστασίες θεωρήθηκαν οἱ πολιτικὲς/ἰδεολογικὲς τάσεις ποὺ φέρονταν ὡς ἀποκλίνουσες ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τῆς διεθνοῦς νομιμότητας. Οἱ τάσεις αὐτὲς ἐκφράστηκαν πολιτικὰ ἀπὸ τὸν Δημήτριο Ὑψηλάντη καὶ τὸν κύκλο τῶν Φιλικῶν, οἱ ὁποῖοι ἀρχικὰ ἀξίωναν τὴ συγκέντρωση τῆς ἐξουσίας στὸ πρόσωπο τοῦ πρίγκιπα καὶ τὴν ὑπαγωγή τῶν προυχόντων τῆς Πελοποννήσου σὲ αὐτή. Μετὰ τὴ σύσταση κεντρικῆς ἐξουσίας, ἡ ἀμφισβήτηση τῆς νομιμότητας συνδέθηκε με πρακτικὲς πολιτικῆς ἀνυπακοῆς ἐνάντια στὴ Διοίκηση, οἱ ὁποῖες νοήθηκαν ὡς ἀποστασίες ποὺ στρέφονταν κατὰ τῆς ἐθνικῆς ἀποκατάστασης καὶ τῶν «δικαίων τοῦ ἔθνους». Αὐτὲς οἱ κινήσεις, κατὰ κύριο λόγο, σχετίζονταν διαδοχικά: με τὶς ἐνέργειες καπετάνιων καὶ τὶς βλέψεις τοὺς γιὰ σύσταση στρατιωτικῆς κυβέρνησης (*governo militare*), με τὰ καπάκια ὀπλαρχηγῶν τῆς Ρούμελης, με τὴν κατοχὴ τῶν κάστρων τῆς Πελοποννήσου ἀπὸ τὴ φατρία τοῦ Κολοκοτρώνη, με τὶς (κατηγορίες γιὰ) καταχρήσεις τῶν ἐθνικῶν εἰσοδημάτων ἀπὸ μέλη τοῦ Ἐκτελεστικοῦ τῆς κυβέρνησης Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη καί, τέλος, με τὴν ἔνοπλη στάση (ἀνταρσία) ἐναντι τῆς κυβέρνησης Κουντουριώτη.

Ὡς πρὸς τὴν ἐξωτερικὴ του διάσταση ὁ Ἑλληνικὸς Ἀγῶνας, ὡς ἐπαναστατικὸ γεγονός, ἀποτελοῦσε ἀρχικὰ γιὰ τὶς εὐρωπαϊκὲς αὐλὲς τῆς μεταναπολεόντειας Εὐρώπης, ἓνα κίνημα ἐνάντια στὴ διεθνή νομιμότητα καὶ τὴν ἰσορροπία τῶν Δυνάμεων. Θεωροῦνταν ἐν πολλοῖς ἓνα γεγονὸς ἀποστασίας ἀπὸ τὸ πολιτικὸ καὶ ἰδεολογικὸ πλαίσιο ἀρχῶν τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας καὶ προϊόν μίας μυστικῆς ἐταιρείας, πράγμα ποὺ εὐνοοῦσε τὰ σενάρια σύνδεσής του με τὴ διεθνικὴ ὀργάνωση τῶν Καρμπονάρων καὶ τὶς φιλελεύθερες ἐπαναστάσεις ποὺ ἐκτυλίσσονταν τὴν ἴδια ἐποχὴ στὴν εὐρωπαϊκὴ ἥπειρο.

Ὡστόσο, στοὺς κόλπους τῶν ἐπαναστατικῶν ζυμώσεων συνυπῆρχαν τάσεις ποὺ ἐκπροσωποῦσαν διαφορετικοὺς πολιτικοὺς προσανατολισμοὺς καὶ διακριτὲς τακτικὲς διαχείρισης τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος. Οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ «κύκλου τῆς Πίζας», ὁ

μητροπολίτης Ίγνάτιος, ό Καρατζᾶς καί ό Μαυροκορδάτος, ἐμπλέχτηκαν σέ μία ἱστορία ἀμφισβήτησης τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, Ἀλέξανδρου Ὑψηλάντη, καί τῶν στρατηγικῶν του ἐπιλογῶν. Παράλληλα εἶχαν θέσει, μέσω τοῦ Μαυροκορδάτου, ἀπό τὸ 1820, ἓνα γεωπολιτικό σχέδιο ποὺ βρισκόταν σέ ἀντίθεση μὲ τοὺς προσανατολισμοὺς τῆς ἡγεσίας τῶν Φιλικῶν. Ὁ Μαυροκορδάτος προωθοῦσε τὴν ἰδέα ὅτι ἡ δημιουργία τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους δὲν θὰ διατάρασσε τὴν ἰσορροπία τῶν Δυνάμεων καί τὸ ὑπάρχον πλαίσιο νομιμότητας στὴν Εὐρώπη. Ἀντίθετα, θὰ μπορούσε νὰ καταστεῖ τὸ μέσο γιὰ τὴν στερέωσή του, ἐπεὶ θὰ ἀποτελοῦσε ἀνάχωμα στὶς μαξιμαλιστικὲς βλέψεις τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς καί θὰ ἀντικαθιστοῦσε τὴν παρακμάζουσα Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία στὸν γεωπολιτικό της ρόλο. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ὁ Ὑψηλάντης φαίνεται νὰ ἐπένδυε στὴν παραδοσιακὴ προστασία τῆς Ρωσίας καί στὴν πιθανότητα πρόκλησης ἑνός ρωσοτουρκικοῦ πολέμου μέσω τοῦ ἐλληνικοῦ ξεσηκωμοῦ -πράγμα ποῦ, ἂν συνέβαινε, θὰ κλόνιζε τὴν ὑφιστάμενη ἰσορροπία.

Ἡ ἀτυχὴς ἔκβαση τοῦ κινήματος τοῦ Ἀλέξανδρου Ὑψηλάντη στὴ Μολδοβλαχία ἔδωσε τὴν εὐκαιρία σὲ νέους πολιτικοὺς παράγοντες, μὲ προεξάρχοντα τὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο, νὰ διεκδικήσουν τὴν ἐξουσία στὴν ἐπαναστατημένη ἐπικράτεια, συμμαχώντας μὲ τὶς προυχοντικὲς ἡγεσίες τῆς Πελοποννήσου ἀπέναντι στὸν πληρεξούσιο τοῦ Ἐπιτρόπου τῆς Ἀρχῆς τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, Δημήτριο Ὑψηλάντη, καί στοὺς συμμάχους του στρατιωτικούς. Οἱ νέες αὐτὲς δυνάμεις ποὺ ἀνέλαβαν τὰ πολιτικὰ ἡγία παρήγαγαν τὸ νομιμοποιητικὸ ἀφήγημα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀγῶνα, τὸ ὁποῖο τέθηκε στοὺς ἀντίποδες τοῦ ἑταιρισμοῦ καί τῶν ἱακωβινικῶν φρονημάτων καί σὲ συνάφεια μὲ τὶς ἰδεολογικὲς ὀρίζουσες τῆς εὐρωπαϊκῆς τάξης πραγμάτων. Τὸ νομιμοποιητικὸ αὐτὸ πλαίσιο προέβλεπε καί οἱ ἐπιφανεῖς Ἕλληνες τοῦ ἐξωτερικοῦ (Καποδίστριας, Ίγνάτιος, Κοραῖς, Πολυχρονιάδης, Κοδρικᾶς κ.ἄ.), οἱ ὁποῖοι συνέστησαν τὴν προβολὴ τοῦ Ἀγῶνα στὴ βάση τῶν ἀρχῶν τοῦ ἔθνους καί τῆς θρησκείας, τὴν ἀπόθεση λόγων, δράσεων καί συμβόλων ποὺ παρέπεμπαν στὰ ἀνατρεπτικὰ κοινωνικὰ μηνύματα τοῦ καρμποναρισμοῦ καί τὴν ἄμεση δημιουργία ἐθνικῆς *υπέρτατης* Διοίκησης, ἡ ὁποία θὰ ἀναδείκνυε τὴ νομιμοφροσύνη τοῦ ἐλληνικοῦ ξεσηκωμοῦ.

Στὸ πεδίο συγκρότησης τῶν λόγων ποὺ διαμόρφωναν τὴν ἰδεολογικοπολιτικὴ ταυτότητα καί τὶς κατευθύνσεις τοῦ Ἀγῶνα, ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία, λόγω τῆς «ἐταιρικῆς» φύσης της, ἡ ὁποία συνυποδύλωνε φρονήματα «ἀποστασίας», δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἔχει ἡγεμονικὸ ρόλο. Ἀπέναντι στὴν «ἐταιρικὴ διοίκηση» ποὺ διεκδικοῦσε ὁ Δημήτριος

Ὑψηλάντης ὡς πληρεξούσιος τῆς *Ἀρχῆς*, στοχεύοντας στὴν συγκέντρωση τῶν ἐξουσιῶν στὸ πρόσωπό του, προβάλλεται ἡ «ἐθνικὴ διοίκηση» ποὺ θὰ προκύψει ἀπὸ Ἐθνοσυνέλευση, θὰ στηρίζεται στὶς ντόπιες παραδοσιακὲς ἡγεσίες καὶ θὰ εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὸ πρόσωπο τοῦ πρίγκιπα -τοῦ φορέα δηλαδὴ τῆς ἡγεμονίας τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας στοὺς ἐπαναστατημένους τόπους.

Τὸ προσωρινὸ ἐλληνικὸ πολίτευμα τοῦ 1822 ἐξυπηρέτησε, πρῶτα καὶ κύρια, τὴν ἀνάγκη προβολῆς τῆς νομιμότητος τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀγῶνα στὸ ἐξωτερικόν. Στὴ Διακήρυξη τοῦ πολιτεύματος ἡ λέξις «ἐπανάσταση» ἀπουσιάζει ἀπὸ τὸ κείμενο. Ὁ Ἀγῶνας τῶν Ἑλλήνων, ὁ ὁποῖος ἀποστρέφεται τὶς *στασιώδεις* ἀρχές, παρουσιάζεται ὡς «ἐθνικὸς καὶ ἱερὸς πόλεμος» ἐναντίον μίας τυραννικῆς καὶ ἄνομης ἐξουσίας. Τὸ ἐθνικὸ πρόταγμα ὑποκαθιστᾷ τὴν παραδοσιακὴ ἐσχατολογικὴ ἀντίληψη «ἀνάστασης»/«ἀποκατάστασης» τοῦ Γένους καὶ διεκδικεῖ τὴν ἀναδιαπραγμάτευση τοῦ νομιμοποιητικοῦ πλαισίου, προβάλλοντας ὡς αὐθαίρετη καὶ παράνομη τὴν παρελθούσα συνθήκη τῆς ὀθωμανικῆς κατάκτησης.

Οἱ προσανατολισμοὶ ποὺ εἰσήχθησαν μὲ τὴ νέα νομιμοποιητικὴ συνθήκη ἔθρεψαν τοὺς καρπούς τους μὲ τὴν στροφὴ τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς μετὰ τὴν ἀνάληψη τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν ἀπὸ τὸ George Canning, στὰ τέλη τοῦ 1822, μὲ τὸ ξεκίνημα τῶν διαπραγματεύσεων γιὰ τὴ σύναψη τοῦ ἀγγλικοῦ δανείου καὶ μὲ τὴ σταδιακὴ ἀποδοχὴ καὶ ἀναγνώριση τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ Ἀγῶνα ἀπὸ τὶς ὑπόλοιπες μεγάλες εὐρωπαϊκὲς Δυνάμεις. Τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ἀγγλίας γιὰ τὴν ἐλληνικὴ ὑπόθεση ἀπελευθέρωσε τὴ Ρωσία ἀπὸ τὸ πλαίσιο τῶν δεσμεύσεών της καὶ πυροδότησε τὸν ἀνταγωνισμό μετὰ τῶν Δυνάμεων -συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς Γαλλίας- γιὰ τὴν ἄσκηση συστηματικότερης ἐπιρροῆς στὰ ἐλληνικὰ πράγματα. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, ὡς εὐρωπαϊκὸ γεγονός, περνοῦσε ἀπὸ τὸν χῶρο τῆς ἀποστασίας σὲ αὐτὸν τῆς νομιμότητος καὶ οἱ Δυνάμεις πλέον ἄρχισαν νὰ ἀναζητοῦν τρόπους διευθέτησης τοῦ ἐλληνικοῦ ζητήματος.

Ἐνῶ στὸ διπλωματικὸ παρασκήνιο τὰ πράγματα εἶχαν ἐξελιχθεῖ εὐνοϊκά, στὸ ἐσωτερικὸ μέτωπο κυριαρχοῦσαν οἱ πολιτικὲς ἀναταραχές, ποὺ ἀφοροῦσαν ἀρχικὰ στὴ διαμάχη πολιτικῶν – στρατιωτικῶν. Ἡ συγκρότηση ἐθνικῆς διοίκησης δημιούργησε μία νέα -καὶ πρωτόγνωρη γιὰ τὴν παραδοσιακὴ κοινωνία- θεσμικὴ πραγματικότητα. Τὸ ἐθνικὸ πολίτευμα στηριζόταν ἀρχικὰ σὲ μία εὐθραυστὴ ἰσορροπία μετὰ τῆς κεντρικῆς κυβέρνησης, τῶν περιφερειακῶν πολιτευμάτων καὶ τῶν ἰσχυρῶν

καπετανάτων. Στο πλαίσιο της ενσωμάτωσης των έπαρχιακών πραγματικοτήτων στο έθνικὸ κράτος ἀναδείχθηκαν μορφές πολιτικῆς ἀνυπακοῆς ποὺ ἀπαντοῦσαν στὶς καθιερωμένες λογικὲς δράσης καὶ διαχείρισης τοῦ χώρου, ὅπως τὰ «καπάκια» καὶ ἡ κατοχὴ κάστρων ἀπὸ στρατιωτικὲς φατρίες.

Τὰ φαινόμενα ἀποστασίας ποὺ προέκυψαν στὴ Ρούμελη σχετίζονται μὲ τὴν κλεφταρματολικὴ παράδοση καὶ μὲ τὶς προσπάθειες ἐλέγχου τοῦ ἀρματολικοῦ φαινομένου καὶ ὑπαγωγῆς του στὶς περιφερειακὲς διοικήσεις. Στὴ Δυτικὴ Ἑλλάδα ἡ ὑπαγωγή αὐτὴ ἦταν τόσο ἀποτέλεσμα τῆς πολιτικῆς συμμαχίας τῶν φορέων τῶν νέων θεσμῶν καὶ τῶν λιγότερο ἰσχυρῶν ὀπλارχηγῶν, ὅσο καὶ παράγωγο τῆς συνδιαλλαγῆς μεταξὺ τῶν κυρίαρχων ἀρματολικῶν δικτύων καὶ τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς τοῦ τόπου (Γερουσίας). Ἡ συναδιαλλαγή αὐτὴ ἐξασφάλιζε αὐξημένα πολιτικὰ προνόμια στὸν ἐκπρόσωπο τοῦ ἰσχυρότερου ἀρματολικοῦ δικτύου τῆς δυτικῆς Ρούμελης, Γεώργιο Βαρνακιώτη, ὁ ὁποῖος ἐπέδωκε τὸν ἔλεγχο τῶν πολιτικῶν πραγμάτων στὴν περιοχὴ. Οἱ ἀξιώσεις του αὐτὲς δημιούργησαν σταδιακὰ ἓνα περιβάλλον ἀντιπαλότητας καὶ καχυποψίας μεταξὺ τοῦ ἴδιου καὶ τοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου, προέδρου καὶ ὀργανωτῆ τῆς Γερουσίας τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδας.

Τὸ καπάκι τοῦ Βαρνακιώτη ἀποτέλεσε ἴσως τὴν ἀφορμὴ γιὰ τὴ λύση τοῦ προβλήματος τῆς πολιτικῆς ἡγεμονίας στὴν περιοχὴ καὶ τὴν ἀπονομιμοποίηση τοῦ ἰσχυρότερου καπετάνιου, ὁ ὁποῖος δροῦσε ἀνταγωνιστικὰ στὸν φορέα τῆς περιφερειακῆς διοίκησης, Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο. Στὴν ἱστορία τοῦ Βαρνακιώτη ἀναδείχθηκαν οἱ διαφορετικὲς λογικὲς ποὺ διεῖπαν τὶς ἐνέργειες τοῦ ἀρματολοῦ ἀπὸ ἐκεῖνες τῶν διαχειριστῶν τῶν νέων θεσμῶν – θεσμῶν ποὺ εἶχαν δομηθεῖ σὲ μία ἐγγενῶς σχισματικὴ σχέση μὲ τὶς «παράνομες» καὶ «αὐθαίρετες» ὀθωμανικὲς ἀρχές. Ἡ συνέπεια τῆς σύγκρουσης τῶν διακριτῶν προσανατολισμῶν δράσης ἀρματολοῦ καὶ ἐξουσίας ἦταν τὸ νὰ ἀνακηρυχθεῖ ὁ πρῶτος «προδότης». Τὸ σύνολο τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Βαρνακιώτη στὴ διαδικασία τοῦ «ψευτοκάπακου» καὶ ἡ ἀδυναμία ἄμεσης ἀποδέσμευσής του ἀπὸ τὴν πρακτικὴ τῆς «διαπραγμάτευσης», μεταξὺ ἀντιθετικῶν πλαισίων νομιμότητας, βρέθηκαν στὸ στόχαστρο τῶν λόγων τῆς νέας ἐξουσίας. Ἡ τελευταία εἰσήγαγε ἓνα νέο διχοτομικὸ λεξιλόγιο πολιτικῆς νομιμοποίησης, στὸ πλαίσιο τῆς ἐθνικῆς ιδεολογίας, τὸ ὁποῖο ἐπιβλήθηκε γιὰ νὰ στιγματίσει καὶ νὰ ἀπονομιμοποιήσῃ πρακτικὲς συνυφασμένες μὲ τὰ παραδοσιακὰ ἦθη τῶν καπετάνιων.

Τὴν ἴδια περίοδο ὁ Κολοκοτρώνης, μετὰ τὴ νίκη στὰ Δερβανάκια καὶ τὴ σωτηρία τοῦ Ἀγῶνα, κατάφερε νὰ κερδίσει τὴν εὐνοία τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας καὶ νὰ ἀναδιαμορφώσει πρὸς ὄφελός του τοὺς συσχετισμοὺς δύναμης στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Πελοποννήσου. Μὲ αὐτὸ τὸ πολιτικὸ κεφάλαιο προσπάθησε, στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 1822, νὰ προκαλέσει τὴν ἐκτροπὴ τῆς νόμιμης κυβέρνησης. Τὴν «ἀποστασία» του ἀνέστειλαν οἱ παράγοντες τῶν ναυτικῶν νησιῶν, στοὺς ὁποίους ἡ Διοίκηση βρῆκε τὸ στήριγμά της. Οἱ ἴδιοι, μὲ προεξάρχοντες τοὺς προκρίτους τῆς Ὑδρας, ἐναντιώονταν στὴν κατοχὴ τῶν σημαντικῶν κάστρων τῆς Πελοποννήσου -τοῦ Ναυπλίου, τοῦ Ἀκροκορίνθου καὶ τῆς Τριπολιτσᾶς- ἀπὸ τὴν φατρία τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ στὸ ἐνδεχόμενο ἀνατροπῆς τῆς Κυβέρνησης ἀπὸ τοὺς καπετάνιους τοῦ Μωριά.

Ἡ συμμαχία τοῦ Κολοκοτρώνη μὲ τοὺς Δεληγιανναίους, στὰ 1823, τοῦ ἔδωσε τὴ δυνατότητα νὰ ἀναδιαπραγματευτεῖ τὴ θέση του στὸ πολιτικὸ πεδίο. Ἐγίνε Ἀντιπρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ καὶ ἐπιχείρησε νὰ ἐλέγξει τὴ Διοίκηση καὶ νὰ ἐπιβάλλει τὸν Ἀναγνώστη Δεληγιάννη ὡς πρόεδρο τοῦ Βουλευτικοῦ. Ἡ ἀξίωσή του αὐτὴ ὁδηγήσε τὸν ἴδιο καὶ τοὺς συμμάχους του ποὺ στήριζαν τὸ Ἐκτελεστικὸ σὲ σύγκρουση μὲ τὴ Βουλὴ, τὸν Μαυροκορδάτο καὶ τοὺς Ὑδραῖους, ποὺ ἀποτελέσαν τὸν ἕτερο πόλο τῆς ἐπικείμενης ἐμφύλιας διαμάχης. Ὁ πόλος αὐτός, ὄντας ἰσχυρότερος, κατάφερε μὲ θεσμικὲς μεθοδεύσεις νὰ κηρύξει παράνομο τὸ Ἐκτελεστικὸ καὶ νὰ ἐκλέξει νέα κυβέρνησι μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Ὑδραῖο, Γεώργιο Κουντουριώτη, στὶς ἀρχὲς τοῦ 1824. Οἱ ἀπεσταλμένοι Φιλέλληνες τοῦ Κομιτάτου τοῦ Λονδίνου ἀναγνώρισαν τὴ νέα ἐξουσία καὶ κατηύθυναν σὲ αὐτὴ τὰ χρήματα τοῦ δανείου, παρὰ τὰ προσκόμματα ποὺ προέβαλε ὁ Stanhope, ὁ ὁποῖος προσπάθησε -μὴ ρεαλιστικὰ- νὰ προωθήσει ἕναν πολιτικὸ μετασχηματισμὸ διεπόμενο ἀπὸ ἔντονα δημοκρατικὲς καὶ ἀντιμοναρχικὲς ἀρχὲς καὶ κινούμενο σὲ ἄρκετὰ πιὸ προωθημένες κατευθύνσεις ἀπὸ αὐτὲς τῶν νομιμοποιητικῶν θεμελιῶν τοῦ Ἀγῶνα.

Ἡ κατοχὴ τῶν κάστρων τῆς Πελοποννήσου ἀποτελέσε τὸ διακύβευμα τοῦ πρώτου ἐμφυλίου πολέμου. Ἡ κυβέρνησι Κουντουριώτη κήρυξε «ἀποστάτες» καὶ «ἐχθροὺς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους» ἐκείνους ποὺ οἰκειοποιοῦνταν τὰ σημαντικὰ αὐτὰ ἐρείσματα τῆς Πελοποννήσου καὶ ἀρνοῦνταν νὰ τὰ παραδώσουν στὴ Διοίκηση. Τὰ συμφέροντα τῶν νησιωτῶν ἀπαιτοῦσαν τὴν ἐνοποίηση τοῦ χώρου, τὸν ἔλεγχο τοῦ στρατεύματος καὶ τῶν ἐθνικῶν εἰσοδημάτων ἀπὸ τὸ ἐθνικὸ κράτος καὶ ταυτίζονταν, σὲ μεγάλο βαθμό, μὲ τὶς πάγιες ἐπιδιώξεις τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τῶν «ἐκσυγχρονιστῶν» πολιτικῶν. Οἱ νησιῶτες διαχειριστὲς τοῦ στόλου, καὶ ἰδιαίτερα οἱ Ὑδραῖοι, τῶν ὁποίων ἡ παρουσία

στο πλαίσιο του πολέμου ήταν κομβική και απαραίτητη, ήταν αυτοί που πλήττονταν από την ανισοκατανομή των εθνικών πόρων που προκαλούσαν οι στρεβλώσεις και οι αντιφάσεις του συστήματος της συνύπαρξης νεωτερικών θεσμών και παραδοσιακών σχέσεων εξουσίας στο επίπεδο της επαρχίας.

Με αυτά τα δεδομένα, η νέα εξουσία προέβαλλε την εθνική νομιμότητα στη βάση του δικαιώματος της Κυβέρνησης να άσκει την ηγεμονία της στο σύνολο της επικράτειας. Η Διοίκηση ταυτίστηκε με τον «λόγο του έθνους» και τον *Νόμο*, τον όποιον ή ίδια ήταν σε θέση να ορίσει και να επιβάλει έναντι των φορέων της «άνομίας» και της «άρπαγής» των εισοδημάτων, έναντι των «φατριαστών», «άντιπατριωτών» και «άποστατών» που κατείχαν παράνομα τα εθνικά φρούρια και καταχρώνταν τις προσόδους. Από την άλλη μεριά οι Πελοποννήσιοι άρχηγοί υπερασπίζονταν τα θεμελιωμένα «δίκαια» όσον αφορά στο ζήτημα της κατοχής των κάστρων και των επαρχιών. Τα παραδοσιακά προνόμιά τους ταυτίζονται, στην αντίληψή τους, με τη νομιμότητα και τα συμφέροντα του λαού και του έθνους. Από τη δική τους σκοπιά, είναι η Κυβέρνηση που δρᾷ «άντεθνικά» αφού αντιπροσωπεύει αλλότρια συμφέροντα: αυτά της κουντουριωτικής νησιώτικης φατρίας, των «ξένων» (έτεροχθόνων) και των «αοίκων» που δεν έχουν τόπο και κτήματα στην επικράτεια. Σύμφωνα με τη λογική των Πελοποννησίων, οι τελευταίοι θέλουν να πλήξουν και να ιδιοποιηθούν τα «δίκαια» των αθηναικών ηγεσιών του Αγώνα, δηλαδή όλων εκείνων που «έχυσαν αίματα» και «έκαναν θυσίες» για την κατάκτηση των κάστρων, καθώς και του λαού που οι ντόπιοι άρχηγοί εκπροσωπούν.

Η απόφαση της Κυβέρνησης να εκριζώσει τις εστίες άνομίας και να συλλάβει τους «ταραχοποιούς» των φατριών του Κολοκοτρώνη και του Δεληγιάννη δεν βρήκε ανταπόκριση από τους Πελοποννησίους στρατηγούς της που είχαν αναλάβει να φέρουν εις πέρας την αποστολή. Οι Ζαΐμης και Λόντος προτίμησαν να διαπραγματευτούν με τους «άντιπατριώτες» και να διευθετήσουν συμβιβαστικά και διορθωτικά τη διαμάχη και την παράδοση της Τριπολιτσᾶς και του Ναυπλίου, αντί να τους υποτάξουν και να τους οδηγήσουν σε κρίση ενώπιον του νόμου. Οι ίδιοι δεν φαίνεται να ελόγιζαν τους «άντιδιοικητές» ως «έχθρους του έθνους» ούτε να επιθυμούσαν την ολοκληρωτική συντριβή τους, διότι αυτό συνεπάγετο τη διάρρηξη των δεδομένων ισορροπιών, των σχέσεων εξουσίας και των κοινωνικο-πολιτικών δεσμεύσεων στο επίπεδο του τόπου, από το οποίο άντλούσαν και οι ίδιοι την πολιτική τους δύναμη και επιρροή.

Ἡ λογικὴ τῆς διαπραγμάτευσης τῶν ἰσορροπιῶν δύναμης στὸ ἐπίπεδο τῶν ἐπαρχιῶν συγκρούστηκε μὲ τὴν ἀπαίτηση τῆς ἐπιβολῆς τοῦ ἐθνικοῦ ἐλέγχου καὶ ὁδήγησε στὴν ἀναδιαμόρφωση τῶν ἀντιμέτωπων παρατάξεων ποὺ θὰ ἀντιπαρατεθοῦν στὸν δεῦτερο ἐμφύλιό πόλεμο. Ἡ κυβέρνησις Κουντουριώτη, σαφῶς δυσανεκτή μὲ τὴν ἀνυπακοή τῶν στρατηγῶν τῆς, ἐπιχείρησε μὲ τὴν πολιτικὴ τῆς νὰ «χτυπήσει» τὰ στρατιωτικά, πολιτικά καὶ οἰκονομικά συμφέροντα καὶ προνόμια τοῦ συνόλου τῶν Πελοποννησίων ἀρχηγῶν. Κατὰ συνέπεια, ὁ προυχοντικός κόσμος τῆς Πελοποννήσου ἐνώθηκε μὲ τὴν κολοκοτρωνικὴ φατρία ἀπέναντι στὴ Διοίκησι καὶ ἡ σύγκρουσις ἀπέκτησε ἔντονα τοπικιστικὰ χαρακτηριστικά. Ἡ Κυβέρνησις ἐπιβλήθηκε ἔναντι τῶν «ἀνταρτῶν» κινητοποιώντας τοὺς Ρουμελιῶτες καὶ Σουλιῶτες ὀπλαρχηγούς, τοὺς ὁποίους εἶχε καταφέρει νὰ προσεταιριστεῖ καὶ νὰ καταστήσει «νομιμόφρονες» διαχειριζόμεναι τὰ χρήματα τοῦ δανείου καὶ χορηγώντας στρατιωτικούς βαθμούς.

Ἡ ἐπικράτησις τῆς Διοικήσεως συνοδεύτηκε μὲ λόγους ὑπὲρ τῆς νομιμότητος, οἱ ὅποιοι ἀναφέρονταν στὸ τέλος τοῦ «φεουδαλισμοῦ», στὴν «τυραννίαν» καὶ τὰ «ἀντεθνικά φρονήματα» τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἐπαρχιῶν ποὺ προσέβλεπαν στὴν «ἀρπαγή». Ἡ ἐπιβολὴ τῆς νομιμότητος ἀπὸ τὴν Κυβέρνησις νοσηματοδοτεῖται στὸ πλαίσιο τῆς «ἀποεπαρχιοποίησης» τῆς πολιτικῆς, οἰκονομικῆς καὶ στρατιωτικῆς διοικήσεως. Οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι ἀποτελέσαν τὴν ἀπόληξιν μίας διαδικασίας ποὺ εἶχε ξεκινήσει ἀπὸ τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν τοῦ Ἄστρους (1823), ἡ ὁποία κατήγγειλε τὴ θεσμικὴ ὑπόστασιν τῶν περιφερειακῶν διοικήσεων. Ἐπίσης, καθόρισαν τὴν ἔκβασιν τῆς ἀντίθεσης διακριτῶν πλαισίων νομιμότητος (ἐθνικοῦ καὶ ἐπαρχιακοῦ) – ἀντίθεσις ποὺ ἀναδείχθηκε μέσῳ τῶν δυσλειτουργιῶν καὶ τῶν ἀντιφάσεων ποὺ παρήγαγε ἡ ἐγγενὴς ἀναπόφευκτὴ συνύπαρξις νεωτερικῶν καὶ παραδοσιακῶν θεσμῶν, πρακτικῶν καὶ ἀντιλήψεων στοὺς κόλπους τῆς Ἐπανάστασης. Ἡ νέα ἐξουσία ποὺ προέκυψε ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ σύγκρουσιν μεταξὺ τῶν σωμάτων τῆς Διοικήσεως, στὰ 1823, κινήθηκε δυναμικὰ πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ τῆς ἀποδιάρθρωσιν τῶν ἐστιῶν τῆς αὐθαίρετης -στὴ λογικὴ τῶν νέων ἐθνικῶν θεσμῶν- οἰκιοποίησης τοῦ τόπου καὶ τῆς πολιτικῆς ἐξόντωσης τῶν φορέων τῆς: εἴτε τῶν στρατιωτικῶν ποὺ «ἄρπαζαν» τὰ ἐθνικὰ φρούρια (πρῶτος ἐμφύλιος πόλεμος) εἴτε τῶν «ἐπαρχιοφάγων» προκρίτων (δεύτερος ἐμφύλιος πόλεμος).

Τὸ σύστημα τῶν ντόπιων ἡγεσιῶν, τὸ ὁποῖο εἶχε ἀρχικὰ ὑψωθεῖ ὡς ἀντίβαρον «ἐθνικῆς νομιμότητος» ἀπέναντι στὴν «ἐταϊρικὴ» ἐξουσία τοῦ Δημήτριου Ὑψηλάντη, ἀπονομιμοποιήθηκε ἀπὸ τὶς διαδικασίες ποὺ παρήχθησαν στὸ πλαίσιο προώθησιν τῶν

νέων θεσμικῶν πραγματικοτήτων. Ἡ κυβέρνηση Κουντουριώτη ἦταν αὐτὴ ποὺ κατάφερε νὰ διαρρήξει τὸ πρωταρχικὸ νομιμοποιητικὸ πλαίσιο τοῦ Ἀγῶνα, δηλαδὴ αὐτὸ τῆς ὁμοσπονδιακῆς κρατικῆς συγκρότησης μὲ ἰσχυρὰ περιφερειακὰ προνόμια, καὶ νὰ θέσει τὶς ἐπαρχίες ὑπὸ τὸν κρατικὸ ἔλεγχο σύμφωνα μὲ τὶς ρυθμίσεις τῆς Β΄ Ἐθνοσυνέλευσης. Ἡ συγκέντρωση τῆς ἐξουσίας στὰ χέρια τῆς Διοίκησης καὶ ἡ de facto πολιτικὴ ἐνοποίηση ἀποτέλεσαν τὰ διακυβεύματα τῶν ἐμφυλίων τοῦ 1824, τὰ ὁποῖα ἔφερε εἰς πέρας ἡ κυβερνητικὴ νίκη. Συνεπῶς, ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, ἄσχετα μὲ τὶς καταστροφικὲς ὕλικές, οἰκονομικές, στρατιωτικὲς καὶ ἠθικὲς συνέπειές του, ἐπέφερε ἕναν πολιτικὸ καὶ κοινωνικὸ μετασχηματισμὸ καὶ προώθησε, σὲ ἕναν βαθμό, τὴ διαδικασία προσαρμογῆς τῆς κοινωνίας σὲ νέες συγκεντρωτικὲς μορφὲς διακυβέρνησης, βασισμένες στὴν ἀδιαμεσολάβητη κρατικὴ κυριαρχία.

Πηγές – Βιβλιογραφία

Ἐκδοσθένες Πηγές

Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας μέχρι τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς Βασιλείας. τ. 1, 10.

Ἀθήνα: ἐπανεκδοσις ὑπὸ τῆς βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς, 1971.

Γερμανὸς Π. Πατρῶν Μητροπολίτης. *Ἀπομνημονεύματα.* Ἐν Αῤῥήναις: ἐκ τοῦ τυπογραφείου Σπύρου Τσαγγάρη, 1900.

Δασκαλάκης, Ἀπόστολος (ἐπιμ.). *Κείμενα - Πηγαὶ τῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως.* τ. Β΄. Ἀθήναι: Τύποις Ἀδελφῶν Κλεισιούνη, 1967.

Δαφνῆς, Κώστας (ἐπιμ.). *Ἀρχεῖον Ἰωάννου Καποδίστρια.* τ. ΣΤ΄. Κέρκυρα: Ἐταιρεία Κερκυραϊκῶν Σπουδῶν, 1985.

Δεληγιάννης, Κανέλλος. *Ἀπομνημονεύματα.* Ἐμμανουήλ Πρωτοψάλτης (ἐπιμ.). τ. Γ΄. Ἀπομνημονεύματα τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ 1821, ἀρ. 16,17,18. Ἀθήνα: Βιβλιοθήκη, 1957.

Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ἀνδρέου Λόντου. τ. Α΄ - Β΄. Ἐν Αῤῥήναις: Τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου, 1914.

Λιγνός, Ἀντώνιος (ἐπιμ.). *Ἀρχεῖα Λαζάρου καὶ Γεωργίου Κουντουριώτου 1821-1832.* τ. Α΄ - Β΄. Ἐν Αῤῥήναις: Τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου, 1920.

Μάμουκας, Ἀνδρέας. *Τὰ Κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος.* τ. Α΄ - Γ΄. Ἐν Πειραιεῖ: ἐκ τῆς τοῦ Ἡλία Χριστοφίδου τυπογραφίας Ἡ Ἀγαθὴ Τύχη, 1839.

Πρωτοψάλτης, Ἐμμανουήλ (ἐπιμ.). *Ἀρχεῖα Λαζάρου καὶ Γεωργίου Κουντουριώτου.* τ. 6. Ἀθήνα: Ἐθνικὸ Τυπογραφεῖο, 1966.

———. *Ἰγνάτιος Μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας (1766-1828).* τ. Δ΄. Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας. τχ. 1-2. Ἀθήνα: Ἀκαδημία Αῤῥηνῶν, 1959.

———. *Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου.* τ. Ε΄. Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας. τχ. 1-4. Ἀθήνα: Ἀκαδημία Αῤῥηνῶν, 1963.

Σπηλιάδης, Νικόλαος. *Ἀπομνημονεύματα.* τ. Α΄ - Β΄. Ἀθήνισιν: ἐκ τοῦ τυπογραφείου Χ. Νικολαΐδου Φιλαδέλφεως, 1851.

Τερτσέτης, Γεώργιος. *Διήγησις Συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς ἀπὸ τὰ 1770 ἕως τὰ 1836/ Ὑπαγόρευσε Θεόδωρος Κωνσταντίνου Κολοκοτρώνης*. Ἀθήνα: Τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφέως, 1846.

Φυσεντζίδης, Νέαρχος. *Ἀνέκδοτοι Αὐτόγραφοι Ἐπιστολαὶ τῶν Ἐπισημοτέρων Ἑλλήνων Ὁπλαρχηγῶν καὶ Διάφορα πρὸς αὐτοὺς Ἑγγραφα τῆς Διοικήσεως*. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ: Ἐκ τοῦ τυπογραφείου τοῦ Ταχυδρόμου, 1893.

Χρυσανθακόπουλος, Φωτάκος. *Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως*. τ. Α΄ - Β΄. Ἀθήνα: Φιλολογικὰ Χρονικά, 1960.

Ἐφημερίδες

Ἑλληνικὰ Χρονικά, 1824, τχ. 7, 18, 28, 42, 92 - 1825, τχ. 7-8.

Φίλος τοῦ Νόμου, 1824 – 1825, τχ. 45, 89.

Βιβλιογραφία - Ἄρθρα

Ἑλληνόγλωσση

Ἀλεξάκης, Ἐλευθέριος. *Τὰ γένη καὶ ἡ οἰκογένεια στὴν παραδοσιακὴ κοινωνία τῆς Μάνης*. Ἀθήνα: Διδακτορικὴ Διατριβὴ στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, 1980.

Ἀνδρεάδης, Ἀνδρέας. *Ἱστορία τῶν Ἐθνικῶν Δανείων*. Ἐν Ἀθήναις: Τυπογραφεῖον "Ἑστία", 1904.

Βακαλόπουλος, Απόστολος. *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*. τ. Ε΄ - ΣΤ΄. Θεσσαλονίκη: Ἡρόδοτος, 1982.

Βλαχογιάννης, Γιάννης. *Κλέφτες τοῦ Μοριά*. Ἀθήνα: Τύποις Πολυβιοτεχνικῆς, 1935.

Γκαρᾶ, Ἑλένη, καὶ Γιώργος Τσεδόπουλος. *Χριστιανοὶ καὶ Μουσουλμάνοι στὴν Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία. Θεσμικὸ πλαίσιο καὶ κοινωνικὲς δυναμικὲς*. Ἀθήνα: ΣΕΑΒ, 2015.

Δασκαλάκης, Απόστολος. *Ἡ Μάνη καὶ ἡ Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία 1453-1821*. Ἐν Ἀθήναις: Τύποις Ε. & Ι. Μπλαζουδάκη, 1923.

Δεσποτόπουλος, Ἀλέξανδρος. *Ἡ Ἐπανάσταση στὴ Μολδοβλαχία*. Στὸ *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, τ. ΙΒ΄. Ἀθήνα: Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, 1975.

———. *Ἡ Πολιτικὴ τῆς Ρωσίας Ἀπέναντι στὸν Ὑψηλάντη καὶ τὸ Κίνημά του*. Στὸ *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, τ. ΙΒ΄. Ἀθήνα: Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, 1975.

———. *Ἡ στάση τῆς Ρωσίας καὶ τῶν ἄλλων Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ἀπέναντι στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση ὡς τὸ τέλος τοῦ 1821*. Στὸ *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, τ. ΙΒ΄. Ἀθήνα: Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, 1975.

- Δημάκης, Ιωάννης. *Η πολιτειακή μεταβολή τοῦ 1843 καὶ τὸ ζήτημα τῶν αὐτοχθόνων καὶ ἑτεροχθόνων*. Ἀθήνα: Θεμέλιο, 1991.
- Δημακόπουλος, Γεώργιος. *Ἡ Διοικητικὴ Ὀργάνωσις κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν 1821-1827*. Ἀθήνα: Τύποις Ἀδελφῶν Κλεισιούνη, 1966.
- Δημαρᾶς, Κ.Θ. *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμός*. Ἀθήνα: Ἑρμῆς, 2009.
- Διαμαντοῦρος, Νικηφόρος. *Οἱ ἀπαρχὲς τῆς συγκρότησης σύγχρονου κράτους στὴν Ἑλλάδα, 1821 -1828*, ἑλλ. μτφρ. Κώστας Κουρεμένος. Ἀθήνα: ΜΙΕΤ, 2002.
- Δρούλια, Λουκία. 'Ἡ Ἀνώνυμη «Notice sur l'état actuel de la Turquie» (1821) Ἔργο τοῦ Κων. Πολυχρονιαδῆ'. Στὸ *Ὁ Ἐραμιστής*, τ. 8. Ἀθήνα: Ὁμίλος Μελέτης τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, 324–28.
- Θεοδωρίδης, Γεώργιος. *Ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος καὶ ἡ δράση του: Ἀπὸ τὴν Ανατολὴν εἰς τὴν Δύση καὶ ἀπὸ τὴν Δύση εἰς τὴν Ἐπανάστασιν*. Ἀθήνα: Διδακτορικὴ Διατριβὴ στὸ Πάντειο Πανεπιστήμιον, 1998.
- Θεοτοκάς, Νίκος. 'Παράδοση καὶ Νεοτερικότητα: Σχόλια γιὰ τὸ Εἰκοσιένα'. *Τὰ Ἱστορικά*, 17 (1992): 345–70.
- Καραμπερόπουλος, Δημήτριος. 'Ρήγας Βελεστινλῆς καὶ τὸ πρῶτον Σύνταγμα τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ Βαλκανικοῦ χώρου (1797)'. Στὸ *Οἱ φιλελεύθεροι θεσμοὶ τοῦ Ἀγῶνος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως*, 285–314. Ἀθήνα: Ἀρχονταρίκι, 2019.
- Καραπάνου, Ἄννα. *Ὁ Ἱερεμίας Μπένθαμ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις*. Ἀθήνα: Ἰδρυμα τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, 2012.
- Κατσιαρδῆ-Ηering, Ὀλγα. 'Ἡ ἑλληνικὴ διασπορά. Τὸ ἐμπόριον ὡς γενικευμένη ἐθνικὴ ἐξειδίκευσις'. Στὸ *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ 1770-2000*, τ. Α'. Ἀθήνα: Ἑλληνικὰ Γράμματα, 2003.
- Κιτρομηλίδης, Πασχάλης. *Νεότερη Πολιτικὴ Θεωρία*. Ἀθήνα: Σακκουλᾶ, 2000.
- . *Ρήγα Βελεστινλή: Ἀπαντὰ τὰ σωζόμενα*. τ. Ε'. Ἀθήνα: Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων, 2000.
- Κόκκινος, Διονύσιος. *Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις*. τ. Β' - Δ'. Ἀθήναι: Μέλισσα, 1967.
- Κοταρίδης, Νίκος. *Παραδοσιακὴ Ἐπανάστασις καὶ Εἰκοσιένα*. Ἀθήνα: Πλέθρον, 1993.
- Κοτζαγεώργης, Φωκίων, καὶ Δημήτριος Παπασταματίου. *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Ὀθωμανικῆς Πολιτικῆς Κυριαρχίας*. Ἀθήνα: ΣΕΑΒ, 2015.
- Κουμαριανοῦ, Αἰκατερίνη. *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Τύπου 18ος - 19ος αἰ.* Ἀθήνα: Ἑρμῆς, 2010.
- Κρεμμυδάς, Βασίλης. *Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις τοῦ 1821*. Ἀθήνα: Gutenberg, 2016.
- . 'Ἡ Οἰκονομία τῶν Ἑλλήνων. Πενήντα κρίσιμα χρόνια, 1770-1821'. Στὸ *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ 1770-2000*, τ. Α'. Ἀθήνα: Ἑλληνικὰ Γράμματα, 2003.
- . *Συγκυρία καὶ ἐμπόριον εἰς τὴν προεπαναστατικὴν Πελοπόννησον 1793-1821*. Ἀθήνα: Θεμέλιο, 1980.
- Λαῖου, Σοφία, καὶ Μαρίνος Σαρηγιάννης. *Ὀθωμανικὲς Ἀφηγήσεις γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις: ἀπὸ τὸν Γιουσούφ Μπέη εἰς τὸν Ἀχμέτ Τζεβντὲτ Πασά*. Ἀθήνα: ΕΙΕ, 2019.
- Λάμπας, Κώστας. 'Ἡ ἐκπαίδευσις. Ὀργάνωσις καὶ λειτουργία τῶν σχολείων 1770-1821'. Στὸ *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ 1770-2000*, τ. Β'. Ἀθήνα: Ἑλληνικὰ Γράμματα, 2003.
- Λογοθέτης, Ἡρακλῆς. *Δάνειον Ἔθνος*. Ἀθήνα: Σμίλη, 2020.
- Λυκούρης, Ιωάννης. *Ἡ διοικήσεις καὶ δικαιοσύνη τῶν τουρκοκρατουμένων νήσων Αἴγινα - Πόρος - Σπέτσαι - Ὑδρα κλπ.* Ἀθήνα: Παράρτημα ἐπιστημονικῆς ἐπετηρίδος τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, 1954.

- Μακρυκώστας, Κ.Γ. *Μεσολογγίτικα 1821 - 1826*. Αθήνα: Ὁρθόδοξος Χριστιανική Γωνία, 1984.
- Μιράσγετζης, Δημοσθένης. *Ὁ πρῶτος ποινικὸς κῶδιξ τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος. Τὸ «Ἀπάνθισμα τῶν Ἑγκληματικῶν» τοῦ 1823*. Αθήνα: Ἀφοὶ Γ. Ροδῆ, 1940.
- Μιτάκης, Διονύσιος. *Ἡ Συμβολὴ τοῦ Βαρνακιώτη εἰς τὴν Ἑλευθερίαν τοῦ Μεσολογγίου*. Στὸ *Ἑπετηρίς Ἑταιρείας Στερεοελλαδικῶν Μελετῶν*, τ. Ε΄. Αθήνα: Ἑταιρεία Στερεοελλαδικῶν Μελετῶν, 1974.
- Μοσχοβάκης, Νικόλαος. *Τὸ ἐν Ἑλλάδι Δημόσιον Δίκαιον ἐπὶ Τουρκοκρατίας*. Ἐν Αθήναις: ἐκ τοῦ τυπογραφείου Χ. Νικολαΐδου Φιλαδέλφειας, 1882.
- Μπενέκος, Γιάννης. *Κωλέττης: ὁ πατέρας τῶν πολιτικῶν μας ἡθῶν*. Αθήνα: Κυψέλη, 1961.
- Μποζίκης, Σίμος. *Δημόσια Οἰκονομικὰ καὶ Συγκρότηση Ἐθνικοῦ Κράτους τὸ 1821*. Κέρκυρα: Διδακτορικὴ Διατριβὴ στὸ Ἴονιο Πανεπιστήμιο, 2018.
- Παναγιωτόπουλος, Βασίλης. *Ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία: ὀργανωτικὲς προϋποθέσεις τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασης*. Στὸ *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ 1770-2000*, τ. Γ΄. Αθήνα: Ἑλληνικὰ Γράμματα, 2003.
- . *Κάτι ἔγινε στὴν Πίζα τὸ 1821*. *Τὰ Ἱστορικά*, 5 (1986): 177–82.
- Παπαγιώργης, Κωστῆς. *Τὰ Καπάκια*. Αθήνα: Καστανιώτης, 2003.
- Παπαδόπουλος, Κάρπος. *Τὰ κατὰ Γ. Βαρνακιώτην καὶ Ἀνάκτησις τοῦ Μεσολογγίου*. Ἐν Μεσολογγίῳ: Τύποις Γ. Σταυροπούλου, 1861.
- Πατρώνης, Βασίλης. *Ἑλληνικὴ Οἰκονομικὴ Ἱστορία. Οἰκονομία, Κοινωνία καὶ Κράτος στὴν Ἑλλάδα (18ος-20ος αἰῶνας)*. Αθήνα: ΣΕΑΒ, 2015.
- Πιζάνιας, Πέτρος. *Ὁ κόσμος τῆς «θάλασσας καὶ τῶν βουνῶν»*. Ὁ ἀρματολισμὸς ἀπὸ τὸν 16ο αἰῶνα ἕως τὸ 1821. *Νέα Ἑστία* 173, τχ. 1857 (2013).
- Πολίτης, Γιώργος. *Τὸ Δικαίωμα τῆς Πολιτικῆς Ἀνυπακοῆς καὶ ἡ Φιλοσοφία τοῦ John Locke*. Αθήνα: Ἐννοια, 2004.
- Πρωτοψάλτης, Ἐμμανουήλ. *Ὑπομνήματα Συναφῆ Ἱγνατίου Μητροπολίτου Οὐγγροβλαχίας καὶ Ἰω. Καποδιστρίου Περὶ τῆς Τύχης τῆς Ἑλλάδος (1821)*. *Ἀθηνᾶ*, 60 (1956): 145–82.
- Ροτζῶκος, Νίκος. *Ἐπανάσταση καὶ Ἐμφύλιος στὸ Εἰκοσιένα*. Αθήνα: Ἡρόδοτος, 2016.
- . *Οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι. Τὸ ζήτημα τῆς ἐξουσίας στὴν Ἐπανάσταση*. Στὸ *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ 1770 -2000*, τ. Γ΄. Αθήνα: Ἑλληνικὰ Γράμματα, 2003.
- Σακελλαρίου, Μιχαήλ. *Ἡ Πελοπόννησος κατὰ τὴν Δευτέραν Τουρκοκρατίαν*. Athen: Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher, 1939.
- Σαρδελῆς, Κώστας. *Γεώργιος Βαρνακιώτης: ὁ προδομένος στρατηγὸς τοῦ 1821*. Αθήνα: Ἑρευνα, 1980.
- Σαρίπολος, Νικόλαος. *Ἡ Πρώτη Ἐθνοσυνέλευσις καὶ τὸ Πολίτευμα τῆς Ἐπιδαύρου τοῦ 1822*. Ἐν Αθήναις: Βασιλικὴ Τυπογραφία Ραφτάνη-Παππαγεωργίου, 1907.
- Σειρηνίδου, Βάσω. *Κοσμοπολιτισμὸς, μοναρχία καὶ πολυεθνικὴ πραγματικότητα : Ἡ Βιέννη τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ Ρήγα*. *Μνήμων*, 21 (1999): 189–200.
- Σταματόπουλος, Τάκης. *Οἱ ὀλιγαρχικοὶ τοῦ 1821 ἀναζητοῦν «Μονάρχην»*. *Ἐπιθεώρηση Τέχνης*, 133–134 (1966): 31–35.
- Στασινόπουλος, Χρήστος. *Ζαΐμης Ἀνδρέας*. Στὸ *Λεξικὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821*. τ. Β΄. Αθήνα: Δεδεμάδη, 1979.
- Συροπλάκης, Ἀθανάσιος. *Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης: Ὁ ἡγέτης τῆς Μάνης στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση*. Αθήνα: Μεταίχμιο, 2020.

- Σφυρόερας, Βασίλης. 'Ο Κανουνναμὲς τοῦ 1819 γιὰ τὴν ἐκλογὴ Φαναριωτῶν στὶς Ἡγεμονίες καὶ στὴ Δραγομανία'. *Ὁ Ἑραμιστής*, Νεοελληνικὸς Διαφωτισμός, ἀφιέρωμα στὸν Κ.Θ. Δημαρᾶ, 11 (1974): 568–79.
- Τζάκης, Διονύσης. 'Ἡ Ἐφορεία τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας στὴν Πελοπόννησο: Σκέψεις γιὰ τὴ συμμετοχὴ τῶν τοπικῶν ἡγετικῶν ομάδων στὸ ἐθνικὸ κίνημα'. *Ίόνιος Λόγος*, Ε' (2015): 97–110.
- Τρικούπης, Σπυρίδων. *Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως*. τ. Β' - Γ'. Λονδίνο: Taylor and Francis, 1856.
- Τσιάμαλος, Δημήτρης. *Κοινωνικὴ καὶ ἐπαναστατικὴ συνείδηση τῶν ἐνόπλων τῆς Ρούμελης στὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821*. Ἀθήνα: Διδακτορικὴ Διατριβὴ στὸ Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2007.
- Φιλήμων, Ἰωάννης. *Δοκίμιον Ἱστορικὸν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως*. τ. Α' - Δ'. Ἀθήνα: Τύποις Π. Σούτσα καὶ Α. Κτένα, 1859.
- . *Δοκίμιον Ἱστορικὸν περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας*. Ναύπλιο: Θ. Κονταξῆς καὶ Ν. Λουλάκης, 1834.
- Φωτιάδης, Δημήτρης. *Καραϊσκάκης*. Ἀθήνα: Σ. Ι. Ζαχαρόπουλος, 1995.
- Χατζιωάννου, Μαρία - Χριστίνα. *Τὸ Προπατορικὸ Χρέος: Τὰ δάνεια τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδας*. Ἀθήνα: Gutenberg, 2013.
- Χατζῆς, Ἀριστείδης. "Ἕλληνες καὶ Φιλέλληνες Φιλελεύθεροι: Συμβολὴ στὴ μελέτη μιᾶς ἄγνωστης σύγκρουσης". *Στὸ Ὁμοψυχία καὶ διχόνοια κατὰ τὴ Ἐπανάσταση*, Αρχιμ. Βαρθολομαῖος Ἀντωνίου-Τριανταφυλλίδης (ἐπιμ.), 349–78. Ἀθήνα: Εἰδικὴ Συνοδικὴ Ἐπιτροπὴ Πολιτιστικῆς Ταυτότητος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος/Ἀρχονταρίκι, 2020.
- Ψιμούλη, Βάσω. 'Σοῦλι καὶ Σουλιῶτες. Ὁ τόπος καὶ οἱ ἄνθρωποι'. *Στὸ Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ 1770-2000*, τ. Α'. Ἀθήνα: Ἑλληνικὰ Γράμματα, 2003.
- . *Σοῦλι καὶ Σουλιῶτες. Οἰκονομικά, κοινωνικά καὶ δημογραφικά δεδομένα*. Ἀθήνα: Διδακτορικὴ Διατριβὴ στὸ Ἰόνιο Πανεπιστήμιο, 1995.
- Arsh, Grigori. *Ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία στὴ Ρωσία* (ἐλλ. μτφρ. Γιώτα Ματέρη καὶ Δημήτρης Πατέλης). Ἀθήνα: Παπασωτηρίου, 2011.
- Berstein, Serge, καὶ Pierre Milza. *Ἱστορία τῆς Εὐρώπης* (ἐλλ. μτφρ. Ἀναστάσιος Δημητρακόπουλος). τ. 2. Ἀθήνα: Ἀλεξάνδρεια, 1997.
- Hobsbawm, Eric. *Ἡ Ἐποχὴ τῶν Ἐπαναστάσεων 1789-1848* (ἐλλ. μτφρ. Μαριέτα Οἰκονομοπούλου). Ἀθήνα: MIET, 2002.
- Petropoulos, John. *Πολιτικὴ καὶ Συγκρότηση Κράτους στὸ Ἑλληνικὸ Βασίλειο (1833-1843)* (ἐλλ. μτφρ. Νικηφόρος Διαμαντοῦρος). Ἀθήνα: MIET, 1985.
- Prokesch von Osten, Anton. *Ἱστορία τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους ἐν ἔτει 1821 καὶ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου* (ἐλλ. μτφρ. ὑπὸ Γ. Ἐμ. Ἀντωνιάδου). τ. Α'. Ἀθήνα: ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς «Ἀθῆνᾶς», 1868.
- Van Boeschoten, Riki. 'Κλεφταρματολοί, ληστὲς καὶ κοινωνικὴ ληστεία', *Μνήμων*, 13 (1991): 9-24.

Ξενόγλωσση

- Armitage, David. 'Every Great Revolution Is a Civil War'. *Στὸ Scripting Revolution: A Historical Approach to the Comparative Study of Revolutions*, Keith Michael Baker καὶ Dan Edelstein (ἐπιμ.). Stanford, California: Stanford University Press, 2015.

- Bartle, G.F. 'Bowring and the greek loans of 1824 and 1825'. *Balkan studies : biannual publication of the Institute for Balkan Studies*, τ. 3, τχ. 1 (1962): 61–74.
- Blaquiere, Edward. *The Greek Revolution, Its Origin and Progress: Together with Some Remarks on the Religion, National Character, &c. in Greece*. London: G. & W. B. Whittaker, 1824.
- Edelstein, Dan. 'From Constitutional to Permanent Revolution'. Στὸ *Scripting Revolution: A Historical Approach to the Comparative Study of Revolutions*, Keith Michael Baker and Dan Edelstein (ἐπιμ.). Stanford, California: Stanford University Press, 2015.
- Efthymiou, Maria. 'Call in and keep out: Local communities and Ottoman rule in the privileged – status islands of Hydra and Samos'. Στὸ *I Turchi, il Mediterraneo e l' Europa*, Giovanna Motta. Milano: Franco Angeli, 1998.
- Finlay, George. *A history of Greece, from its conquest by the Romans to the present time, B.C. 146 to A.D. 1864*. τ. VI. Oxford: Clarendon Press, 1877.
- Ilicak, Huseyin Sukru. *A Radical Rethinking of Empire: Ottoman State and Society during the Greek War of Independence (1821-1826)*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University, 2011.
- Jarrett, Mark. *The Congress of Vienna and its Legacy: War and Great Power Diplomacy after Napoleon*. London: I.B.Tauris, 2013.
- Kissinger, Henry. *A world restored; Metternich, Castlereagh and the problems of peace, 1812-22*. Boston: Houghton Mifflin, 1957.
- Kitromilides, Paschalis. *Enlightenment and Revolution*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2013.
- Stanhope, Leicester. *Greece in 1823 and 1824 ; Being a Series of Letters and other Documents, on the Greek Revolution, written during a visit to that country*. London: Printed for Sherwood, Jones, and Co., Paternoster Row, 1824.
- Stoianovich, Traian. 'The Conquering Balkan Orthodox Merchant'. *The Journal of Economic History*, τ. 20, τχ. 2 (1960): 234–313.
- Tilly, Charles. *From Mobilization to Revolution*. New York: Random House, 1988.
- Vick, Brian. *The Congress of Vienna: Power and Politics after Napoleon*. London: Harvard University Press, 2014.
- Yaycioglu, Ali. *Partners of the Empire: The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions*. Stanford, California: Stanford University Press, 2016.